Isten a sarló-kalapács börtöneiben



Krupa Sándor O.F.M.

„Ha a többi könyvemet könnyezve írtam, akkor ezt térden állva is!" — mondotta többször a szerző. Ezt el is hisszük neki, mert Jézus evangéliumát és Kempis könyveit is így írták, s így olvassuk. Márpedig Isten a sarló-kalapács börtöneiben *az efféle könyvek kategóriájába tartozik, mint a kézirat egyik olvasója megállapítja: „E könyvben az olvasó korunk szükséges katekizmusát, Kempis: Krisztus követését... kapja!" A kézirat másik olvasója így vélekedik róla:* „a legfőbb szeretet ÉNEKE! *Olyan istenélményt nyújt az olvasónak, hogy a szív szeretetlángját a ‚fefér izzásig' fokozza egy életre szóló felejthetetlen élményben!"*

„Isten keresése, megtalálása és bírása az ember legnagyobb, legizgalmasabb és legboldogítóbb földi élménye!" — *erősítgetik azok, akik e nem mindennapi élményekben részesültek.* Isten a sarló-kalapács börtöneiben *szerint a börtön, a haláltábor ama* égő csipkebokor, *amelyben Isten jelen van, közli magát a rabokkal, utasításokat ad, segítséget nyújt nekik, és kivezeti őket a fáraó rabszolgaságából! „Börtönben találtam meg az Istent! — kiált fel az egyikük. — Ezért újra vállalnám a börtönt, éhséget és halált!" Isten bírása miatt a másik így hálálkodik:* „Légy áldott, börtön!" *Ezt mondja egy harmadik: „Nekem a tizennégy évi börtön nem volt hosszú, mert felfedeztem, hogy zárkámban a* boldogság mély, rendkívüli eksztázisa lakozik. *Annyira tele voltam örröm-*

mel, hogy szétrobbantam volna, ha táncommal nem nyitok zsilipet örömöm kifejezésére." *Hihetetlen vallomások a földi pokolból. Nem csoda hát, ha Máté Imre esti nagyharangként hirdeti Erdey könyvének bemutatásánál: „A túlvilági életben, Istenben hivő vagy szilárd morális értékrendszerrel rendelkező rabok* élték csak túl Recsket. Az ateisták majd mind belepusztultak!" *Azért akarják hát a kommunisták hitetlenné tenni a rabokat, hogy elpusztuljanak hóhérkötél nélkül is?*

Ezeknél a börtönökről és internáló táborokról Isten a sarlókalapács börtöneiben *többet is állít. Azt mondja, hogy bennük a rabok „a svájci hegyek tavai, akik életükkel* visszatükrözik Krisztust". *Krisztusmásokká hasonulnak! Az a hely, ahol a rabok imádkoznak, örök szentségimádást tartanak,* örömmel szenvednek, *megtérnek, Istenre találnak, új emberekké lesznek, gyónnak, áldoznak, istentiszteleteket tartanak, alamizsnálkodnak, másokon segítenek... holott mindezekért kegyetlen büntetés,* még halál is járhat! *Ahol mindennapi kenyérimává válik Jézus Getszemáni kerti vérverejtékes kiáltása:* „Atyám, legyen meg a Te akaratod!" *Ahol a Szentírásból az élő vizek forrásaként isznak, az ünnepek az elcsüggedt lelkek pusztai tápláló mannájává válnak.* Ahol a szenvedés kívánatos lehet, *a halál pedig örök életet nyitó. Ahol a kivégzés előtt ezt mondja a rab:*

Folytatás a könyv végén

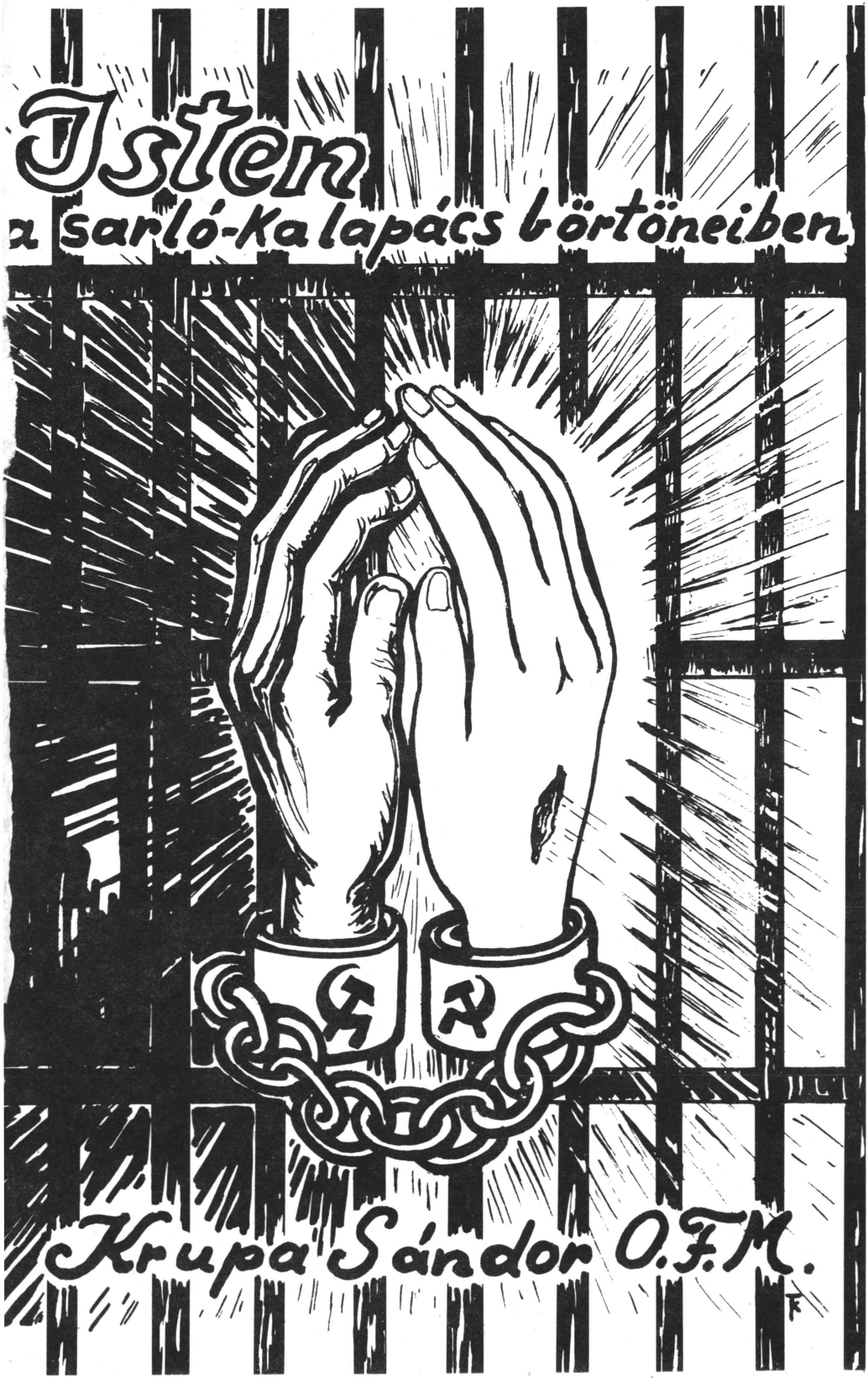
Isten
a sarló-kalapács börtöneiben
Krupa Sándor O.F.M.

KÖNYVEMET DEDIKÁLOM
A SARLÓ-KALAPÁCS BÖRTÖNEIBEN
ÉS INTERNÁLÓIBAN ISTENBEN ÉLŐ
MAGATARTÁST TANÚSÍTÓ MÁRTÍR
ÁLDOZATAINAK!

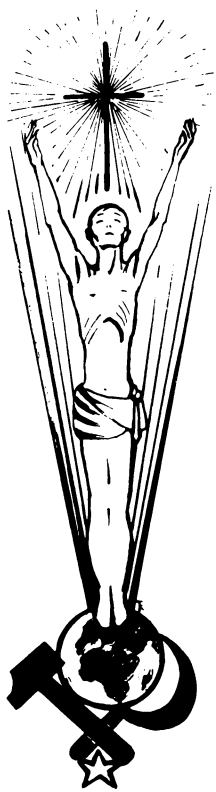

KATOLIKUSOK,
OSTROMOLJÁTOK RÓMÁT, HOGY AVASSA
SZENTTÉ A SARLÓ-KALAPÁCS BÖRTÖNEINEK
SZENT ÉLETŰ ÁLDOZATAIT!
KERESZTÉNYEK,
DICSŐÍTSÉTEK MEG
A KOMMUNISTA BÖRTÖNÖK MÁRTÍR RABJAIT!

ISTEN
A SARLÓ-KALAPÁCS
BÖRTÖNEIBEN

KRUPA SÁNDOR

DeWitt, Michigan
1986

Készült a **Katolikus Magyarok Vasárnapja** nyomdájában
1739 Mahoning Avenue, Youngstown, Ohio 44509 USA

ELŐSZÓ

Első könyvem — A sarló-kalapács bilincseiben — *megjelenése után rendtársaim biztattak, hogy írjam meg a* börtön teológiáját. *Vagyis mutassam be:* hogyan van jelen Isten a sarló-kalapács borzalmas börtöneiben! *Mivel a „teológia" szó elvont, eszmei bemutatást, erkölcsi, lélektani elemzést sugallt, nem hatott rám mindjárt életkeltő szikraként.* A börtönélet túlságosan is reális és nem elvont élet. *Magvetésük mégsem volt hiábavaló, mert minden kötetben sejtetni engedtem, hogy a börtönben nemcsak kínzó hóhérok szerepelnek,* hanem a láthatatlan Isten is jelen van. *És ez annyira szembetűnő, hogy alig van börtönről írt könyv — hogy csak a két legújabbat, Fehérváryét és Erdeyét említsem —, amelyik ezt, ha csak röviden is, de szóvá ne tenné. „A börtön-borzalmak irodalma nagy — írja Lenz, aki a dachaui haláltábort túlélte. —* De a borzalom csak fele az igazságnak, *mert azok, akik a nyomorúság mélységében nem találkoznak Krisztussal,* elveszett életük legcsodálatosabb élménye."

Köteteim egyre jobban éreztették velem ezt a „féligazságot", és kényszerítettek, hogy igenis, írjam meg az igazság másik oldalát *is, ha a börtönélet teljes bemutatását akarom! Ebben a kötetben a szenvedés már csak* háttérként *szerepelhet, hogy rajta az isteni oldal érthetőbb legyen s teljes fényében ragyoghasson. Ha a börtön pokoliságát nem elvontan, hanem példákkal mutattuk be, akkor a mennyországos oldalánál is csak azt tehetjük. Ha eddigi könyveinkben szemünket az egész világon tartottuk, akkor ebben sem tehetünk másként. Sőt a teljesség kedvéért nem feledkezhetünk meg azokról sem, akiknek haláltáborait nem a sarló-kalapács márkázta! Így lett könyvünk a sarló-kalapácsos könyvsorozatunk záróköve, illetőleg koronája.*

Isten a börtönben, vagyis az emberi pokolban?! Első hallásra idegenül hangzik, ha nem hihetetlenül. Hogyan lehet Isten jelen ott, ahol még a rágondolást is tűzzel-vassal üldözik; ahol a szenvedések kemencéje még a hivőt is hitetlenné teheti? Ott csak az lehet természetes, ha valaki Felix Magnussal kijelenti: „Ha olyan az Isten,

hogy megengedi az ilyen dolgokat, pokolba vele! Én nem kívánok ilyen Istent!" Vagy mint egy szerencsétlen anya kirobbanása: „Hagyd ezt a marhaságot! Ha van Isten, hogyan engedheti meg ezt a kegyetlenséget?" De Robert Spaeman ellenében azt állítani, „hogy a levágásra nevelt csibék igenis dicsérhetik az Istent" — az már teljesen lehetetlen... Nos, könyvünk e lehetetlenségek lehetőségét mutatja be *meggyőzően és felejthetetlenül. Mert a börtönben igenis vannak olyanok,* akik a szenvedést kívánatosnak, kiváltságnak, kitüntetésnek tartják. *És nemcsak boldogok a börtönben, a halálmunkatáborokban, hanem* boldogságukban még táncolnak, énekelnek is és Te Deumot zengenek*! Sőt olyan is akad, aki önként visszatér poklába! Tény, hogy kínzókamráikból imaházat, a börtönből templomot, a pokolból mennyországot varázsoltak... És mindez csak azért volt lehetséges, mert velük volt az Isten! Sőt napjainkban, mintha csak a börtönben volna az Isten. Tudomásul kell vennünk, MA, KORUNKBAN nem a szerzetházak, nem a remeteségek termelik a példaképeket, a vértanúkat, a szenteket, hanem a* börtönök!

Össze kellett hoznunk ezt a könyvet, mert korunknak élet-halál szükséglete, hogy példaképe, mártírja, szentje legyen*! Ha nem akar elveszni! Ugyanis ezen az úton halad. Éppen ellenkezője annak, amit börtönpéldáink élnek. Mások szavaival és megállapításaival hadd vázoljuk fel, milyen is a börtönkívüli korunk.*

Ezen a földön 197 millió istentelen él és számuk évente négy százalékkal gyarapszik! Már van állam, amelyik kimondottan, hivatalosan „istentelen", s egyetlen temploma sincs nyitva! Az emberek nagy része a kereszténységet éli, „de nem túl komolyan, csak mértékkel"! A francia Jean Delumeau professzor szerint: „A kereszténység igazságrendszere szűnőben van!" Albert Corres szerint: „Vannak teológusok, akik egy-egy dogma miatt már nem szállnak síkra!" Edward Schaper pedig már a „Haldokló Egyházról" ír világsikert arató könyvet. Greinacher teológus professzor azt állítja: „Róma ma már csak látványosság a turisták számára. A pápának döntő szava nincs!"

Ebben az „istentelen-sekeresztény" világban hogyan él és gondolkozik az az ifjúság, amelyik leginkább korunk lelkületének leghűebb kifejezője? Erkölcsi göncölszekerének rúdja minden tekintetben nagyon lefelé mutat. Szodoma és Gomorra kénköves tűzzel elpusztított életét utánozza! Csengey Dénes (És mi most itt vagyunk c. könyvében) *világszerte bömbölt énekeikből és mások kijelentéseiből ezt az életet így vázolja fel elénk: „Ne háborúzz, hanem* szeretkezz*!" „Mindenki Jézus, aki meg nem, dögöljön meg!" „Állítsátok meg a világot, le akarunk szállni!" „Menny és pokol? Te hová tartasz?* Erényben pusztulni bűn*!" „Minden szabad, de min-*

den hiába!" „Hátat a falnak, és megdögleni!" *„Az udvaron lóg a porolón a lelkünk!" Helmut Lanzéval vallják: „A gondolkodó embernek fel kell ismernie, hogy* az élet értelmetlen!" *Peter Handke nekik suttogja:* „Alig tudjuk, honnan jövünk, és nem tudjuk, hová megyünk!" *A francia színműíró is közülük való, amikor így kiált fel: „Nem tudom, ki az Isten! Nem tudom, mi a gondviselés!"* „Az ember csak emésztőcső és élvezeti orgánum!"

Mily meszesgödör végű dögletes nihilizmus! Élőik szerencsétlenebbek a legszerencsétlenebb állatnál! Ezek hátterében könyvünk példaképei tündöklő napok, *„az első századok kereszténveinek hithősei, akiknek lelki szépsége le nem írható!" Nem Dom Helder Camara brazil költő-érsek „víztócsái", amelyek visszatükrözik az eget, hanem a svájci havas hegyek tavai és a nagy világ Csendes-óceánjai,* akik életükkel Istent, Krisztust tükrözik vissza! *Akik tudják, honnét jöttek, hová tartanak: hogy Isten gyermekei, Jézus testvérei és a mennyország örökösei. Akiknek mindig szájukon és szívükben, ami Isten és ember előtt a legnagyobb:* „Atyám, legyen meg a Te akaratod."

Zakar Andrást, Mindszenty titkárát kérdezte Vácott a fegyházőr: „Hiszel Istenben? Hiszek! — felelte. Mire az őr: Őrült vagy! Csak őrült *lehet,* aki a börtönben Istenben hisz!" *Nos,* ez a könyv ezt az „őrült" hitet szedi *olyan* csokorba, *amilyennel eddig magyar nyelven még más nem próbálkozott . . .*

Ezen a helyen is nagy köszönetet kell mondanom Rendemnek, hogy eddigi nagy áldozatai ellenére még ennek a könyvnek megjelenését is lehetővé tette. Ugyancsak a két művésznőnek, Tallós Katalinnak és V. J.-nek, akik egyre növekvő lelkesedéssel és áldozatossággal igyekeztek e könyvet felejthetetlenebbé tenni szép illusztrációikkal. De hálával tartozom azoknak is, akik bármi módon segítségemre voltak e könyv megírásánál.

Ezt a könyvet — testamentumomat — *számtalanszor térden állva és könnyezve írtam, mert minden szava és jelenete nekem is szól, nekem is szent és égbeemelő. Hiszem, hogy aki úgy olvassa ezeket a lapokat, ahogyan én írtam — kegyelmet befogadó nyitott szívvel s tanulékony lélekkel —, akkor úgy találja, mint kéziratom egyik olvasója: „E könyvben az olvasó korunknak szükséges katekizmusát, Kempis Krisztus követését, Schütz Gyakorlati Dogmatikáját, a II. vatikáni zsinatot megelőző szív-liturgiáját, Pázmány Kalaúzát, a kereszténység Martirológiumát kapja betűkben és képekben úgy, hogy* az élet Bibliája lesz belőle, amelyben rátalál Istenre, *az élet értelmére és sok bibliai buktató megoldására . . ." Vagy úgy találja e könyvet, mint a kézirat másik olvasója:* „Isten a sarló-kalapács börtöneiben — *a legfőbb szeretetnek éneke! Olyan istenélményt nyújt az olvasónak, hogy a szív szeretet-*

lángját ,fehér izzásig' fokozza egy életre szóló felejthetetlen élményben. Olyan hitet ragyogtat meg, amely a némát beszédre készteti, a vaksiskodót Isten megtalálásához segíti, a hívőnek pedig megnyitja a mennyország kapuját . . ."

Azzal a vággyal indítom útjára utolsó könyvemet, bár adná Isten, hogy e csodák valamelyike minden olvasómmal megtörténne!

DeWitt, 1986.

A szerző



Rabhiszekegy

Hiszek Istenben, a mindenható Atyában,
Égnek és földnek alkotójában!
Hiszek — noha megvetett vagyok és lenézett.
Hiszem az Atyát, a Fiút, a Szentlelket.
Ám csak egy szám vagyok a börtönben
elvágva léttől, hiszek Istenemben!
Erősítsd hitemet!
Hiszek, ó Istenem, hiszek!
Éhesen, mezítelenül is hiszek.
Száműzve otthontól, s akiket szeretek, hiszek.
Nem tudván, rám virrad-e a holnap,
mégis hiszek Benned minden egyes nap!
Én Istenem, én jó Atyám,
Te vagy napom és éjszakám!
Öröktől, ki kormányzod a világot,
ó, add vissza a szabadságot!
Ám ha nem ez a Te akaratod,
legyek égő áldozatod!
Ha itt meg is kellene halnom,
akkor is könyörülj szenvedő Hazámon.
Szabadítsd ki béklyójából,
s minden népet rabláncából!
Múljék el rólunk haragod,
jöjjön el a Te Országod!
Adj mindnyájunknak békét,
melyhez a földön nincs hasonló érték!
Élő Istenem, hiszek Benned!
Remélek! Szeretlek Téged.

Ámen*

*Ez a német haláltáborokban sínylődő katolikus lengyel papok Hiszekegyje volt, de egyben minden hivő rabé is.

I. fejezet

Rabhorgony

„Csak az imádkozó ember egész ember!"

(Prohászka O.)

„A történelem legnagyobb vallásüldözése napjainkban folyik!"

(Kuntner, bécsi érsek)

„Ökölbe szorult kézzel nem lehet építeni, gyűlölködő szívvel nem lehet gyógyítani!"

(Bárdossy László)

1944 novemberének egyik estéjén a háború vérhulláma már elérte Alag község határát.* Búcsúzni jöttem ide régi szerelmemhez. Kelepeltek a géppuskák, villantak a piros jelzőlövegek jelezvén az eljövendő szomorú időket. Hát ideje volt, hogy istenhozzádot vegyek. Ki tudja mennyi időre, ha ugyan nem örökre. Hullnak az emberek, mint ősszel a legyek, vagy korbáccsal hajtják ezreit a messzi, félelmetes Szibériába.

Megöleltük egymást. S ennek pecsétjeként szerelmem vékony ezüstláncát kicsi **keresztjével** nyakamba akasztotta:

— A jó Jézus legyen veled angyalom — suttogta dobogó szívvel, könnyes szemekkel . . .

Másnap a vörös oroszok elfoglalták Alagot. Rejtőzködött, bújt, aki tudott. Én alkalmi repülővel visszatértem Pápára, az akkori állomáshelyemre, hogyha lehetséges, valahol megállítsuk ezt a ten-

* Ezt az írást a Szittyakürtből vettük át csekélyke változtatással. Eredeti címe volt: Csodák? Véletlenek?

gerként előre hullámzó istentelen erőt. Éreztük, tudtuk, hogy nemzetünk létéről van szó talán századokra szólón. Kis nemzetünk sírja, illetőleg bölcsője a halálos tét! Aki ezt érezte, minden reménytelenség ellenére is, köztünk volt a helye.

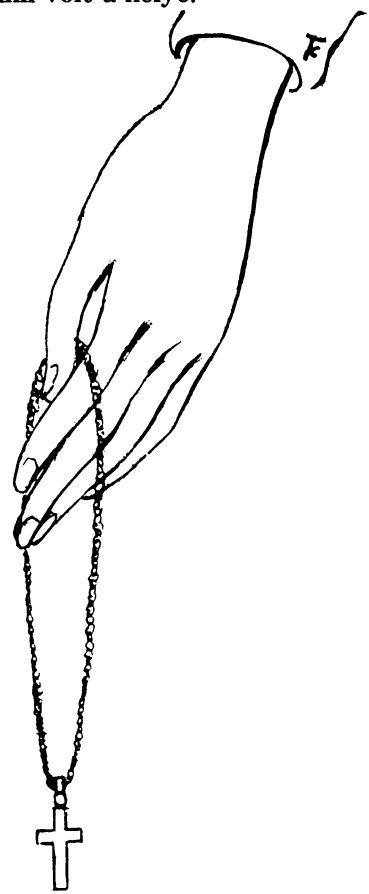

Ezüst láncát keresztjével nyakamba akasztotta.

Egy alkalommal gyónás és áldozás után P. M. F. ferences szerzetes barátom megáldotta a kedves emlékű nyakláncomat a kis keresztjével együtt. **Ezt a keresztet szorongattam méla alázattal, erős hittel és bizalommal későbbi életem válságos pillanataiban.** Ilyenkor az Úrhoz fohászkodtam azzal a meggyőződéssel, hogy **aki Krisztussal jár a viharban, a tengeren, és aki beléje kapaszkodik, az ő keresztfáját fogja, annak nem lehet bántódása, végleges baja!**

Zúgott, csattogott és zúzódott körülöttünk a világ és benne vétkei miatt az emberiség. Úgy látszott, hogy élő nem marad a földön. Én mégis életben maradtam. A világkatasztrófát kisebb sebe-

süléssel szerencsésen megúsztam. Sőt -szerelmemmel, K. T.-vel is találkoztam. Ezt mindketten a **kis kereszt hatalmának tulajdonítottuk**. Nem is tettem volna le a nyakamból a világ minden kincséért sem.

A háborúnak vége lett ugyan és a félelmetes hadigépezet leállt, de nem jött el a várva-vágyott béke! A küzdelem, az öldöklés folytatódott a politika csatamezején. Persze úgy, hogy az ellenfeleket nemcsak tökéletesen lefegyverezték, hanem Gulliverként a zsarnokság, erőszak ezer láncával lekötözték. Ismét futott, menekült, aki tudott, ha nem akart a győzők és bosszúállók félelmetes börtöneibe, internáló táboraiba kerülni. Nemcsak a bűnösök futottak, hanem legalább annyira az ártatlanok is, akik gyöngéknek érezték magukat az eljövendő infernó kínjaihoz. Én nem menekültem, mert ártatlannak és erősnek éreztem magamat.

Így kerültem 1948 májusában a hírhedt Andrássy út 60 börtöncellájába. Ekkor már itt sínylődött nagybátyám, V. F., az akkori időkben komoly szerepet játszó, bátor kiállású somogyi főispán, egy angyali lelkű, légynek sem ártó, kis törékeny somogyi parasztaszszony szöktetése miatt. Ide került, mert magyar testvérei elárulták. Ebben az időben a magyar a magyar ellen acsarkodott és az árulás soha nem tapasztalt hulláma öntötte el az ellenségeinktől leigázott országot. Valóban úgy volt, mint a költő írta: „Apa fiút elád!" Nem volt elég az ellenség malma, téptük, szaggattuk egymást, mert túl sok volt bennünk a kórokozó bacilus. Itt raboskodott a főispán nagybátyám nővére is, akit meg testvére szöktetése miatt zártak a sötét falak közé. Engem meg odadobtak, mint segítő bűntársat.

Az Andrássy út 60 régi, nagyúri, szép épület volt: a béke, vígság, öröm kastélya. De csak volt, mert már 1945 előtt is börtönnek használták. Utána meg a demokrácia az ország legfélelmetesebb kínzókamrájává tette. Kívül szép, békés muskátlik díszítették, de belül vérfoltok és húscafatok vörös pacái éktelenítették s rémítették halálra rab áldozataikat. A ávósok voltak a hóhérai és élet-halál urai. Ez a ház hallatlan rémségeivel örökre rákerült a magyar történelem legfeketébb lapjaira.

Öröm az alagsorba kísért a napos őr asztalához. Ávós őrmester fogadott. Szeme vesébe vágón villogott. Mozdulatai kimértek, szögletesek, mintha gépember, kis Gólem volna. Karjai vaspolipként tapogattak végig. Amikor nyakláncomhoz ért, mintha valaki vagy valami halálra sebzette volna, dühbe gurult és ordatlan szavak kíséretében lerántotta nyakamról az eddig féltve őrzött kincset. A lánc úgy himbálódzott ujjai végén, mintha hosszú vérér lenne, amit most szakítottak ki az ember húsából. Elsápadtam. Meginogtam,

mintha szilárd talajról ingoványba zuhannék, bele a feneketlen sötétségbe.



Így kerültem a hírhedt Andrássy út 60-ba.

Az ordítozásra, az őrmester szokatlan mozdulatára kísérőm előlépett mögülem, hogy arcomba nézhessen, hogy megtudhassa, miről is van szó. Csak nem fegyvert találtak nálam? Hiszen annyiszor átmotoztak már! Őröm magas, barnásfekete arcú, haramia kinézésű, cigány származású volt. Rám villantotta gyilkos szemeit. Mogorva, félelmetes színezetű hanggal törte meg a fagyasztó csendet:

— Tud maga enélkül is imádkozni!

Nem mondott se többet, se kevesebbet, hanem megragadta vállamat és máris belökött a 8-as számú zárkába. Lendülete megfordított és így láttam, hogy az őrmester a nyakláncomat bedobja egy gyufásdobozba és az asztala fiókjába teszi.

A homályos cellában négy ember várt rám. Az egyikük jókötésű, harminc éves gazdasági iskolai tanár, aki tornát is tanított Tolna megye egyik iskolájában. Aztán két egyszerű magyar munkás. A negyedik Veszprém megyei bányász, az egyik kiváló művésznőnk, K. M. unokaöccse. Székely parasztlegény. Már közel egy hónapja sínylődik itt. Bűne az, mint annyi másé, hogy vándorbotot vett kezébe s Amerikába igyekezett egy kis pénzgyűjtésre. Visszatérve szeretett volna Székelyföldön disznóhizlaldát létesíteni. Csakhogy a rokon színésznőhöz beépített szakácsnő e tisztes szándékát kiforgatva amerikai ügynöknek állította be és így súgta be az ávósoknak. Az éheztetéstől már annyira gyönge, hogy az árnyékszékre is rabtársainak kellett kisegíteniök, nem ürülés céljából, mert nem volt mit, hanem hogy legalább megmosakodhassék.

A középiskolai tanárt is valami hasonlóval vádolják. Minden éjszaka kihallgatásra viszik, ahonnét kezén és lábán nagy véres hurkákkal tér vissza.

A zárkánknak valamikor művész rabja is lehetett, aki törött ablakszilánkkal a cella falára csodás relief oltárkát karcolt. Az oltáron kehely. Fölötte két szárnyas angyal napsugárba foglalt monstranciát tartott, amelyben benne volt az Oltáriszentség. Amikor ráakadtam, nem győztem nézni. És utána nem szűntem meg csodálni. Sohasem láttam még ilyen szép művészi alkotást, különösen ilyen lehetetlen alapon és kétségbeejtő körülmények között. A hit sugárzott róla. Ez a rajz a rabművész számára a misét jelenthette? És az Ostyában Jézust hozta magával a börtönbe . . .? És a kehelyben azt a titokzatos vért, amely a gyengét erőssé teszi? Hozta élete utolsó pillanataira? Ki tudja! A krisztusi hit lemérhetetlen erő, amely még a rajzolt kelyhet is kegyelemhozóvá változtathatja.

E kicsi, szinte észrevehetetlen oltárocska lett az én vigaszom, erőforrásom. És általa a zárkám az én **börtöntemplomom**. Fejemet a kis oltárra hajtva elmerülten imádkoztam. Volt miért és kikért. Imádkoztam magamért is, de főleg a nehezebb sorsban levő zárkatársaimért. Azokért, akik távolabb vagy a szomszédban jajgattak és segítségért kiáltoztak . . . Azokért, akik innét a halálba indultak . . . **Ezek az imádságok nyugodttá tettek**, holott nem voltam kötélidegzetű típus. Rabtársaim ezt észre is vették, de nem tudták titkom forrását. Csak azt érezték, ha velem vannak, ha velem beszélnek: erőt nyernek, bátorságot szereznek.

Az említett tanár rabtársam az egyik éjjel, mielőtt a kihallgatásra ment volna, így búcsúzott tőlem:

— Már nem sokáig bírom! Aláírok akármilyen jegyzőkönyvet. Aláírom még a halálos ítéletemet is! Számomra az életnél már kívánatosabb a halál.

Nekem feltűnt, hogy sohasem láttam imádkozni, noha katolikus

kántortanító fia volt és jólelkű, becsületes embernek bizonyult közöttünk.

Egy óra múlva visszatántorgott ez a valamikor izmos, erős, fiatal férfi. Gumibotokkal cafattá verték tenyerét, talpát. Ébren voltam, amikor visszajött. Nem bírtam aludni, mert nyögését véltem hallani. Imádkoztam érte. S valóban, nyögve, testileg, lelkileg összetörve jött vissza. Zokogva mellém botladozott:

— Bandi! Tovább nincs! Nincs lelkierőm tovább!

Gyöngéden megveregettem a vállát és támogatva megfogtam a kezét:

— Majd lesz! Majd lesz!

Éreztem, számára elérkezett az a pillanat, amikor segítségért emberhez már nem fordulhat, hanem csak az Istenhez. Onnét felülről a **segítő kéz** mindig felénk nyúl, **csak meg kell fognunk!** Nehezebb persze ezt a kezet megtalálni annak, aki nem szokta szorongatni. Pláne ilyen lelki sötétségben, amikor vak a szenvedő, s akkor sem látná, ha verejtékes arca előtt lebegne. Krisztusnak átlyuggasztott kezét se találja meg, aki azt mondotta: Jöjjetek hozzám mindnyájan, akik fáradtak és megterheltek vagytok és én megenyhítelek benneteket . . . Nos, ilyenkor kell a vezető.



Fény derengett, amikor elemelte fejét az oltártól.

— Gyere csak ide! — súgtam fülébe, s megmutattam neki a falon alig észrevehető csodás kis oltárrajzot . . .

— Templomban vagyunk itt! A szenvedések Krisztusa templomában. Nagyon messze az élők világától, de **Jézushoz soha olyan közel, mint itt. Imádkozz. Jézus hallgat!**

Pár pillanatig átszellemülten nézte a kegyelemhozó oltárt. Aztán ráhajtotta fejét s velem együtt hosszan imádkozott . . .

Éjjel volt, a sötétség, a megpróbáltatás órája, amikor a lélekből kiszakad: **Atyám, ha lehetséges múljék el a pohár.** Mégis fény derengett zárkánkban, amikor felemelte fejét a faltól és szinte Jézus szavait ismételgette felszabadultan:

— Gyerünk! Feküdjünk le mi is. **Legyen úgy, ahogyan Isten akarja!**

Még arra vártam, hogy napközben többször ugyanígy imádkozzék. Megcselekedte.

Másnap éjjel rövid kihallgatása után mosolyogva jött vissza. Csak ennyit mondott:

— Aláírtam a jegyzőkönyvet! De nem azt, amit eddig követeltek, a hazugot, a halálosat. Fordult a kocka. Vége az inkvizíciómnak! Nem volt vallatás, csak aláírás! Köszönöm, hogy a legnehezebb órában megtanítottál arra, ami anyánk kötelessége lett volna: az **imádkozásra!**

Másnap már el is vitték a Markó utcai fegyházba. Ez azt jelentette: egyszerűbb büntetőeljárás alá kerül, amelyben halálos ítéletet nem hoznak.

Egy hét múlva nálam is befejezték a nyomozást, a kihallgatásokat és ítélethozatalra engem is átszállítottak a Markóba. Ez sem volt mennyország, de mégsem a tökéletes pokol. Ez az út a mélységből való felkapaszkodás első lépcsőjét jelentette.

Reggel kilenckor hatalmas, fekete bőrű őr kiáltott a zárkámba:

— Indulás teljes cuccal! De azonnal!

Hát az egész cuccom csak egy takaró volt. Ezzel álltam ismét a már ismert szolgálatvezető őrmester asztala elé és kértem tőle az elvett, skatulyába tett nyakláncomat. Idegesen matatott a fiókban, de sehogysem találta. Végül is rám ordított:

— Menjen a pokolba a nyakláncával!

És máris durván taszított ki az udvarba, ahol várt ránk a fekete rabszállító autó.

Elszontyolodtam. Drága talizmánomtól nem akartam megválni. Léte nemcsak erőt jelentett számomra, hanem olyan kapcsolatot és emlékeket is, ami kincsnél többet ér. De mit tehettem ott, ahol „törvényszegésért" büntetik meg az embert, ugyanakkor a végrehajtók nem ismernek törvényt!

A taszítástól csaknem felbuktam egy ávós őrben, aki éppen

gőzmozdonyként törtetett be az ajtón. Mellen ragadva megállított és félelmetes színezetű hangjával rám ordított:

— Miért nem néz előre? Betöröm az orrát!

Magas, barnásfekete arcú, gyilkos szemű őr. Összenéztünk. Egymásra ismertünk: Ez taszított be a 8-as zárkába az Andrássy úton — gondoltam. Neki meg a szemöldöke rándult fel ismerősre találó módon. Nem szólt többet, de gondolhatott ő is valamit, mert az asztalhoz lépett és minden kacatolás nélkül egy határozott mozdulattal kihúzta a fiókból a nyakláncomat tartalmazó gyufásdobozt.

— Tessék! — nyújtotta. — Nincs rá szükségünk. A kommunista nem veszi el, ami a másé. **Különösen a keresztjét nem!**

Éreztem, hogy arcomat a biztonság érzése és az öröm pírja festi be...

A Markóban elítéltek. Hogyne ítéltek volna el, hiszen „a kommunista rendőrség senkit sem fog le megfelelő ok nélkül"! Legyen bár az illető a világ legártatlanabbja is. De nem raktak rám summás éveket.

Kiszabadulásom után Budapesten próbálkoztam az élettel. Nem ment könnyen, mert büntetett előéletemet a személyazonossági könyvbe írva hordoztam. Ilyen megbélyegzett, reakciós, gyilkos pacákot senki sem akar foglalkoztatni. Különösen olyan vonalon nem, amelyik képzettségemnek megfelelt volna. Üldözött voltam. Örülhettem, ha vagonrakással, kőtöréssel, majd gyári munkával kereshettem valamit és tengethettem eléggé meggyötört életemet. De ha a börtönben nem sírtam, s még az is a szenvedések krisztusi temploma volt számomra, akkor kint még kevésbé sírtam. Aztán a nyakláncot — a segítő Jézus jelével — még mindig a nyakamban hordtam. Így Krisztussal jártam a viharos tengert, amelyen a kereszt volt a **biztosító horgonyom** az elsodortatás ellen.

Hetenként családlátogatást tettem szülőfalumban. Egyik visszatérő utamon már Érd körül jártam, amikor egy magas, barnásfekete arcú, kemény mozdulatú férfi foglalt előttem helyet a vonaton. Pár pillanatig kutatva néztünk egymásra. Ő úgy, mintha ismerősre akadt volna, de még nem bizonyos benne. Fura színezetű hangján mindjárt meg is szólított:

— Mondja, elvtárs, az előbbi években nem volt maga az Andrássy út 60-ban mint letartóztatott?

Meghökkentem. Ki lehet ez? Mit akarhat? Csak nem utánam leselkedik? Noha olyan ismerős, mégsem tudom hová tenni emlékezetemben.

— De igen — hümmögtem félénk halksággal.

— Nem az elvtárs kereste a gyufásdobozban eltett nyakláncot?

— De igen. Most is itt van a nyakamban!

— Még most sem emlékszik rám, hogy én voltam az, aki megtaláltam és visszaadtam?

— Lehetséges! Tényleg nagyon hasonlít rá minden tekintetben.

— Talán csodálkozott is akkor, hogy míg az őrmester nem tudta megtalálni, addig én egy mozdulattal kihúztam a fiókból?

— Igen, csodálkoztam. És még ma sem értem, hogyan is történhetett ez.

— Elhiszem — válaszolta és mosolygott, de olyan savanyúan, mint az ávósok szoktak, ha rabjukat sarokba szorították.

— Az őrmester nem találhatta, mert magammal hordoztam. Annak őrzője és használója voltam. Miért tettem ezt ávós létemre? Nem tudom! Érthetetlenül vonzódtam hozzá . . . A zsebemből húztam elő, amikor az elvtárs kereste. Így most már mindent tud, csak még a befejezést nem.

Kinézett az ablakon. Olyan messze és távolba nézőn. Tenyerével végigszántott homlokán és így fejezte be vallomását:

— Nemsokára otthagytam azt a sötét társaságot. **Talán ezt is a nyaklánccnak köszönhetem!**

A vonat megállt. Kelenföldet kiáltott a kalauz. Keresztem őrzője kezét nyújtotta:

— Isten áldja!

És nagy léptekkel leszállt a vonatról.

Az ablakból utána néztem s közben simogattam a nyakamban levő keresztet.

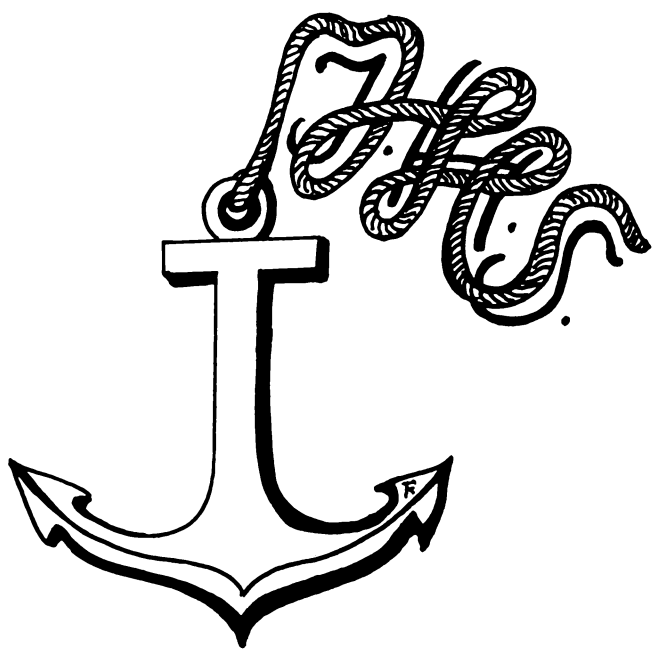

II. fejezet

Bambuszkereszt

„Amiről azt hisszük, hogy rossz, jóvá válhat számunkra."
(Dr. Cronin)

„Jobban hiszek az örök életben, mint e siralmas földiben."
(Victor Hugo)

„Jézus feltámadása gyógyír és olaj a mindannyiunkra váró agóniára.
(Pilinszky János)

Jim Mulligan* The Hanoi commitment című könyvében „élő mártírnak" nevezte tengerészkapitány rabtársát, „aki meghal hazájáért!" Majd így folytatja: „Törékeny fizikai testében a bátorság törhetetlen szelleme élt. Kész volt mindent elviselni rabtársaiért. Együttérzése bajtársaival megingathatatlan. Erkölcsi bátorság és feddhetetlen jellem. Mindenekfelett pedig **a hit embere volt!** Tudta, miben hisz, és meg is halt volna érte. A kommunista vietnámiak megtörték testét, de **lelkével nem bírtak elbánni!** Valóban egy erényes ember hírében állt. Nem ismerek még egy embert, akinek **olyan mély istenhite lett volna**, mint neki. A lélkiismeret emberének ismertem, aki világosan megkülönböztette a jót a rossztól."

De mindjárt hozzátehette volna: minden vallásos embernek példaképe; az áldozatos, fegyelmezett **hazaszeretetben** minden amerikainak mintaképe; a rabság elviselésében és túlélésében a világ

* Róla a „Meghajtott fő" című fejezetben írunk.

minden rabjának eszményképe; az emberiséget rabságba kalodázó **kommunizmusnak tántoríthatatlan ellenharcosa**! ... Ezért több mint hét évi hallatlanul kegyetlen észak-vietnámi rabságából való visszatérése után méltán mondhatta róla Amerika elnöke:

„Nem szükséges, hogy történelmi könyveinket hősök után forgassuk. Ők közöttünk vannak. Ezek egyike JEREMIAH A. DENTON JR. kapitány, aki ma éjjel itt ül köztetek, mint hadseregünknek az a tagja, akit az ellenség eddig a leghosszabb rabsággal sújtott, s **aki megvalósított minden hősiességet**!"

Jeremiah A. Denton az Amerikai Tengerészeti Akadémiát végezte el, majd a repülő tengerészet különféle nemeinél szolgált kiváló eredménnyel. Közben Vietnám — belső gyöngeségből és a külső kommunizmus acsarkodása miatt — meghasonlott önmagával. Lázongott francia urai ellen. A franciák otthagyták őket. Dél-Vietnam Amerika segítségét kérte a kommunista észak-vietnámiak ellen, akik által Keleten az orosz egyre szélesítette kommunista zsarnokságát és hatalmát. **Az utóbbi megakadályozásáért** fogadta el Amerika a meghívást. **Nem akart hadba lépni, csak segíteni!** Repülő-bombázó fiait hajókon Dél-Vietnámba küldte, amely a franciák uralmát sem akarta, de nem óhajtott kommunista és orosz csatlós se lenni.

A küldött bombázók egyike lett Denton is. Fájdalmas búcsút vett feleségétől és hét gyermekétől, majd az Independence nevű hajón elindult végzete felé. Hanoi közelében, 1965. július 18-án gépét lelőtték. Neki sikerült a repülőgépből kiugrania. Súlyosan megsebesült. A vietnámiak mint háborús bűnöst, „imerialista criminalt"-at Hanoi Hao Lo nevű börtönébe hurcolták, ahol 700 amerikai katona nyögte **borzalmas rabéletét**. Itt rabtársainak minden tekintetben vezércsillaga, oltalmazója és vezetője lett.

Amikor a kommunisták már úgy vélték, hogy a legrafináltabb kínzásaikkal végre sikerült nekik ezt a szikla embert megtörniök, televízió elé állították, hogy világgá kiáltassák vele **a világhódító Amerika vietnámi gyalázatosságait**! Ám kegyetlen fiaskót vallottak vele, mert Denton a halált is vállalva a tv reflektoraiba szeme hunyorgatásával háromszor is belemorzézta azt a szót, amit a vörösök a legjobban titkoltak a világ előtt: Torture! Torture! Torture! **Kínzás! Kínzás! Kínzás!** Amerika felfogta a titkos értesítést s vele együtt az egész világ. Megdöbbent, mert eddig azt hitték — mert így hirdették —, hogy Vietnámban a nemzetközi szabályok megtartásával a **leghumánusabban** bánnak rabjaikkal. Ezért az eszességért és bátorságért hazája Dentont távollétében kapitányi rangra emelte.

Hét és fél évi rabsága után Amerikába visszatérve — látva, hogy a parlament döntései mennyire befolyásolják a családok éle-

tét — Denton a közélet küzdelmes arénájában politikai síkon helyezkedett el. Minden jónak lankadatlan harcosa lett. Többek között küzdött azért, hogy az iskolákban újra imádkozzanak a gyerekek, hogy a bűnös, nemzetpusztító abortuszt megakadályozzák. Szenátornak választották. Megírta vietnámi rabságának történetét: When hell was in session, **Amikor ülésezik a pokol** című könyvében, amit mi engedélyével forrásnak használunk.

Denton könyvében önmagáról ezeket írja: „Noha messze voltam a tökéletes élettől, **szívem, lelkem Istené, hazámé, családomé volt.** Vallásos nevelésem és anyám formálta egyéniségemet." Ősei közé számította a francia forradalom híres alakját, Dantont is. Római katolikus anyja neves írek leszármazottja. Iskoláit katolikus intézményekben végezte. Apáca- és szerzetes tanítóira mindig hálás szeretettel gondolt még a legnehezebb börtönórában is. Szeretett visszaemlékezni az osztály keresztjére, a nemzeti zászlóra, tanítói arcára, hangjukra. Még magánzárkáiban is könnyezve ismételgette azt az ígéretet, amit az osztályokban a zászló előtt tettek: „Hűséget fogadok hazámnak, amely Isten vezetése alatt áll mindenki szabadságáért és igazságáért." „Hazámban sohasem kételkedtem — írja könyvében. Ma is csak könnyezve tudom hallgatni nemzeti himnuszunkat. Csak hálát és szeretetet érzek Amerika iránt s annak szükségét, hogy védjem! A vietnámiak elleni harcom elsősorban erkölcsi volt. Második forrásom a hazám. Egyetlen áldozat sem volt elég nagy érdekében. **Hazám istenhitre alapítva legáldottabb minden nemzet között!**"

Denton nagy emberektől átvett elvekre alapította életét. Ezek legelseje, s egyben hite veleje is: **„Szeresd Istent és felebarátodat, mint önmagadat!"** Aztán: „Kevés az olyan ember, akitől semmit sem lehet tanulni!" „Azok a legnagyobb hősök, akik félnek menni, mégis mennek!" „A tiszt ruháját folt nélkül viselje!" stb.

Ilyen elvekből és élettapasztalatokból kristályosodott ki alapállása: „A demokrácia és a szabadság ritka, nehéz elérni, de még nehezebb megtartani! **E kettő legtöbbször zsarnokságot szül!** Kivéve hazámat! Ennek oka az, hogy morális nép vagyunk és az ország lelki erőre alapozott. **Lazíts bármelyiken, máris elvesztettünk mindent. A kommunista államok ezeket az elveket tagadják, ezért életük csak diktatórság lehet!**"

Látva a vietnámiak sanyarú életét és saját bőrén tapasztalva embertelenségeiket, összehasonlítja velük hazáját. „A különbség egyre szembetűnőbb! Mily kegyetlenséggel kezelik nemcsak az amerikaiakat, hanem saját népüket is. Előttük soha nem vetődik fel az **egyén jogainak kérdése**. És valóban, az egyén csak mint rabszolga létezik, hogy **szolgálja az államot!**

Szerette is szabad hazáját. Hiába verték rabtartói, nem állt el

attól, hogy hazafias énekeket fütyüljön, mert hallótávolságban levő rabtársait ezzel akarta erősíteni. És büszke is volt hazájára. Ezért nem csodálatos, hogy amikor Hanoiban rabtársaival együtt az ellenük tüzelt tömeg elé az utcára vezették őket és követelték tőlük, hogy mélyen meghajolva menjenek a gyalázkodó tömeg előtt, rabtársainak odakiáltotta: „Fel a fejjel! Amerikaiak vagytok!" Magától értetődő tehát, hogy amikor szabadulása után először lépett szabad földre s meglátta hazája zászlaját, tisztelgett, s így köszöntötte: **„Isten, áldd meg Amerikát!"**

* * *

Rabságának irtózatos részleteit nem festegetjük. A vietnámi börtönök lényegükben ugyanazok és ugyanolyanok voltak, mint a többi kommunista államé, mint Rákosiéké, Kádáréké, amelyekről könyveinkben éppen eleget írtunk, csak Ázsia **tobzódó fantáziájától és megkülönböztetett kegyetlenségétől színezettek.** A szenvedés legtöbbször az ördög jelenlétét tanúsítja a börtönben, mi pedig most hangsúlyozottan Isten jelenlétét szeretnénk benne vázolni, megrajzolni. Ha mégis emlegetünk szenvedést, ez csak a háttér miatt fontos, hogy világosabban láthassuk: még a **pokolban is lehet szentül élni, a pokolban is jelen van az Isten!**

Két évig zárkája a legkisebb, a legsötétebb volt, s benne az élet olyan kegyetlen, hogy Denton nem szeretett róla beszélni. Fogságának első 15 hónapja alatt 15 **nagy** kínzáson ment át. Már első kihallgatásakor figyelmeztették: „Ha nem vallasz, nem garantáljuk épségedet. Ha tovább makacskodsz, átadunk a civileknek, akik kemény eszközökkel majd szólásra bírnak. Ezek által elveszítheted testednek valamelyik részét, tagját. Nem akarván nyomorékul hazaküldeni, **eltüntetnek!**"

Máskor így akarták a hamis jegyzőkönyv aláírására bírni: „Denton, tudod, hogy tehénganéjt eszel! Ha nem viselkedsz ésszerűbben, továbbra is ezt eszed!" Márpedig nemcsak borzalmas lehetett az efféle „étel", hanem soványító is, hiszen egy hónap alatt már 25 kilót fogyott. Ezért, amikor először kapott levest, **örömében sírt!**

Annak ellenére, hogy a kínzás napirendjéhez tartozott, mégis esküdözött magában, hogy inkább halálra kínoztatja magát, de nem törik be! „Olyan fogadkozás volt ez — vallja be alázatosan —, amelyet nem bírtam megtartani." S e kínzások oly nagy fokúak voltak, hogy **hallucináltatták** — ha e jelenségeket egyszerűen csak így nevezzük. Zárkája falán **váltakozva jelentek meg előtte angyalok és ördögök.** Az angyalok hárfán játszottak és énekeltek. Az ördögök sivalkodtak és gúnyolódtak.

Ám Denton sem volt kivétel. Ember lévén véges erejű. Úgy,

mint Jézus mondotta a Getszemáni kertben utolsó éjszakáján: „A lélek ugyan kész, de a test erőtlen!" Hosszú és kegyetlen kínzások után „betört". Előzőleg egyik rabtársának ezt mondotta: „A katolikusok azt hiszik, hogy a **vértanúk** egyenesen a mennyországba mennek. Hiszem, hogy Isten az én halálomat is mártírságnak veszi, mivel istentelen kormány öl meg, amelyik kényszerít, hogy megtagadjam istenfélő hazámat." Könyvében pedig ezt írta: „Szentül hittem, hogy a következő napon meghalok. Semmi keserűséget nem éreztem. Isten egész életet adott nekem."



Angyalok hárfán játszottak, ördögök gúnyolódtak.

Másnap reggel tényleg rátörtek egy bambuszrudacskával. „Denton — mondotta neki a főhóhér —, most megtörünk! Ez egy olyan különös vietnámi találmány, aminek még egyetlen rab sem bírt ellenállni!" Erről a csoda kínzóeszközről Denton könyvében ezt örökítette meg: „Azzal a szörnyű kínnal, amit okoz, lassan egy ördögi gondolat lopakodik be az agy minden sejtjébe, míg végül mindenre képes az ember, csakhogy az elviselhetetlen kíntól megszabaduljon. Oda jutottam, hogy **öngyilkosságot is boldogan elkövettem volna.** Teherautóval még anyámon is keresztülgázoltam volna, ha ezzel a szenvedésemnek vége! De semmit sem tehettem. Éreztem, hogy a szívem irtózatos erővel igyekszik vért pumpálni kötelekkel elszorított tagjaimba. Reméltem, hogy felmondja a szolgálatot. **Imádkoztam, hogy haljak meg!**

„Húsz órás haláltusa után kiáltottam az őröknek: BAO CAO! Bao cao! Betörtem! Megadom magam . . . ! Hallottam, hogy izgatottan kiabálják: Betört! Betört! Többen berohantak, köztük kihallgatóm is kezében papírral és ceruzával. És én beleegyeztem, hogy írok." És írt . . . Zárkájába szörnyű lelki állapotban, magas lázzal, szinte öntudatlanul került vissza . . .

Szégyellte, nagyon bántotta gyöngesége és marta az a félelem, hogy rabtársainak rossz példát adott. De alázatosan el kellett fogadnia erejének végességét. Egy chilei újságírónak, aki azt kérdezte tőle: lenne-e valami mondanivalója a világnak, csak ennyit válaszolt: „LEGYEN MEG AZ ISTEN AKARATA!" Utána mellére konyult feje, mint Jézusé a Getszemáni kertben a nagy sziklára, amikor minden embert megelőzve kimondotta a legnagyobbat, amit ember kimondhat: „Legyen meg a Te akaratod!" Ennél a meghajtott főnél nincs szebb, nincs emberibb, istenibb, hatalmasabb, boldogítóbb fej e világon. . . Mert akkor a leghatalmasabb és legerősebb az ember, amikor úgy érzi, hogy már semmi ereje sincsen. És ha ezt be is vallja, mindjárt érzi: a földgömb viselésére is lenne elegendő ereje.

Denton bizonnyal nem Jézusra való gondolás nélkül mondotta ki ezeket a csodás szavakat. És az Olajfák Hegyéről nem öntudatlanul követte Jézusát a szenvedések többi állomására, majd végül fel a Golgotára. Gondolatai nála jártak, erőt az Ő példájából merített. Ezt igazolja a következő kedves esete is.

Többedmagával fához kötözve Denton felsóhajtott:

— Nos, itt vagyok, mint ellenségei által fához kötözött bűnös, mint a keresztre kötözött lator Jézus mellett. — És mindjárt a jobb lator szavait imádkozta: „Uram, bocsáss meg nekem!" Majd köhécseléssel nevének kezdőbetűit morzézta a mellette levőnek: „J. D." Az hamar visszaköhögte: „J. C." Denton szíve megdobbant: Valóban J-esus C-hristus lenne mellettem? De hamarosan megtudta,

hogy ezek a betűk nem Jézus Krisztusnak, hanem a visszaköhögő Jerry Coffee nevének kezdőbetűi . . . Mégis vigasztalta az a tudat, hogy bár a visszaköhögő nem Jézus, de Coffeeban **valóban Jézus volt mellette fára kötözve.**



Coffeeban valóban Jézus volt mellette fára kötözve.

1. Hogyan bírta ki Denton mégis azt a pokoli életet, amely már az öngyilkossági gondolatot is megszülte benne? A választ ebbe a szóba foglalta: IMA. „Erőm forrása az **ima**!" Az imának sok-sok fajtája. Megtudjuk tőle, hogy szinte egész nap imádkozott. Imádkozott, ha békében hagyták. Imádkozott, ha dolgozott. Imádkozott, ha gyilkolta az unalom! Sokszorozottan imádkozott, ha ünnepet várt, ha az megjött. Ha a szabadulás reménye megcsillant előtte . . . Imádkozott, ha szenvedett! Mintha csak szerzetes lett volna, olyan imádkozó, elmélkedő napirendet állított fel magának. „Imádkozom — írja. — **Számomra Isten több volt, mint hit.** Ismert lett előttem és én hozzá fordultam. Szégyenkeztem, **miért is nem öleltem teljesen magamhoz jóval előbb.**"

A többi rab is imából élt — más börtönökben is, ha nem is egyforma módon. Ha valamelyikük bajban volt, rabtársait kérte, hogy imádkozzanak érte. Például Harold W. Rigney misszionárius, a vörös kínai börtönök egyik rabja ezt írja könyvében (Four years in a red hell — **Négy év a vörös pokolban**): „Rabtartóim elvehetnek tőlem mindent, megakadályozhatnak sokban, de nem az imában, Istennel való töltekezésben és segítésében. Sokszor sajnáltam a nem keresztény rabtársaimat, akik az imában nem találtak vigasztalást."

Dentonnak — s általában a világ minden börtönében a katolikus raboknak — nagyon kedvelt imája volt a **rózsafüzér**. Ez volt az a fegyver, amellyel visszaverte a sötétség rémeit. Illés prófétának az a kifogyhatatlan korsója, amelyből segítő erőt mindig meríthetett. „Egész éjjel fájdalomtól vonaglottam s nyögtem a sámlim tetején. Újra és újra elölről kezdtem a rózsafüzért. Az első órákban lassan végeztem, majd mindig gyorsabban, ahogyan fájdalmaim növekedtek." A romániai börtönökben is az egyik legkedveltebb ima a rózsafüzér végzése volt — hangsúlyozza Ratiu Alexander, aki tizenhat évig volt rabjuk. S ezt végzi a papi zsolozsma helyett ujjairól a kínai börtönben Walsh püspök, illetve az imént említett Rigney is.

Denton meghatóan írja: „Minden kríziskor a vallásra támaszkodtunk, hogy erőt merítsünk rabságunk áldozatainak elfogadásához. Minden nap imádkoztam az angol-latin **misét. Lelkiáldozást végeztem. Elmélyedve elmélkedtem.** Jövőmet Isten kezére bíztam és így békés időszakot élveztem." Még a legegyszerűbb dolgukat is összekapcsolták Istennel. Tengerészek és pilóták lévén, mindnyájan ismerték a morzézást. A morzéjelek sokféle közlésével érintkeztek egymással leginkább a falon át, holott igen kegyetlenül megbüntették azokat, akiket ezen őreik rajtacsíptek. Ezzel kapcsolatban mondja Denton: „Morzézásomat mindig ezzel végeztem: **Isten áldjon meg benneteket!** Este ugyanezzel köszöntünk el egymástól. A különböző keresztény vallások elfeledték különbségeiket, a

keresztények és zsidók egymással megbékéltek, és legtöbbünk Isten szeretetének tudatában élt." Mindnyájan Isten kezét fogva éltek. S Denton ezt számtalanszor hangsúlyozza is: **„Akik nem voltak börtönben, nem tudják elképzelni, hogy Isten jelenléte mennyire reális volt legtöbbünknek."**

Imádságukban való állhatatosságukat acélozták a meghallgatások is, amelyek olykor egészen feltűnőek. Amikor Denton már olyan volt, mint egy csontváz, s ötnapi kínzás már abba az állapotba juttatta, hogy a kétségbeesés áldozata lesz, könnyhullatással újra és újra Istenhez fordult. Kezeibe ajánlotta magát. Elismerte, hogy önerejére már semmit sem számíthat. „Különös — írja Denton —, amint ezt megtettem, mélységes béke töltötte be megkínzott lelkemet s összetört testemet. És semmi fájdalmat sem éreztem. **Ez volt életem leginspirálóbb pillanata!**" Igazolja őt a Szentírás, amelyben ezt olvashatjuk: „Az igazakat gyötrelem nem érheti." De még csodásabb meghallgatás is követte imáját, mert pár nap múlva jött őre, hogy szorítson rabbilincsein. „Noha lábamból ömlött a vér, mégsem éreztem semmi fájdalmat!" — csodálkozik maga Denton is. Mikor hóhéra látta szörnyű állapotát, hisztérikusan kirohant. De feljebbvalója visszarendelte. Ám ekkor sem szorított láncain, inkább eresztett bilincsein. Másnap pedig azért jött vissza, hogy lábsebét kezelje.

Egy másik eset. Dentont büntetésből és hogy valljon, többszörösen megbilincselve nyitott árnyékszékbe hajtották, amelynek nem volt teteje, csak csupasz fala, a padlója pedig beton. Letérdeltették a betonra. Százhúsz fok meleg volt. A fehér falak égetően verték rá a nap sugarait. Izzadt, mint egy igásló. Közben becsukott szemmel borzadva hallgatta közeli rabtársa jajgatását. Hogy előbb el ne pusztuljon, mint a jajgató amerikai, rózsafüzérét kezdte imádkozni. Ereje mégis egyre fogyott. Attól félt, hogy összerogy, s akkor jön az őr és láncánál fogva addig vonszolja, míg térdre nem kapaszkodik. Tapasztalatból tudta már, milyen borzasztó ez a vonszolás. „Gyorsan gyöngültem — írja Denton. — És hogy még súlyosabb legyen helyzetem, szükségletemet kellett volna elvégeznem. Ebben a különös helyzetben nem az volt a vágyam, hogy az égő naptól szabaduljak meg. Se ételt, se italt, de még láncaim levételét sem kívántam, hanem csak egy **kis egészségügyi papír után sóvárogtam**. Már annyira piszkos voltam s magamnak is annyira elviselhetetlen, hogy úgy éreztem, több szennyet már nem tudok elviselni. Amint múltak a percek szükségletem egyre jobban kínzott, s az a gondolat: nem bírom magamat még egyszer papír nélkül bemocskolni! Láztól rázva, naptól égetve, térdeim betontól gyötörve fejem mellemre esett és ismét erőforrásomhoz fordultam: imádkoztam. Szinte

bocsánatkérőn könyörögtem a **kis kegyért**. A kis egészségügy papírért . . .

Amint kérésemet befejeztem, szememet égre vetettem. Hát, felettem egy nagy falevél billegett lefelé egyenesen felém. Izgalommal néztem, amint pontosan a lábam elé esett. Akkora volt, hogy négy darabra szakíthattam. Egyik oldala selymes. Tökéletes! Minden vágyamat kielégítette!"

Talán akad olyan, aki e jelenet leírásánál elfintorítja orrát vagy esetleg még meg is botránkozik. Ugyan, Istent latrinába rángatni és árnyékszékpapírral ostromolni? Istennek, Jézusnak nincs más dolga . . .? Én meg könnyezem és e könyv fedőlapjának képére gondolok. A művésznő e szavakkal küldte el a képet: „Amikor kivitelezéséhez ültem, mintha valaki ezt súgta volna: Ez a kéz bársonyos, gyógyító, simogató, vigasztaló, erősítő, **minden szolgálatra kész kéz legyen!** A feltámadt Jézus szöggel átvert keze, mert ez a kéz az egész Jézust jelképezi, illetve magát az Istent."

És ez a kéz valóban azé a Jézusé lett, aki élete utolsó pillanataiban ezt mondotta önmagáról: „Szolgálni jöttem! Úgy vagyok köztetek, mintha a szolgátok volnék" — és elkezdte mosni apostolai koszos, porfeketített lábát. Kérdezzük meg csak az anyákat, hogy a Denton-féle kérés teljesítése beletartozik-e az ő szolgálatuk fogalmába? Ha feleletükre és cselekedeteikre, szolgálataikra gondolok, szememben újra könnyek csillognak. **Mert aki szeret, csak szolga akar lenni, annak szolgája, akit szeret!** S ezeknél a legkisebb kérés is olyan nagy jelentőségű, mint a legnagyobb; és a legcsúnyább is olyan, mint a legszebb! Mert ők olyanok, mint az Isten, akiről a papok zsolozsmáskönyve azt állítja: **„olyant is ad, amit mi nem merünk kérni tőle!"**

Aki szeret, feltétel, körülírás nélkül szeret. A szeretett tanítvány állítja: **Isten a szeretet!** S ez a szeretet akkora Istenben, Jézusban, hogy vállalták az ember szolgálatát! Abbé Huveni mondotta: „A mi Urunk Jézus Krisztus azt a **legutolsó** helyet választotta, amelyiket senki sem vehet el tőle", azaz az emberek szolgálatát. Weöres Sándor író-költőnk szerint pedig: „A világegyetem telve urakkal! **Egy szolgája van csak, az Isten!**" Én meg gyorsan hozzátenném, hogy csak egy szolgálólánya: **Szűz Mária**! Mivel kertészkedem, hadd mondjam így: Isten parazitái vagyunk! Rajta élősködünk. S miként a fenyőim nem bánják, hogy gyökereiken gombák élősködjenek, úgy Isten sem. Sőt akarja, hogy így legyen, mert szeret bennünket. Rajta élünk, mint köldökzsinóron át anyján a gyermek. **És sohasem Isten az, aki e köldökzsinórt elvágja . . .**

Denton eseteire gondolva láthatjuk, hogy Isten csak ritkán ad annyit, amennyit kérünk. Szeret megtetézni, ráadni, ha kicsit kérünk. Denton lábairól lekerültek a bilincsek is. Sőt, büntető állapo-

tát is megszüntették. Sohase feledjük, Jézus biztat: **Kérjetek és adatik**, zörgessetek és megnyittatik! És sohasem mondotta, hogy kicsit, embereknek rútat nem kérhetünk!

2. A szentmise a legcsodálatosabb ima és istenközelítés. Ebben minden imaforma benne van, nemhiába Jézus adta nekünk. Dentonék is nagyon vágyódtak utána. De ezt nem lehet takaró alatt végezni és a kéz ujjai sem elegendők hozzá. Helyette hát „szárazmisét" végeztek. Olyan istentiszteletet állítottak össze, amely a szentmisét volt hivatva pótolni. Elvégezték belőle azt, amit lehetett. Az ilyen istentiszteletnek is nagy az értéke, mert Jézust lehozta közéjük. Ő mondotta: Ahol ketten-hárman összejönnek az én nevemben, én ott vagyok!

Amikor rabságuk felén már túl voltak, valamelyest könnyebbedett Dentonék rabélete. Ezt a lazulást rögtön felhasználták arra, hogy naponként tartsanak istentiszteletet. A kommunisták tiltották, háborgatták őket, de a rabok nem engedtek. Erre a börtönigazgató kijelentette: ha nyolcnál többen vesznek részt benne, szétzavartatja őket. „Azt akarjátok, hogy úgy bánjak veletek, mint régen?" Ám ők csak kitartottak a „száraz kenyértörés" mellett. Hogy vezetőiket bűnbakként ne vehessék elő, felosztották a szerepeket. Egyikük vezette a hűség-eskütételt, másikuk mondotta a megnyitó imát, a harmadik tartotta a szentbeszédet, stb.

Ám vasárnap, alighogy az istentiszteletet megkezdték, a parancsnok máris megjelent két őrrel. A többieket az ajtón kívül hagyta. Az énekkarnak — mert akkor már az is volt — megparancsolta, hogy hagyják abba az éneklést. Azok nem engedelmeskedtek. Olvastak a Szentírásból és fogadták az áldást. Az őrök minden sürgetése ellenére is csak akkor hagyták abba az imát, amikor elhangzott: Az istentiszteletnek vége, menjetek békével!

Dentont másodmagával az őrök elvezették a parancsnok fenyegetései között: „Most majd megtudjátok, hogy nincs kötve a kezem!" Falhoz állították őket, a többieket meg kényszerítették, nézzék, mi történik velük. Erre a rabok egyike elkezdte az amerikai himnuszt énekelni. A többiek csatlakoztak hozzá, majd egyenként a börtön többi épületéből is felhangzott az ének. A börtön hétszáz rabja nem mindennapi dalárdaként diadalmasan zengte nemzeti imáját. „Száz fegyveres sem tudott volna bennünket elhallgattatni — jegyzi meg Denton. — Sok esztendőn keresztül ez volt az első alkalom, hogy a nemzeti himnuszt hallottam. Szívem hevesen dobogott és arcomon könnyeim folytak."

De ennek az istentiszteletnek és az egész börtönt zengető éneklésnek meg kellett fizetniök az árát. Szuronyok között vitték el hármukat és kiosztották nekik „méltó" büntetésüket. „Nem az istentiszteletért — mondotta a parancsnok —, hanem a lázadásért, az

éneklésért!" Szenvedésük nem volt eredménytelen, mert a vietnámi vörösök, ha kellemetlen feltételekkel is, mégis megengedték az istentiszteletek folytatását. De a mise utáni vágyukat ez nem oltotta ki, csak csitította. Rigney, a kínai paprab ezt írja: „Ó, mennyire kívántam szentmisét mondani, szentáldozáshoz járulni és a tabernákulum előtt imádkozni. Ó, hányszor álmodtam ezekről. Ezek boldog álmok voltak." S elhatározta, szabadulása után első lesz, hogy szentmisét végez.

3. A katolikusoknak a szentségekhez járulás szempontjából is nagyon fontos, hogy papjuk legyen. A **szentgyónás**, a bűnbánat szentsége a legszükségesebb szentségek egyike. E hitünk Jézus szavaira épül, aki apostolainak azt mondotta: „Akiknek megtartjátok bűneit, azoknak megtartják az égben is, akiknek pedig megbocsátjátok, azoknak megbocsátják az égben is!" Fantasztikus hatalomátadás ez az Isten részéről, amikor Isten szinte kiadja kezéből a bűnbocsátás hatalmát, amit olykor nagyon is gyarló emberi kézre bíz. Természetesen egyéni bűnbánat nélkül nem nyerhetjük el e szentséggel bűneink bocsánatát. Ugyanakkor bűnbánattal e szentség nélkül is nyerhetünk bűnbocsánatot azzal a feltétellel, hogy az első adandó alkalommal papnak is megvalljuk bűneinket.

Itt eszembe jutnak Szabó Dezső felejthetetlen szavai, amit **Ölj** című könyvében mond egy olyan gyilkosnak, aki éppen most vallotta meg valakinek bűnét. „**A gyónás nem emberi találmány**, amint nem emberi találmány az, hogy a belénk döfött késre kiszökik a vér. A gyónás a megterhelt magános ember kétségbeesett vágya, hogy testvéri váll támassza a terhét. A gyónás az örök gyermek tiszta felfakadása a beárnyékolt emberben. **Mindenkinek megjön a gyónás perce**, és jaj, ha nincs meghallgató szív számára." Nos, Krisztus a szentgyónásban ezt a támasztó vállat biztosította.

Ezért oly erős a rabok vágya a pap után. S e vágy sokakban akkora, hogy a leglehetetlenebbet is vállalják, csakhogy a vörös börtönökben pappal találkozhassanak.

Először a kínai börtönben szenvedő Rigney esetét mondom el. Zárkájában volt egy másik pap is. Szerettek volna egymásnál meggyónni, de a gyónást roppant üldözték a kommunisták. Hogy ezt mégis észrevétlen megtehessék, idegenként viselkedtek egymással szemben. A többiek saját gyártmányú lapokkal kártyáztak. Ők kibiceltek nekik, olykor megjegyzést téve a kártya fordulataira maguk között és a kártyázóknak. Így ha közben mást is mondottak, nem tűnt fel. Észrevétlenül meggyóntak egymásnál. „Nagyon megkönnyebbültem — írja Rigney — és hálát adtam Istennek, hogy paptárshoz juttatott." De pár nap múlva feloldozóját elvitték. Rigney sajnálta: „Paptársam jelenléte igen nagy vigasztalást jelentett számomra, noha alig váltottunk szót egymással."

A másik eset ennél különösebb. Rigney nyitott árnyékszéken guggolt másik paptársával, hogy eleget tegyenek az emberi természet nem a legszebb követelményének. „Ekkor felemeltem a kezemet — írja — s olyan kis keresztet rajzoltam a levegőbe, amilyent feloldozásnál használunk. Ő is ugyanezt tette és elrebegte a feloldozás szavait. Éppen nagyböjt volt és már ezért is nagyon boldoggá tett a feloldozás kegyelme!"

Ez a helyzet is botránkoztató? Nem. Inkább csodálandó a két pap hite, vágya, és megszégyenítő azoknak, akik nem értékelik kellően ezt a Jézus-adta csodás szentséget, amikor szabadok és könnyen hozzájutnak. Rigney még azt is elmondja: a papoknak szokásuk volt, hogy árnyékszékre menet és jövet, meg gyülekezéskor általános feloldozást adjanak. Ezt tették zárkatársaiknak lefekvés előtt is.

Denton is nagyon szeretett volna meggyónni, különösen az ünnepek előtt. Éppen ezért nagyon örült, amikor rabtartói összehozták egy vietnámi pappal. Tolmácsot is adtak melléjük. A papot már látásból ismerte. Kommunista felvonulásokon — amelyekre a rabokat is kivezényelték — tevékeny résztvevőként lehetett látni. Ezért nem kételkedett papi mivoltában. Hogy megtudja, milyen érzületű ez a pap, megkérdezte tőle: „Van-e Vietnámnak pápai követe?" „Természetesen" — felelte, holott nem volt. „Hogyan tudja lelkiismeretével összeegyeztetni, hogy istentelen kormányt támogat?" „Az istentisztelet megengedett — felelte. — Mi meg nem avatkozunk az állam dolgaiba!" Aztán kettesben maradtak, hogy gyónhasson. Denton nem tudott igazi gyónást végezni, mert nem ismerték egymás nyelvét. Így hát csak feloldozást kaphatott. Letérdelt a pap elé. Felindította a bánatot, a gyónási imádságot latinul mondta el. A pap feloldozásban részesítette. „**Mély érzéstől áthatva, megragadtam a pap kezét** és homlokomhoz szorítottam. Mindketten könnyeztünk" — fejezi be Denton a találkát.

Denton könnyezett. A könny mindig megindító a férfinél s méginkább a katonánál. Ilyenkor úgy érzi az ember, hogy Mózesként maga Isten fakaszt forrást: a bánat, a szenvedés vagy az öröm acélcsákányával a férfiszív sziklájába. Beteszdai fürdő lesz belőle, amelynek vize tisztít, gyógyít, mámorít. Dosztojevszkij: Karamazov testvérek című regényében Zoszima, a szent életű remete mondja: „**Szeresd a könnyeidet. Nagy ajándéka ez az Istennek.** De nem is adja sokaknak, hanem olykor csak a kiválasztottaknak." Mint most Dentonnak e különös gyónása után. E könnyel fürdik Isten aranytavában. Arannyal galvanizálódik s ölti magára azt az arany dalmatikát, amelyet Isten színe előtt csak azok hordanak, **akik könnyezve gyóntak**. Nincs csodálatosabb látvány e földön, mint a gyónásra térdeplő ember. Ez az a jelenet, amire az ég angyalai is

ámulva futnak össze, Jézust meg szólásra bírja, mint a keresztfán: „Még ma velem leszel a Paradicsomban!" Valóban igaz: **„a gyónó már a mennyország aranykulcsát szorongatja!"**

Mi is meghatódva állunk e jelenet előtt. Nem mindennapi hit sugárzik belőle. Mi úgy megnézzük, kinél is akarunk gyónni s annyi sok a feltételünk. Nagyító alá tesszük, s ha gyengeséget, gyarlóságot, vagy méginkább kommunista szolgálatot találunk a papban, elhajítjuk mint egy rothadt almát és inkább sohasem gyónunk, mint hogy eléje térdeljünk. És Denton? Tudja, hogy kommunista kollaboráns, a sátán cinkosa, gyáva, áruló . . . És ő mégis Szent Ferenc szemével csak a papot látja benne, aki a szentmisében oltárunkra hozhatja Jézust és bűnös kezével is tisztára moshat bennünket. Alázatosan lerogy előtte, mert tudja, hogy a pap bűnbocsátó hatalmának kulcsa nem szentségének aranyzsinórján függ, hanem Jézus kezén, ezért bűneinek kardja azt el nem vághatja. Nem gúnyolja. Nem gyalázza ezt a gyarló papot. Nem csinál jelenetet, hanem könnyezve csókolja Júdás harminc ezüstjétől meggyalázott kezét. Ebben a gesztusban, ebben a hitben **az egész Hiszekegy benne van** és minden erény, amely a szentté avatáshoz szükséges. Börtönbe kell kerülnünk, hogy a bűnbánat szentségét ilyen nagyra értékeljük, különösen napjainkban, amikor megelégszünk azzal a könnyen s könnyek nélkül szerezhető általános feloldozással? Áldott vagy te börtön, ha ilyen Denton-csodákat művelsz.

Denton természetesen hamar rájött, hogy ez a találka a kommunisták részéről csak trükk és ámítás volt; ezzel akarták az amerikaiaknak bebizonyítani, hogy Vietnámban éppen olyan vallásszabadság van mint Amerikában.

Éppen ezért Dentonék már nem mentek el a városi templomokban tartott misékre sem, ahol a propagandafilm felvételéhez csupán a statiszta szerepe jutott volna nekik. Bármennyire is szerettek volna misére menni, hazugságban, mások becsapásában és hamis propagandában még a mise árán sem akartak részt venni!

4. Hihetetlen, hogy egy ünnep a raboknak mily lelki forróságot, nyugtalanságot és készülődést jelentett. Dentonék számára szinte lelki feltöltődést, az öröm kelyhéhez való jutást és reményük hatványra emelését Isten szorosabb átölelése mellett.

KARÁCSONY! Melyik távollevőnek, melyik rabnak ne dobogtatná meg szívét? Ha gondolata sohasem szállt volna haza, most röpül; ha sohasem vágyott a családi szeretetre és ölelésre, most szomjazza; ha sohasem gondolt Jézusra, most valahogyan karjába szorítja. Vietnámban is készültek hát rá, több imával, elmélkedéssel és meglepetéssel. Első karácsonyukon maguk készítette üdvözlőkártyákkal köszöntötték egymást. Denton a zárkák rabjainak morzézza: „A Gyermekkirály vigasztaló békéje egyesítsen csalá-

dunkkal e drága éjszakán!" Második karácsonyukon már szóval is üdvözleteket küldenek egymásnak. Denton karácsonyi énekeket énekel. Papírból sakktáblát készítenek, amelyeken nemcsak zárkatársak játszhatnak, hanem morzézással minden zárka egymással.

HÚSVÉT! Ez az ünnep igazán megkülönböztetetten minden rabé. Szív szerinti, mert hitünk tartalma mellett minden rab szabadulását hirdeti. A húsvét annak szívbe markoló kihangsúlyozása, hogy **nagypéntek után csak húsvét következhet!** A rabság után a szabadság! A sírás után a kacagás. S ilyenkor mi másról álmodozhat egy rab, mint ezekről? És mi másba kapaszkodhat jobban, mint abba, ami e reményét forrásba hozza! Már tavasz is van ilyenkor. Életre kel a halott is a bimbójából kifeslő virággal és a feltámadt Üdvözítővel. Készülnek rá testileg, lelkileg, hogy húsvét reggelén tiszta szívvel allelujá-t énekelhessenek.

Mivel Dentonék nem tudták, hogy mikor is van húsvét, azért csak úgy találomra neveztek ki egy vasárnapot annak. Közösen elhatározták, azért imádkoznak, hogy valami **jelet kapjanak**, amely azt sugalmazza, hogy rabságuknak hamar vége lesz. Denton verset írt, hogy rabtársai reményét erősítse vele, figyelmüket pedig egyre jobban az ünnepre irányítsa. A vers címe ez lett: **A nagy jel.** A rabokat felvillanyozza, ha valaki verset ír közöttük. A börtönben a versnek valahogyan más íze, zamata, jelentése van, mint kint a szabadoknak. Mindegyikben valami titkos üzenetet vélnek. Dentonét is izgalommal várták. Mikor meghallották, hosszan tárgyaltak róla, s voltak, akik megtanulták. Költeményét ő maga szavalta el. Első versét nagycsütörtök este. A másodikat nagypénteken. A harmadikat pedig a feltámadás estéjén.

Denton úgy képzelte el, hogy három asszony beszélget Jézus lepecsételt sírjánál. Az első versszak Johannáé, a Jézussal járó asszonyé. A második Jakab apostol anyjáé. A harmadik pedig Mária Magdolnáé. Nyers fordításban így hangzik:

Jászol bölcsőjét királyok ámulták,
Mosolyát még született vakok is látták.
Benne isteni és emberi egyesült,
Mégis katona-korbács verte mindenütt.

Dicsért alázatost és szelídet,
Süketnéma hallotta a beszédet.
Arca mindig a személyesített szeretet,
Mégis a szeretet keresztre feszíttetett!

Könnyeink kétkedéssel vegyülnek:
Lehetett Isten, akit megölhettek?

Ma el kell űznünk ezt a gyilkos homályt:
Hajnali ALLELUJÁVAL köszöntsük sírját!



Hajnali allelujával köszöntsük húsvéti sírját.

Denton megjegyzi: „Ez a költemény minden másnál jobban jellemzi a rabok kétségbeesett reménykedését sötét és magányos zárkáikban, amikor a nagy jelet kérték, mert csaknem mindnyájan mélyen hittek Istenben."

A kért nagy jel hamarosan megjött. A vietnámiak örömujjongással újságolták nekik, hogy Amerika többé már nem bombázza őket. Dentonék úgy vélték, ez annak a jele, hogy hamarosan vége lesz a háborúnak. „Nekem és rabtársaimnak ez volt a nagy jel. Annyira túl hamar jött forró imánk után, hogy véletlen egybeesésről szó sem lehetett!"

A következő húsvétra Denton másik verset írt: PIETA címmel, amit a hétszáz rab szintén nagyon várt. Hogyne várták volna, hiszen a Pieta is a feltámadás, a sírból kikerülés hitének és reményének szimbóluma! Várták a Fájdalmas Anyát, aki minden ellenkező jel ellenére is hitte és tudta, hogy fia három napon túl nem marad a sírban! Íme fordításban:

A katonák bámultak, majd eltávoztak,
János apostol szavai elnémultak.
A függöny kettéhasadt: „Beteljesedett!"
És Mária tartja Fiát, a szíven vertet.

Tagjai merevednek, az éj hűvösül,
Kit Mária tart, nyugszik élettelenül.
Szelíd, fájdalmas szeme sírként lezárva,
Ki tudja, lelkét mily gondolat járja?

Lehet, a diadalmas virágvasárnapra gondol,
Amikor ezer és ezer pálmákkal hódol.
Vagy Kánáról álmodozik, az üres korsókról,
Mikor Fia, kérésére gondoskodik borról.

Arca bánatos, de nem kétségbeesett,
Mélyre hajtott feje hittől égetett.
Még most is hiszi töretlenül:
Tövisből hamar illatos rózsa nől.

Élete, Fiáé, biztató hír:
Isten görbén is egyenesen ír!
Fekete felhők elrejtik a felkelő napot,
S minden veszni látszott, holott diadalmaskodott!

De így volt ez Hitler haláltáboraiban, Kína, Románia, stb. sarlókalapácsos börtöneiben is. Húsvét nem múlhatott el felettük lelki élmény nélkül. Lélekpuhító ez az ünnep és a kétkedő Tamásokat is térdre kényszerítő. Ratiu, a román kommunista börtönben szenvedő mondja el, hogy egyik rabtársuk húsvétkor akarta megölni volt magas rangú kommunista rabtársát. A feltámadt és megbocsátó Jézusra való hivatkozással sikerült tervéről lebeszélni. Másik hús-

vétjukon pedig a beszédet egy közülük megtért mondotta: „Kedves Barátaim! Ma ünnepeljük a mi Urunk feltámadását. Mi ismerjük és imádjuk őt. Bűnös létünk nem méltó, hogy dicsőségében szemléljük. Mégis irgalmasságból hitre és szeretetre hivattunk. Most egyek vagyunk vele, mint Ő egy az Atyával az égben. Gyakran álmodtam arról a napról, amikor szabadon vagy rabságban, de nemzetünk minden tagja egy szívvel, egy elmével, egy szájjal imádja, dicsőíti Krisztust. Tegyünk ma fogadalmat, hogy Krisztusban mindig egységesek maradunk!"

5. Könyveim olvasóinak hamar feltűnhetett, hogy a sarló-kalapácsos börtönökben sokszor szerepel a **kereszt**, s rendszerint hősiesen, tragikusan, hitvallóan. Hogy a kereszt birtokosainak e szent jel igen sokat jelent. Különös jelenség ez? Nem, de nagyon érdekes és jellegzetes akkor, ha nem felejtjük el, hogy a szabad világban ugyanakkor egyre inkább eltűnőbb. Valamikor a kereszt minden kereszténynek az a zadraveczi fa, amelyen Jézus a világot megváltotta! Az a padló, ami az eget összeköti a földdel. Az a hitvalló szimbólum, amely által annyi csoda történt, s amelyet legtöbb ember magával visz a sírba, és végső reményként is ezt tűzik sírhantjára. Hogyan maradhatna hát börtönön kívül, s hogyan tűnhetne el földünk Kálvária hegyéről?

Még Denton rabsága kezdetén történt. Ed Davis azt üzente neki, hogy a latrinában ajándékot hagyott számára. Miért éppen ezen a helyen? Minden szent dolognak itt kell megtörténnie? Nem a sátán alamusziskodása ez? Nem! A legtöbb rab egyedül él zárkájában. Így senkivel sem beszélhetett, senkivel sem találkozhatott. De azok is, akik közösen éltek, más zárkabeliekkel nem érintkezhettek. Ám volt egy hely, s ez az árnyékszék volt, ahová mindnyájan jártak, ha elkülönítve is, illetve magányosan. És ez volt az a hely, ahol az őrök legkevésbé turkáltak, kutattak vagy tartózkodtak. Ezért volt ez a raboknak választott helyük. Ide dugták, amit másnak akartak adni. Az illetőnek csak le kellett morzézni, hogy számára ott valami van.

„Bambuszsöprűből tépett szálakból font keresztet találtam ott — meséli Denton. — Éppen Nagyboldogasszony ünnepe volt. **A kereszt nagyon meghatott.** Valóban ez lett az egyetlen személyi birtokom. Vietnámiaktól kapott propaganda füzetbe rejtettem rabtársaim névsorával. Mivel gyakoriak voltak a zárkakutatások, kincsemet a kőpadlózat és a bambuszpriccs közé dugtam. De egyszercsak a vietnámiak kezdték befalazni, szűkíteni az ablakomat. Egy nap Din őr jött be zárkánkba, s a magával hozott kőműveseket az ajtó előtt hagyva, nagy kutatásba kezdett. Pár pillanat múlva diadalmasan felordított. Megtalálta a keresztemet. Kiparancsolt a zárkából. Őrtársa bajonettjét hátamnak szegezte, míg ő a keresztet a

betonpadlóra dobta és csizmájával széttaposta. Majd felmarkolta a darabokat és a nyílt szennycsatornába dobta."

Denton keresztjének gyűlölete csak egy a sok ezer közül, amit a kommunisták az egész világon kimutattak. Isten és Jézus iránti gyűlöletük elhamvadhatatlan. A cseh Wies városkát látom lelki szemeimmel, ahol lerombóltak egy templomot. Egyik keresztjét földhöz verték, Jézus karját letörték, nyakába kötelet akasztottak s felakasztották egy ablakba. Én könnyezek, Denton meg dühöngött. „De tehetetlen voltam — írja. — Másik zárkába vezettek. A munkások pedig ablakom szűkítéséhez láttak. Különös munkacsoport volt. Vezetőjük köpcös, úgy ötven éves. Jól öltözött. Vele két fiatalember, akik méltóságteljesen viselkedtek. Volt velük még két nő, mindkettő gyakorlott kőműves, akiket a munka eléggé elcsigázott."

„Zárkámba visszakerülve a propagandafüzetet megtaláltam, de eltűnt belőle a névsor. Az összetaposott kereszt miatt haragomban a füzetet kezdtem tépni. Ekkor dudort éreztem a lapok között. Hát egy kereszt volt ott, egy teljesen új kereszt! Lenyűgözve néztem pár percig. Söprűm szálaiból gyönyörűen megszőtt kereszt. Világos, hogy a munkások készítették. Ez nagy rizikót és együttműködést jelentett számukra. Így a veszteségem miatti levertségem örvendetes győzelemre és hálára változott. Később alkalmat találtam rá, hogy egy titkos pillantással kifejezzem hálámat nekik. A vezetőjük visszabiccentett és mosolygott."

6. „Ha engem gyűlölnek, titeket is gyűlölni fognak" — mondotta Jézus apostolainak. De mondhatta volna így is: és a Mennyei Atyát is! Hitetlenkedését minden kommunista Isten tagadásával kezdi. Ez nem egészen természetes, mert Darwinra nemcsak mint hitetlenre, de mint hivőre is lehet hivatkozni — legalábbis fiatalabb korát tekintve, mert lelkészi pályával is foglalkozott és a Bibliát szó szerint hitte. „Nehéz, szinte lehetetlen — írja önéletrajzában — , hogy a hatalmas és csodálatos világmindenséget, az embert és ama képességét, hogy a múltba tud tekinteni és a jövőbe látni, a vak véletlen, a szükségszerűség hozta volna létre." A Fajok eredete című könyvében pedig ezt írta: „Nagyszerűség van abban a felfogásban, amely szerint a Teremtő az életet a maga különböző erőivel eredetileg csak néhány, vagy csak egyetlen formába lehelte bele, és mialatt bolygónk a nehézkedés megmásíthatatlan törvénye szerint keringett, ebből az egyszerű kezdetből végtelen sok szépséges és csodálatos forma bontakozott ki még ma is!" Még Marxról is elmondhatunk effélét, miként ezt már valamelyik könyvünkben érintettük. De korunk kommunistái istentelenek és a hitetlenséget az egész világon diadalra akarják segíteni. Erre igen alkalmas hely a börtön, ahol a lélek a szenvedések által legyöngül, a megpróbáltatások, igazságtalanságok miatt meginoghat. És mivel távol a kéz

vagy száj, amely segíthetne rajta, hitét el is veszítheti. Így Isten létének kérdése Dentonnál is előjött. Egyszer kihallgatója kényszerítette, hogy írjon az amerikai pilóták „babonáiról", azaz hitéről. Denton nem tagadta meg a parancsot. És írt hitükről, hosszan bizonygatva Isten létét a mindenségből vett érvekkel. Nem írta le ezt könyvében, hanem csak levélben jelezte nekünk. Ilyenféleképpen okoskodott: Ma sincs még olyan repülőgépünk, amelyik a szitakötő repülő tulajdonságaival versenyezni tudna. Ma sem, amikor repülőink már csodákat művelnek. Minden mozdulatát elképesztő sebességgel végzi. Most tanulmányozzák titkait, hogy a gépeken megvalósítsák, ha lehetséges. Vagyis el akarják lopni annak a tervező Istennek a „szabadalmát", akinek létét tagadják . . . És Malcolm Muggeridgével felkiált: „Hogy nem látják, hogy egy ezüst fény a vízen, sirályok kiáltása és szárnycsattogása, minden, amit látunk és hallunk **Istenről beszél.** A hit az a kulcs, amely képessé tesz bennünket Isten egyébként kikutathatatlan közléseinek megfejtésére."

Dentonék hitét nemcsak kínzással, agymosással akarták megtörni, hanem még azzal a ravaszsággal is, hogy Bibliát adtak a kezükbe és azokon a részeken nyargaltak, amelyek a hívőt megbotránkoztathatják, kiábrándíthatják, hitében megrendíthetik. De leginkább nővel kísérleteztek. Nagyon jól tudták, hogy ezek menynyire alkalmasak a férfiak megrontására. Ha egyszer valakit erkölcstelenné teszünk, már nem nagy dolog a hitetlenségbe is belerántani. Lehet, hogy ezt a módszert maguk is a Bibliából, talán Zakariás próféta könyvéből tanulták, aki látomásában a vékában ülő asszonyról azt mondja: „ez az egész ország gonoszsága"! Denton örömmel hangsúlyozza, hogy nem sokra mentek közöttük a nőkkel. Neki is ajánlottak fel nőt, de ő egyszerűen csak ennyit mondott: Nekem van feleségem! Adtak kezükbe olyan lapokat, magazinokat, melyek telve voltak szex-felvételekkel. Ez sem segített. A Zakariás-féle rontóknak vissza kellett bújniuk vékájukba az ólom fedő alá. Győzött a keresztény erkölcs és hit a börtönben!

* * *

Mivel Denton minden testi, lelki kísértésnek ellenállt, hitét megtartotta, és a szabadulás reményét soha fel nem adta, Isten végre kiszabadította, hazajuttatta. Otthon aztán tágra nyílt szemmel nézte hazáját, amely közben nagyon sokat változott, inkább rosszra, mint jóra. Visszanézett Vietnámra is, és mindkettő látásába beleremegett.

Kiélesített látásával, finomodott erkölcsi érzékével összehasonlítja Amerikát a kommunista államokkal. „Életmódunk minden

tökéletlenségével is összehasonlíthatatlanul jobb, mint bármelyik kommunista államé. A demokráciában a vezetőség nem teheti azt, amit akar. Lényegében a nép akarata dönt. A fegyver nem minden. Nekünk erkölcsben, szellemben kell erősnek lennünk és hinnünk küldetésünkben. A béke nem a háború távolléte. **Akik szolgaságban élnek, nincs békéjük!** Törvényeink, szokásaink a tízparancsolatra épültek, nemcsak azért, hogy örök életünket biztosítsák, hanem a jó földi életet is. A keresztények hisznek Jézus tanításában: **Szeresd Istent** teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből, és **szeresd felebarátodat**, mint önmagadat.

Szerencsétlenségünkre **elfelejtettük a tízparancsolatot** és az aranyszabályokat. Hogy újjászülethessünk, újra elő kell vennünk őket. Csak így remélhetjük, hogy életben maradunk. Észak-Vietnám meggyőzött arról, hogy Amerika ereje **erkölcsi erején és hazafiságán függ**. Választanunk kell — mint William Penn mondotta —, hogy **Isten vagy zsarnok uralkodjék-e felettünk!** A zsarnokok várnak, míg saját magunk által ejtett sebünkben el nem vérzünk.

Pénzünk felírása: Istenben bízunk! A Szentírásunk meg biztosít: Ha Isten velünk, kitől vagy mitől kell félnünk?"



III. fejezet

A befalazott Mária

„Isten rajtad: végtelen könny;
Isten benned: végtelen mosoly."
(Weöres Sándor)

„Az új élet anyja Ő, hiszen oly
nagyszerű élni!"
(Jean-Louis Barrault)

„Mi a jelentősége, hogy köztünk
vagy? Az, bízunk benned, hogy te-
hetsz valamit értünk, Mária."
(Pilinszky János)

A rab életében vannak napok, események, amelyeket sohasem felejt el, sőt idő múlásával egyre elevenebben él a lelkében. Ilyen volt számomra az egyik Nagyboldogasszony ünnepe. Azért is, mert ekkor találkoztam Rákosi sintérjével, de még inkább, mert olyan történt, ami a börtönéletben nem mindennapi!

Ekkor a gyűjtőfogházban már teljes gőzzel működött a gombgyár, játékgyár, asztalosüzem. Én a gombgyárban végeztem rabszolgamunkámat. A faüzemek sok deszkát használtak, jöttek is a szállítmányok szép mennyiségben. Szokás volt, hogy este a napi munka után más üzemekből is mentek rabok segíteni a deszkák elrendezéséhez. Szakszerűen kellett őket raktározni, osztályozni, lajstromozni. Kegyet jelentett, ha valaki ide dolgozni mehetett, mert egy kis pótadag kenyérrel járt, meg idegen rabokkal való találkozással. Az említett napon és utána, én is a szerencsések közé tartoztam.

De hát mi is történt, amit a mai napig sem felejtettem el? Az, hogy munka közben a rabok örömmel, majd egyre fokozódó izgalommal azt kezdték egymás között sugdosni, hogy a deszkák kö-

zött találtak egy kis Mária-szobrot! Akkora csak, hogy nagyobb tenyér bepalástolhatja. Keményfából faragták. Ismert és ismeretlen jellegzetességekkel ábrázolt. Szép, fiatal, Boldogasszony Mária!

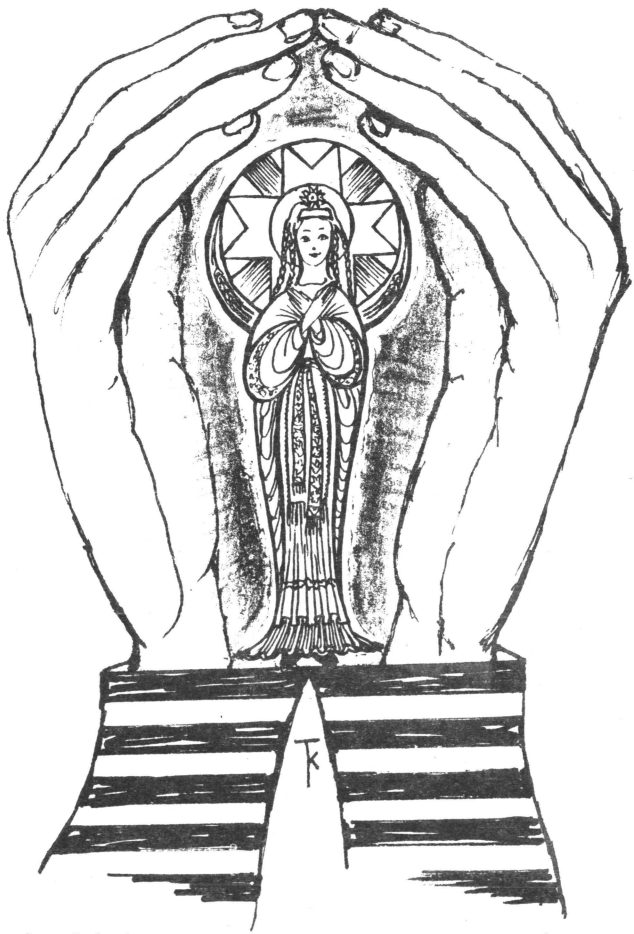

A talált Máriát nagyobb tenyér bepalástolhatta.

Az izgalmat s a talált szobor misztikumát növelte, hogy éppen Nagyboldogasszony, a magyar nép egyik legnagyobb ünnepének előestéje volt. Azé az ünnepé, amikor szerte a világon minden magyar Pátrónájára gondol és szívében felzeng második nemzeti himnuszunk: **Boldogasszony Anyánk, régi nagy Pátrónánk** . . . Csoda, suttogták a rabok fültől-fülbe. Nem lehet véletlen, hogy éppen most találtuk meg! — vélték a misztikumra hajlók. Lehet, hogy nagy amnesztia előtt állunk, megjelenése ezt jelenti! — erősítgették az örök álmodozók.

Mindenki szerette volna látni. Megsimogatni. Titkát megfejteni. Bizonnyal egyik rab készíthette, aki a játékgyárban dolgozik. Ott van megfelelő fa és szerszám. És alkalom is, ezer fürkésző szem ellenére. Ugyan, ki faraghatta? Bizonnyal bátor és keményhitű! És katolikus. Magyar! Bent tovább nem bírta rejtegetni, hát kint próbálta. Lehet, hogy itt van közöttünk és reszkető aggodalommal lesi, mint a fiókás fészkű anyamadár, ha emberkéz közelíti fészkét, hogy ugyan mi lesz kincsével, Máriájával, égi Anyjával? Az, amitől megmenteni szerette volna? Az őrök kigúnyolják! Meggyalázzák! Tűzbe vetik! . . . Pont Mária legszebb ünnepének előestéjén . . . ?

Mivel az utóbbi lehetőségeket semmi esetre sem akartuk, hogy bekövetkezzenek, bármennyire is kívántuk látni, nagyon óvatosak voltunk, hogy szemtől-szembe kerüljünk vele. Abban mindnyájan megegyeztünk, hogy létét az őrök semmiképpen sem tudhatják meg! Minden feltűnést kerültünk. Elvégre Anyánkról van szó. Hazánk Pátrónájáról. A közénk szállt Máriáról. Az égi jelt hozóról! Mindenáron biztonságba kell helyeznünk! Sumákolt hát mindenki és észrevétlen sodródott a láthatatlan mágnes felé, hogyha nem is közelről, de legalább távolról megpillanthassa . . .

Sikerült is ez — velem együtt — talán minden rabnak. Tényleg filigrán, finom munkácska. Ügyes kézről, őszinte Mária-tiszteletről tanúskodik. Aki készítette, nem kaptafázó, fúró-faragó barkácsoló, hanem a vésők mesteri kezelője. Nemcsak művészetét, de hitét is kivéste benne. Olyan rab lehet, akinek van gondolata s hozzá tehetsége, hogy látomását meg is valósítsa, az anyagba lelket leheljen. A szobrocska csodálatosan harmónikus, szimmetrikus, mint egy kinyílt liliom. Ámbár a feje felett a gloriola nagyobb a kelleténél. Bizonnyal nem véletlenül. A művész valamit hangsúlyozni akart vele. Benne két keresztféleség, úgy elhelyezve, hogy nyolcágú csillagnak is vélhető. Felkelő hold szegélyezi a keresztek végeit s benne két búzakalász. A hold Mária feje körül szokatlan, mert lába alatt szoktuk látni. Azt meg egyáltalán nem értettük, hogyan kerülhet búzakalász a holdba? De örültünk neki, mert a kenyeret juttatta eszünkbe. Szimbólikusan ez azt is jelentheti: Mária gondunkat viseli! Sőt, azt is, hogy szabadulni fogunk, mert **a búzakalász az élet jelképe is!** Ruhája olyan ráncba szedett s haja olyan copfokba, amilyen a fáraók feleségéé lehetett. Érdekesnek találtuk azt is, hogy Máriának tulajdonképpen két dicsfénye van! Hogy tizenkét csillagját egy sokágúban jelképezte fején. Legjobban meglepett és legjobban tetszett nekünk az, hogy ezt a szobrot minden bizonnyal rab készítette, Máriája mégsem a hét tőrtől átvert fájdalmas anya, hanem **mosolygó, szinte vidám, biztató tekintetű.** Ha ránéz az ember, máris úgy érzi, **rabbilincsei lehullnak s kinyílnak börtönajtai** . . . Ó, te édes, biztató kis Mária! Egyszerre éltető, biztató, szabadító Rab-

Máriánkat rejtettük szívünkbe, mint egy búcsújáróhely kegyszobrát.

Alkotóját szerettük volna megsimogatni. Mennyit izgulhatott és kockáztathatott szegény, míg sikerült álmát fában látni. Utána meg mennyi aggodalom, ügyeskedés, hogy rejtve tarthassa. Miért csinálta? Unalomból, lelki kényszerből, imádatból? Nincsen éppen elég baja egy rabnak, kell, hogy szükségtelenül újabbakat szerezzen? S lám, mi is azon gondolkodunk, hogyan vihetnénk magunkkal zárkánkba, vagy hogyan rejthetnénk el meggyalázói elől. Hát ilyen a rab, legtöbbször már nem az esze, hanem a szíve vezeti.

Velünk dolgozott egy történelemtanár. Másnap ő jött elő azzal a meglepő megjegyzéssel, hogy a szobor meglehetősen rejtett és mégis nyílt jelképeket visel. A legfeltűnőbb és a legtöbbet mondóbb a nagy „dicsfény". Persze ez nem a szentek gloriolája, mert az közvetlen Mária feje körül van, hanem egy sumér szimbólum. A sumér „Napisten" jelképe ez: nap, nyolcágú csillag és hold. Itt a napban levő nyolcágú csillagot a két egymásra jellegzetesen helyezett kereszt alkotja. Ezzel a jellel akarta a művész titkosan jelezni, hogy sumér eredetünkre is gondolt. A búzakalász? A nagy régi kultúrvallások termékenység istennőinek jelképe. Ezzel ábrázolták Isist, Osirist, Cerest, a sumér Anahitát, stb., mert ők egyben földanyák is voltak. Ezekkel az istennőkkel kapcsolatban van egy nagyon szép, kedves képe a régi időknek: a búza istennője fehér ruhában, látomásszerűen megy az érett búzatábla között. Magyar imádságaink is tudnak **búzatáblák fölött repkedő Máriáról!** Talán ezzel a régi szimbólummal akarta művészünk kifejezni azt, hogy minden áldás Máriától jön, illetőleg Mária által származik. A régi szimbólumok összességével talán azt is hangsúlyozni akarta a „beavatottak" előtt, hogy Máriánk a „Napisten anyja", vagyis Jézusé. Vannak, akik a Boldogasszony szóban sumér szavakat vélnek felfedezni, merthogy őseink így mondották volna: Bau-dug-asan. A szobor ruhája és haja nem júdeai. Mária meglehetősen kerekded feje fajunkra jellemző. Ezért az, aki e szobrot készítette, sumér-magyar Máriát akart a rabok közé hozni.

Ilyesmiket mondott a tanár. Helyesen, helytelenül? Mi hittünk neki, mert magyarázata által az érthetetlenek érthetőkké váltak. Sokaknak meg nagyon is tetszett, mert odavoltak a magyar-sumér kapcsolatért. Magyar jellegzetessége miatt ez a szobor még jobban szívünkbe édesgette magát, és sokan ezután csak a kis Anahita-Máriának nevezték és így tisztelték. Büszkék is voltunk rá, hogy börtönünkben olyan szobor van, amelyhez hasonló egyetlen börtönben sincs a világon. Meg szükségünk is volt rá, mert a szláv tengerben a magyar levegő után fulladoztunk.

Tenyerünkben volt nagy kincsünk, de nem tudtuk, mit csinál-

junk vele. Éjjel-nappal gyötört a gond bennünket: hová rejtsük? Ha alkotója nem bírta tovább bent rejtegetni tikát, mi sem remélhetjük kint sem. Mivel hittük, hogy rabságunk nem örök, sőt egész közeli is lehet a szabadulás — Máriánk üzeneteként —, azért csak ideiglenes rejtekhelyet szerettünk volna számára.

Az egyik rabkertészünk állt elő életrevaló ötlettel. Ahol dolgoztunk, egy meglehetősen szép nagy fa állt; élt ugyan de oldalában már odvasodás látszott. Mivel az övénél jobb terv nem akadt, engedtük, hogy előálljon vele az őrnek.

— Kár ezért a szép fáért! Demokráciánk javára még sokáig élhetne, ha kissé segítenénk rajta. Valami féreg kikezdte. Odvasodik. Én segíthetnék ezen is, mint már nem egy börtönfán, ha meg tetszene engedni. Egyszerű és gyors. Csak ki kell kaparni a rothadást. Az üreget cementtel betömni. És ezzel a „rákosodás" nem terjed tovább. Cementem, szerszámom van. Pár perc az egész.

Az őr benne volt az operációban. Ezért tisztjei meg is dicsérhetik. S talán majd nekik is tetszik, hogy a rabok a közvagyont nem elpusztítani, hanem megőrizni akarják. Emberünk meg nekikezdett a munkának. Ugyancsak szorgalmatoskodott, de fél szemét mindig az őrünkön tartotta. Egy óvatlan pillanatban aztán a vízhatlanba csomagolt kis Anahita-Máriát rejtekhelyére dugta. Nyílását azonnal be is cementezte. Amikor jártában őrünk arra fordult, már készen is volt a munka. Megdicsérte szép, gyors munkájáért.

Mi pedig fellélegeztünk. Máriánk biztonságban van. Ezután a rabok, ha közelében dolgoztak, mintha méhek lettek volna, olyan halkan zümmögték: Boldogasszony Anyánk, régi nagy Pátrónánk . . . Ha elmentek mellette, sapkát emeltek, vagy rabosan szalutáltak. Másnap reggel az őrök az udvar virágaiból készített virágkoszorút találtak a fa bebetonozott része fölé akasztva. Az őrök csodálkoztak. Csak a rabok tehették ide! De miért? És miért éppen ide? És miért újul meg a virág napról napra? Figyelték a fát, de egy tettest sem tudtak elcsípni. Faggatták a rabokat, besúgóikat. De senki sem tudott semmit! Minden rab csak vállát vonogatta; de volt, aki csak titokzatosan mosolygott . . . És bizonnyal ezt tette a kis Anahita-Mária is „lourdesi" barlangjában, aki e hódolatot kapta . . .

Mit jelentett nekem és sok-sok rabnak Mária a börtönben? Luigi Santucci szavaival felelek: „Mi a jelentősége, hogy közöttünk vagy? Mit várunk reményünkből táplálkozó ölelésünkből? Azt, hogy amikor köztünk vagy, **megszűnik a jó és rossz ember közötti osztályozás** és mint gyermekeid, elfogadjuk egymást békés testvérnek! Azt jelenti, hogy **nekünk adod Gyermeked**, akit az angyaltól meghajtott fővel fogadtál, s akit mi kívánunk, olykor meg taszítunk! Te kicsi földi nővérkénk, aki hozzánk hasonló sorson

mentél át, olyan vagy, mint mi: életed a legnagyobb áldozat, teljesen és tökéletesen „legyen meg a Te igéd szerint". Azt jelenti, hogy **bízunk benned! Hogy te tehetsz érettünk valamit!** Mária, megsértettük magunkat és megsebzett az élet: **imádkozz érettünk!**"

Esténként a lefekvés után természetesen sokszor szóba került a kis befalazott Anahita-Máriánk érdekes szimbólumaival. Különösen a búzakalászt emlegettük, mert ebben az időben nagy volt a kenyéréhségünk. Emlegettük az aranyló búzatengereket is, amely fölött Ő áldó kézzel suhan el. Szerettünk volna egy ilyen tábla szélére ülni, és Jézus apostolaival éhségcsillapító kalászaiból tépegetni. Az éhség fűtötte fantáziának csak pár lépés a kalásztól a búbos kemencéig, amelyből otthon édesanyánk talán e nap reggelén emelte ki a frissen sült, illatos kenyereket . . . valószínűleg rám, rab fiára gondolva . . .

Egy este ilyen beszélgetés után estünk a börtön álombirodalmába. A börtönnek az álom éppen olyan jellegzetessége, mint a kis Anahita-Máriánknak a holdas búzakalásza. Az ember talán sehol sem álmodik annyit és olyanokat, mint a börtönben. Vannak köztük elmondható és nem közölhető álmok! Bátorítók és megfélemlítők. Érthetők és érthetetlenek. Szépek és csúnyák. Vallásosak és istentelenek. Angyalt hozók és ördögöt varázslók. Bitófára húzók és Jákob mennybe vezető létrájára állítók . . .

Éjjel arra ébredtem, hogy a mellettem fekvő rabtársam álmában beszél:

— Csak egy kis darabkát adj! — esdekelt. Soha sem hittem volna, hogy férfi így tudjon könyörögni. — Csak pár falatnyit nyújts domójából — folytatta, s ahogyan ezt mondotta, kezét a láthatatlan falat után nyújtotta. — Nem adhatod? A héját sem? Akkor legalább pár kalászt szakíts számomra . . . — Kérésre nyújtott karja leesett. Motyogott még valamit, de már nem értettem, talán köszönet volt.

Vele együtt úgy aludtam el ismét, hogy csurgott a nyálam, mert számban éreztem a domós kenyér csodás ízét, és orromban jellegzetes illatát. Álmában kimondott szavai álomlátó bölcsőjébe ringattak. Én is álmodtam, mert farkaséhes voltam. Máriát láttam piros pipacsoktól és kék búzavirágoktól ékes, vágásra kész búzatenger felett. Az égből jött. Feje fölött búzakalászból font gloriola. Bal karjában pólyásbabaként három forradásos kenyérkét tartott, mint Szent Antal szokta szobrain. Éppen rálépett a búzatengerre. Lábnyomai alatt a búzatenger úgy vált ketté, mint Mózes vesszejére a Vörös-tenger. „Ó, búzamezők felett suhanó Mária — sóhajtottam fel —, adj egy kis darabkát frissen sült cipódból."

De nem felelt, hanem felejthetetlen nézéssel csak **rám mosolygott**, mintha azt akarta volna mondani: Fiam, **nemcsak kenyerrel él az ember!** És már el is nyelte az újra egybezáródó búzatenger.



Mária háromforradásos kenyérkét tartott.

Reggel említettem rabtársamnak, hogy éjjel mit beszélt álmában. Csodálkozott és látszott rajta: emlékszik álmára.

— Kivel beszéltél? Kitől kértél kenyeret?

— Édesanyámtól. Búzatábla szélén ült. Mindig szép volt, de most piros pipacsok és kék búzavirágok hátterében olyan szép, hogy egy pillanatra azt gondoltam: Szűz Mária ebédel a földön. Tőle kértem kenyérdarabjából. „Ebből nem adhatok — mondotta —, de majd küldök neked másikból." — És szivárványként eltűnt előlem.

A rabom olyan boldognak látszott, mint akinek szeméből édesanyja képe sugárzik ki. Kíváncsian nézett rám, nem nevetem-e ki „makkos álma" miatt.

Az én álmomból nem mondottam neki semmit, hanem megkérdeztem:

— Hiszel az álomban?

— Bár nem tudom elképzelni, hogy anyám hogyan küldhetne ide kenyeret — kintről a világon semmit sem kaphatunk —, **mégis hiszek az álomban.** Ő mindig azt mondotta: „Fiam, higgy az álmokban! Aki nem hisz az álomban, az élőhalott!" Sok igazság van ebben, mert „az álom sokszor az Isten képírásos üzenete", amit már évezredekkel ezelőtt a mezopotámiai író, Kapti-iláni-Marduk is hirdetett. Ám az is igaz, hogy hieroglifáit sokszor nem helyesen fejtjük meg. Ó, bár minden éjjel álmodhatnék vele. **Anyám még álmomban sem csaphat be!**

Még én is mosolyogtam gyermekded hitén, noha saját álmom

szúró ösztökeként hajtott hite felé: **Mária itt járt az éjjel!** Talán az ő anyja is Mária volt, a kis befalazott búzakalászos Anahita-Máriánk. Mária nem vizitel cél nélkül, különösen nem a börtönökben. Nekem ugyan nem ígért kenyeret, kemencében sültet, de valami másban készültet igen. **Rám mosolygott!** A mosoly is beszéd. Talán a titkos beszédek legcsodálatosabbja. Millió szóval sem lehet elmondani azt, ami egy mosollyal lehetséges. A mosoly ki nem mondott, de megmásíthatatlan ígéret lehet. A mosolynak mindig nagy csodálója, titkos szerelmese voltam. Talán azért, mert magam alig termem az édenkert e páratlan virágát? Az embernek a legjellegzetesebb karaktere. A földön csak az ember mosolyog. **A mosoly Istentől kapott anyajegyünk**, hogy tőle származunk, gyermekei vagyunk: a szeretet gyermekei. **A mosoly és a szeretet egy. A mosolyunk Istent utánzó nevetésünk**, de ebben már nincs emberi; angyali nyelv. A mosoly a világ legértékesebb valutája, noha nem kerül semmibe, vele mégis minden megvásárolható... Ebből a mosolyból kaptam én valamit az álmomban.

Reggel, éppen csak enni kezdtük a bedobott reggelit, egyikünket kiszólítottak a zárkánkból. „Hagyja abba a reggelit, majd megeszi, ha visszajön!"

Félretettük kis maradékát, ebédkéjét meg melléje, mert még azt is beadták, de az eltávozott nem jött vissza még később sem, sőt utána vitték a „cuccát" is. Így nem volt értelme kosztját tovább őrizni. Zárkánk egyhangúlag az éjjeli álomlátónak ítélte: **„Senki se csalódjék az anyjában, még álmában sem"** — mondotta szobafelelősünk.

Boldogan csipegette a maradékot. Látszott rajta, hogy nem annyira a pótételnek örül, hanem inkább annak, hogy anyja ígérete beteljesült!



És mi lett az én álmommal, Mária mosoly-ígéretével? Én is megkaptam a magamét. Boldog voltam, hogy álmodónkat evés közben mosolyogni láttam. **Nincs csodálatosabb és boldogítóbb látvány a mosolygó arcnál!** Ekkor már tudtam, hogy a búzatábla fölött járó Mária mosolyával nekem ezt a boldogságérzést ígérte, amelyet Isten kemencéjében sütnek, mert **„nemcsak földi kenyérrel él az ember"**, hanem **mások boldogságával**, a befalazott kis Anahita-Máriánk mosolyával is.

IV. fejezet

Meghajtott fő

„Isten akaratába beleegyezni a legnagyobb öröm, amit az ember elérhet! Szentek és misztikusok számára a legmagasabb ekszták-zis!"

(M. Muggeridge)

„Lényegében ez a szentség, hogy fiúi módon fölébe helyezzük az égi Atya akaratát a miénknek!"

(Paul Claudel)

„Legyen meg a Te akaratod akkor is, ha az megöl minket, mert az, ami a földön pusztulásnak látszik, az égben a Te életed napfölkeltéje!"

(Karl Rahner)

A sarló-kalapácsos börtönök rabjai közül talán egy sem mondotta annyiszor: „Atyám, legyen meg a Te akaratod", mint JIM MULLIGAN, amerikai kapitány vietnámi fogságában. S ezt legnehezebb óráiban nemcsak szájjal ismételgette, hanem szívvel, lélekkel és ropogásig meghajtott katonagerinccel is. Mintha csak ebből a jézusi mondásból élt volna. Ez volt a kenyere, mint Jézusé: **„Az én étkem az, hogy Atyám akaratát teljesítsem."** Ez volt éltető forrása, amit Jézus fakasztott neki, hogy izzó rabéletének szomjúsága miatt a hosszú úton el ne vesszen. Mintha egész vietnámi fogságában a Getszemáni kerti iskola tanítványa lett volna, akinek rabságában íróasztala az a föld, amelyre Jézus véres verejtéke hullt; akinek palatáblája az a kőszikla, amelyről Jézus a keserűség poharát kiitta;



Atyám, legyen meg a Te akaratod!

akinek irónja a katonának a lándzsája, amellyel Jézus szívét a kereszten általszúrta. Ruhája Jézus gúnytunikája. Öve az a kötél, amellyel a martalócok Jézus kezét megkötözték. Mindennap felmondandó leckéje Jézus kiáltása: „Itt vagyok! Én vagyok, ha engem kerestek, **de a többieket ne bántsátok!**" És később számtalanszor: „Legyen meg a Te akaratod." Ez az iskola tette olyanná, mint rabtársát, akit őre arcul csapott, mire az másik képét nyújtotta neki. És amikor ez is megkapta porcióját, újra az előbbit fordította feléje, mint Kolbe atya is tette. Az őr zavarodottan nézett rá. Nem tudta, mit csináljon az ilyen rabbal. Becsapta az ajtót és elviharzott.

Amikor Mulligan rabságának első "legyen"-jét kimondotta, feje olyan mélyet esett mellére, mint Jézusé élete legdöntőbb éjszakáján. Ezzel a mondattal ugyanis alázatosan beismerjük: **Mindent Istenre bízunk,** „ még akkor is, ha ez megöl minket" — mondja Karl Rahner Miatyánkjában —, mivel teljesen tehetetlenek vagyunk. Az alázattal meghajtott fő Isten trónusáig emelkedik. Az életvágytól zsarnok előtt meghajtott fej Lucifer lába elé zuhan. Aki fejét Isten szerelméért még ellensége előtt is meghajtja, **Krisztus képmásává magasztosul!** Mit nehezebb meghajtani: szívet, észt, akaratot, gerincet? Egyiknek ez, a másiknak az. De bármelyik történjék alázatból — Isten szerelméért —, az ember „istenné" válik, második Krisztussá. „Íme az Úrnak szolgáló leánya" által lett Mária Isten Anyjává! „Legyen meg a Te akaratod" által lett Jézus a világ **megváltójává!** Mulligan meghajtott feje miatt maradt életben, emiatt lett ismét szabad és kerülhetett jobb emberként haza!

Rabságának harmadik karácsonyán nagy könnyhullatás között szakad ki lelkéből: „Uram, semmim sem maradt, csak a hitem Tebenned. Mindent Te adtál, így minden a Tiéd!"

Mulligan is katonaember volt, mint rabtársa Denton, tengeren járó bombázó kapitány. Gépével őt is Hanoi ellen küldte hazája. Mielőtt a gépbe ült volna, zsebébe tette rózsafüzérét, s azt fájlalta nagyon, hogy a reggeli misén nem vehetett részt. Azzal vigasztalta magát, hogy visszatérte után este majd pótolja. De nem pótolhatta. Őt is lelőtték. Súlyos sebesülésének elviselhetetlen fájdalmai miatt eszméletét vesztette, de még így is papot kért. Nem papot kapott, hanem iszonyú kegyetlenséggel Hanoi börtönébe szállították az amerikai rabok közé.

Hat gyermeket, nagyon szeretett feleségét és egy igen boldog családi életet hagyott otthon. „A mi házasságunk — írja könyvében* — évek múlásával egyre erősödött. Én áldottnak és szeren-

---

* The Hanoi commitment — **Hanoi vállalkozás**. Ennek segítségével rajzoljuk meg a meghajtott rabfőket.

csésnek tartottam magam, hogy ilyen csodálatos lengyel származású asszonyt vehettem élettársul. Házasságunk közös vállalkozás volt, amely erőnket teljesen igénybe vette. **Ezt a feladatot minden más kötelezettség elé helyeztük.**" Szép, boldog gyermekélete volt. Katolikus iskolában jó nevelést kapott, „igazi demokratikus szellemet, amely ember és ember között semmi különbséget nem tett, s engedte, hogy mindenki képessége szerint alakuljon."

A börtön neki is pokol lett! Belső sérüléseit, külső sebeit nem gyógyították, egyáltalán nem kezelték, még orvosságot sem adtak neki. Korunk Jóbjaként vizeletével tisztogatta nyílt sebeit. Tisztasági eszköz semmi. Amikor másfél év múlva először kapott fogkefét és szappanszerű fogpasztát, egész nap tisztogatta vele fogait. Éjszaka patkányokra vadászott. Igazán úgy élt, mint a zsoltáros mondja: „Rothadás lett fekvőhelyed és férgek lettek a takaród!" Kosztja hallatlanul gyönge. Hamarosan lefogyott 45 kilóra. És megőszült. Két esztendeig nem látott napkeltét, napnyugtát, holdat és csillagokat. Kilenc hónapi fogságát így összegezte: „Úgy néztem ki, mint fényképeken azok a zsidók, akik német internáló táborokban voltak.

Szörnyű és ijesztő! Most ébredtem tudatára nagyon siralmas állapotomnak. A gyönge koszt, a hasmenés és a férgek elvitték vámjaikat testemből. Ha most láthatna az amerikai nép, olyan dühös lenne, hogy egy hónap alatt megnyernénk a háborút."

Két és fél évig tökéletesen elszigetelték minden élőlénytől. Annyira elzárták magánzárkájában, hogy csak akkor tudta meg, kívüle más is létezhet a fogházban, amikor az egyik gerendára ezt találta felírva: MOSOLYOGJ! „Nagy öröm töltött el, mert a teljes magánosság süketítő csendje akkora súllyal nehezedett rám, mint egy tonna tégla — írja Mulligan. Gyűlöltem minden másodpercet. Uram, **emberre szomjazom**! — kiáltott, hogy utána számtalanszor ismételje: De legyen meg a Te akaratod!" Valóban olyan volt, mint a zsoltáros mondja, „akit széttipornak a szérűn és szinte kicsépelték." Három és fél évig élt egyedül. Még hangját is elveszítette. „Mint ketrecbe zárt állat éltem (valóban ketrecszerű bambuszkunyhókban tartották őket). Csaknem az őrületbe hajszoltak." Rabságának utolsó éjszakáján állapotát és magatartását így írta le: „Lelki magatartásom a legmélyebben állt. Éjjel, nappal csendben újra és újra imádkoztam: Uram, ki kell innét szabadítanod, mielőtt értelmemet egészen elveszíteném." De Isten kegyelméből ez a lelki összeomlás nem történt meg, holott „rajtam az ostor és minden reggel újra rám csap", mert arra gondolt: „A dolgok végét kell nézni és **Isten tikába hatolni!**"

Mulligan sem félt semmitől sem jobban, mint a **betöréstől**. Attól rettegett, hogy az elviselhetetlen szenvedések egyszer belőle is

kipréselik a két rettenetes vietnámi szót: Bao cao! Megadom magan! Betörtem! Mégis bekövetkezett, mert ő is ember volt. Az emberi erő pedig nemcsak az akaraton múlik. Olyan szomorúan írja le „bukását", mint Szent Péter iratta le Szent Márkkal az ő háromszori tagadását, mert Mulligan is sokáig ennek tartotta megtöretését.

Nem akart vallani. Nem akarta bűnösségét elismerni! Nem akart magnóba beszélni. Amikor sikertelenül már mindent megpróbáltak vele, hivatták a hivatalos hóhért, a mesterkínzót. Mulligant tényleg mesterien bekötötte. „A fájdalom gyorsan növekedett. Nyögtem. Zokogtam. Falhoz taszított. Leült, cigarettára gyújtott és várt... Tántorogtam a falnak dőlve. Teljesen kimerült voltam. Az agyam vadul száguldott. Próbáltam megfékezni, de nem bírtam. A kötelek borzasztó fájdalmat okoztak. Istenem, gondoltam, megbénulok, ha nem veszik le azonnal a kötelet. Nem tudtam elhinni, amit velem tettek. A katonaiskolában tréningként szenvedéseknek is alávetettek bennünket. De tudtuk, hogy ennek vége lesz s nem mennek mértéken túl (még így is akadt, aki az effajta próbák után elhagyta a katonaiskolát). Az csak játék volt. De ez valóság! Ezeket a fattyakat nem érdekelte: élsz vagy halsz. Tették, amit mondottak nekik, mit sem törődve a genfi egyezménnyel."

„Már olyan állapotban voltam, hogy mestereim azzá formálhattak, amivé akartak. **Rabszolga voltam.** Olyan szabad ember, aki már nem ember, mivel sorsa mások kezében van. Megtörtem. Lelkem nem akart további ellenállást. A test pedig nem képes, hogy tovább szenvedjen!"

„Már egy órája gyötrődtem a falnál." Közben fülébe duruzsolták, hogy csak abban az esetben szabadul meg kötelékeitől és várhat más bánásmódot, ha megteszi, amit kívánnak tőle.

„Oldjátok el a köteleket! Oldjátok el a köteleket!" — könyörögtem. — „Ha bevallod háborús bűneidet az amerikai nép előtt és az egész világnak" — válaszolták neki. — „Vegyétek le a köteleket! — könyörögtem újra és újra. — Vegyétek le a köteleket! Nem bírom tovább! Bao cao! Kimerültem. Végem van. **Bármit kívántok, megteszem!** Csak vegyétek le a köteleket!"

Le akarták venni, de a kötelek olyan mélyen vágódtak a húsba, hogy csak késsel, darabonként lehetett eltávolítani. És úgy, hogy a bőr, a hús is vele jött. Vérzett az egész ember. Olyan volt, mint amilyennek a zsoltáros írja le a megkínzott Emberfiát... És ez a csupa seb-vér ember aláírta az előre elkészített valótlan nyilatkozatot... Tiszteletből hóhérai előtt mélyen meghajoltatták mielőtt zárkájába visszatérhetett volna.

Ő pedig az erőtlenségtől botladozva ment előttük, sírva és zokogva. „**Áruló vagyok.** Áruló! Megbecstelenítettem családomat,

hazámat, magamat!" ... Véres tagjaira nézett, és remélte, hogy vérmérgezésben meghal és ez megszabadítja elviselhetetlen szégyenétől. „Életem legmélyebb pontján voltam — vallja be. — Már nincs semmim. Elvesztettem mindent, még a becsületemet is. Uram, bocsáss meg nekem! Kérlek, Uram, segíts!" És az evangéliumi Péterként tovább sírt ... ez a kemény katona ... Amerikának egyik legkiválóbb bombázó kapitánya ...

Reménykedett a remény ellen, hogy egyszer rabságának vége lesz! Reményének forrása nem apadt el, míg valóra vált. A hét évi férfi sírásnak, megpróbáltatásnak vége lett. Ő maga írja: „Végre a nagy nap eljött feleletként **arra a sok ezer kérő imára**, amelyet fogságomban végeztem. Köszönöm, Uram, köszönöm! Számomra immár vége Vietnám lidérces éjszakájának. Köszönöm, Uram, köszönöm!" Véres múltját máris húsvét vakító és mindent megmagyarázó fényében látja. „Vajon, nem ezeket kellett elszenvednie az Emberfiának is — ismétli Jézus mindent fénybe borító szavait —, hogy bemehessen dicsőségébe? De igen! Köszönöm, Uram, **köszönöm a szenvedéseket is!**"

Ám sehogysem akarta elhinni, hogy szabadsága valóság. A repülőn is visszatartóztathatlanul folytak könnyei. „Lehetséges, hogy ez igaz? — kérdezgeti önmagától — s nem megtévesztő álom?" És nem mer igennel válaszolni, hanem helyette csendes imában hálát ad az Úrnak: Köszönöm! Köszönöm!

Az Úr akarata teljesedett!

Mulligan a keresztről már leléphetett. Ölelésre tárt karokkal várja „Máriája", a hat árvája és hazája: a **mennyország!**

* * *

De mielőtt Mulligan dicsőségébe beléphetett volna, a Kálvária nagyon hosszú, göröngyös és tövises útját kellett járnia! Hogyan tette ezt? Lényegében úgy járta keresztútját, mint rabtársa, Denton kapitány (lásd: a Bambuszkereszt fejezetben), de egyéniségének megfelelően. **Semmit sem élhetünk át egyformán.** Ezért érdekes, izgalmas mindenki élete. És Mulligané nagyon szép és érdekes kiegészítője annak, hogyan van jelen Isten a sarló-kalapácsok börtöneiben.

1. Nála is az IMA az első, ami sokaságával és mennyiségével annyira feltűnő. Szinte egész nap imádkozott és elmélkedett. A reggelt hálaadással kezdte az éjszakai védelemért. Az estét ugyanazzal zárta, mert ezer jaj között is mindig volt, amiért hálát kellett adnia. Este a Miatyánk volt a pont és hozzá felkiáltójel: **Atyám, legyen meg a Te akaratod!** Örökké imára sarkallták a soha meg nem szűnő szenvedések és megpróbáltatások. Erő, segítség, vigasz kellett on-



Imádkozott, ha verték, ha gúzsba kötözték.

nan felülről. Ha kihallgatták, ha verték, ha gúzsba kötötték: imádkozott. Ha örült, ha búsult: imádkozott. Számára az ima olyan volt, mint madárnak a fészek: napjában ezerszer visszaszáll rá. Imádkozott magáért, szeretteiért, rabtársaiért, hazájáért . . . az egész világért. Nagy szívébe belefért minden és mindenki. „Az imádkozás fontos része volt napi életemnek" — vallja be. Roppant szerette mondani: „Uram, legyen meg a Te akaratod, de segíts, hogy nyomorúságomban jobb ember, jobb keresztény legyek, szabadulásom után pedig jobb atya és férj, meg jobb amerikai . . . Uram, adj nagyobb hitet, adj örök reményt, taníts meg a **tökéletes szeretetre**, hogyha egyszer visszatérek a szabad hazába, jobb ember legyek, mint amikor eljöttem." Megkülönböztetetten szerette az **ének-imát**! Az ének-ima több, mint a hangtalan vagy a suttogó. Ennek hitvallás jellege is van. Ennek Istenhez emelő szárnya is van! Ha Mulliganék nagyon szépet akartak imádkozni, akkor énekeltek, mint lefekvés előtt ezt:

A napnak vége!
Sötétség borult az égre,
földre, tengerre.
Derék hős, aludj békében:
Isten tenyerében!

De így van ez minden börtönben: az ima sokak fundamentuma. Ratiu, román katolikus pap például ezt írja börtönük imaéletéről: „Az ima mindig a lélek tápláléka a szabad életben, de méginkább az a börtön rabságában. A körülvevő nyomorúságtól és gyűlölettől ez szabadít meg mindig. A rabok ezreinek megszámlálhatatlan Miatyánkjai és Üdvözlégyei könnyeikkel és izzadságcseppjeikkel hullanak a földre... **A kommunisták félnek az imától.** Mágikus erőt tulajdonítanak neki, amely a hivő lelkét megerősíti. Tiltották is teljes szigorral. Mégis találtunk rá módot, hogy titokban együtt imádkozhassunk és szentmisét végezhessünk."

Mulligan imatüzét is csak éleszti az imameghallgatás. Több feltűnő meghallgatásban volt része. Párat el is mondott belőlük. Íme az egyik.

Zárt, levegőtlen zárkájában 130 fok a hőség. Izzadt, fulladozott, halálra váltnak érezte magát. Eső kellene! Eső! Halottként feküdt a padlón. „Uram, Uram, nem bírom tovább. Uram, tenned kell valamit! Uram, hadd halljak mennydörgést! Uram, essen eső! Uram, essen eső!" — merészkedett egyre messzebb Istent zargató kérésével. És? Hamarosan trópusi eső zuhant börtönük fölé. „A hőmérő legalább negyven fokot zuhant és zárkám csodálatosan lehűlt" — ujjong Mulligan könyvében. „Köszönöm, Uram, köszönöm!" Te Deumként ismételgeti imáját. De még hozzátette: „Ha ezt majd valakinek elmondom, az illető azt fogja felelni: Ugyan, véletlen! A szokványos trópusi eső. De, Te, Uram és én tudjuk, hogy **több volt az annál**! Legnagyobb szükségemben segítségedet kértem és Te meghallgattál. Köszönet, Uram, köszönet!" Úgy látszik, hogy Mulligan VI. Pál pápa hitét bírta, aki azt mondotta: „Az ima hatása, ha mély hitből fakad, **csodás**" — mint a kanadai Andre testvér olaja, akit napjainkban ő avatott boldoggá.

Ilyen raboknak tetsző csoda nem volt ritkaság a börtönben. Itt van egy eset a recski haláltáborból. A tábor egyik helyiségében volt egy látszólag pincébe vezető csapóajtó. A mögötte levő helyiséget az őrök sohasem ellenőrizték. Ez nagyon kapóra jött a raboknak, mert így benne tilos dolgokat művelhettek és ott volt az élelmiszer bőröndjük is. Ámde egyszer az egyik őr határozottan követelte, hogy nyissák ki a csapóajtót, hadd nézze meg, mi van ott. A rabok elsápadtak: itt a vég! Az ajtókinyítás sehogyan sem akart sikerülni. „Mikor pedig kinyílt, a felülről beszűrődő világosságban víztükröt láttam, ami annyira kézenfekvő volt, hogy még a képmá-

somat is láttam a víztükörben — írja Erdey Sándor: **A recski tábor rabjai** című könyvében. — Az ő is ugyanazt látta, megnyugodott és az ajtót újra becsukatta. Eddig az esemény, hogy az idegek játéka, vagy csoda volt, nem tudom, tény az, hogy a gondviselés megmentett bennünket a felfedezéstől."

De hát tulajdonképpen mi is az ima, amit Mulligan is oly sokszor végzett? Ki tudná megmondani? A kommunistáktól vélt **varázserő**? Az is. **Beszélgetés az Istennel**? Legtöbbször így szoktuk meghatározni. Igen, de ezzel csak csontvázára mutattam. Ám ezen a csontvázon hús is van, benne idegek, sok fontos szerv és éltető vércsatornák. S mindezt egybefoglalja a lélek. Így van ez az iménál is: éppen olyan titokzatos, mint az ember! **„Az imádság** — mondja valaki —, **a szeretet igazi szava, szája, szíve, lelke!**" „Elővételezett nász, vendégség, atyai ház és terített asztal, akkor, amikor már senkink sincs, tékozló fiúk és szomjazók-éhezők vagyunk." (Pilinszky János) Nos, most már többet tudunk az imáról? Nem, mert mindaz, amit róla mondunk csak érthetetlen gyerekdadogás. Mégis létünk egyik legnagyobb titkát, gyöngyét hordozza kagylójában. „Az imádkozó embert módomban áll megmosolyogni. Az imádság mégis pótolhatatlan, semmi egyébbel nem helyettesíthető."

Mulligannál is megemlítjük a rózsafüzért, mert az imaformák, istentalálkozások egyik legkedveltebbje. Mint már említettük, végzetes útjára is rózsafüzérével indult. Leginkább októberben, a rózsafüzér hónapjában végezte, s akkor, **ha nagyon szenvedett!** Ő maga állítja: „Semmi sem segített annyira a szenvedések elviselésében, és hogy megbirkózzak a lelki és idegi nehézségekkel, mint a **rózsafüzér**." Egyszer büntetésből a sarokba térdepeltették, mint egy rakoncátlan pulyát, amikor már elnyúzott s lötyögő bőrrel fedett csontváz csak. „Ha már térdelek, gondoltam, imádkozok. És elkezdtem végezni a rózsafüzért, összeszedetten, lassan és oly buzgósággal, amilyennel csak bírtam."

Tagadhatatlan, a szentolvasó a katolikusok egyik legkedveltebb imája. Nemcsak azért, mert állítólag magától Máriától származik és végzését jelenéseinél is örökösen ajánlja — még a kommunistákért is —, hanem mert a rózsafüzér tulajdonképpen „száraz mise", azaz **Jézusról való megemlékezés** a kenyér és a bor átváltoztatása nélkül. Jézus azt mondta a miséről: Ezt cselekedjétek az én **emlékezetemre**! A rózsafüzér pedig nem más, mint titkai által véget nem érő **Jézusra való emlékezés**! Ezt ösztönösen érzik és tudják azok, akik Jézus emlékeiből és titkaiból élnek. Természetesen lehet a rózsafüzért más oldalról is megközelíteni. Pilinszky így ír róla: „Egyszerű? Valóban egyszerű s éppen ebben — **mélységesen gazdag**. Megvan a lét harmóniájába, csendjébe beható ereje, mely **átszőheti legszürkébb perceinket is**, de működhet, mint **a seb-**

re rakott borogatás. Tragikus titkaival hétköznapjaink fenyegető közönyéből kíván felrázni, vagy éppen fordítva: életünk drámájában a legnagyobb drámát közvetíti felénk, **siet segítségünkre a hit, a remény és a szeretet erejével**... Egyhangú? ‚Monotóniája' a szív ‚monotóniája', s a költészet ritmusával rokon. Mégis, a hétköznapok megszentelésére nincs alkalmasabb imádság nála, hiszen éppen arról van szó, hogy szinte mindig mondhassuk. **Aki szereti, annak számára ‚monotóniája' üdítőbb a legtermékenyítőbb csendes esőnél.**"

2. Ha Mulligan már a száraz misét is szerette, mennyivel inkább az igazit, ami nem más, mint a kereszt áldozatának örökös megújítása a kenyér és a bor titokzatos átváltoztatása által. **A szentmise által lesz Jézus különleges módon a börtönök lakója és a rabok lelkének csodás táplálója.** „Az Oltáriszentségben Jézus az isteni szeretet határtalanságában közvetlenül önmagát adja. Legemberibb éhségünket szenteli meg, a legemberibb szentség, s a legistenibb... A legtitkosabb is, mégis a legforróbb és legközvetlenebb..., s talán valamennyi szentség közül leginkább **a szeretet szentsége.**" (Pilinszky János: **Olaj és szög**)

Érthető hát, ha Mulligan ellenállhatatlan vágyától hajtva kitör magánzárkájából s **lélekben** elszáll elvesztett anyahajójának fedélzetére, hogy a szentmisén részt vehessen. Mélységes hit és bársonyos Jézus-sóvárgás kellett ehhez. És lelki éhség, hogy legalább **lelkileg** áldozhassék; hogy ehessék abból a kenyérből, amely elsősorban a gyöngéket erősíti. Lám, akinek élő hite van, azt nem lehet vasrácsok között zárva tartani és lelkileg kiéheztetni. Hiszem, de maga az Egyházunk is tanítja, hogy az ilyen lelki résztvevő több kegyelemmel térhet vissza a börtönfalak közé, mint azok, akik csak unottan állják körül az oltárt.

„Nagyböjtben — írja Mulligan — szerettem volna misére menni, áldozni és részesedni a legszentebb nap kegyelmeiben." Karácsonykor is ez a vágy égeti. „De megakadályozott a helyzetem. Így a **napi életem lett a szentmise!**" Csodálatosan szép gondolat és igazság ez. **Napi szenvedéseit változtatja át misévé!** A Golgota áldozatává. **Tudta, minden szenvedés a Kálváriának egy kis része, minden könny Jézus vérének egy-egy cseppje.** Áldozat. És sokszor nem is vértelen, hanem csupa vér. Jézus véres áldozatában való részesedés!

Mivel nem tarthattak rendes szentmisét, helyette ők is kivitelezhető istentiszteletthez folyamodtak. Ám Mulligan hozzáteszi, hogy az imák, beszéd, énekek után **„kenyeret törtünk és bor helyett vízzel áldoztunk!"** Az utolsó mondatát csak könnyezve tudja olvasni az ember. Áldozni! Áldozni! **Mindenáron áldozni!** Ha nem lehet valóban, legalább jelképesen... Mily megrendítő hit! Mily csodás

éhség és szomjúság Jézus után! Szinte hihetetlen katonáknál, amerikai katonáknál. Börtönben! Kegyetlen tilalom ellenére! . . . Megható! De nem kevésbé megható, ahogyan Mulligan e tanúságtételét befejezi: „Őszintén meg kell mondanom, hogy ezek a vasárnapi istentiszteletek abban a csupasz szobában a legmeghatóbb és legeredetibb vallási élmények voltak számomra, amit valaha is tapasztaltam. Katonák voltunk, de istenfélő emberek!" Én elhiszem, amit Mulligan állít. És még arra is megesküdnék, hogy Jézus jobban közöttük volt, mint azok között, akik turista pózzal állják körül a római Szent Péter főoltárát . . .

Később ezeket a „száraz miséket" minden délután végezték. „E napi ‚misék' nekem egyre jelentősebbek lettek — folytatja vallomását Mulligan —, amint napjaink teltek. A béke dicsfényét jelentette számomra. És szomjasan vágyakoztam, hogy rabtársaimmal ebben az imában egyesülhessek." Ez a vágy hajtotta az első keresztényekeket is a katakombai istentiszteletekre, noha ez az út vértanúsággal is végződhetett, mert végtelenül, jézusian szerették egymást.

De rendes szentmisében is volt része, mint Dentonnak. Nem templomban ugyan, hanem börtönükben. Úgy hajtották őket, mert propaganda-felvételt akartak készíteni. Az oltár mellé szobrocskákból betlehemet rögtönöztek. Két minisztráns állt az oltárnál, két rab a betlehem mellett, a padokban pedig tizenkettő. Felvevők csattogtak és mindenfelől ügyködtek, amikor az ismert öreg, Ho Ti Din megkezdte a lépcsőimát. „Attól a pillanattól kezdve — számol be élményéről Mulligan —, hogy a lépcsőimát a pap elkezdte latinul: ‚Belépek az Úr oltárához', a minisztráció minden szövege eszembe jutott, amit gyermekkoromban tanultam és mint minisztráns mondottam. Belemerültem a liturgiába s egy darabig teljesen szabad voltam zsarnok rabtartóimtól, legalábbis értelmileg és lelkileg." Amikor elmerültségéből a felvevő gépek zümmögése felzavarta, „felemelt jobb kezem ujjaiból kialakítottam a győzelem jelét, a V-t. Reméltem, hogy a felvevők közül valaki majd észreveszi jelemet, amely azt jelenti: megvagyok és kitartok a győzelemig! Mise után megnéztem a jászolt, és kifejeztem tiszteletemet a Gyermek iránt."

Néhányukat a következő karácsonykor is misére kényszerítették, de most nem a börtönben, hanem Hanoi katedrálisában. Hivő egy se, csak pár jól felöltöztetett rab és ugyanaz a pap a felvevőkkel. Ez a mise már nem jelentett élményt Mulligannak, mert a filmezők rendetlen magatartásukkal, a pap meg kommunista beszédjével rontották el az áhítatát. Mégis, a szentáldozás tette karácsonnyá számára ezt a napot. Szabadulása után első dolga volt, hogy szentmisét hallgatott.



A felvevők zümmögése zavarta áhítatában.

3. Az Úr Jézus hangoztatta: mielőtt áldozatot mutatnánk be, tisztuljunk meg bűneinktől. Ezért kezdődik a szentmise Confiteorral, bűnvallással. Ezért mennek a katolikusok gyónni szentáldozás előtt. Szabadulása utáni első gyónásáról Mulligan ezt írja: „Évekig tartó magánosságomban arra az evangéliumi esetre gondoltam, amikor Jézus a meggyógyított bélpoklosnak azt mondja: **Mutasd meg magad a papnak**! Megfogadtam, ha kiszabadulok, a legelső alkalommal **megmutatom** magamat a papnak." Így is tett! Ez lett volna egyetlen gyónása hét év alatt? Nem!

1967 húsvétján őt is összehozták a kommunisták Denton öreg papjával. A Denton-szerű gyónás után az öreg pap „egy kis érmet nyomott a markomba. Cellámba érve takarómból szálat húztam ki, s ezzel a cérnával nyakamba akasztva hordtam, de csak kis ideig, mert az őrök zárkamotozáskor hamarosan elvitték."

Ezzel az éremmel Mária így is belépett Vietnám börtöneibe. Neki ott van a helye, ahol Fia van, Jézus. Nem őt nevezik-e „rabkiváltónak"? Hogy mit jelent a rabnak Mária, ki tudná megmondani? Csak sejtjük a rabirodalomból, ha a valóság szemérmes megélői valamicskét elárulnak belőle. **A Mária-érem a kereszt édestestvére!** Mindkettő helye az emberi szív felett van. Az érem is a kegyelemnek olyan eszköze és jele, „amelynek sokan ellene mondanak"! Megmosolyogják. A szent babonák szemétkosarába dobják. Pedig, ha a kenyér lehetett Jézus teste és kezében a sár szemet gyógyító csodaszer, Mózes vesszője tengert kettévágó, vízfakasztó, a rézkígyó beteget gyógyító . . . , Isten jóságából és kegyelméből miért ne lehetne ilyesvalami a Mária-érem is a **hivőnek**? Marcell, kármelita atya a háborúban életben maradását és megtérését ilyen éremnek tulajdonítja életrajzában. A háború vérzivatarában mindig valami biztonságérzetet jelentett számára. „Erő, erkölcsi erő volt ebben a ‚csodás' éremben — írja —, azaz **abban a hitben**, amellyel hordoztam. Ma a világ, amely bár ezerfajta mütyürkét, koloncot, gezemicét rak a nyakába, mosolyog a ‚csodás' érmen. De csak azért, mert a világ tapadó, ideig-óráig látszat boldogságot nyújtó életen és erőn kívül nem ismer mást. Nem ismeri az igazi szellemi, lelki, boldog életet adó kulcsot, nem ismeri a Titkos Jelenések ‚rejtett mannáját', a ‚fehér követ', amelyen új név van, amelyet senki **más nem ért**, csak az, aki kapja." Éppen ezért Mulligannak az érem elvesztése szomorúság volt.

4. Jellegzetes, hogy igazán ünnepelni csak Istenben élő tud és az, **aki szenved**. A rabok ünneplése hallatlanul egyszerű, de mélységében és boldogságában a paloták lakóiét messze felülmúlja. Ünneplésük inkább lelki, mint testi. Az ünnepek Mulligannak az év gócpontjait jelentették. Lelki gazdagodást és erősödést a következő ünnepig. Ugródeszkát, melynek segítségével hónapokra előre vetet-

te magát. Készült is rá olyan öntudatosan, amennyire csak körülményei engedték. Többet imádkozott. Többet elmélkedett. S ha módja volt rá, jót cselekedett. Mindezek közben gyúrták és formálták, alakították lelkét, az ember-hernyóból kialakították az ember-lepkét!



Az éremmel Mária lépett Vietnám börtöneibe.

Ádventben beteg, takarója alatt készül az ünnepre. Biztatja magát: „Az Úr vigyáz rád. Tartsd hitedet! Előre! A holnapra nézz, a szabadságra, és soha, **soha fel de add a reményt!**" Takarója alatti kápolnájában jön rá, hogy minden Isten akaratától függ. „Uram, még egy veréb sem eshetik le akaratod nélkül!" Jobban Istenre bízza hát magát. Eddig, mint a huszadik század embere, ő is azt hitte: Megvan teljesen, egyedül is! De itt, szenvedése közepette rájött jelentéktelenségére és tökéletes függőségére. „Innét más és jobb emberként kell kikerülnöm" — erősködik. Napokon át fürkészi múltját, keresi gyöngéit, mert „javított, értékesebb életformát akarok élni, amikor innét, a purgatóriumból kiszabadulok. **Fogságom lelkem tisztulási helye!** Naponként fogadkozom az Istennek: ha kiszabadulok, helyesebben élek. **Szenvedéseimből lelki hasznot húzok!**" A Kisgyermeknek karácsonyi ajándékként szenvedéseit ajánlotta fel. Viszonzásul bűnbocsánatot kért és azt, hogy segítse jobb embernek lenni.

1966 karácsony estéjén ezt morzézta rabtársainak: „Karácsonykor, amikor Krisztus születését ünnepeljük, emlékezz szabadon bocsátásunkra, amikor újjászületünk a szabad világ számára: jobb emberként, mint idejöttünkkor. Isten áldjon meg. Boldog karácsonyt!"

Szeretett volna misére menni, áldozni. Gyilkos magánosságában társak után vágyakozott a szent éjjelen. „Ehelyett üres, magános ‚istállóban' találtam magamat. Krisztus születése reményt hozott a várakozó világnak. Ez az a szent idő, amikor imádkoznom kell azért a kegyelemért, hogy kitartsak áldozatomban. Hitemet meg kell őriznem: Istenben, hazámban, családomban! **Meg kell tanulnom szenvedni, azt elfogadni** és túlélni! Mindenekelőtt jobbá kell lennem. Karácsony éjjelén jövendő erkölcsi magatartásom alapelveit felvázoltam. **Újjászületésem volt ez!** Semmi más nem lesz: **csak az Úr akarata!** Éreztem, belsőleg változok. Az erkölcsi elvek lágyítják a katonai keménységet. Kialakítottam egy rendszert, egy napirendet. Elv: Add meg a császárnak, ami a császáré, az Istennek pedig, ami az Istené. De **első az Isten!** Számomra a vallás **személyesebb** lett és kevésbé humanista. Többé nem keverem össze a lelki és az isteni célt **a szociális és emberi** célokkal! Egy ember! Egy Isten! Egy cél! Egy élet! Egy büntetés! Egy jutalmazás . . . Vigasztalást találtam abban a tudatban, hogy rabtartóim megfoszthatnak mindentől, **csak a hitemtől nem.** Lelkem a tisztulás állapotában van s ennek tudata a magányos karácsonyt is elviselhetővé tette, magát a karácsonyt pedig jelentősebb értelművé. Álomba merültem, ajkamon: Boldog karácsonyt! Boldog karácsonyt!"

Ilyen előkészület után csak szép és az ünnep titkaiban mélyen járó karácsonya lehet Mulligannak. **A karácsony Isten szeretetének**

kézzel fogható és mégis hihetetlen kivirágzása. „A karácsonyi bölcsőben a kisded ártatlanságával fekszik ez az ártatlan Isten, kinek szeretete soha többé nem hagyja nyugton szívünket — írja Pilinszky. — Békéje örök kísérője minden békétlenségnek, szelídsége minden háborúságnak. A karácsonyi ünnep külsősége mit sem ér e tiszta, ártatlan és egyetemes szeretet nélkül." Mulligan ezzel a világot átölelő egyetemes szeretettel ölelte át karácsony láthatatlan jászolát.

A következő esztendő ádventjén van egy kérése: „Uram, karácsonyra otthonról kapjak levelet! Ez az egyetlen, amit kérek! Csak ez az egy!

Karácsony estéjén családjára gondolva könnyei között a kétségbeesés környékezi. S ebben az állapotban átnyújtottak neki egy kis csomagot: benne levél és fényképek családjától! „Elöntött a boldogság — kiáltott fel Mulligan. A levelek kiszabadítottak szűkös önvilágomból. Új életet öntöttek belém. Szárnyaltam. Újra és újra olvastam őket: kiszíva belőlük minden tartalmat. Könnyek buggyantak ki szememből és arcomon lassan lefelé csörgedeztek . . . Uram, semmim sem maradt, csak a hitem Benned!" Így aludt el s álmában otthon járt.

Karácsony ünnepén váratlanul jobb kosztot kaptak. Noha még árnyéka sem volt az amerikainak, mégis „minden cseppje, porcikája csoda! Ha egyszer innét kiszabadulok, többé semmit sem tartok magától értetődőnek, hanem Isten különös adományának!" Ez az ünnep már azért is nagyon emlékezetes maradt számukra, mert másnapján kapták az első megbízható hírt, hogy a háborúnak hamar vége lesz. Kimondhatatlan ajándékként értékelték ezt a hírt.

5. HÚSVÉT misztériuma semmivel sem kevésbé varázslatos, mint karácsonyé, ha a nagypénteket ennek alapjaként fogadjuk el! Egyik sem lehet a másik nélkül. Mint karácsonynak, a húsvétnak is a szeretet a kulcsa. S ez a szeretet-kulcs akkora, oly hallatlanul súlyos, hogy az ember nem bírja tartani kézzel, hanem csak hittel és szívvel! „Figyeljünk csak — írja Pilinszky —, Jézus Tamás kételyeire nem közvetlenül felel. Sebesült oldalát nyújtja a feltámadásban kétkedőnek: szenvedése, szeretete, áldozata realitásával válaszol. Mint ahogy a világot is haláláig való szeretetével kívánta meggyőzni. Mert hol az a kétkedő szív, mely a szeretetből érte vállalt szenvedés és halál ténye és ereje elől kitérne? Igen, csakis ennek a halálos sebnek a mélyén érinthette meg Tamás — s érinthetjük csak meg valamennyien — kételyeinken túl a Szeretet örökkévalóságát."

Húsvét a szimbólumok ezer színt mutató kaleidoszkópja. Éppen ezért mindenkinek mást mutat, mást jelent: kinek-kinek lelke szerint. Húsvét talán a legrabosabb ünnep. Minden porcikája nekik szól, róluk beszél, akik éppen a nagypénteket élik és húsvét éjjelé-

nek megismétlődéséért lihegnek. Az egykor elguruló sírkő húsvétja tartja bennük a lelket . . .

Mulligan igen keserves élete közepette elfeledte, az első nagyböjtöt, illetve csak nagyszombaton jutott eszébe, hogy talán másnap húsvét lesz. Reggelije után elmélkedett nagycsütörtök, nagypéntek, nagyszombat eseményeiről és húsvét csodájáról: „csodálkozva az Úr Isten-emberi erején, aki a legkegyetlenebb testi szenvedéseket viselte el **megváltásunkért**."

Utána éhséget érzett, mert a reggeli az amerikai mérték szerint nagyon sovány ka. „Ekkor gondolkoztam a katolikus böjti és megtartóztatási rendelkezésekről. Életemben először itt láttam annak értelmét. Ételben és italban már egy kis mérséklés és önmegtagadás is segít az önfegyelmezésben . . . Imádkoztam, hogy szenvedéseimet fel tudjam ajánlani. Arra gondoltam, mennyivel több szenvedéssel jár az örök élet elvesztése. Másnap reggel **húsvét teljessége ragyogott rám**. Olyan ájtatosan imádkoztam, ahogyan csak bírtam: hálát adva az Úrnak rám szórt áldásaiért."

Legnagyobb meglepetésére az őr azzal állított be hozzá: „Ünnepedre madarat hoztam!" Mulligan azt gondolta, hogy csirke vagy pulyka darabról lehet szó. Ámde amikor az őr kinyitotta az edényt, „nem akartam hinni a szememnek. Nem az általam hitt volt benne, hanem EGY TELJES VERÉB! Eredeti, igazi veréb!" Főhajtással köszönte meg az őrnek e váratlanul nagy húsvéti meglepetést, az Istennek pedig hálaadó imával. Utolsó porcikájáig megette **az egész verebet**.

6. Jólétnek, egészségnek örvendő emberek nagy része sem talál **semmi** okot arra, hogy hálát adjon Istennek. Még egy verébért is hálát adó csak a börtönben akad. Amerikának van egy különös és nagyon szép ünnepe, a HÁLAADÁS ÜNNEPE. (Most ne gondoljunk arra, hogy lassan már csak „pulyka ünnep lesz" belőle.) Ez az ünnep különösen meglepő akkor, ha arra gondolunk, még az egyéni életben is **kevés a hála, a köszönet**, hát még a nemzetekében! Mintha csak Amerika lenne a világ egyetlen országa, akit Isten javakkal halmoz el s erre gondolva egész napos hálaadást tart!

Az amerikaiak a vietnámi börtönben is megtartották ezt a szép ünnepet. Ugyan, miért adhat egy rab hálát? Mulligan, egy vietnámi Jób, aki nem ismer mást, csak szenvedést és alatta trágyadombot? Mulligan is felvetette magának ezt a kérdést. S meglepő, mennyi mindent talált, amelyért hálát kellett adnia. Hálát kellett adnia, hogy már nem magánzárkában él! Hogy már vannak rabtársai, akik közül 450-nek még a nevét is tudja, mégpedig ábécé-sorrendben. Hogy már nem kínozzák annyira. Hogy étrendjük valamelyest javult. Hogy már orvosi ellátás is lehetséges . . . „Igen, sok mindenért kell hálát adnom" — fejezte be kutatását. És a talált sok hála oknak

annyira örült, hogy rabtársainak erre az alkalomra még verset is írt. Szerintem a két utolsó sora a legcsodálatosabb és legcsattanóbb, mert e versben lényegében csak egyért mond hálát kihangsúlyozottan, amire legkevésbé gondolnánk. Szentek gondolkoznak és írnak így?

Amikor a hálaadás jön,
a hely kellene
kellene legyen, a Hon,
ülve családommal
boldogan otthon!
Hálát adni az Úrnak:
az élet javaiért,
a csodás ételekért
gyermekeimért,
drága feleségemért.
De itt Hanoiban,
hol termés csaknem semmi,
csajkámból legtöbbször
nincs mit enni!
Kevés a kényelem,
alig van mit tenni.
De hálát mondok az Úrnak,
mert sikerült magamat
Neki szentelni!

Hálaadó istentiszteletükön szavalta el a verset. Szívből jött, szívekbe ment. Rabtársai meleg kézszorítással és ajándékokkal köszönték meg.

E vers is tulajdonképpen haza álmodott, a szabadságról álmodott, **ami aztán egyszer el is érkezett.** A szabadulás forróságát csak az tudja kellően lemérni, aki maga is volt rab, aki egyszer maga is hallotta: MEHETSZ! SZABAD VAGY! És ez a forróság annál nagyobb, minél hosszabb, kegyetlenebb volt a rabság . . .

* * *

Csaknem elkerülhetetlen, hogy az ember börtönéből szabadulva magával számadást ne vessen: **hogyan is élte le börtönéveit, hasznára vagy kárára vált rabsága?** Mindszentytől Szolzsenyicinen keresztül egészen napjainkig a rabirodalomból sokak vallomását idézhetnők Mulligan számadása előtt. Mégsem tesszük, mert eddigi könyveimben is találhatunk rá példát, e könyv fejezeteiben is találkozunk vele. Éppen ezért most egy nőét említjük meg, annál is inkább, mert vallomása nagyon hasonlít Mulliganéhoz. Alice Panaiodor román rabnőről van szó, aki a sarló-kalapács börtöneiben

öt évet sínylődött. Rabéletét leírta Walk through flames — **Lángokon keresztül** című könyvében. Ebből idézzük:

„Ha nem mentem volna át keserves szenvedéseken és vizsgálatokon, akkor a válságos időkben sohasem értettem volna meg **Krisztus szeretetét**, amellyel féltékenyen önmagának akar minket... Ha a kommunisták vallásos tevékenységemért nem ítéltek volna börtönre — amikor évekre elvágtak mindentől és mindenkitől, amit és akiket szerettem —, sohasem tapasztaltam volna meg **Krisztus szeretetének jelentőségét.**" Vagyis, megérte az öt évi lángjárás, mert hihetetlen élményekben gazdagodott és tűzben megtisztult aranyként lépett ki börtöne ajtaján.

Hazafelé Mulligan először önmagával vetett számadást: Tényleg jobb emberként tér vissza? Lemérte életét, mint annyiszor börtönévei alatt. Ugyanazt a mérleget használta most is. És úgy találta, hogy **igen!** „Bizonyos módon elveszítettem ezeket a napokat" — állapítja meg, mert olykor úgy viselkedett, miként a zsoltáros mondja: „Amikor elkeseredett a lelkem, amikor szívem vérzett: balga voltam, józanság nélkül." „**Másként pedig hálával tartozom értük!** Nyomorúságomból erő lett, szenvedésből, szánalomból, gyűlöletből **szeretet született!** Egy bizonyos: **jobb emberként térek vissza!** Életem minden tekintetben mélyebben járó lesz. Tudom, hogy hittel és reménnyel megyek a jövőbe. Első pillanattól tudtam, hogy **a legsötétebb vietnámi órákban Isten kegyelme sugárzott rám.**"

Aztán visszanézett rabtartóira. S meg kellett állapítania, hogy ellenérzése a vietnámi néppel szemben szívében egyre növekszik, és ez az érzés egyre mélyebbre fúrja magát benne. „**Gyűlölöm a kommunizmust** — kiált fel —, amely ezt tette az emberi lélekkel. De imádkozom a kommunista államok népeiért. Állati hangya-társadalomra torzították magukat. Hová lett a humanitás! Amikor a vietnámi nép az isteni célt az emberivel cserélte fel, **önmagát ítélte megsemmisülésre!** A kommunizmus emberi eredetű és célú. Nincs lelke, szelleme, végtelen Oka, ami megmagyarázhatná az életet és célját. Mily **sekély** az álláspontja a vallások mélységével szemben a nagy kérdéseket illetőleg: Ki vagyok? Miért vagyok? Ki alkotott engem? Hol kezdődött az élet? Hol végződik? Örök? Végtelen? Univerzális?... Fogd be a szádat, emberi lény! Felejtsd el ezeket a kérdéseket! Helyükben a **kommunizmus tölti meg gyomrodat!** Ad egy csajka rizst és egy vörös inget. **Embermilliók, legyetek egyformák teljesen!** A jóakaratú kommunista állam megvéd mindnyájatokat és minden evilági szükségleteteket kielégíti. De ennek van egy ára: **Emberi voltod feladása!** Szegény, kicsi Észak-Vietnám. Szegény kicsi kommunista fattyú... Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben, segítsd őket is, hogy lássák a fényt... Semmi tiszteletet nem érez-

tem a kommunizmussal szemben. **Korrupt kisebbség uralma! Önmaguk szolgái és másokat is szolgaságba akarnak hajtani. A kommunizmus a leggonoszabb csalás, amit valaha az emberiség tartósított!**"

Amikor 1960-ban a kommunista Ho Chi Minh, az egyesült Vietnám megalapítója meghalt, versével elárasztották az országot:

Hegyeink mindig állnak!
Folyóink mindig folynak!
Népeink mindig élni fognak!
Legyőzve az amerikai betolakodót,
Újjáépítjük az országot
Tízezerszer szebbnek, mint volt!

1975-ben elérték céljukat, „legyőzték", kiűzték a betolakodókat. A győzedelmes párt paradicsommal kecsegtette népét, a két hatalmas testvér: az orosz és a kínai segítségével. Kezdetben kapták is zsákostól a segítséget. Igaz, nem egészen ingyen. Kereskedelmi, katonai előnyöket követeltek tőlük, s függetlenségük megnyirbálását. Fogcsikorgatva, de belementek, mert kívül-belül szorított az irtó nyomorúság és a mérhetetlen sok baj. Közben igyekeztek falaikról levakarni: „Legértékesebb a szabadság és a függetlenség!"

Ám a népnek, se fiatalnak, se öregnek, se iskolázottnak, se tudatlannak nem kell a kommunizmus — különösen Dél Vietnámban! Be kell törni őket, a sarló-kalapács ekéje elé állítani az egész országot s baromként hajszolni, hogy „boldoggá tehessék a népet". Ha idő előtt belepusztulnak ebbe, az az ő bajuk. Jármot kovácsoltak egész Vietnámban a sarló-kalapácsokból. Ellenállók, katonák, intelligencia, tanulók tízezreit hurcolják börtönökbe, internálókba, ha nem ölik meg őket. Itt folyik az „átnevelés"! Pusztulnak, mint a meggyújtott búzatábla. Élelmezésük még ma is rosszabb, mint a háború alatt volt. Mindenhol rendőr. Csak engedéllyel lehet másik helységbe menni, munkahelyet cserélni. Írás, zene cenzúrához kötött. Nyilvános tánc tilos . . . A párt igyekszik a múlt minden nyomát eltüntetni és a vallásokat véka alá dugni. Nem csoda hát, ha csak 1979-ben hétszázezer menekül ki az országból sikeresen százezer sikertelenül, mert a tengerbe vesztek. A párt létszámát kétmillióra duzzasztják, hogy az ellenáradat betongátjai legyenek!

Vietnám immár a világ negyedik legnagyobb hadseregét tartja fegyverben, mert szinte a fél világgal harcol. Gyürkőzik saját gerillái ellen. Kambodzsában 45 ezer felkelővel kell véres küzdelmet vívnia. Thaiföldre 18 ezer katonával tör be, irgalmatlanul elpusztítva mindent, amit tud és mindenkit legyilkolva válogatás nélkül. Laoszban 50 ezer katonája tartja sakkban a leigázottakat . . .

A vörös kínai sárkánnyal sincs már békében. Egymásba mar-

nak, mire a sárkány rátör, hogy kommunista mércével tanítsa móresre hálátlan támogatottját, sokáig dédelgetett **elvtársát**! Már a vörös medve is csak ímmel-ámmal áll mellette. Egyedül Kína szorítása játszik ebben szerepet, mert ő is szívesebben visz, mint ad. Nem annyira világnézetük köti össze őket, hanem azzal a Pekinggel szembeni bizalmatlanságuk, amellyel pedig a vietnámiaknak közös kultúrájuk és több mint ezer kilométeres határuk van.

Vietnám nyomorúságában immár Amerika felé sandít, melyet évtizedekig nem győzött kellően gyalázni, s a „világ elnyomójának" nevezni — hátha sikerülne segítséget kunyerálni tőle. Ereszt a régi ortodox marxista gazdasági vonalán. Ha a kiebrudalt kapitalizmust nem is akarja megváltásként teljességgel visszalopni, ő is a Magyarország-féle „gulyás-szocializmussal" kísérletezik, mintha bármi is segíthetne rajtuk, míg a kommunizmust halált okozó rákjától meg nem szabadulnak. Sajnos, a vörös ördög markába könnyebb beleesni, mint abból kiszabadulni . . .

Mulligan azonban hazájában is szétnézett és éppenúgy megdöbbent, mint Denton. Távolléte alatt megváltozott az ország arca, erkölcsi, hazafiúi magatartása. **Az önzés burjánzott.** Mulligan ezekben a szimptómákban hazája pusztulásának előjeleit látta, különösen az önzés felburjánzásában, mint a mi Illyés Gyulánk:

Nemzedék,
mely csak önmagának él-hal:
persze, hogy élhet,
bár nemzete hulltán,
mint köröm és haj
elhaló hullán!

Miként bombázó gépén, úgy otthon is hőn szeretett nemzete javát akarta. Azért könyve befejezéseként a következőket írta:

„Negyvenkét hónapos magánzárkám időt és módot adott, hogy gondolkozzam és megállapítsam helyemet az életben. A következő leckéket tanultam:

1. Istennel minden lehetséges!
2. Engedékenység a szabadság romlása!
3. Anarchia a demokrácia romlása!
4. Erkölcstelenség az erkölcs romlása!

Az ember tökéletlen teremtmény, aki tökéletlen világban él, de mindig törekednie kell, hogy **tökéletesebb legyen**! És ezt a harcát soha, soha, **soha fel nem adhatja**!"

* * *

A vietnámi háború alatt az amerikai hírközlő média oly nyomoréknak, erkölcstelennek mutatta be a harcoló, rab amerikai katoná-

kat, hogy az egész világ megbotránkozott s végül Amerika hazakergette fiait. Amikor azonban a Denton- és Mulligan-féle könyvek megjelentek, még a lélegzetünk is elállt. E könyvekből ugyanis megtudtuk, hogy Amerika katonái ebben a háborúban és a rabságban nem csirkefogók, nem gyávák, nem árulók és erkölcstelen senkik voltak, hanem **igazi hazafiak, mások békéjét**, javát akarók és nagy többségükben **erkölcsösek, istenfélők**. Mindkét pokolban úgy tudtak élni, hogy Isten kezét fogva barátságának örvendhettek és mindennapi segítségét érezhették. Csillagok ők Amerika és vallásuk egén, akiket követni kell és tisztelettel övezni.

Getszemáni kerti lehajtott rabfő, áldja meg benned Isten mindazokat, akik hozzád hasonlók voltak, mert bennetek és általatok áldatik meg a Föld!



V. fejezet

Kenyérkehely

„Az üdvösség kelyhét iszom, az Úr nevét segítségül hívom és ellenségeimtől megszabadulok!"
(Zsoltár)

„A hit nagy kozkázat? Igen! De a hitetlenség még nagyobb!"
(K. S.)

„Ima nélkül ésszerűtlen az élet!"
(Prohászka O.)

Amikor Debrecenben ezen a reggelen a közeli Szent Anna plébániatemplom harangjai megkondultak, zárkánkban a **halálra ítélt** tanítónk a kályhához ment. Letérdelt előtte és a télről maradt hamuból a tenyerére kotorgatott.

Ránéztünk: mit csinál ez az ember? Csak nem akar begyújtani? Tagadhatatlanul jólesne a duruzsoló kályha melege, mert kint kegyetlenül morog a nagyböjt kezdetét jelző hideg szél. Nem mondott semmit, csak hamuval telt tenyerét feje fölé emelte és Keresztelő Szent János komolyságával hintette fejére a mulandóság jelét, s közben szívből fakadó megtörtséggel mormolta önmagának:

„Emlékezzél meg ember, hogy porból lettél és porrá leszel!"

Ekkor villant meg agyunkban: ó, igen, ma hamvazószerda van! A harangok hamvazkodásra hívják az embereket. Megalázódásra. Halálra gondolásra. Elmúlásra. Testünk porrá válására... A halálba menő Jézus utáni állásra...

Meghatódottan néztük, hogy a szürke hamu miként pergett le arcára és ruhájára is, amint tenyerével dörzsölte a fején és háromszor ismételte: Memento homo! Emlékezz ember..., amint ezt is-

métli ma a földkerekségen ezer és ezer pap a templomokban. Ez az egyetlen nap, amikor szinte hamuvá válik az egész föld és minden ember.

Ekkor a tanítónk még nem volt se színlelt, se valódi „bolond".* Tettét nem tulajdonították hát másnak, mint lelkét betöltő és most feltörő gondolatnak: mint halálra ítélt, máról holnapra halott lehet, hamuvá válhat. Nem a félelem és kétségbeesés villódzott az arcán, hanem az a megbékélt békés fény, amely Jézusén tündökölhetett, amikor a Getszemáni kertben a hosszú haláltusa után mennyei Atyja kezéből elfogadta a kereszt halálát és álmosságtól kábult apostolainak mondotta: „Keljetek fel, menjünk, mert közeledik, aki elárult engem."

Ha a hóhér most szólítaná tanítónkat a bitófára, olyan természetesen állna fel, mintha csak erre a hívásra várt volna. Úgy menne utolsó útjára, hogy le se törölné magáról a hamut, mely bűneink jelképe is. Nem azért, mert valóban a pusztába űzött bűnbakként hordja fején azokat a bűnöket, amikkel vádolják, hanem mert mindent beborító hamuként viszi magával az élet minden gyarlóságát, amivel Isten méltán vádolhatja. Neki nem kellene, hogy a hóhér zsákot húzzon a fejére. Őt már talpig a bánat, „emlékezz meg ember" hamuzsákja takarja...

Mindnyájunkat meghatott. Olyan lelki világot és hangulatot indított el bennünk, amilyent életünk egyetlen hamvazószerdáján sem tapasztaltunk. A bűn tudata és súlya úgy nehezedett vállunkra, mint Jézuséra a kereszt, miután alatta már háromszor földre esett. Fojtogatott bennünket. Még azokat is, akiket nem fenyegetett hóhérkötél, az elmúlás megszégyenítő és lesújtó volta. A por, a hamu mindenkinek elkerülhetetlen.

Egyikünk, a Krisztus-arcú, mellétérdelt. Idősebb földműves volt. Hitvalló életéért mindenki tisztelte.

— Hamvazz meg engem is! — kérte imádságos szelídséggel a tanítót.

Mintha álomból ébredt volna, úgy nézett rá a hamuval keresztelő Jánosunk. Mit kérnek tőle? Mit csinált ő? Amikor megismétlődött a kérés, fejét ólomgolyóként himbálta s felejthetetlen hangsúllyal felelte:

— Nem! Én téged nem hamvazhatlak meg! Testvéremként én csak azt hamvazhatom meg, aki velem együtt halálraítélt. Van ilyen köztetek?

Senki sem jelentkezett. Erre felállt. Páran hozzáléptünk s a tenyerére ragadt hamuból ujjunkra dörgöltünk és homlokunkra keresztet rajzoltunk: Emlékezzél meg ember... Memento! Memento!

---

* Róla bővebben **A sarló-kalapács bilincseiben** című könyvünkben írtunk.

Kint az ég borult, szinte fekete lepellel bevont volt; olyan bűneinkre, elmúlásra emlékeztető. Homlokunkon a kis hamu az egész napot csendessé tette, mintha vastag hamurétegen jártunk volna és mintha Isten ujja lezárta volna ajkunkat.

Jézus-arcú rabtársunk jól ismerte zárkánk lakóit. Tudta, kik azok, akik lélekben hamvazottak és e napokban maguk előtt a Golgotára menő Jézust látják. Diszkrét figyelmességgel megkörnyékezte őket:

— Jézus halálára és húsvétra készülnünk kellene — és mindjárt elő is állt ajánlatával.

— Gyermekkorunkban — mondotta —, karácsonyra való előkészületként, a jócselekedetek szalmácskáit gyűjtöttük Jézuska jászolába. Most kenyérfalatkákat gyűjtsünk, mert már az ezekről való lemondás is áldozat. Harminc napon át adjatok nekem egy-egy falatot belőle. Én majd összegyűjtöm őket az ünnep emlékére és örömötökre, meglepetéstekre. . . Csak tizenegy jelentkezőt fogadott el az apostolok számára való tekintettel. Tizenkettediket nem akart.

— Közöttünk még jelképesen se legyen áruló. Most kint Júdás éppen elég sok van!

A debreceni fogházban 1949 tavaszáig még nagyon a „felszabadulás" elején jártunk. A régi őrök, különösen a Wolafka-telepi őrmester és az egyik öreg őr segítségével még sok mindent lehetett csinálni.

Harminc nap alatt — a kenyérgyűjtésen kívül — azt vettük észre, hogy Jézus-arcú emberünk hol az egyik, hol a másik rabbal bújik össze. Sejtettük, hogy a nagy ünnepre készülnek. De a harmincadik naptól már nem bírt mindent eltitkolni. Csajkájában kemény masszává gyúrta az összegyűjtött kenyérfalatkákat és nagyobbacska kelyhet formált belőle.

Pislogtunk egymásra: **kenyérből kehely**? Az első kenyérkehely a világon! Rabok lemondásából, áldozatából készült, s nem hivalkodó aranyból, ezüstből. Alkotóját nem mertük kérdéseinkkel zavarni. Nem akartuk a titok feszegetésével annak boldogító ízét rontani. De a kelyhecskét néztük és gondolataink körülötte felhőztek. Azt a kelyhet jelenti, amiben az angyal a Getszemáni kertbe hozta Jézus számára az erősítő italt? Ó, hányszor és mennyire kellene is ez a kehely! Vagy az a kehely, amiért Jézus vért verejtékezve imádkozott: **Atyám, ha lehetséges, múljék el tőlem ez a pohár**. Mi is ezt tesszük csaknem naponként. Vagyis az utolsó vacsorai kehely, amelyben már az a titokzatos vér párolgott, amelyről Jézus azt mondotta: **Aki belőle iszik, nem hal meg mindörökké**. Hát hogyne akarnánk ezt a helyhet, különösen az, akinek ablakán a hóhér bekukucskál. . . Édes, izgalmas volt ez a titok, mint gyermeknek a karácsonyfát hozó angyal lesése.

Úgy tizenegy órától kezdve zárkánk ablakába besütött a nap. A titok kelyhét ide tette mestere. Kőkemény lett, még az ütést is bírta és megtartotta a folyadékot. A készülődésbe beavatta a Wolafka-telepi őrmestert s azt az öreg őrt, aki hipiskor zsebébe rejtette titkos dolgainkat. Nagyszerdán, az utolsó misém után a kis kápolnából felcsempésztem zárkánkba egy nagy ostyát és kevéske bort.

Nagycsütörtök este, jóval zárás után, amikor kint már sötét volt és eloltották a zárka villanyát, de kintről a reflektorok fénye beszóródott hozzánk, tizenegyen körülültük a lepedővel letakart asztalt. A tizenkettedik helyet üresen hagytuk. A többiek elhelyezkedtek, ahol tudtak. A Jézus-arcú ült a középen. Mindenki tudta, kit jelképez. Én nem vállaltam, nehogy a legkisebb látszatát is adjam, hogy valami miseutánzatról van szó. Még ha valami balhé történne, az öreget kevésbé büntetik meg, mint a papot. Előtte a kenyérpohárka és a nagy fehér ostya.



Nagycsütörtök este tizenegy rab ült az asztal köré.

Nekem kellett a nagycsütörtöki emlékeztető szent esténket elindítani. Visszagondoltam előbbi nagycsütörtökeimre. Templomiak voltak; ha Jézusra gondoltam, könnyeztetők. Mindig megkönnyeztető annak búcsúzását hallani, aki a halálba indul... Holott maradni szeretne, mint Jézus... De a börtöni hangulat egészen más. **Jézusban börtöntársunkat látjuk, személyében a magunk halálba indulását,** holott örökre maradni szeretnénk szeretteinkkel. De ezt csak Jézus tudta megtenni: **ámbár elment, mégis örökre itt maradt!** Rabunk maradt, a föld rabja önként... Fantasztikus!... Papi rabszívem szólalt meg, amikor a következőket mondottam:

— Kétezer évvel ezelőtt e nap estéjén olyan csoda történt, amilyen a világ kezdete óta soha! **Nagyobb csoda, mint a világ teremtése! Ennél nagyobbat már maga az Isten sem tehet. És ez a szeretet hallatlan csodája!** Annyira emberi értelmet felülmúló, hogy csak a „lehetetlen" jelző illik rá. Hogy Isten semmiből teremtette ezt a csodás mindenséget? Hebegünk, habogunk ugyan és vállunkat vonogatjuk, de mégis azt mondjuk: rendben van, nem lehet másként! De hogy a semmi kenyeret és a semmi bort Isten titokzatos testévé és vérévé változtassa, a feltámadt Jézus önmagává...? Fejünket csak tenyerünkbe tudjuk hajtani és ismételni: **nem értem, nem értem,** lehetetlen! Annyira lehetetlen és hihetetlen, hogy kétezer év után is milliók hiszik! Nem értik! **Ilyent még Isten sem bír csinálni** — mondogatják —, **még szeretetből sem!** És ha mégis megtette és a mai napig ismétli...? Azért lehetetlen, mert mi gyarló, gyűszűnyi emberek **nem bírjuk Jézus végtelen szeretetét felmérni és átkarolni...?**

Jézus e szent estén nem törődött a nehézségekkel, nem a hitetlenekkel, nem a tagadókkal, nem a gyűszűszívűekkel, nem a gyalázóival, sem a feladat nagyságával, hanem megtette és megteszi, mert **annyira szeret bennünket!** Mert általa örök emlékeztetőnk, örök táplálónk, örök italunk és **örök földi rabtársunk akar lenni!** Ma este hitünkkel, szeretetünkkel feleljünk mérhetetlen szeretetére. Szívünk gyúljon lángra ettől a tűztől, hogy amikor Reá emlékezünk — mert Ő mondotta: Ezt cselekedjétek az **én emlékezetemre** — megvalósuljon közöttünk, amit ígért: Ahol ketten-hárman összejönnek az én nevemben, én ott vagyok közöttük! Ma este mi vele együtt akarunk lenni és Reá emlékezni. Mondjuk ezért azzal az apostollal, aki az utolsó vacsorán Jézus keblén pihent:

„Marana tha! Jöjj el, Urunk Jézus!"

Csendes pillanatok után a Jézus-arcú szólalt meg:

— A szent falat és a szent korty vétele előtt Jézus a lélek tisztaságára figyelmeztette apostolait a lábmosás jelképével. Mi a bánat vizével mossuk meg lelkünket!

Mindenki szívbe nézésre hajtotta fejét. Így tett a tanítónk is, de

felállt, s belekezdett börtönkonfiteorjába. Börtönviselt* írhatta akkor, amikor rászakadt lelkére saját és a világ bűneinek rútsága és Isten irgalmának tengere:

Uram, ha vagy, és vagy, érzem,
engedd meg, hogy
valamit bevalljak Néked:
nem irigylem a kiváltságos helyed!
Tudsz mindent, látsz
mindent, nincs előtted
semmi leplezetlen,
látod az embert, úgy, ahogy
van, nem, ahogy látszik
a szíve, a lelke, a húsa, a bőre;
Uram, mondd,
még nem undorodtál meg
mindörökre tőle?

Papi életemben már sok konfiteort hallottam elmondani nemcsak minisztránsaim ajkáról és a magaméról, hanem zokogó gyónó ajkáról is. De e halálraítélthez hasonlót soha. A bánat szobrát lehetett volna mintázni róla. Benne volt a bűn rútsága. Annak szégyene, bánata és Isten csodálata, hogy se őt, se másokat bűnei miatt nem utálja. Ez nem a közgyónás személytelen mellverése volt, hanem úgy szakadt ki lelkéből, mint Péteréből, amikor a csónakban Jézus lába elé vetette magát és kérte: „Menj ki tőlem, Uram, mert bűnös ember vagyok!" Vagy mint amikor háromszoros tagadása után megszólalt a kakas s árulásának rútsága megzokogtatta. Vele együtt mind a tizenegynek keze melléhez koccant. Volt, aki könnyeit törölgette. Így tisztulnak meg a halálba menők? A börtöntöltelékek? Így Jézus rabtársai?

Míg a Jézus-arcú kenyérkelyhünkbe öntötte a borocskát egyikünk felütötte a Szentírást és Szent Pál szavait olvasta:

„Az áldás kelyhe, amelyet megáldunk, nemde a Krisztus vérében való részesedés? S a kenyér, amelyet megtörünk, nemde a Krisztus testében való részesedés?"

A Jézus-arcú pedig a két emlékeztető jelre mutatott:

— E szent estén Jézus megáldotta ezeket és mondotta: „Egyetek ebből mindnyájan, mert ez az én testem! Igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem." Az apostolok megtették. Ti is cselekedjetek hasonlóképpen!

Az ostyából tört magának egy csipetnyit, a maradékot továbbadta. A kehelyből ivott egy gondolatnyit és továbbította.

---

* Alföldi Géza: **Isten** című verséből.

Ekkor félszemmel láttam, hogy az őr a kis kukucskálón benézett, az öreg jó őr. S levette sapkáját... Az asztalnál ülők között volt, aki letérdelt és zümmögni kezdte:

„Zálogát adtad, ó, Jézus
örök szeretetednek..."

Közben a két szent emlékeztető körbejárt. Talán úgy, mint az első utolsó vacsorán: kézről kézre...

Az öreg őr szelíden beszólt:

— Emberek, lefeküdni! Már rég takarodó van!

Kétezer évvel ezelőtt Jézusék énekelve mentek a Getszemáni kertbe, mi meg a sivár ágyunkba zümmögve:

„Rendelvén e nagy Szentséget
és adván tieidnek..."

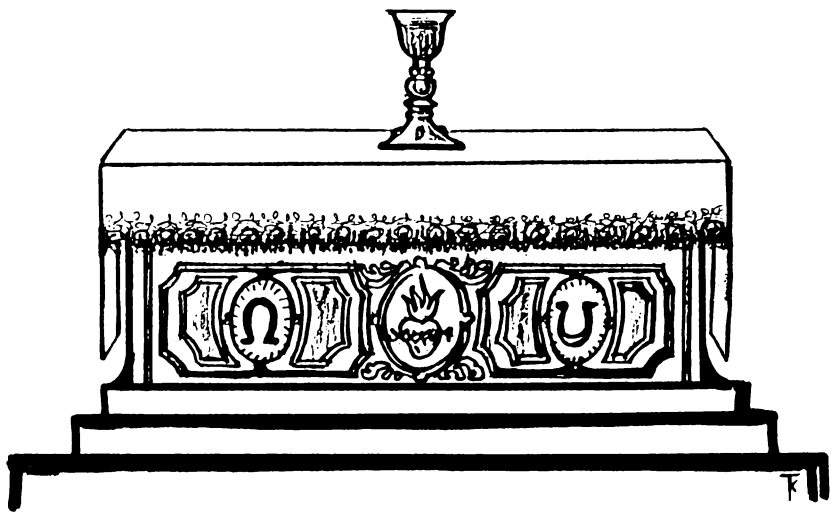

VI. fejezet

A táncos rab

„Ha üldöznek benneteket, örüljetek és ujjongjatok!"

(Jézus)

„Aki Istent keresi, már meg is találta!"

(Csanád Béla)

„Annak, aki csak eszével próbálja megérteni a világot, a világ komédia; annak, aki csak a szívével, tragédia; de aki hittel, annak viktória!"

„Nekem tizennégy év börtön nem volt hosszú — állítja —, mert **felfedeztem, hogy zárkámban hiten és szeretteten kívül Istenben való gyönyörűség is létezik**: a **boldogságnak** mély, **rendkívüli** ekszt**á**zisa, amely semmihez sem hasonlítható ebben a világban. Amikor kijöttem a börtönből, olyan volt, mint aki hegycsúcsról ereszkedett alá, ahol a végtelenség tárul elébe, lent pedig a lapos síkság."

„Hideg zárkámban minden éjjel éhesen, szomjasan, rongyosan **táncoltam**, mint a bibliai Dávid király, mint az első keresztények, mint a sevillai minisztránsok, mert a szó kellően sohasem képes kifejezni azt, amit **Isten közelségében érez az ember**! Annyira tele voltam **örömmel**, hogy szétrobbantam volna, ha nem nyitok tánccal szelepet örömöm kifejezésére. Jézus biztatásának tettem eleget, aki azt mondotta: ‚Amikor az Emberfia miatt üldöznek benneteket, **táncoljatok** az örömben!' Elég sok okom volt az örömre, mert **Krisztusban olyan szépségeket fedeztem fel, amilyent eddig nem ismertem**."

Amikor a bíró kihirdette neki, hogy húsz évi kényszermunkára



Szétrobbantam volna az örömtől, ha nem táncolok.

ítéli, megkérdezte, van-e valami mondanivalója. Mire ő csak ezt felelte: **„Szeretem az Istent!"**

Börtöne elhagyásakor ezt kiáltotta vissza az ajtóból: „Istenem, segíts, hogy ne a szabadságomnak örüljek jobban, hanem annak, hogy **Te velem voltál a börtönben!**"

„Élő mártír" — állítják róla, akik ismerik. A román nép „szentnek" tartja. „A mártírok szenvedéseit világgá kiáltó Keresztelő János" — hangoztatja a sajtó. „Hurrikán, az univerzális egyház hangadója" — ismételgetik az egyháziak. „Szolzsenyicinnel a modern egyháztörténelem óriása" — méregetik a történészek. „Szenvedélyes antikommunista" — állapítják meg róla a világ sarló-kalapácsosai. „Korunk legdramatikusabb előadója" — állapítja meg róla a hírközlő média, és hogy „Jézus óta ilyen szeretettel még senki sem prédikált!" „Ő a vasfüggöny mögötti Pál!" „A hallgató egyház hallható hangja!" „A földalatti egyház megalapítója!"...

Életrajza*, amelyről még a vatikáni rádió is dicsérőleg nyilatkozott, ötvenhat nyelven és több millió példányban jelent meg. Felesége, SABINA (máshol szólunk róla) s egyetlen gyermeke is börtönbe kerül és könyvében mindketten tanúságot tesznek börtönéletükről. Havi tudósítója — The voice of the Martyrs, A mártírok hangja, aminek közléseit magunk is használjuk — 87 nyelven lát napvilágot havonként. Önti a Bibliák és a keresztény pamfletek millióit. Missziós szervezete 50 országban működik. Tizenkét nyelven titkos rádiót sugároz a kommunista országokba. Az evangéliumot kiadta marxista nyelven is, hogy azok is megértsék Jézust, akik marxista nevelésben részesültek...

* * *

Mindez RICHARD WURMBRAND román protestáns lelkészről, illetve misszionáriusról szól, aki börtönéletének tizennyolc megmaradt foltját „stigma"-ként viseli testén, s amelyeket az amerikai szenátusban nyilvánosan meg is mutatott. Most Amerikában fejti ki tevékenységét az egész világra.

Zsidó szülei szegények voltak, de ő maga hamar jómódba került. „Olyan családban nőttem fel — írja életrajzában —, amelyik nem ismert vallást. Vallásos nevelést nem kaptam. Tizennégy éves

---

* CHRIST in the communist prison — **Krisztus a kommunista börtönben**, amiről ismertetői azt írták, hogy „nem tintával, hanem könnyel és mártírvérrel írta". Életrajzát azoknak a keresztény mártíroknak dedikálta, akik Isten szolgálatában áldozták fel életüket és kommunista kínzás következtében haltak meg. Vezérfonalként ezt a könyvet használjuk e fejezet felvázolására. Így az idézetek legtöbbjét is e könyvéből vettük.

koromban meggyőződéses hitetlen voltam. **Istent, Jézust végzetesnek tartottam az emberiségre.**" Belevetette hát magát teljes lendülettel az ifjú vér perzselésébe és a testi élvezetek tengerébe. Nő, kábulat és minden más, ami mélyre húzza a lelket!



Belevetette magát az élvezetekbe: nő, kábulat...

Ámde a bűnnek megvan a zsoldja! **Méregpoharakat senki sem ürítgethet halálos roncsolás és pusztítás nélkül!** Wurmbrand ezt hamar megtudta. Eltévelyedett életének szomorú következményeként félelmetes lehetőséggel kórházba került. **És itt Istenre gondolt.** De mily beteges formában: „Istenem, **tudom, hogy nem létezel.** Ha mégis véletlenül léteznél, amit én tagadok, **a te kötelességed,** hogy nekem kinyilvánítsad magadat, **és nem az én kötelességem,** hogy keresselek!" Tipikusan ifjú, éretlen, beképzelt, afféle pökhendi magatartás, ami felnőttel is megeshet. Milyen jó, hogy Istennel ilyen foghegyről is beszélhetünk anélkül, hogy vérig sértenénk és villámával azonnal agyonsújtana. De úgy látszik, hogy Ő másként érez és gondolkodik, mint mi és lehet, **hogy az ilyen beszédet a legszebb imának tartja.** Így imádkozott Charles de Foucauld is: „Istenem, ha létezel, ismertesd **meg magadat** velem!"* És Isten

* Alessandro Manzini, a nagy olasz író így kiáltott fel a templomban: „Isten, ha létezel, mutasd meg magad nekem. Ha itt vagy, hadd ismerjelek fel!"

tudomásul vette mindkettőjük felszólítását és alázatosan elfogadta feltételeiket. Ám nem rohant teljesíteni, de érlelésüket megkezdte.

A kórházban Wurmbrand kezébe került az **evangélium**. Ráért. Unatkozott. Hát **irodalmi érdeklődéssel lapozgatta**. Legalábbis így kezdte. Félig-meddig olyan **kis undorral, lenézéssel, megvetéssel**. Ámde amikor Jézus halálát olvasta, ez a vágy tört fel benne: **„Szeretnék találkozni és beszélni Vele!"**

A kórházból egy kis falucskába ment erősödni. Egy öreg családnál vett szállást. És itt megint az evangéliumba botlott, mert más könyvük nem lévén, szállásadói ezt adták neki olvasni. Csodálkozva kell felismernünk, hogy Jézus valósággal lopakodik utána, mint vadász az annyira kívánt vadja után. De mily tapintatosan, szinte lábujjhegyen, nehogy egy gallyacska is zavarólag megroppanjon... Wurmbrand az evangéliumot most sem hajította el. Végigdöcögött rajta. És? Elolvasása után így fogadkozott: „SOHASEM leszek tanítványod! **Pénzt! Utazást! Gyönyört kívánok!** Te a kereszt útja vagy! Ha ez az igazság útja is, nem akarom járni ezt az utat!" De ez az esküdözés már nem más, mint egy vadnak a csapdában való küzdelme. Csak az hánykolódhat így, aki már érzi: elkapta az, akitől menekülni szeretne...

Jegyese, majd felesége Sabina, egy rabbi lánya*; mégis életvágyban, világszomjban, istenundorban Wurmbrandhoz hasonló. Valóban: szakadozott egyéniségéhez hozzáillő folt! Jézus megvetésében pedig talán még jegyesénél is megrögzöttebb. Most már kettesben habzsolják a tiltott gyümölcsöket. Zavartalannak látszik bűnös „boldogságuk". De nem egészen. Nem! Wurmbrandnál olykor történik valami. **Élvezetei közben összehasonlítja életét Jézuséval. És a mérleg Jézus javára billen... És a „nyertest" egyre jobban kezdi szeretni...**

Megtér! Sőt protestáns lelkész lesz. Felesége az első, akit megtérít: a börtön vállalásáig! A megtértek friss, lankadatlan buzgalmával veti magát bele hivatása gyakorlásába.

Nagy szükség is volt erre. Romániában ekkor a nemzetieskedő „Vasgárda" volt uralmon, amely sokban követte Hitlerék világnézetét és magatartását, így a vallások üldözésében, lehetetlenné tételükben is. Mivel sok pap, lelkész eltűnt, sokan a félelemtől félreálltak, a hívek kapva kaptak minden papocskán. Wurmbrand élénk, okos, áldozatos munkája hamar feltűnt, a szétugrasztott nyáj meg kezdett egyre jobban tömörülni körülötte. Ez nem tetszett az új uraknak. Háromszor is letartóztatták, megverték, bebörtönözték. Az egyik alkalommal gyülekezetében éppen arról **a jézusi kézről** beszélt, amelyik mindenhol és mindenkor, meg mindenkivel csak jót

---

* Róla „Az Írások asszonya" című fejezetben szólunk bővebben.

tett, amikor a vasgárdisták rájuk szegezett fegyverekkel közéjük robbantak. Wurmbrand feléjük fordulva kiáltotta: „De ti mit csináltatok kezeitekkel? Ártatlanokat öltök, vertek, kínoztok? Tisztítsátok meg kezeteket, bűnösök!" Ekkor mégsem került börtönbe, mert a nagy kavarodásban egy rejtett ajtócskán sikerült egérutat nyernie.

Aztán Romániára is rátörtek az oroszok és „felszabadították" őket is, talán még borzalmasabban, mint bennünket magyarokat. Egymillió sarló-kalapácsos bolsevista katona tartotta rettegésben az országot. Wurmbrand nemcsak rémséget, de lehetőséget is látott szomorú helyzetükben. Igaz, nem veszélytelen, sőt nagyon is veszélyes, **de megváltás sohasem történhet véráldozat nélkül!** Százezer evangéliumot dugtak a vörös katonák kezébe! Nem eredménytelenül!



A kápolna falán keresztre feszített ember volt festve.

Egy alkalommal Wurmbrand egy szibériai festővel utazott a vonaton, aki elmondotta neki, hogy titokban a temetőjük kápolnájába benézegetett. Falára egy keresztre feszített ember volt festve. „Nagy bűnös lehetett — gondoltam. De ha nagy bűnös volt, miért festették tisztelettel a falra, mintha Marx vagy Lenin lett volna? Bizonnyal előbb bűnösnek gondolták. Később rájöttek, hogy ártatlan, s ezért festették képét a falra!" Az igazság fele útján vagy — mondotta neki Wurmbrand. Majd hosszan beszélt neki Jézusról. Az utazás végén az orosz így köszönt el tőle: **„Hiszek Krisztusban!"**

A titkosrendőrség természetesen Wurmbrand munkájáról tudott. És mégsem tüntették el mindjárt sok száz más pappal együtt? Ennek az volt az oka, hogy ő Romániában a külföldi misszió vezetőjeként is szerepelt. Külföld miatt kerülgették hát, mint macska a forró kását.

Amikor Wurmbrandék látták, hogy a nép milyen rettentően szenved a kommunista zsarnokoktól és a nincstelenségtől, nekik meg még meglehetősen jól megy, éjjelenként azért imádkoztak, hogy ők is **kapjanak keresztet.** Mintha Isten ilyen kérésekre túl érzékenyen reagálna. Mintha szeretne keresztet osztani! Rendszerint **az efféle kéréseket gyorsabban teljesíti,** mint talán szeretnénk. Így történt ez Wurmbrandéknál is.

A titkosrendőrség Wurmbrandot hamarosan az utcáról elrabolta. Fogságának első óráiban nem érzett félelmet, mert „ez a letartóztatás és mindaz, ami utána következik, felelet imádságomra — gondolta —, és hogy új értelmet ad az elmúlt életemnek." De amikor kezdte megismerni a vallomásra késztető legmodernebb és legfélelmetesebb eszközöket; amikor itatták vele Jeremiás borral telt poharát, „amelytől megtántorodik és eszét veszti az ember"; és amikor már úgy összetörték, mint az imént említett próféta cserépkorsóját, „amely többé össze nem rakható", bizony már tántorgott, nem tudta hányadán van, **az ördög pedig kezelésbe vette.** „Miért kell annak az életnek bevégződnie, amelyiket Isten szolgálatára szenteltek?" — hallja Wurmbrand a ravasz, ájtatosan hangzó, megejtő kérdést. Egy meggyötört testűnek és lelkűnek, meg aki szeretne is élni, nagyon nehéz felelni. Nem is kell, mert maga Jézus jelentkezik a tántorgó megtámasztására. Wurmbrandnak eszébe jutott Jézus megkínzatása, arculverése, **megostorozása...** „A rómaiak ostorozása sem lehetett alábbvaló a kommunistákénál" — rémlett előtte. Az is eszébe jutott, hogy a rómaiaknál az ostorozás mindig megelőzte a keresztre feszítést. Így hát nála is most már a kereszt következik?

Bizonyos értelemben igen! Mert amikor már átment a keresztre feszítést megelőző minden „szertartáson", megkapta a szegeket, a kábítószerekben megitta a kereszt „epéjét", felkiálthatott: **„Minden**

beteljesedett!" Ami annyit jelentett: **Mindent aláírt.** Aláírta még azt is, hogy házasságtörő, homoszexuális volt, hogy eladta a nemlévő harangokat, hogy kereskedett, stb. . .

Három évig tartó földalatti magánzárkájának csendjében, sötétjében és nyomorában érik a lelke. Úgy, hogy égető sugarakat kap. De úgy is, hogy fagyasztó hideget. Először a fagy jelentkezik: „Valóban hiszel Istenben?" — sikolt fel a lelke, s ettől a kérdéstől maga is megdöbben. „Már nincs fizetésed! **Isten meg csak szenvedéssel fizet!** Fogod ezután szeretni?" Bizony e kérdések oly kegyetlenek voltak számára, mint Péternek Jézustól hallani: Péter, szeretsz-e engem? Attól kérdezni ilyent, aki háromszor megtagadta? Lehet, hogy ő is csak sírással felelt volna, ha nem jelentkezik a melegítő, erősítő, bátorító sugár. Magába nézett és felelte: IGEN! Igen, mert **ő gyarlón is Krisztusé.** Úgy gondolta, míg gondolatai, érzései e helyen is Isten felé szállnak, és míg imában, elmélkedésben éjjeleket el tud tölteni, addig Jézusé. „Bizonyos voltam — írja —, hogy nem színészkedek, hanem hiszem, hogy hiszek!"

Éjszakáit azzal töltötte, hogy könnyel szentelt imái után **prédikált.** Suttogva! Ezzel kezdte: Szeretett testvéreim! És ámennel fejezte be. Most igazán csak a mezítelen igazságokat hirdette, mert még a templomi besúgóktól sem kellett félnie. Hitte, nem levegőt verdes, nem fekete lyukba beszél. Tudta, vannak hallgatói: Isten, az angyalok, a szentek. Ez a hit az egész eget köréje gyűjtötte. Infernós éjszakái így inkább rövidek, mint hosszúak voltak. Közben pedig megtanulta, „hogy örüljön a legrosszabb körülmény között is. Jézus kívánja: **Legyetek örvendezők!**"

Aztán ő is élte igen unalmas börtönéletét, amely semmivel sem volt humánusabb, mint más kommunista államoké.

Jó nyolc év után hirtelen szinte kihajították a börtönből, holott húsz év ígéretével ment be. Amnesztiát kapott más rabokkal együtt. E szavakkal állt felesége elé: „Ne gondold, hogy egyszerűen a nyomorúságból jövök a boldogságba! Nem ! **Örvendek, hogy Jézussal a börtönben lehettem!**" Fiát pedig ezzel ölelte meg: „Csaknem elfelejtettem a Bibliát. De mindig eszemben volt, hogy van Isten, hogy Krisztus az én megváltóm, hogy van örök élet, és hogy **legjobb út a szeretet!**"

A börtönből szabadult lélek lendületével feküdt újra lelkészi munkájába, amely most már nemcsak papi tevékenységből, hanem szociális munkálkodásból is állt. Mindenki élete rosszabbodott. Az övéké is. Az egész ország éhezett. A testnek éppen olyan szüksége van a segítségre, mint a léleknek. A börtönök kapui újra tárva-nyitva. Dőlnek be rajta a rabok. Hívei egymás után tűnnek el mögötte. Egyre kevesebben állják körül a szószéket. Ezért így imádkozott: „Uram, ha a börtönben van olyan, akin én segíthetnék, és olyan lé-

lek, akit én megmenthetnék, **küldj vissza engem!**" Mintha Isten csak e szavakra várt volna. Már bent is volt a börtönben. Először a kommunisták azt gondolták, hogy börtönszenvedései majd elveszik kedvét a veszedelmes paposkodástól. De amikor látták, hogy inkább meghozták, újra lakat alá tették. **Most azonban huszonöt évet kapott!**



Örvendek, hogy Jézussal börtönben lehettem.

A börtönt börtön után járta, **de Jézus kezét soha el nem engedte.** Annyira együtt élt vele, annyira példáját követte, hogy az egyik rab meg is jegyezte: **Mintha Jézus élne köztünk!** A hosszabbra szabott börtön rövidebb lett. Hat év múlva elhagyhatta. 1965. december 6-án pedig keserves megpróbáltatások után családjával együtt elhagyta Romániát. Pont azon a napon, amelyen az ortodox egyház kalendáriuma szerint a börtönök védőszentjének, Szent Miklósnak az ünnepe van. Váltságdíjért szabadultak. Külföld fizetett értük 25 ezer dollárt. A titkosrendőrség ezzel eresztette útjára: „Mehetsz, amikor akarsz és ahová kedved telik. Beszélhetsz, amennyit csak akarsz. **De ellenünk ne beszélj!** Tartsd magadat az evangéliumhoz! Egyébként **elnémítunk!** Vagy visszacsempészünk, miként ezt már pár árulóval megtettük. Nyugaton le is ronthatjuk becsületedet, **híresztelve szex- és pénzbotrányaidat.**"

Amikor megérkeztek Nyugatra, az orvos megvizsgálta, s oly rossz állapotban találta, hogy ezt mondotta neki: „Engem ne kérj meg gyógyításodra. Kérd azt, aki élve tartott, akiben én nem hiszek!" Meggyógyult, szinte csodával határosan.

Először Norvégiában tartott előadást a kommunizmus szörnyűségeiről. Majd Európát járta ugyanezért. Nem hittek neki. Azt mondották: **„Ha itt kommunizmus lenne, más lenne!** Kevés kommunistánk van és azok ártatlanok." Mire Wurmbrand megjegyezte: „Mindenhol ártatlanok, míg kevesen vannak. Míg kölyök a tigris, játszhatsz is vele. De ha felnő, felfal téged!" Nevettek rajta. Szellemes válaszát megtapsolták. Együgyűségén megbocsátóan mosolyogtak. . .

Végül Amerikában telepedett le. Kezdetben itt is azt csinálta, mint Európában és hasonló sikertelenség kísérte erőfeszítéseit. Az embereket a kommunizmust illetően megvakították és süketté tették. Gyógyíthatatlan tragédiájuk, hogy ebből a siralmas állapotból ki sem akarnak kerülni. De Wurmbrandot ez a vakság, ez a sikertelenség nemhogy lelohasztotta volna, inkább feltüzelte. Családjával elindítja „Jézus a kommunista világért" misszióját. Céljuk: az embereket felvilágosítani a kommunizmusról könyvvel, rádióval. A vasfüggönyök mögött szenvedő keresztényekben tartani a hitet a Bibliával. Ugyanitt a börtönökben sinylődőket és azok nyomorúságba taszított hozzátartozóit anyagiakkal segíteni. **A siker óriási!** — mint már láttuk. Wurmbrand mindig hangsúlyozza: „Én nem a kommunistákat gyűlölöm, hanem a kommunizmust! **Gyűlöljük a bűnt, ugyanakkor szeretjük a bűnöst!** A kommunizmus ellen van jobb fegyver is az atombombánál, s ez **a krisztusi szeretet!**" „A szeretet pedig olyan drága kincs — mondja Dosztojevszkij Zoszimája —, hogy azon az egész világot megveheted, és nemcsak a saját bűneidet váltod meg vele, hanem a másokét is."

Wurmbrand a **börtön-öröm teológusa, költője és misztikusa,** noha nem ő, hanem Nicole Valéry (róla fejezeteinkben többször van szó) adta könyve címének: **Rab, örülj!** Ám Valéry Wurmbrand tanítványa, munkatársa, rabságban pedig sorstársa volt. Mint már élvezhettük, Wurmbrand oly ízesen tud írni a szenvedések által okozott örömökről, hogy szinte megkívántatja azt az emberrel. Mintha magát Szent Pált hallanánk, vagy Antiochiai Szent Ignácot, aki élete utolsó pillanatában börtönéből ezeket írta híveinek: „Örüljetek, mivel a vadállatokat már készítik számomra! Majd provokálom őket, hogy azonnal felfaljanak. **Én tudom, mi a jó számomra!**" Szinte Szent Ignácot ismétli napjaink Lina nevű asszonya, aki 1983-ban ezt írta férjének orosz börtönéből: „**Szíved legyen csordulásig örömmel!** Mi örülünk akkor is, ha tudjuk, hogy a halál fenyeget, tudván azt, hogy abból a keserű pohárból iszunk, amelyből a mi Urunk ivott. Lehetséges lenne hát, hogy ne örvendezzünk, amikor a Golgotára menő Urunkat követjük?"

Bizony be kell vallanunk, hogy a magunkfajta gyöngéknek csak annyira lehetséges ez, hogy az efféle magatartás és öröm teljesen érthetetlen előttünk. Örülni, boldognak lenni, mert szenvedünk? Hm! Csak a C. S. Lewishez hasonlók érthetik meg, akik ezt maguk is valamiképpen átélték. Lewis **„Megrohant az öröm"** (Suprised by joy) című könyvében ezt írja: „Ha egyszer valaki megismerte az **örömöt**, a világ semmilyen gyöngyével el nem cserélné!" De mikor és hogyan ismerte meg ezt a varázslatos valamit? Éjjel, amikor fej-és fogfájása miatt sírva hánykolódott álmatlanul. Mikor azonban leírta ezt az élményét, ezt az érthetetlen boldogságot, maga sem hitte el s felkiáltott: „Hazugság! Hazugság! Az elragadtatás időszaka volt ez. Olyan pillanatból állt, amikor túl boldog az ember ahhoz, hogy beszélni tudjon róla. **Lehetnék boldogtalan, amikor paradicsomban élek?**"

Aki a börtönben halálos kórral éli a pokol kínjait, ugyan miben találhat örömre okot? Lehet, hogy olykor Wurmbrand is gondolt ilyenre, s ennek megfelelően viselkedett, mert az egyik paptársa, akinek egyébként nagyon szomorú múltja és jelenje volt, sokszor így köszöntött rá: „Örülj! **Nem örülni nagy bűn!** Mindig van elegendő ok az örvendezésre: Isten nemcsak a mennyben van, hanem a szívben is! Ma reggel csak egy kis darabka kenyér volt a reggelim. De nagyon jólesett. Nézd, most is süt a nap... **Minden nap elveszett, amelyen nem örültél!**" Alexander Ratiu, román pap, reggeli kis kenyéradagjának megáldása után így imádkozott: „Uram, én Istenem, hálát adok neked, hogy legalább egy kis darabka kenyeret láthatok és ehetek!" Mily messze esik ezektől a nézetektől Santayanáé, aki szerint: „Minden jó, ami képzelt, és minden rossz, ami való." Wurmbrandnál jellegzetes az, hogy nem annyira a testi javak

miatt örvend. Hát miért? „A börtönben volt pillanat — írja —, amikor leírhatatlan örömöt éreztem, ugyanis tudtam, hogy **szívem teljességgel Istenhez kapcsolódik!**"

Hogy Wurmbrand és a hozzá hasonló emberek még a börtönben is tudnak örülni, ennek egyik oka az, hogy a szenvedésről jézusi a felfogásuk, ami teljesen ellenkezik az evilági emberével, sőt még a zsidókéval is. Csak e szemlélet által lehetséges az, hogy „valaki **még a szerencsétlenség fenekén is megtapasztalhatja a boldogságot.**" Vagyis a szenvedés, eredményét tekintve lehet jó is. A jónak pedig örülni természetes. Természetfeletti szemszögből nézve a szenvedést, még **a legjobb is lehet.** Csak így érthető meg Jézus magatartása, hogy „vágyva vágyta élete utolsó pillanatait s énekelve ment ki eléje". Így érthetjük meg a mártírok magatartását, akik himnuszt zengve mennek az oroszlánok elé. Így Wurmbrandét, aki táncolni tud a pokolban. Az övén kívül íme egy mostani példa. A kommunisták 1939-ben megölték Bartolome Marquezt. Családjához intézett utolsó sorai ezek voltak: „Pár órán belül ismerni fogom az örök élet kifejezhetetlen örömeit. Mily könnyű a halál azoknak a keresztényeknek, akik Krisztusért halnak meg. **Isten ezt a meg nem szolgált kiváltságot adta nekem!** Amikor halálra ítéltek, a mennyei kaput nyitották ki számomra. Találkozunk, és senki sem tud bennünket elválasztani!"

A szenvedésnek azért is lehet örülni, mert ennek sok jó eredménye van. A szenvedés ilyen értelmezését és az abból származó több jót II. János Pál pápánk fejtette ki szépen egyik apostoli körlevelében: „A szenvedés közelebb viszi az embert Istenhez megnyitván neki a kegyelem forrását, s e módon **kiegészíti Krisztus megváltó működését.** A szenvedésnek, amely tagadhatatlanul kapcsolódik a gonosszal, megváltó ereje van, amely Krisztus szenvedésében nyilvánvaló. Nem **minden szenvedésnek magyarázata az egyén vagy a társadalom bűne,** noha a bűntől el nem választható. **Krisztus szenvedése a titok kulcsa!** Krisztus szenvedése a ‚szeretethez' kapcsolódik. A szenvedés lehet Krisztus szenvedésében való részesedés és ezáltal részesedés az ő megváltó művében. Így a szenvedés érték, „alkotó jellegű". Ezért a szenvedés az egyház szemében megkülönböztetett értéket jelent, amely előtt **mélyen meghajtja fejét.** A szenvedéshez nincs hasonló, mely a lélekformáló kegyelem előtt úgy megnyitná az utat. Az egyén szemében a szenvedés sokszor látszhat haszontalannak. Ezt a nézetet azonban megváltoztatja a Krisztus szenvedésében való részesedés hite."

Krisztus szenvedéseiben való részesedés, amely a szenvedő örömének oka lehet, azt jelenti: **BENNÜNK, testünkben Jézus szenved,** s Jézus megváltó művének részei vagyunk. Ez a gondolat könyvünkben lépten-nyomon kiütközik. Sőt vakítóan világít, mint

egy világító torony lámpája. **Jézus helyett szenvedünk! Ez pedig hihetetlen nagy hivatás és kiváltság!** A nagy görög történetíró, Plutarkhosz örökítette meg számunkra a Krisztus előtti században, hogy a spártai király úgy indult az ellenség ellen, hogy az olimpiai versenyjátékok győztesei mentek az oldalán. Az egyik versenyzőt nagy összeggel meg akarták vesztegetni. Nem fogadta el. Mikor nehéz küzdelme után győzött, valaki megkérdezte tőle: Mi hasznod lesz most a győzelmedből? A győző mosolyogva felelte: Az, hogy **a király előtt harcolhatok az ellenség ellen!**. . . Azaz, hogy meghalhat érte. Hogy szolgálhatja! Ha már a királyért öröm és dicsőség meghalni, mennyivel nagyobb dicsőség és öröm lehet Istenért, Jézusért szenvedni, meghalni! Nagy Rákóczi Ferencünk is azt írja Végrendeletében: „Alattvalónak nem lehet üdvösebb becsvágya annál, hogy életét kockáztassa fejedelméért!" Efféléről tanúskodik Pázmány Péterünk is, aki Isten legnagyobb ajándékának azt tartotta, hogy meghívta SZOLGÁLATÁRA! „A keresztények és Krisztus — írja Wurmbrand — mintegy **misztikus személy**. Ez nem felejthető el. Aki elfelejti, az Urat felejti el, mivel a **szenvedő keresztények nem választhatók el magától Jézustól.** Ezáltal ő maga szenvedi a láncokat, az üldözést, a kínzást az ő titokzatos testében." Ezért táncol ő még akkor is, ha ezért mások bolondnak tartják, mint az egyik őre, aki ilyenkor szánalomból nagy darab kenyeret hozott neki sajttal, cukorral. Ő pedig ezek láttára Jézus szavaira gondolt és ez számára újabb ok volt az örömre: „Örüljetek, mert nagy lesz a jutalmatok!"

Ezt mintázzák a szintén román Alice Panaiodor szavai is, aki öt évet töltött a kommunista börtönben. (Róla többször van szó könyvünkben.) Kiszabadulása után mondotta neki egy volt rab, hogy ő mindig Isten jelenlétében élt s olykor testi szenvedései ellenére is olyan eksztatikus állapotot tapasztalt, olyan boldognak érezte magát, mintha levegőben repülne. „Én ezt megértem — vall könyvében Panaiodor —, mert magam is tapasztaltam a börtönben olyan elragadtatási állapotot, amilyent a szabad életben soha. Noha most körülvesz a testvérek szeretete, mégsem érzem azt az örömöt, amit a börtönben. Ebből megértettem, hogy Isten szeretetből annál nagyobb mértékben ontja kegyelmét, minél nagyobb a szenvedésem. Ezért mondom Szent Pállal: „Örömöm telik gyöngeségemben, szükségeimben, üldözésemben, szenvedéseimben." És kérte Istent, „segítse, hogy hűséges maradjon hozzá a most következő kinti **'boldog'** életben is."

Wurmbrandnak elég volt csak Jézusra gondolnia és az öröm máris lobogott benne. Emlékeztetőül a zárka falaira írta Jézus nevét még akkor is, amikor ezért „a külön kínzókamrába csukták". Ha itt elviselhetetlen szenvedése miatt a Jézus szenvedésére való gondolás

már nem segített, és táncra sem talált elég okot, szíve verésének ritmusára ismételgette: Jézusom szeretlek, Jézusom szeretlek!

Igen nagy vigaszforrása és örvendezésének oka volt a **szentek egységében való hite**. Szinte mindig a mennyei udvar közepén tudta magát. Nem csoda hát, ha hallucinációiban neki is vallásos élményű látomásai voltak: jók, rosszak, sőt életdöntőek is. A rosszakról majd ott szólunk bővebben, ahol kimondottan ezzel foglalkozunk. A jóról is csak ízelítőleg emlékezünk meg.

Wurmbrand ezt írja könyvében: „Egyik táncom közben úgy tetszett — látomásomban —, hogy a nevemet kiáltják. De nem Richardot, hanem a másikat, **amit nem árulhatok el**! Tudtam, hogy én vagyok az, akit az új név alatt szólítanak. És ekkor, nem tudom miért, eszembe villant: ‚Gábor arkangyalnak kell lennie, aki szólít!' Zárkám megtelt fénnyel. Nem hallottam mást, de megértettem, hogy együtt kell dolgoznom Jézussal és a szentekkel a jókat és a rosszakat összekötő híd felépítésében. A bűnösök számára fel kell építenünk **a könnyek, imák és az önfeláldozások hídját**, hogy azon keresztül jöjjenek és csatlakozzanak az áldottakhoz. Láttam, a hidunknak olyannak kell lennie, hogy azt a jóban leggyöngébbek is tudják használni!"

E látomásában kapja meg Wurmbrand **élethivatását**, el nem árulható új nevével együtt. S ennek a hivatásnak eddig csodás buzgalommal eleget tett. Munkáján, mint láttuk, Isten áldása nyilvánvaló. Erdeménye: a börtön modern csodája! Vajon kapja-e ezt a hivatást, ezt a világot átölelő feladatot, ha nem kerül börtönbe? Vagy **csak a földi pokol tüze olvaszthatja eggyé a bűnt, az erényt, a hitet és a hitetlenséget**, hogy eddig soha nem tapasztalt csodás ötvözetet hozzon létre? Csak a börtönben lehet a földet és az eget összekapcsolni? A szenvedés kohójában válik az ember világéltető nappá? . . . Én alig tudok e titok mellett továbbmenni. Ki értheti meg Isten útjait? Ki? A nagy francia konvertita, Jean-Pierre Jossua is azt állítja: „A **szenvedés**, a gyűlölet és a halál problémájára nincs válasz." Nincs! Csak Krisztusban!

„Egy másik éjjel — meséli Wurmbrand — tudtam, hogy a sötétben egy nagy angyalsereg tör lassan ágyam felé. Amint közeledtek, a szeretetnek olyan dalát énekelték, amilyent Rómeó énekelhetett Júliának. Nekem a muzsika annyira szenvedélyes és reális volt; hogy csodálkoztam, hogy az őrök nem hallják."

A következő esetet Wurmbrandnak az az őr mesélte el, aki a kivégzésekben részt szokott venni. Nyolc halálra ítélt várta kivégzését. Páronként vezették el őket zárkájukból. Négyet már elintéztek. Fegyverrel ölték meg őket. A következő párból az egyik életben maradt és ő beszélte el az őrnek: „A siralomházban teljesen nyugodtnak éreztem magamat. **Láttam a Szent Szűzet**! Mivel na-

gyon nyájasan beszélt hozzám, hittem, hogy az utolsó pillanatban kegyelmet kapok." Nem csalatkozott. Kinyílt az ajtó, de nem a kísérő osztag lépett be, hanem a parancsnok azzal a hírrel, hogy Bukarestben ítéletét megváltoztatták. Wurmbrand hozzáteszi: „A börtönben sokszor láttam ezt a titokzatos erőt működni, amely az utolsó pillanatokban mentette meg az embereket!"



Angyalok a szeretet dalát énekelték.

Mivel „A sarló-kalapácsos börtönrácsok titkai"-ban hosszabban foglalkoztam e látomások, „hallucinációk" kiértékelésével, csak azt említem meg, hogy a nagyon is józan eszű, hideg katona lelkületű Szent Ignácnak is telve az élete — elejétől haláláig — a legkülönbözőbb látomásokkal és jelenésekkel, amelyeket ő nagyra értékelt. Wurmbrand véleményét idézem itt, aki e tekintetben is nagyon reális. „Azoknak a raboknak, akik a börtönben sokáig egyedül vannak, gyakran látomásuk van. Azok a természetes magyarázatok, amit e tüneményekre adnak, **nem rontják le értéküket!** A lélek a saját céljaira használja fel a testet. Ezek a látomások segítettek fenntartani a lelkemet, s ez elég bizonyíték arra, hogy e víziók **nem érzékcsalódások csupán!**"*

---

* Dr. Töttösy Ernő — akinek a börtönben módszeresen kábítószereket adagoltak — egész börtönélete csupa hallucináció volt, mégsem akadt közötte egyetlen **vallásos** sem. Vajon ez azt jelenti, hogy kábítószerrel vallásos élmény nem idézhető elő? (Lásd: TÉBOLY című könyvét.)

Wurmbrandnál feltűnő, hogy protestáns vallása ellenére, amely nem ismer gyónást (jóllehet Luther „sűrűn gyónt, boldog szívvel találta fel a feloldozásban az ő vigaszát" — saját szavai szerint), mégis gyakorta emlegeti azt, sőt maga is meggyónt. Mégpedig annak a papnak, aki reggelenként felszólította, hogy örüljön. Még azokat a bűneit is megvallotta neki, amiket eddig senkinek be nem vallott. Gyónása után megjegyzi: „A gyónásban a gonosz gyökere gyakran feltárul. . . És minél jobban vádoltam magam, az atya annál nagyobb szeretettel nézett rám!"

A mellette levő zárkában egy ötven év körüli rádiómérnök raboskodott. Morzékopogással érintkeztek. Főbenjáró ügyében várta ítéletét. Az izgalmas várakozás nagyon megviselte idegzetét, egészségét. Mély lelki depresszió, lehangoltság lett úrrá felette. Egyszercsak Wurmbrandnak átmorzézta, hogy szeretne gyónni, ámbár tudta, hogy ő nem a vallásán van. Átkopogta bűneit, majd ezt: „Ilyen boldog, mint most vagyok, már régen voltam!"

Wurmbrand elárulja, hogy nem ez volt az egyetlen gyónója, akinek börtönbe kellett kerülnie, hogy abbahagyott ifjúkori gyónását folytassa. Itt az ilyeneknek is meg kellett gyónniuk, mert az ember a börtön magányában, szenvedései és lelkiismerete mardosása között úgy érzi, hogy **bűnei pásztorkutyaként állják el útját Isten békéjének szentélye előtt.** „Amikor a menny minden kapuja zárva van az ember előtt, csak a könnyek kapuja marad nyitva, s nekünk raboknak ezen kell keresztülmennünk!" Wurmbrand ezért morzézta vissza a volt román miniszternek, aki most vele raboskodott, „a börtön segít bennünket Isten keresésében", mert a miniszter előzőleg ezt kopogta neki: „Számomra Isten elveszett!" Tagadhatatlan, Isten keresésének és megtalálásának egyik legnagyszerűbb eszköze a gyónás, s erről igen sok rab tanúskodik. Sőt Fauszt **Mefisztója** is, mert az elbukott Goethe is börtönben tisztult meg, és ezért szent helynek nevezte azt.

A tüdőbetegek rabkórházában egy volt szadista vasgárdista vívódott a halállal. Utolsó órájában felkiáltott: „**Mindnyájatok előtt akarok gyónni!** Sokat vétkeztem! Rájuk gondolva nem tudok meghalni!" És nyíltan meggyónta kegyetlenkedéseit. Volt idő egyházunkban, amikor „valamiféle" gyónást „világinál" is lehetett végezni, hogy az ember minél előbb megszabadulhasson lelki nyomásától. Korunkban az egyház szintén gondol valami hasonlóra, különösen arra az esetre, ha pap nem található. Wurmbrand e különös gyónás után elmélázik és eléggé megszívlelendő szavakra nyílnak ajkai: „A börtön csendjében az ember a halál közeledtével olyan hangokat hall, amilyeneket azelőtt sohasem hallott. Ezért akart a gyilkos nyilvánosan meggyónni. A nyakában levő keresztet szorongatva megbékélve halt meg."

Találkozott-e Wurmbrand, e protestáns lelkész a szentmisével? Volt-e vele kapcsolatban valami élménye? Mondott-e róla valamit? Igen! A katolikusok titokban végeztek szentmiséket. Ezekről ő is tudott. Jelen is voltunk rajtuk. S úgy találta, hogy a szentmise Krisztus megújuló áldozata, „az isteni szeretet örökkévalóságának bizonysága."

A román kommunisták 1962-ben a papokat egybegyűjtötték. Így együtt imádkozhattak, sőt együtt misézhettek is. Ratiu nagyon hangsúlyozza, hogy csak titokban, mert ha rajtacsípték őket, kegyetlenül megbüntették a vakmerőket. Ezért térdük volt az oltár. Zsebkendőjük az oltárterítő. Kelyhük a rab alumínium pohár. Misekönyvük az emlékezetük. . . Mégis Ratiu így vall: „Sohasem éreztük Istent ily közelségben, mint ilyenkor!"

Amikor az őrök imádkozásaikon, szentmiséiken rajtakapták őket, felkiáltottak: **„Ne tegyétek a munkatáborokat templommá!"** S Ratiu folytatja: „A Duna melletti rabszolgatábor valóban **hatalmas szentély** volt, amelyben a rabok áldozatai szórták az új állam magvait."

„Sokszor az a zárka, amelyben száz pap is élt együtt — emlékezik vissza Wurmbrand — olyan volt, mintha **az önfeláldozás szelleme lángolna benne.** Ezekben a pillanatokban mintha angyalok álltak volna mögöttük. Halálosan éhesek voltak, mégis sokan felajánlották kenyerüket, hogy vele rabtársaik áldozhassanak!" A katolikusok és ortodoxok szerint szentmise csak mártír teste (ereklyéje) felett mondható. Itt pedig nem volt ilyen ereklyés oltár. „De van közöttünk egy élő mártír, a beteg Mirza püspök" — írja Wurmbrand. Ezért a kenyeret és a csorba szilkében levő kevés borocskát az ágyban fekvő beteg püspök teste felett változtatták át.

Fönséges jelenet! Megdöbbentő hit! Tökéletes igazság! Igazi felejthetetlen katakombai jelenet: **Jézus a börtönben!**

A papokkal kapcsolatban Wurmbrand az imént lelkendezett. De nem először. Büszkeséggel külön hangsúlyozza, hogy a görög katolikus papok közül **egyet sem sikerült a kommunistáknak oldalukra állítani!** Ratiu elismeri: **„Akik Istenben hittek, szentek lettek!"** És ez hihető is, hiszen a köztük szenvedő ortodox archimandrita is így sóhajtozott: „Csak azért vagyok szomorú, mert nem vagyok szent!" Wurmbrand nem is késik börtönélményeit összefoglalni e szép vallomásban: **„Nagy szentekkel, hithősökkel voltam együtt a börtönben,** akik egyenlőek voltak az első századok keresztényeivel. Ezeknek a szenteknek és hősöknek lelki szépsége le nem írható!" E tényeket ismerve Coletta Grosu méltán adhatta könyve címének: **„Légy áldott, börtön!"** Mert benne szentek és még szenvedve is táncoló rabok éltek: Jézusukkal együtt!

A táncoló rab ezekkel a szavakkal fejezi be könyvét:
„Minden leírt szavam mögött egy láthatatlan lény áll,
KRISZTUS,
aki megtartott bennünket a hitben és erőt adott a kitartáshoz!"



VII. fejezet

Rab Pieta

„A nemzetközi béke úgy valósítható meg legjobban, ha mindenki magáévá teszi a kommunizmus céljait!"

(Boris Ponomarev)

„A kommunizmus a népek s egyedek rabszolgaságba döntésére épült, és rendszerét terror és félelem tartja egybe."

(Endrey Antal)

Így csak én neveztem magamban, miután elmondotta börtönbe kerülésének történetét. Ha kérdezték, miért van itt, rabtársainak csak lázítást, könnyebb összeesküvést emlegetett. Ekkor már kopaszodott, mint őszfelé a fák. Görnyedt, mint az öreg bányászok. És sovány, mint az agár. Belső elmélyülés átlátszó selyemgubója vette körül.

A gyűjtőfogház gombosztályán kerültünk egymás mellé. Ha jól ment munkája, nagyon halkan énekeket zümmögött. Egyszer két olyan latin éneket, amiket a ferencesek csaknem mindennap énekeltek. Csodálkoztam, hogy ő is tudja. Meg is kérdeztem, hol, kitől tanulta. A jászberényi ferencesektől, volt a válasz. Ott élt egy úgynevezett „fekete" barát, s annak volt minisztránsa. Így alkalma volt megtanulni. Persze mindjárt ő is kérdezte, hát én honnét ismerem ezeket. Ferences pap vagyok, csak ismerhetem — feleltem. Nos, folytatta, otthon az egyik éneket reggel énekeltem, a másikat meg, az Ultima in mortis hora-t (Halálunknak végóráján) pedig estefelé egy sírnál, kint egy öreg temetőben.

— Csak nem szüleid vagy jegyesed sírjánál?

— Nem — sóhajtotta, s múltba nézőn szomorúan mosolygott.

Hallgatott. Láttam, hogy gondolkodik. Kérdésemmel a múlt emlékeinek zárt ládikájába dugtam kulcsomat. Tűnődött: kinyissa lepántolt emlékládikáját? Rám nézett, mintha méricskélne, elég érette már ismeretségünk ahhoz, hogy előlem elhúzza titka fátyolát. Biztatólag visszamosolyogtam: nyisd ki, testvér. Engem érdekel minden ember múltja, akár komikum az, akár tragikum! Akár az öröm tava az, akár a szomorúság tengere. Mindegyik felett Isten lelke lebeg, mint teremtéskor a vizek felett. Ezért szerfölött érdekesek, tanulságosak. Veséig ható nézéssel nézett rám. Karomra ütött gyengéden s azt mondta:

— Rendben van. Kérdésedre felelek. De amit mondok, csak neked szól! — S ekkor beszélni kezdett:

— Közel hozzánk volt egy öreg temető. Már rég nem temettek bele. Még itt-ott látható sírhantjai között gyerekek hancúroztak s beomlott vagy megfúrt kriptáiban bújócskát játszadoztak azok, akiket már gyermekkorukban megérintett a halál izgalmas, bódító hatása. **A halállal kacérkodni talán az életnek legizgalmasabb játéka.** Kidőlt keresztek feküdtek szanaszét, mint harctéren az elesett katonák tetemei. Korhadt padjain szerelmesek adtak egymásnak találkát. Nem különös, a halál kertjébe jönnek álmodni azok, akik életet akarnak fakasztani? Megrongált kerítésein mekegő kecskék bújtak be és élvezték a lopott fű szokatlan zamatát. Olykor vad csahollással kutyák üldöztek rajta keresztül megriasztott macskákat. . . De amikor a bagoly megszólalt viharverte fái között, kiürült. Elcsendesedett. Legfeljebb pár madárka búcsúzott diszkréten a lenyugvó naptól, amikor átléptem küszöbét.

A temető csendje fogadott és olyan árnyékok, amelyeknek már se vége, se hossza s mind igyekezett szellemként eltűnni az egyre sötétedő romkriptákban. Itt jól éreztem magam a napi fáradság után. Pihentem. Nekem a sírok nem izgatók, nem félelmetesek. Lakó nélküli kriptái nem elmúlásról beszélnek, hanem mindig az életről. Hiszen valamikor kereszt volt föléjük szúrva, a feltámadás, az örök élet szimbóluma! Már a gimnáziumban megtanított erre Petőfi egyik verse, amire itt szerettem gondolni:

A szobrok a domború hant elején
Megannyi betűi egy isteni lapnak.
Nagy gondolatait amikor olvasom én;
A sírba, a sírból az égbe ragadnak!

Egy pillanatra megállt, mintha a mondottak felett gondolkodna, mintha az örök szimbólumokat nézné, amiből már annyi kidőlt s oly sok megrongálódott. Azért én szólaltam meg.

— De nemcsak pihenni, nemcsak nyugalomért mentél oda, hanem egy sírért is, amit már említettél. — Temetőből visszajáró lélek szemével nézett rám:

— Igaz! Nemcsak a csendért, nemcsak a nyugalomért jártam oda, de még csak nem is egy sírért, hanem egy Pietáért, amely egy olyan kriptácska fejét ékesítette, melybe a játszó gyerekek hátul ki- s becsúsztak.

— Nehogy Michelangelo csodás alkotásának mesteri másolatára gondolj! Nem az volt. Még csak nem is mesteri munka. Talán a környék legegyszerűbb kőfaragója alkotta. És nem is márványból, hanem csak puha kőből, éppen ezért már olyan időmarta, lyukacsos volt, mint a himlőtől vert emberi arc. Ormótlan, esetlen, darabos. Mégis, ez a Pieta vonzott ide. Nem azért, mert festőakadémiát jártam, mert szobrászattal foglalkoztam. Nem, hanem azért, mert e szobor Máriájának és Jézusának feje nem volt mindennapi. Nem művészi szempontból. Nem. **Hanem a két fej valami titkot rejtegetett magában és hitünk egyik nézetének kőben való kihangsúlyozása volt.** Ennek értelmét és magyarázatát csak beavatottak ismerhették.

Valamikor e kriptában egy fiú aludta örök álmát. Régen temethették el. Halálának tragikus körülményeire az emberek már nem is emlékeztek. De ez nem is volt fontos, hiszen **az anya számára minden halál tragédia**, olyan, mint amit Máriának Jézus halála jelentett. És ilyenkor minden anya Pieta lesz, mint az is, akiről szó van. Azt suttogták, hogy Mária feje az anya fejét mintázza, Jézusé pedig a fiáét. Ezt a két fejet a szobor többi részétől annyira szépen, megkülönböztetetten faragták ki, hogy ezek szerintem más mester munkáját dicsérik. Mária arca csupa fájdalom, egy-két vonás híján a szájnál, amelyek rejtett mosolyt kövesítettek meg. Nem különös? **A fájdalmas Anya mosolyog?** Mosolyog az az anya, aki fiának szétroncsolt testét ölében tartja! Hogyan mosolyoghat az, akinek a fájdalmak tengerét kellett sírnia? **Az elviselhetetlen szenvedés torzult mosollyá?** Ezt a rejtélyt mindennap bogozgattam magamban, mint a világ legkiválóbbjai Nagy Sándor előtt a gordiuszi csomót.

Ehhez a titokhoz járult a szemek természetellenes tartása. Az anya egyik szeme határozottan fiára nézett. De a másikkal mintha az eget keresné! Mit keres ez a magányos szem az égben? **Számon kéri Istentől fia halálát**, mint annyi kétségbeesett anya teszi fia temetésénél? Vagy azt nézi, jön-e már onnét a feltámasztó jézusi kéz? Mert **minden anya hisz fia feltámadásában**, legyen bár olyan, mint a harmadnapos Lázár a sírjában! Egyetlen anya szemében sem halhat meg fia, legfeljebb csak elalszik, mint Jézus szerint Jairus leánya. S mivel tudja, hogy az álomnak ébredés a vége, hát eleve örül élő gyermeke újra ölelésének. **Mosolyog a halál kudarca felett?**

A fiú arca tökéletes megmerevedés. Nem az alvóé, mert az puha, a szép álomnak visszaverő tükre, hanem a halálé. A halál vaskosan

ül minden porcikáján, szinte külön le lehetett volna vésni róla. Ha ezt a szobrot régebben készítik, illetőleg festik, bizonnyal föléje írják a művészek: **Mindennek vége! Vele meghalt a remény is...**

Kezdetben bosszantott a két fej s azok kivitelezése. Nem értettem, hogyan lehet két szent fejet halandókéval kicserélni és ilyen formában? Nem gúny ez? **Nem a földi anya érthető fájdalmának eltorzítása...?** Ám a szoborrejtvényt nem tudtam megfejteni.

Egyszer aztán történt valami. Nagyböjtben szerviták jöttek hozzánk missziót tartani. Szerviták jöttek, akik a Fájdalmas Szűz legnagyobb tisztelői. A rendnek mind a hét szent alapítója e tisztelet elmélyítésére szentelte életét. Egyikük beszédjében azt fejtegette, hogy sokszor a Pieta részei vagyunk magunk is. **Mária az anyánk, mi meg ölében a bűn által megölt fiai!** De van úgy is, hogy anyánk a Mária, aki minket megholt Jézusaként tart ölében. Halálunk oka lehet testi, de lehet erkölcsi is. Az erkölcsi halál mindig szomorúbb, mert ennél a „lélek is meghal", noha a fájdalmat enyhíthetné az a tudat, hogy az erkölcsi halálból bármikor feltámadhatunk. Nem kell várnunk az utolsó ítélet napjáig, mint a test feltámadásánál... A gondolat megkapott. Roppant örültem neki, mert ettől kezdve a temetői Pietát nemcsak megértettem, hanem még jobban meg is szerettem. Az atya gondolatát magammal vittem s örökké forgattam szívemben, mint Mária a Jézusától hallottakat és látottakat.

Ekkor már szomorú idők járták országunkat, olyan hétfájdalmúak, hogy hasonlatomat a Fájdalmas Anyától kell kölcsönöznöm. Rákosi rémuralma borzongatta és jajgattatta az elmúlt háborútól amúgyis nagyon megkínzott népet. Az akadémiát nem folytathattam. Kidobtak: **kulákfattyú, osztályellenes, reakciós ivadék, megbízhatatlan, stb.**

Ettől kezdve napnyugta felé már bánatommal jártam a temetői Pietához. Egyszercsak észrevettem, hogy ilyenkor más is jár a temetőbe, mégpedig a Pietához közeli egyik sírhoz. Középkorú, hibátlanul öltözködött férfi, ami e napokban ritka látványnak számított, hiszen mindnyájan rongyosak voltunk. És jól táplált! Még látásból sem ismertem. Városunk kicsi, sokakat ismerünk benne. De mostanában egyre több az idegen. Ki győzi keresni, kutatni: ki, mi, amikor mindenkinek éppen elég baja van és csaknem minden családból hiányzik valaki.

Lassú léptekkel jött. Fájdalomtól sújtottan, mintha a sír gyászát Szent Kristófként vállán cipelné. Rendszerint hozott virágot. Meglehetős gondossággal sírja keresztjéhez tette. Olykor még térdre is ereszkedett s úgy dőlt a régi, színét vesztett, már romlásnak indult keresztre. Lehet, hogy még sírt is. Legalábbis nekem olykor úgy tetszett, hogy zokog. Ilyenkor nagyon sajnáltam. Ugyan

kire hullatja könnyeit? — pillantottam feléje. Anyjára, apjára, feleségére? A feleletet próbáltam leolvasni keresztjéről, de már nem lehetett, annyira lemarta az idő. Többször magába roskadtan hagytam ott. Ilyenkor láttam, hogy a temető kapujában autója várja. Aki ebben az időben autóval járt, s melléje ily nagyszerűvel, annak a munkáját a Rákosi-rendszer nagyon értékesnek és megbecsülendőnek tartja. Városi ember lehet. A kommunisták nagyjaiból. Az sem mindennapi látvány volt: **kommunistát keresztet átölelve sírni látni!** Talán ez is csak külsőleg kommunista, mint annyi más? Ejnye, ejnye — morfondíroztam magamban —, ez a Pieta mennyi rejtvényt ad fel nekem, mintha egyiptomi piramis előtti sírt őrző szfinx lenne. De még ezután sem jutott eszembe, hogy egyszer megszólítsam, megismerkedjünk. Sokszor megtörténik, hogy **a halottak között az élők is holtakká válnak egymás számára.**

Ősz volt. A hulló sárga falevelek színes levélszőnyeggel fedték be a tűnőfélben levő, ütött-kopott sírhalmokat. Mind megszépítették. Mintha halottak estéjére gondoltak volna. Ha már az élők nem törődnek velük, legalább a természet szépítse meg őket a gyertyafényes emlékestére.

De nem ez volt a különös, hanem az, hogy az én emberem autóval jött be a temetőbe. Gumikereke alatt ismeretlenül morogtak a kavicsok. Pont Pietám előtt állt meg. Kissé hátrafordultam: hogyan kerül mögém autó? Az autó ablaka nyitva. A gazdája éppen kezébe kapta a nyakában lógó fényképezőgépet és rám irányítva elkattantotta. Most nem lehetett vállán a szomorúság malomköve, mert könnyed lépésekkel máris előttem termett s feltűnő udvariassággal meghajolva bemutatkozott:

— Sokszor láttam ennél a sírnál. Így valamelyest ismerjük is egymást. Igaz, jobban is ismerhetnénk. De tudja, **a fájdalom sokszor ajtó nélküli falat húz ember és ember közé** és csak a palánkon levő esetleges nyíláson át tudhatunk meg egymásról valamit. Így tudtam meg én is önről egyet-mást. Azt például, hogy ön festőakadémiára járt és szobrászművésznek készült. Igaz?

— Igaz!

— Nos, éppen eme ismeretem miatt mertem polgármester elvtársunk figyelmét önre, mint művész ismerősömre felhívni. Talán már hallott róla, hogy városunk orosz emlékművet akar emelni. S már nemcsak a pályázatok és tervek vannak készen, hanem a döntőbizottság is együtt van. Polgármester elvtársunk szeretné, ha ön, városunk művész szülötte is hozzászólna a döntés előtt a hősi emlékmű tervekhez. Boldog lenne, ha szakvéleményét hallhatná. Ő küldött ide. Ha felkeresné, hálás lenne érte.

— Köszönöm megtisztelő rám gondolásukat — feleltem nem a legnagyobb örömmel, mert bármivel is hozzájárulni annak dicsőíté-

séhez, aki hazámat zsarnokságba láncolta, engem meg kirúgott az egyetemről, nem megtisztelés, de **árulásra való csábítás**. — De hangsúlyoznom kell, én nem vagyok befutott művész. Sőt még iskoláimat sem végezhettem be. Tehát véleményemnek nincs különösebb értéke.

— Ugyan, művész elvtárs! Már most is beérkezett művésznek tekintik. Egyébként a párt és városunk vezetői nem ragaszkodnak véleményéhez. És tisztelettel kérdem, mikor tette az embert művésszé az iskola, ha nem született annak? Nem ismerünk-e festőt, szobrászt, aki sohasem járt akadémiára és mégis nagy művész lett? És már csak azért is el kell fogadnia a meghívást, mert ezzel lehetővé teheti, hogy újra folytassa ott, ahol abbahagyta! Vagy erre már nem gondol? Illetőleg már nem szeretne akadémiára járni? A találka után ezt esetleg szóvá is tehetné. Ne mulassza el a kedvező alkalmat, mert lehet, hogy soha többé nem tér vissza.

— Jól van. Holnap reggel tízre ott leszek!

Tenyerébe kapta sima arcát és egyre erősebben dörzsölte, mintha rozsdát kellene letisztítania valami megviselt bádogról. Homloka ráncokba redőzött, mint a függöny, amikor összerántják a színpadon. Egyet-kettőt krákogott, mint a temetői békák május éjszakáin.

— Nem lehetne mindjárt? Már vizsgálják is a terveket, mint mondottam. A döntés után mire lenne jó a véleménye? Az orosz bizottság ott van, nyugtalanul várnak. A pályázók az előszobában drukkolnak. Nem hagyható holnapra a megjelenése. Megértheti. A polgármester elvtárs pedig nem akar dönteni szakvéleménye nélkül. Nézze, itt az autóm. Odaviszem s pár perc múlva vissza is hozhatom, vagy ha akarja, a lakására. No, jöjjön, kedves barátom! Segítsen a szép emlékmű megalkotásában! Ön is e városka szülötte. Adja művészetét szépítéséhez!

Ellentmondást nem tűrően valósággal behúzott kényelmes, duruzsoló kocsijába, amely megérkezése óta folyton járt. Ahogy az ülésre beroskadtam, megjegyeztem:

— Láttam, hogy lefényképezett!

Mintha meghökkent volna. Idegesen rántott a vállán, de mozdulatát annak is vehettem, hopp, most jutott eszébe valami.

— Igen. Jól látta — felelte kissé bizonytalanul. De nem nézett rám, hanem mereven figyelte a közeledő temetőkaput. — A polgármester elvtárs kért erre. Elnézést, hogy előzőleg nem kértem engedélyét. Ám olyan jól állt háta mögött azzal a szép Pietával, hogy nem akartam elmulasztani a kedvező pillanatot. Ezért utóbb kérem bocsánatát. A polgármester elvtárs ezzel a képpel akarja igazolni a párt és dicső felszabadítóink hivatalosai előtt, hogy tényleg neves művész véleményét kérik ki. Képen a Pieta nagyon jól mutat. Pár-

szor már levettem. Gyönyörködtem benne. Sőt javára propagandának is használtam. De az eddigi képeimről hiányzott a Pieta alkotója.

— Nem az én művem! — vágtam ingerülten szavába. — Idegesen rúgta meg a gázpedált, úgy, hogy a kocsi megugrott, mint a megsarkantyúzott paripa.

— Művész elvtárs, ma kicsikre nem adunk, amikor olyan nagyok forognak kockán! Ez csak keret, háttér, mint a színházi díszlet egy művész bemutatásánál.

Mintha csak attól félt volna, hogy megállítom és kiszállok kocsijából, a fagyasztó csenben ugyancsak brummogtatta kocsiját. Szinte szálltunk. De nem a polgármester hivatalába vezetett be, hanem a politikai ügyosztály vezetőjének ajtaját nyitotta ki előttem. Ezt észrevettem, de semmi gyanúsat nem találtam benne. Gondoltam, itt vannak azok, akik az emlékműről döntenek. Nem hivataloskodnak nagyképűen, hanem elvtársi közösségben döntenek.

A „hivatalosakból" ugyan nem volt ott senki, de a fogdmegekből, rúgdmegekből, gyötördmegekből igen, felfegyverkezve gumibotokkal, felgyűrt ingujjal, karba tett kézzel, s rám irányított hiénaszemekkel. Az ügyosztály hírhedt vezetője az asztalnál ült. Nagyon elmélyült lehetett irataiban, mert csak akkor vette észre megérkezésünket, amikor az ingyen kocsiztatóm jó hangosan ráköszönt. Ez a rettegett hatalmas úr nem sokat díszletezett. Hirtelen előttem termett, mint Aladdin előtt a szelleme, és egyből kivágta, mint a huszonegyet:

— Ezennel letartóztatom! Vegye tudomásul, hogy letartóztattam fegyveres összeesküvés, a demokrácia megdöntésére való szövetkezés vádjával!

Bemondása hihetetlenül meglepett. Azt gondoltam, hogy valami gonosz varázslat hatalmába kerültem. Talán álmodom? A szobában idegesen néztem körül, hátha még más valaki is van bent és a letartóztatás meg a vád nem nekem szól. De a gumibotosokon kívül nem volt senki. Szemem ködlött. Még nyelni is alig bírtam. Szám és szemem nyitva maradt, fülem meg hallucinált, mintha valaki Izaiás mondását morogná fülembe: „A hamisságot választottuk menedékül és a hamisság oltalmazó várunk!"

Ebből a zűrzavaros állapotomból a letartóztatóm gúnyos hangja rántott ki:

— Elismeri amikkel vádolom? — Megragadta kabátom két kihajtóját s úgy rázott, mint Jézus a vargát. A fogdmegek pedig botjaikat marokba kapva gyorsan körülálltak.

Csak dadoghattam a nagy rázástól:

— Semmit sem ismerek el! És semmit sem tagadok! Nem lehet beismerni és tagadni, amiből semmi sem igaz!

A hóhérom méltatlankodva rendőrei közé lökött:

— Ja úgy! Semmi sem igaz! Mondja csak „művész úr", volt-e Kovács Lajos lakodalmán?

— Voltam! Közeli rokonom.

— No látja! És mit mondott ott a művész úr?

— Nem jegyzőkönyveztem. Gyorsírót nem vittem magammal. Ki emlékezhet arra, mit mondott egy hosszú lakodalmi estén, amikor előtte bor is volt a pohárban?

— Ja úgy? Nem jegyzőkönyvezett és nem gyorsiratott. Nem is kell. Nem a fecsegések érdekelnek, hanem azok a mondatok, amelyekkel **lázított, fegyverkezésre, ellenállásra forralta kulák bandáját!**

— Ilyen mondataim még részegen sem lehettek, mert soha eszem ágában sem volt összeesküdni, fegyverkezni, lázítani!

— Ja úgy! A bibi csak ott van, hogy mi jegyzőkönyveztettünk és gyorsíróztattunk. Így tehát megcáfolhatatlanul tudjuk, hogy igenis voltak ilyen mondatai. Mondja csak, művész úr, mondotta-e például ezt: **„Elég hatalmas az Isten, hogy a pipaszárból is fegyvert adjon kezetekbe azok ellen, akik gonoszat cselekesznek!"**?

— Mondottam! Valami ilyesmit mondottam! De...

— Micsoda de? Te osztályidegen! Te vitéz fattyú! Te kulák gané... — kiáltotta s újra megragadta kihajtókámat. — Nem elég az eddigi bűnöd, hanem tagadással, hamis magyarázattal még újabbat is akarsz szerezni? Már az eddigiek is elegek ahhoz, hogy kötelet kapj és Pietád nyakára húzzanak föl. Mondd csak, ma a kulákok szerint kik cselekednek gonoszat, ha nem a párt, ha nem a demokratikus rendszer...? És mik azok a pipaszárak, ha nem fegyverek? Ja úgy! Kicsavarjuk a szavakat? A bibi csak ott van, hogy attól a naptól figyeltettük minden lépésedet. S hamar rájöttünk, miért is jársz ki esténként a temetőbe. Miért érdekel az a rozoga Pieta. Hamar megtudtuk, hogy a Pieta üres kriptájába gyűjtöttétek a fegyvereket! Ja úgy! Ez sem igaz? A bibi csak ott van, hogy fényképfelvételeink és tanúink is vannak, művész úr! Ezeket majd hallhatja és láthatja a tárgyaláson. És addig letartóztatom!

Zárkámban **sokszor gondoltam édesanyámra, mint Pietára**, aki iszonyú sírások és fájdalmak közepette személyemben halálra szánt fiát tartja ölében. Fiát, aki ugyan még él, de élőhalott. Temetői Pieta lett belőle. Nyálammal zárkám falára sokszor próbáltam felvázolni ezt a Pietát. Próbálkozásaimmal a temető öreg Pietájának minden titka megoldódott. És ez a kép újabb látomásokkal gazdagodott.

Sok keserves börtönhónap után végre eljött a tárgyalás napja. A sírszomszédom által felvett fényképekbe ügyesen beledolgozták, amint a rendőrök a Pieta kriptájából ölben hordják ki az eldugott

fegyvereket. Néhány belőlük bűnjelként ott pöffeszkedett a bíró asztalán. Tényleg voltak tanúik is, akik nagy esküvel különbeket is vallottak ellenem, mint amit a letartóztatóm mondott. Elítéltek. Nem kötélre, hanem életfogytiglant kaptam. Ide-oda tekeregtem a börtönökben, míg végre itt kötöttem ki a Gyűjtőben.

A gombgyárban többen használhatnak ceruzát, amit már te is tudsz. Én is ilyen munkakört kaptam, hogy ceruzát használhattam. Amikor először vettem a kezembe annyi év után, megremegtem. Mintha áram sújtott volna. Megszédültem, **látomásaim lettek, mintha a múzsa ült volna az agyamra.** Beforrósodtam. Lángoltam. Valami ismeretlen ellenállhatatlan vágyat éreztem, hogy kipróbáljam ezt a varázsvesszőt. Hogy pár vonalat húzzak vele. Hogy e vonalak alakot kapjanak és e vonalakba lelket leheljek. A festő a maga nemében olyan, mint az Isten: **semmiből teremt, a semmiből alkot és az élettelen anyagot élővé teszi.** Mondd, ha nem így lenne, miért csapott Michelangelo kalapácsával a kész Mózes szobrára? Miért csipegették a madarak a régi görög művész képén a szőlőt? Tudod, olyan vágy ez, mint amilyen a halálra éhezettet hajtja, hogy egyék, ha ételt tesznek elébe; vagy mint az alkoholista, hogy igyék, ha bort öntenek poharába. Mindenről megfeledkeztem. A tilalmakról, a hozzájuk fűzött nagy büntetésekről, amiket azoknak ígértek, akik a ceruzát másra merik használni, mint amire engedélyezték.

Az asztalom felett egy fecskepár rakott fészket. Az üzem kitört ablakán háborítatlanul jártak ki-be. A fészket nem bántotta senki, még az őrök sem verették le. Éppen tojásrakás előtt álltak. Csodálatos, mily bájjal, élénkséggel, kedvesen csiviteltek, udvaroltak egymásnak. Megbűvölt e látomás. S anélkül, hogy tudtam volna, mit csinál a kezem, rajzoltam a fecsketüneményt. . .

Nem sokáig, mert valaki a vállamra ütött. Az őr! Az őr! Aki bűnös cselekedetemen rajtakapott!

— Maga mit csinál? — kérdezte halkan. Igen, halkan és nem ordította, ahogyan ezt kellett volna tennie az ávós illemkódex szerint. S ahogyan ránéztem, láttam az arcán, hogy ő jobban meg van ijedve, mint én, s valami gyermeki csodálkozás fénylett szemében. — Hát maga tud rajzolni? Ilyen szépen tud rajzolni? És mindent le tud rajzolni?

— Igen — súgtam vissza. — Festőakadémiára jártam.

— Milyen elevenek ezek a fecskék — ámuldozott csendesen. — Higgye el, hallom, hogy fecskéi csicseregnek. . . Mondja, hogyan is kérdezzem, nekem is rajzolna?

Félénken szétnézett, nem hallotta-e valaki bűnös kérdését. Nem árulta-e el magát hangosságával? Úgy nézett rám, oly igazi rajongással és vággyal, hogy egy pillanatig sem mertem arra gondolni,

hogy provokál, hogy be akar ugratni. Egyébként is a jobb őrök hírében állt.

— Ezer örömmel! — feleltem. — Mit szeretne, hogy rajzoljak?

— Majd holnap megmutatom. De ne szóljon róla senkinek. Ez csak kettőnk titka lehet. Tudja, hogy miért!

Reggel hozott egy gyöngécske amatőr képet kétévesnyi fiáról. A fia nem volt görög szépség. Pöttyök tarkították arcát, mintha pulykatojás lenne. Haja seszínű. Szeme mint a záposodó tojás: zavaros, fátyolos. Homloka csapott. Vékonyka teremtés perec lábakkal. . . Megijedtem. Ha így rajzolom le, sötétbe vágat, állítván, hogy tiltott ceruzahasználaton csípett el. Mert neki is csak szép gyerek kell, mint minden szülőnek. Vívódásomat ő szakította meg:

— Látott már ilyen szép, stramm gyereket? — csapott rám olyan gyöngédséggel és puhasággal, mintha vajból lett volna a szája.

— Nem, őrmester úr, nem! Csodagyerek. Modelle lehetett volna Raffaellónak kis angyalaihoz. — Kicsit bántott, hogy mellébeszéltem az igazságnak, hogy hízelegtem atyai gyöngeségének. De mit tehet egy szerencsétlen rabfestő, ha Isten így teremtette a szülőket, hogy **abortusz gyermeküken is Raffaello modelleket látnak**? Ha nem így lenne, sokukat megölnék kiskorukban. Ők már akkor szépnek látják gyermeküket, amikor még nagyonis nem azok!

— Művész! — lihegte. — Nagy művész! Jól látja a fiamat: csodagyerek! Hát őt rajzolja le. Ki az a Raffaello? Másik rabfestő?

— Egy régi festő, akinél nagyobb festő aligha született még ezen a világon, ha nő és gyermek festéséről volt szó.

— Akkor úgy rajzolja le, ahogyan ez a Raffaello rajzolta volna. És csak akkor rajzoljon, amikor én vagyok a napos. De még ekkor sem másoktól látottan, mert sok a besúgó a rabok között is.

— Benne vagyok, őrmester úr, egy kikötéssel. A képet csak akkor nézze meg, amikor készen odaadom.

Beleegyezett, noha nehezen. Asztalomat messze kikerülve ment el mellettem, nehogy kísértése áldozata legyen. Gyönyörűséggel dolgoztam. Nem börtönben, mégcsak földön sem, hanem égben éltem. Nem azért, mert az apa közben szorgos fecskepárként hordta a pót ételadagokat munkateljesítményem növekedése címén, hanem azért, mert alkothattam. Oly gyönyörű kis gyermeket rajzoltam, amilyent csak tudtam. Kár lenne hangsúlyoznom, hogy a képhez semmiben sem hasonlított. Az angyalok szívesen bevették volna maguk közé és bármelyik királyi család örömmel látta volna benne a trónörököst.

Egy reggelen átadtam neki a kész képet. Amint megpillantotta, a hajnalpír borította el az arcát. A szeme pedig csillagként ragyogott:

— Ah! Ó! Jaj! . . . — dadogta s átölelt, mint első alkalommal szerelmét. — Ez az én fiam! Ez! Így látom őt! Igaz, olykor álmomban angyalszárnyakkal, vagy kis lovon ülve, amint vágtat és szöszke arany haja utána száll. De így nem rajzolhatta, mert másképpen van a fényképen. **Mondja, a festők az apák, az anyák szemével látnak?** Köszönöm. Ez az én fiam, ez! — Megcsókolta és még hozzátette: — Mivel hálálhatom meg munkáját?

A börtönben olyan szokatlan volt ez a kérdés, hogy először csak tréfának vettem. Majd azt gondoltam, ha ő tréfál, akkor tréfálok én is. Mondom hát neki: — Tudja mit, őrmester úr? Engedjen engem rajzolni. Nagyon kiéheztem az alkotásra. Ebben senyvedek el s nem azért, mert éhezek, mert nem kapok elegendő kenyeret. Hagyjon rajzolni. Ha rajtacsípnek, nevét akkor sem ejtem ki, ha agyonütnek.

— Rendben van! Óvjon az Isten!



Jézus Pietaként karjában tart egy rabot.

Első rajztémám édesanyám lett, akit közben már nem tudtam másként, mint csak Pietaként elképzelni, amint „holt" fiát tartja ölében. Bensőmben gyönyörűen kidolgoztam. Mégsem vetítettem ki papírra, mert tudtam, nem bírnám úgy elkészíteni, ahogyan lelkemben látom. Ezért maradjon ő csak ott. Közben eszembe jutott az egri missziós szervita. Hogyan is emlegette ő a Pietát? Ennél maradok, csak börtönéletünkre alkalmazva.

A doboz egyik oldalára azt rajzoltam, hogy **Jézus Pietaként tart egy rabot.** A másikon pedig a rab tartja Pietaként karjában Jézust. Egyszerre dolgoztam mind a két képen. Elfeledkeztem az egész világról. Csillagok között éltem. Nem siettem. Minden vonását százszor meggondoltam. És közben imádkoztam. . .

Már egy-két hete kész voltam képeimmel, amikor egy reggel váratlanul ránk törtek az őrök és gyárkutatást tartottak, hipist. A dobozt eldugva tartottam, mégis megtalálták. Felírták a nevemet, mert nem tagadtam, hogy az én rajzaim. És kihallgatásra hurcoltak a börtönparancsnok elé.

Mikor beléptem eléje, már dobozomat forgatta olyan odaadó figyelemmel, mintha érdekes kristályt vizsgálna. Anélkül, hogy rám nézett volna, nagy hangon kérdezte:

— Tudta, hogy a ceruza effélékre nem használható?

— Tudtam!

— Tudta, hogy ezért súlyos büntetés jár?

— Tudtam!

— Tudta, hogy a demokrácia nagyon bünteti a naplopókat? S maga a munka helyett firkálással lopta a napot!

— Tudtam! Noha ez nekem nem firkálás és nem naplopás volt!

Ekkor vetette csak rám először a szemét, úgy a szemüvege alól.

— Hm. Hogy ki a naplopó és ki nem, mióta döntik el a rabok a demokráciában? Vigyázzon a szájára! Ne tetézze bűneit. És mondja csak, mit firkált maga erre a dobozra? És mit akart vele?

— Egyik oldalán Jézus, amint ölében egy halott rab fekszik. A másik oldalon pedig egy rab tartja ölében a holt Jézust. Semmi mást nem akartam velük, csak rajzolni, s **általuk Jézusra gondolni!**

A parancsnok felugrott asztalához vágva a dobozt:

— Ennél hülyébb magyarázatot nem tudott kitalálni? Hogyan kerül Jézus a börtönbe, mert hogy ott van, az egyik kép világosan elárulja. A rab meg Jézus ölében? Az asztalomra csizmákat akar felcsempészni? Ha azt hiszi, hogy bennünket ilyen kapitalista agyalmánnyal átejthet, akkor megbukott a festőakadémiáján! Egyszer már át akart bennünket ejteni a temetői Pietájával. Jámborságot hangoztatott s alája fegyvereket dugatott. Most megint ezt a trükköt vette elő. Nem, művész úr, könnyen nem esünk a fejünk lágyára!



Rab tartja ölében a holt Jézust.

— Parancsnok úr, ez nem hülyeség, nem pieta-trükk! Tapasztalatom szerint **a rabok itt a börtönben Jézus ölében, vagyis szeretetében élnek. Jézus pedig a rabok ölében, vagyis szeretetében.** Csak ezt akartam kifejezni s magamnak képben rögzíteni! A képekről egy rab sem tudott.

— Igen, még nem, mert hamar bűnténven értük. De majd tudott volna s nem azzal a magyarázattal, amit most nekem dumált. Ha Jézus van a képein, az egyiken miért nincs dicsfény, illetőleg nem a rendes? No, jó szemem van? Mondja, mondja, **mi hasznuk van a ra-**

boknak Jézus öleléséből, illetőleg szeretetéből? A szenvedéstől ordítotok, mint a mesebeli farkas, amikor a róka rászedésére satuba dugta mellső lábait. Hogyan nézheti ezt el Jézusotok, ha ölében fekszetek? De nem is fekhettek, mert nincs itt. S még rosszabb, ha itt van és mégsem segít, vagy nem tud segíteni. A másik változatra pedig mégcsak gondolni is butaság. Ezt a mesét nekünk találtad ki. De nem vesszük be. És ha te nem mondod meg, hogy milyen értelmezést rejtettél képeidbe, hogyan akartad azt rabjainknál elsütni s őket vele lázítani, én majd megmondom!

— Nem hiába jártam ki a párt iskoláit. Nem véletlenül lettem börtönparancsnok! Minden furfangot megtanultam, amit a múltban mások átejtésére kiagyaltak. Tudok a gólyához írt versről, amelyben a gólya a hazáját elvesztett embert jelenti. Tudok éneklő madarakról, ők a költőket jelentik. Az „Élőszobor" a leigázott lengyeleket jelentette. Tudom, kik Ady költeményében a vármegye házára felszálló pávák. Tudom, hogy a középkori költők Máriától fülébe súgták, amit másként nem mertek elmondani! A festők, szobrászok titkos nyelvéről is tudok. Picasso rajzaira hivatkozzak? Arra, hogy Oroszországot medvével, Angliát oroszlánnal, Kínát sárkánnyal jelképezik? És a keresztek, sarló-kalapácsok, csillagok . . ? Művész úr, nem ejthet át. Emberére talált. Biztos, hogy a rajza szimbólum, értelme egészen más, mint amit előadott.

Az őrök összekacsintottak. A parancsnok pedig újra kezébe vette a dobozt és elémbe állt. S mintha próféta lenne, vagy a hét pecséttel lezárt tekercs feltörője, úgy beszélt:

— Az egyik képről a raboknak majd ezt mondtad volna: Itt Jézus Rákosi Mátyást jelképezi, az ölében pedig mindazokat, akiket börtönbe hányt, megöletett vagy száműzetésbe hajszolt! Ezért tagadtad meg Jézus fejéről a teljes, szokott dicsfényt.

Rám nézett szemüvegét homlokára tolva:

— Tagadod vagy cáfolni tudod megfejtésemet? — Mivel semmit sem szóltam ehhez a mulyasághoz, továbbment:

— A másik képen a rab tényleg rabokat ábrázol, téged s mindnyájatokat. Az ölben tartott pedig Rákosit, akit ti lélekben így képzeltek megölve, a párttal s rendszerrel együtt, s készültök olyan sírba tenni, amelyből többé feltámadás nincs! Ezt mondottad volna e képről a raboknak, ha módodban lett volna, tüzelve bennük a boszszút és élesztve azt a reményt: sorsotokból van feltámadás! Hát nincs és nem lesz soha, mert idejében minden összeesküvést leleplezünk.

Jóízűen göcögött s fejemhez verte a dobozt. Majd mintha sisak lenne, fejemre rántotta. A doboz a vállamig leszaladt. A fejem meg úgy állt ki belőle, mint Keresztelő János levágott feje Szalóme ezüst tálán. Meg csak ennyit mondott:

— Nagy a bűnöd művész úr! Ezért kegyetlenül meglakolsz!

Elvitetett a Kisfogház büntető részlegébe. Kegyetlen kurtavassal és sötétzárkával sújtott. De tettemet nem bántam meg soha, mert a két Pieta-képet lélekben magammal vittem, s azok vigasztalásomra és erősségemül szolgáltak. **Jézus velem volt és én ővele.**

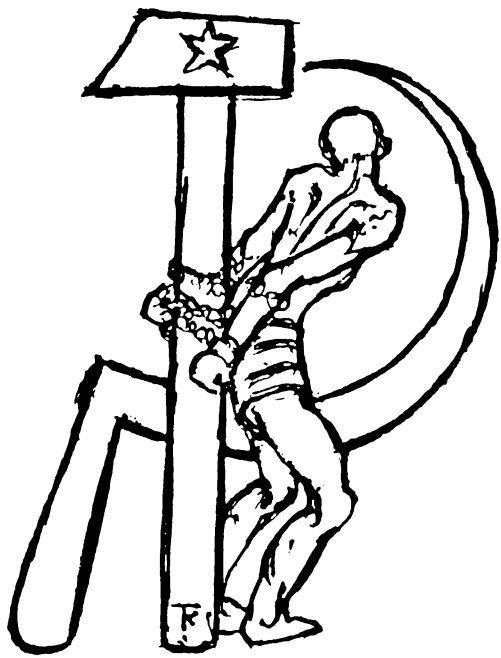

VIII. fejezet

Az Írások asszonya

„A szeretet szenvedni vágy!"
(Szent Bernát)

„Aki nem szenvedett, egy kicsit neveletlen marad!"
(Goethe)

„Ó, szeretetre méltó szenvedés, amely az én Uram gyengéd szeretetét hozza nekem!"
(Suso Henrik)

Amikor Romániát „felszabadítás" címén egymillió orosz katona tapodta, akkor került SABINA WURMBRAND* három évig tartó börtöneibe és haláltáboraiba. Nem kerülhette el sorsát, mert minden tilalom ellenére is először férjével, majd nélküle igyekezett Isten népét egybetartani, nekik Isten igéjét hirdetni, az üldözöttek segítségére sietni. Ebben az időben ugyanis a legüldözöttebbek egyike a **vallás** volt, illetőleg a **hivő ember**! A papok, szerzetesek, apácák és egyszerű hívek ezreit zárták börtönbe, vagy vitték kegyetlen munkatáborokba.

Sabinának is börtönbe kellett kerülnie, már csak azért is, mert a Bukarestbe bevonuló dicső felszabadító orosz hadsereget a város határában nem sóval és kenyérrel várta — mint orosz szokás szerint kellett volna —, hanem BIBLIÁVAL! Hallatlan inzultus az istentelen hódítókkal szemben! A történelem egyetlen ilyen esete és bátorsága. Úgy hatott a vörösök szemében, mintha mellnek szögezett revolverrel köszöntötte volna őket. Kommunistákat arcul verő **hitvallás**! A sarló-kalapács megtaposása és a megtagadott kereszt

* Sabina férjéről a Táncos rab című fejezetben írunk.

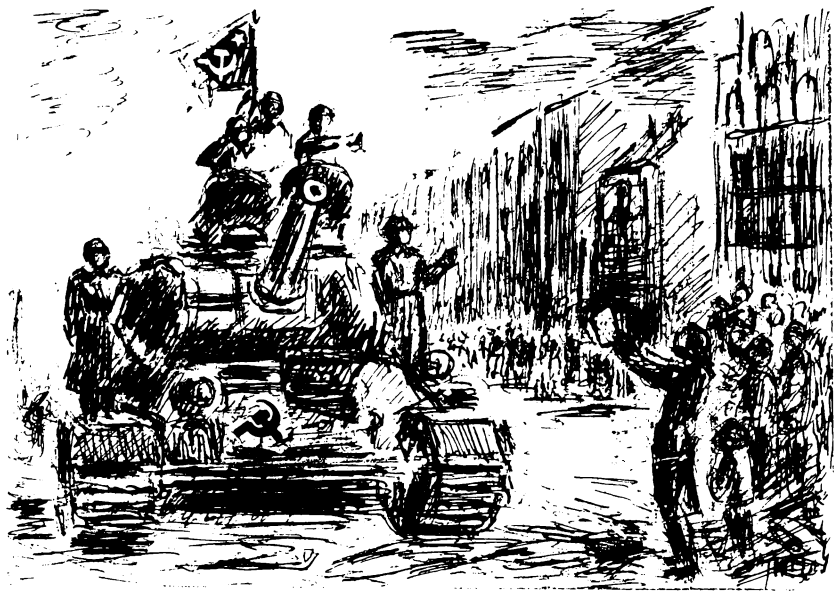

A bevonuló orosz hadsereget Bibliával fogadta.

felmagasztalása! **Sztálin ledöfése, Jézus trónra ültetése...** Megtorlásához nem elég Románia minden börtöne, internálója sem...

Világot kihívóan növelte bűnét a parlamentben is. Az új parlament bemutatkozásán az egyik ortodox püspök azt mondotta, hogy **a kereszténység és a kommunizmus lényegileg ugyanaz**, ezért együtt élhetnek! **Dörgedelmes tapsot kapott** és szünni nem akaró éljenzést... De Sabina nem tartott a tenyérverőkkel. Az árulásra a szent harag lángja lobbant fel szívében. Férjének fülébe súgta égető leheletével:

— Állj fel! És mosd le **Jézus arcáról a gyalázatot**, mert ezek leköpték!

Férje megdöbbent, pedig nem volt tavaszi nyuszika. Világosan látta, mi lenne mosásának eredménye. Azért visszahörögte:

— Ha én felállok, elveszíted a férjedet!

Mire Sabina visszamennydörögte:

— **Én nem kívánok gyáva férjet!**

Egy reggel házkutatás, fegyverkeresés címén házára törtek. Mindent felforgattak. Mindent a földre szórtak. Törtek, zúztak, tiportak.

— Hol vannak rejtett fegyvereid? — kérdezték tőle, miután semmit sem találtak. Sabina felvett a földről egy megtaposott Bibliát:

— **Ez az egyetlen fegyver ebben a házban!** — felelte olyan magabiztosan, mintha atomágyúra mutatott volna, amelynek birtokában ő volt a legyőzhetetlen.

— Akkor velünk jössz, hogy teljes tanúvallomást tégy erről a fegyverről! — zárta le a kutatási aktát a vezető tiszt. Sabina az iménti feleletével börtönélete lényegét fejezte ki: **neki minden a** BIBLIA, az ÍRÁSOK!

Sabina a házkutatáskor és elvitelekor a még mindig börtönben szenvedő férjére gondolt. Őreá is éjjel törtek. Őt is éjjel hurcolták el, mint Jézust! Megbilincselt férjének is volt pár szava fogdmegeihez: „Küzdelem nélkül nem hagyom el ezt a házat, ha a feleségemet meg nem ölelhetem!" Megengedték neki. Mire letérdeltek, közösen imádkoztak. Majd elénekelték egyik templomi himnuszukat: **„Az egyház alapja és Ura Jézus Krisztus"**. Sabina férje elhurcolása után így imádkozott: „Uram, kezeidbe ajánlom férjemet. Én semmit sem tehetek, de te keresztül tudsz menni még a bezárt ajtókon is. Angyalokat rendelhetsz köréje. És vissza tudod hozni." Önmagát illetőleg pedig Jeremiás prófétának adott isteni ígéretre gondolt: „Ne félj, veled leszek, hogy kiszabadítsalak!" És a Mózesnek adott biztatásra: **„Természetesen én veled leszek!"**

Ezzel a hittel indult el az ő Annásai, Kaifásai, Pilátusai és Golgotája felé. Keresztre feszíttetik férjével, sok ezer hitvalló, mártír társával? Helyes! Ha ez megtörténik, ez az egyház újjászületését is jelenti! **Jézus egyháza nemde keresztre feszítve és legyőzve született?** Nos, ha szabad életével eddig sokat dolgozott, ezután miért ne munkálkodhatna **rabéletével, szenvedésével, akár halálával is?** Indult hát minden ellenkezés nélkül, mint a katona, sőt lendülettel, mint aki tudja, hogy nem rabolni megy, hanem hazáját menteni a háborúba. . .*

Neki is át kellett mennie a nagycsütörtök éjjeli kihallgatásra emlékeztető vallatásokon s annak minden gyötrelmén. A vallatás legnehezebb órájában leesett a falról egy mészdarabka. Felvette és zárkája sötét színű pokrócára keresztet rajzolt vele. A keresztnek ez a jele adott neki erőt a következő napi küzdelemre. Éjjel imádkozott és bibliai jelenetekre gondolt, amelyekben Isten kiszabadítja azokat, akik bíznak benne. Miért ne menthetné ki őt is? Akár csodával is? **Napjainkban elgyöngült volna az Isten, vagy hűsége, szeretete ingott volna meg?**

Hóhérai amikor látták, hogy ezt a testileg gyöngének látszó asszonyt semmi szenvedéssel nem tudják megtörni, Júdás harminc

---

* Rabéletéről olvashatunk: The Pastor's Wife — **A lelkész felesége** című könyvében. Nekünk is ez a főforrásunk.

ezüstpénzével próbálkoztak. **Kétezer év alatt ebből az ezüstpénzből arany, gyémánt, teli csajka, magas állás, jó fizetés és senki által el nem sorolható árulásra csábító eszköz lett.** De mégsem lett soha tisztességes valuta belőle a gerinces, elvhű, bátor istenfélő számára, hanem csak a gyöngéké, az aranyborjú imádóké, az elvteleneké, hogy vele megkapják azt a zacskót is, amelynek zsinege mindig alkalmas arra, hogy akasztókötél legyen az áruló számára.

Sabinának is ígértek fűt-fát, csak tagadja meg Jézusát! Saját szabadulása mellé mérlegbe csapták férjéét is. És még ezt is megtetézik ezer más jóval, ha hívei elárulását, azok feljelentését vállalja... Válasza: „Isten Fiát megkínozták és Ő életét adta értem. **Általa elnyerhetem az örök életet.** Tudnak ennél nagyobb értéket felajánlani?" Választott. Jézust.

Csodálatos, ezek a mártírok mily egyformán döntenek. Nem tudok továbbmenni, hogy meg ne említsem William McHensey amerikai protestáns misszionárius versét, akit Afrikában 1963-ban agyonvertek. **Választottak** című versének befejező sorai a következők:

Ha Ő Isten volt, mégis meghalt értem,
Nem lehet semmi nagy áldozat Érte.
Számomra, embernek nagy kitüntetés
Minden kínt elviselni Jézusért.
Így hát az Ő ösvényét járom mindig,
Isten szerint választottam halálomig.

Hogyan tudnának Sabinának jobb valutát adni hóhérai? A Sabinának kívánatos valutát ők nem ismerik. Ehhez se mérlegük, se zacskójuk. Ezért csak abból adhattak, amijük volt: **három évi kényszermunkára ítélték!**

A már többször emlegetett Alice Panaiodort is válasz elé állították kínzói. Halálosan beteg, s rabtartói azt ígérték neki, hogy azonnal kiszabadul, ha írásban megtagadja hitét. **„Inkább meghalok a börtönben, mintsem megtagadjam az Istent!** — válaszolta. — Ha Ő akarja, majd kiszabadít, **amikor annak eljön az ideje!**" Szorongatója megvetéssel ugrott fel székéről: „Mily ostoba vagy! Rendben van, akkor csak várj, míg Isten kiszabadít!" (Amnesztiával kiszabadult.)

Sabina elgondolkodott döntésén. Örült, hogy már képes ilyenre. Ki hitte volna pár évvel ezelőtt, hogy egyszer majd így dönt? Még nem is olyan rég bilincseiben tartották az élet gyönyörei, amelyekhez mindenáron ragaszkodott. **Úgy érezte, hogy a szexnél, tomboló táncnál, női hiúságnál, kábító pohárnál... nincs jobb, értékesebb ezen a világon!** Ezért is gyűlölte, megvetette azt a Jézust, aki ezeket az értékeket tagadta, sárba tiporta... Hallani sem akart róla! Most meg **kész életét is odaadni érte!** Még jegyessége alatt is any-

nyira ellensége volt, hogy elhatározta, ha jegyese megkeresztelkedik, **megöli magát**. És amikor a keresztelés megtörtént, szobájába zárkózott, s a földön vonagolva kiáltozta: **„Jézus, én nem mehetek hozzád!** Nem akarom, hogy Richárd a tiéd legyen!"



Szexnél, tomboló táncnál, női hiúságnál nincs jobb!

Ma pedig, amikor már férjét is elvesztette, annyira Jézusé, hogy lemérhetetlen öröm számára Jézus választása. Maga is csodálkozik: hogyan lett a Jézus-taszítóból Jézusba kapaszkodó bogáncs? Mert az lett, olyan lett, mint azt az alábbi vers leírja: **Hogyan állsz Jézussal?**

Benne vagyok könnycseppjében
Getszemáni sötét éjben
Kínos, véres verejtékben
azóta is:
ami Neki fáj,
hulló könnyeimen át
nekem is fáj...
szakállában én vagyok
legjobban arcához simuló!
bogáncsként is, omló,
ruhája egy redőjében
jól elrejtőzve,
megkapaszkodva,
hogy mindenüvé
cipel magával
bármerre jár...
és amikor lát
botladozva, esve
keresztem súlya alatt,
biztat egyre:
életemet adtam érted is...
és gyengéden kérdezi:
„Asszony, miért sírsz?"
elcsitul akkor minden jajom!
Imádott, sebhelyes kezedben
Feltámadt Krisztusom.

Tk.



Ruhád redőjében rejtőzött bogáncs vagyok.

Sabina hát felkiáltott: **„Te hordozod értem, én hordozom érted, Uram, a nehéz keresztet!"** Sőt már másokét is, és másokért is. Mert már mindenkit Jézushoz szeretne vezetni. Elhatározta, hogy ennek érdekében imával, szenvedéssel, jó példával mindent megtesz, Meg is tette. Csak az ég angyalai tudnák megmondani, hogy mennyit tett és milyen eredménnyel. Mert ő is olyan volt, mint a Panaiodor által említett rablány, aki éhező rabtársával még a halálosan szűk ételadagját is megosztotta, mondván: **„Csak színlelném Isten szeretetét, ha rabtársaimat áldozatosan nem szeretném!"**

Jézusról olvassuk, hogy halála után leszállt a pokol tornácába. Átvitt értelemben ez történt Sabinával is, mert börtönei és munka-

táborai valóban a pokol tornácai voltak számára. A kommunizmus a sarló és kalapács jegyében munkásparadicsomot ígért! Helyette a sarlóból, kalapácsból ekét, jármot gyártott és igavonó barommá tette vele az egész világot. A Duna-csatornai kényszermunka hallatlan megpróbáltatásai semmivé tették testét. Szinte nyomorékká őrölték. Biztosnak látszott, hogy élete beleépül a csatornába! De lelke nem volt csont-bőr testéhez kötve. Sőt, mintha a test senyvedésével lelke izmosodott volna. Kiszáradó vére a lélek elixírjévé párolódott volna. A lelankadt tagok a lélek szárnyaivá tollasodtak. **Ahogyan fogyott a vére, úgy gyarapodott a hite! Ahogyan nőtt körülötte a szenvedés tengere, úgy nagyobbodott az örömök szigete.** Mindent természetfeletti szemmel nézett s ezért még haldokolva is az élet bőségét árasztotta maga körül.

Rabtársnői szemében mindez ellentmondásnak, lehetetlennek látszott. Csodálkoztak is. Szerették volna tudni a titkát. Sabina így magyarázta meg nekik: **A jelent múltnak kell nézni, és a jelent múltként kell átélni!** Katasztrófák mindnyájunkkal történnek. De ha egyszer túl vagyunk rajtuk, már nem ártalmasak. A múltra visszagondolva, még a tragédián is tudunk mosolyogni. S ha éppen nem is mosolygunk, de már csak különösebb fájdalom nélküli **emlék**, és nem a jelen vesékig ható kése! Hol vannak már azok a gyötrelmek, amiken keresztülmentem? **Nekem a jelen szenvedései a múlté.** A jelen pedig örvendezés az Úr közelségében. **A keresztény lelkében az öröm örök jelen.** Már most a mennyben vagyok, ahonnét ki nem mozdít senki és semmi! Ez a bizonyosság mentett meg engem, s e **nézetem a kulcsa mindennek.** — Ezért vibrált az arcán mindig rejtett mosoly.

Halálos betegen rabkórházba került. A politikai tiszt személyében utánalopakodott a kísértő:

— Ha ily kiváló kórházak vannak, amelyeket ingyen el lehet érni, kinek van szüksége Istenre?

— Főhadnagy úr, míg ember lesz a földön, mindig szükség lesz Istenre, aki az életet adja és az egészséget! — A tiszt dühbe gurult:

— Hogyan merészel közbevágni? Hogyan tud ilyen kacatban hinni?

— Főhadnagy úr, minden ház lakója tudja, hogy házát mérnök tervezte. Éppen úgy, aki banketten vesz részt, tudja, hogy az étkeket a szakács készítette. Mindnyájan meghívattunk az élet bankettjére, amelynek asztala tömött olyan jóval, **mint a nap, a hold, a csillagok, az eső és ezerféle gyümölcs**. . . És tudjuk, hogy ezt a bankettet Isten készítette nekünk.

A politikai tiszt nevetett s gúnyolódva kiment Sabinára vágva az ajtót. Sabina pedig szomorúan nézett utána, mert ő a hitetlenséget nem gonoszságnak, hanem Platónnal „betegségnek" tartotta,

amit szeretettel kell gyógyítani. Nem vallotta Arisztotelész nézetét, aki szerint: **bottal addig kell verni a hitetlent, míg hivővé nem lesz.**

Ilyen örök kísértésnek és agymosásnak természetesen a többi rabok is alá voltak vetve. Ha nem személyesen gyúrták őket, akkor közösben, mint előadást hallgatókat. Egy agymosó elragadtatással mesélt nekik az oroszok által fellőtt műholdról. „Csodák csodájára — áradozott szinte fuldokolva — a földről ezer és ezer kilométerről irányítja az emberi tudomány!" A raboktól hozzászólást kért, mire a rabok egyike így válaszolt: „Hülyéknek kellene lenniök azoknak, akik el tudnák hinni, hogy **ezek a csodálatos műholdak magukat alkották**, maguktól indultak el, maguk mérték ki pályájukat... Márpedig, ha kell, hogy e csodálatos műholdaknak alkotójuk legyen; ha kell, hogy olyan löveg legyen, mely a végtelenségbe hajítja őket; ha kell, hogy az embereknek csodás irányító műszereik legyenek, amellyel a világ másik végéről is irányítani tudják műholdjukat, akkor **még inkább kell, hogy alkotója legyen a sokkal nagyobb napnak, holdnak, csillagoknak**, amelyekhez képest a műholdak semmik. Ki az, aki alkotta őket? Ki az, aki világba röpítette őket, kimérte pályáikat és irányítja őket?" Az agymosást megszakították. A feleletet másnapra ígérték, de soha nem jöttek elő vele.

A rabok markukba nevettek, mert Sabináék tudták erre a saját feleletüket, s tudták a kommunistákét is, ami az lett volna: mindez a **véletlen szüleménye**. Nevettek bárgyú feleletükön, holott ők még nem hallottak semmit Szentágothai János nyilatkozatáról, aki a mai Magyar Tudományos Akadémia elnöke, a Pápai Tudományos Akadémia tagja, aki szerint: „Ma már nyilvánvaló, hogy **nem egészen a 'véletlen'** véletlenek és a határfeltételek egymásra hatása hozta létre a galaxisokat, csillagokat, bolygórendszereket és végül a mi naprendszerünk egy kis bolygóján az embert!" Nem tudtak semmit a Nobel-díjas Jacques Monod nyilatkozatairól sem, amely szerint „az élet fejlődésében eddig eltelt három és fél milliárd év alatt minden teljesen a **véletlen és a szelekció műve, sokkal nagyobb hitet kíván, mint bármilyen hittétel elfogadása. Az egész fejlődésben alapvető és szinte félelmetes tervszerűséget** lehet látni. Úgy látom, hogy a világ tervszerű kialakulásának és fejlődésének alapvető menetébe, egészen az emberig, **be volt építve a mai élővilág létrejöttének programja.**"

Sabináék a várt magyarázó előadás helyett másikat kaptak. Az agymosó bizonygatta nekik, hogy lélekre nincs szükség, mert az emberi fejlődés csak az anyag által történik! **Csak anyag van, lélek nincs!**... Az egyik rab, aki zongorista volt, szót kért. „Hogyan lehetséges akkor az — kérdezte —, hogy én hosszú évtizedes gyakorlás által sem tudok úgy zongorázni, mint **Mozart, ez a zseni** tudott hatéves korában? Mert ez a gyerek **hatéves korában fekete terítő-**

vel takart billentyűkön is csodásan zongorázott. Hiszen gyakorláshoz elegendő ideje sem volt. . . " Felelet helyett más tárgyra tért az agymosó.



Mozart terítővel letakart billentyűkön zongorázott.

Sabina előtt Isten léte, az élet értelme világos volt, mint a nap. Mindig csodálkozott, hogy egyik-másik embernek mennyit kell gyötrődnie, keresnie, kutatnia, míg rátalál az Istenre. S legtöbbször ez éppen a **tudósok soraiból kerül ki!** Talán ez azért volna, mert ők a napba néznek és a borzalmas fény megvakítja őket? Gondoljunk csak Humbold Sándor nagy tudósra, aki nyolcvanéves korában ezzel zárta be életét: **„Az élet a legnagyobb ostobaság!** Ha legalább azt tudnók: mi végre vagyunk a világon?! De minden rejtély marad. **A legnagyobb szerencse még az, ha valaki butának születik!**" Ugyanekkor Chaldea „primitív" ősnépe így imádkozott: „Tiéd az ég és a föld. Te vagy a kegyelmes Isten. Te vagy az éltető erő. Te vagy a szabadító. Te vagy, aki a halottakat feltámasztod az életre!" (Giesswein: Mizraim és Assur tanúsága)

Hadd említsem még meg a világ egyik legismertebb nagy íróját, Victor Hugót. Fiatal korában a **hitetlenség mestere**! Ahogyan öregszik, érdeklődése fokozatosan a halál utáni élet lehetősége felé fordul. Végül rátalált olyan valamire, ami megváltoztatta egész lényét. A francia parlament előtt ezeket mondotta: „Engedjék meg nekem, hogy egyenesen itt mondjam meg és jelentsem ki, hogy **hiszek**!

Mélységesen hiszek a jobb világban. Számomra ez sokkal reálisabb, mint e nyomorék álom, **amit mi életnek nevezünk.** Hiszek meggyőződésem teljes erejével, annyi küzdelem, annyi tanulmány és annyi bizonyíték után. Ez a lelkem legnagyobb vigasztalása."

Ezt a Victor Hugó-i **„annyi küzdelmet és keresést"** nagyon szépen írja le Seres Péter: **Megtaláltam** című költeményében:

Kerestem, ezerfelé, ezer alakban:
Kutattam, régi romokon, templomokban,
Csillagok közt, sárguló könyvekben,
Örökké újjászülető természetben.

Kerestem, ezerfelé, ezer alakban:
Kutattam, békében és háborúban,
Sötét kunyhóban, fényes palotában,
Átokvert rabságban, áldott szabadságban.

Kerestem, ezerfelé, ezer alakban:
Kutattam, élet és halál határain
Szálltam, képzelet száguldó szárnyain
Napsütésben és viharban.

Kerestem, ezerfelé, ezer alakban:
Kutattam, ami kutatható, mindent.
Végre megtaláltam — önmagamban,
Az élet örök célját, Istent.

Igaza van Seresnek, legtöbb ember keresi az Istent mindenütt, **csak** ott nem, ahol legkönnyebben megtalálná, a **szívében.** Olyanok, mint az ausztráliai kis 9 éves Terri Tao, a **szuperzseni**, aki kétéves korában ír, olvas, gépel, hatéves korában pedig Einstein relativitás elméletét olvassa. Kapott hatalmas messzelátót, és most azzal vizsgálja a csillagokat, **„mert szeretné megtalálni az Istent, aki odafenn van!"**

Ha a börtönben ilyenről szó volt, én mindig a következő mesét mondottam el rabtársaimnak:

„Egyszer volt, hol nem volt, volt egy szeszélyes királykisasszony, akinek kastélyát hét csodás ablak tette híressé. Ha kinézett rajtuk, minden ablakán át hétszerte világosabban látta a föld minden dolgát, mint az előbbiben. Birodalmából a földön bárki elrejthette magát bárhová. És ha úgy sikerült elrejtőzködnie, hogy a királylány nem tudta megtalálni, akkor megkapta a kezét. Ha azonban megtalálta, akkor a rejtőzködő a halál fia lett.

Sok éven át számos szerelmes ifjú lovag próbálkozott, de egyik-

nek sem volt szerencséje. Végül egy nagyon ügyes jelentkezett. Miután elrejtőzködött, megkezdődött az életre-halálra szóló játék.

A királyleány egymás után nyitotta ki ablakait. Rajtuk keresztül kutatta a tenger mélységeit, a hegyek sziklaormait, barlangjait, az őserdők dzsungeljeit, a városok palotáit, a puszták szélverte sátorait... — de mindhiába! A lovagot sehol sem találta. Fáradtan oly dühösen csapta be az ablakokat, hogy a kastély minden ablaküvege betörött.

— Ugyan, hová bújhatott ez az ügyes lovag? — kiáltotta.

S mögötte megszólalt egy szép férfihang:

— **Ide, mögéd, királykisasszonykám!**

— Hallatlan — csapta össze tenyerét meglepetésében a szeszélyes királykisasszony —, **mindenütt kerestelek, csak pont közelemben nem, te vakmerő!**"

Így hányan csapják be istenkereső ablakaikat, mert nem találják, holott **a szívükben van.** Sabina rabtársai is tudták, mert osztozkodtak bölcsességében és a megtalálás örömében. Sabina különösen az apácákat emlegette, akik nemcsak mindig imádkoztak, hanem énekeltek is. Valéry is hangsúlyozza: Közelükben lenni könnyebbség, békesség és örömben való részesedés!

SZENTÍRÁSUK nem lévén, Sabináék éjjelenként emlékezetből idézgettek belőle egymásnak, vagy meséltek el nagyobb ismert történeteket. Számukra ez érbe adott táplálék volt, amely erőt adott nekik szenvedéseik elviselésére. Jákob létrájának egy foka, amely följebb segíti őket Ahhoz, akit Istenüknek neveznek. „A román börtönökben — jegyzi meg Sabina — a **Száj-Biblia** forgott."

Panaiodor hasonlót említ: „Míg mások nyugtalanul jártak a zárkában, a hivők nyugodtan ültek, imádkoztak vagy egymásnak a Bibliából idézgettek." De Bibliát kaptak a kommunistáktól is, ha kértek, ha nem! Olyant, amelyet ők nyomtattak ki: csokorba szedve a Biblia „megbotránkoztató, ellentmondó" részeit; kinevetve, megcáfolva azokat. Ők e sátáni mesterkedésen csak nevettek — de örültek az eredeti szövegeknek —, mert nem volt előttük titok, hogy **a Biblia a léte óta nemcsak felfelé segítő létra, hanem lefelé buktató is lehet.** Tudták, olyan isteni **bumeráng, amely vagy célba talál, vagy megöli elindítóját.** A Biblia **betűje** lehet „olyan döglött és szikkadt légy, mint a száraz kabóca", ha a Lélek nem lehel bele lelket. „Átkozott — mondja valaki —, aki emberi mértékre akarná zsugorítani azt, ami isteni, **a hitet a tudás rőfjével kimérni, bizonyítással pótolni az ámulatot.** A tudás az értelem bujasága, a kíváncsiság pedig a sátán arcú szeretet. Az ember az Élet Fáját kapta — benne —, ti pedig odaálltok a Tudás Fája alá, amit a Kígyó behálóz és haraptok gyümölcséből! Az ész az, amely által vezet benneteket, tükör a tenyerében, s játszik vele, hogy mint pacsirtákat elfogjon vele. **Az is-**

teni igazságot a maga botrányos különösségében kell szétkiáltani. Ha egyedül a puszta ész erejével elérhetnétek az igazságot, **akkor mire való a kinyilatkoztatás!"*** „A kibetűzhető betű az emberé — állítja másvalaki —, **a kibetűzhetetlen üzenet egyedül az övé,** aki a porba írt és két lator között kiszenvedett érettünk!" A trágyadombbá tett Bibliából csipegették hát ki Sabináék és Valeryék az életmagvakat, mint télen a varjak a kukoricaszemet az utak elhullatott ganéjából.

Meg is erősödtek úgy, hogy a Sabina által emlegetett lányként tudtak a kivégző osztag elé állni. Magasabb rangú kommunista hivő lánya volt. Amikor tudomására adták, hgoy éjfélkor kivégzik, összehívta rabtársait, hogy megtartsa velük „utolsó vacsoráját". A lehetőségnek megfelelően legalább szimbólikusan akart Jézusra emlékezni, akinek szent asztaláról valósággal már nem részesedhetett. Felemelte cserépbögréjét, amelyben zabkása leves volt, s ezeket mondotta: „Ugyanilyen föld leszek, mint az agyagbögrém. Hamarosan fű nő testemből. **De a halál több is.** És ez a többlet az, amiért a földön vagyunk, vagyis, hogy ápoljuk lelkünket!" Vesztőhelyére e szavakkal ment: „Hiszek Istenben, hiszek Jézus Krisztusban, hiszek a test feltámadásában és az örök életben. Amen." Bámulatos, mily tisztán látta ez az egyszerű lány, hogy „halálunkkal nem az illúziók, hanem a valóság felé gravitálunk"! Tolsztojt az élet értelmetlensége, méginkább az utána következő „semminek" a tudata gyötörte olyannyira, hogy a dolgozószobájában levő **kötelet el kellett rejtenie, nehogy felakassza magát!** A világ egyik legnagyobb bölcse, Szókratész, még halála pillanatában sem tudta, melyik a jobb: a földi élet, vagy ami utána következik. Sabináék és sok-sok börtönmártír tudta. **És ők örömmel választották az örök életet.**

Engem legjobban a raboknak az az igyekezete gondolkodtat el, ahogyan próbálkoznak részt venni szentmisében, áldozásban, vagy legalább annak emlékéből meríteni.

Itt van mindjárt Fényes Tóth Olga két esete. Magyar rabtársnőivel Győrből nagypénteken indítják orosz fogságba. A nagypéntek borús. „Százezrek nagypénteke — írja Fényes: Nők a Szovjet börtönében című írásában. — Minden második ember kapott egy vekni kenyeret. **Az utolsó vacsora jutott az eszembe,** amikor az Úr Jézus megszegi a tanítványainak. De itt a hóhér van velünk. És nem Jézus!"

Perpetrén megszökött orosz kísérőjétől. Beosont egy zsúfolásig megtelt katolikus templomba. „Nem törődve, hogy református vagyok, meghajtom a fejem az Oltáriszentség felmutatásakor. . .

---

* Lanza De Vasto: **Júdás.**



Ugyanilyen föld leszek, mint az agyagbögrém.

Éreztem varázsos közelségét. Valami hihetetlen erő szállt le rám. Eljöttem ide, hogy **még egyszer lássam az Úr Jézust a keresztfán.**" Csodálatos, egy halálba menő magyar rabnő legyőzhetetlen kívánsága: **az Oltáriszentség és a keresztfa!** Valaki szomorúan állapítja meg: Nyugat gyönyörű katedrálisaiban nem könnyeznek, ha Jézus szenvedéséről beszél a pap, de könnyeznek a börtönben! Miért van

ez így? Hiányzik a rabság, a szenvedés? **Búzából nem lehet mindennapi kenyér, ha a malom őrlő kövei közé nem kerül?**

Erdey Sándor (A recski tábor rabjai) mondja el, hogy Dachau borzalmait túlélő zsidó vágta nyíltan egy tábort látogató magas ávóstiszt szemébe: „Az itteni állapotok összehasonlíthatatlanul rosszabbak, mint a német koncentrációs táborok!" Tehát a recski rabok kegyetlenül szenvedtek és éheztek. Mégis, húsvét közeledtével, nincs nagyobb gondjuk, mint az, hogyan áldozhatnának meg a nagy ünnepen. Tervet szőttek, holott tudták, nagyon meglakolhatnak érte. Dolgozott közöttük egy idős, faluból bejáró munkás. Úgy gondolták, hogy vele hozatnak ki egy szentostyát. Darabokra törik, vatta közé teszik, fülbe rejtik, és így csempészik be az elkülönített táborukba. Ott aztán már könnyű lesz szétosztani azok között, akik igényelnek belőle. Ám tervük nem sikerült. Valamelyik besúgó kihallgatta őket. Az ávósok rajtuk csaptak. A csempésző munkást elbocsátották, a bűnrészeseket pedig megbüntették. De egyikük sem panaszkodott azért, mert tudták, kiért és miért vállalták ezt az áldozatot. Hihető, húsvétkor a feltámadt Jézus jobban közöttük volt, mint akik kint, szabadon ünnepelhették.

Valaki mesélte nekem, hogy Vácott abban a zárkában, amelyikben a jezsuita Kerkai atya raboskodott, misét végeztek. Volt velük egy fiatal zsidó is. Mikor az áldozáshoz jutottak, **a zsidó letérdelt és könnyezve kérte, hogy ő is kapjon belőle. . .**

Sabinát szabadulása előtt egy kitüntetésektől roskadozó tiszt hallgatta ki. Míg beszélt, nagy iratcsomóban turkált:

„— El kell ismerned, hogy ezen a helyen nagyobb hatalmam van, mint Istennek! Legalábbis ő ebben a hivatalban nem sok közbenjárást eszközölt ki. Elfogadod ezt? Szégyelled már a vallásodat? Analizáltad már, hogy a kommunista társadalomban nincs szükség Istenre? Hogy reá már többé neked sincs szükséged? Ha valamikor kiszabadulsz, majd látni fogod azt a csodálatos eredményt, amit elértünk. Pedig **ez csak a kezdet**!

— Azt látom, hogy hatalmas vagy — felelte Sabina. — És valószínűleg vannak olyan papírjaid, amiket én sohasem láttam, holott ezek döntenek sorsom felett. Ám Istennek is vannak papírjai, iratai, **amelyek nélkül sem én, sem te nem élhetünk.** Ezért, akár itt tartasz, akár kiengedsz, úgy fogadom, mint számomra a legjobbat!

A tiszt öklével verte az asztalt:

— Hálátlan vagy! Hálátlan! Sajnálom, hogy te még mindig nem tanultál a leckéből és ezt jelentenem kell! — És pár percig ordított műfelháborodásában."

Panaiodort, Sabina rabtársát, nem kiengedője fricskázta meg, hanem ő, a rab füstölt orra alá. Pedig ez is nagyhatalmú úr volt.

Kopott ruhácskájában, kicsi batyujával már a börtön küszöbén állt, hogy kilépjen a szabad világba.

— Uram, azt állítottad — búcsúzott rabtartójától —, hogy sohasem szabadulok ki, ha írásban nem tagadom meg Istent. De lám, Isten másként rendelkezett. Kiszabadított!

— Nem Isten, hanem a párt szabadított ki — vágott vissza a tiszt.

— Ha Isten nem így döntött volna, a párt sohasem engedett volna ki.

A tiszt válasz nélkül otthagyta. . .

Sabina tisztje is dühöngött, de ez már se nem szorzott, se nem osztott. Sabina papírja, melyet emlegetett, rendben volt, ki kellett szabadulnia. **Ugyanis e papírok szerint nem emberek, hanem Isten kezében van életünk sorsa!**

És ezt az „Írások" asszonya nagyon jól tudta!

Írásait lobogtatva lépett ki a kapun. . .



IX. fejezet

Börtönharang

„Úgy-e hogy készüljünk a feltámadásra?"

(Pákozdy F.)

„Aki nem volt ateista húszéves kora előtt, és aki ateista harmincéves kora után, az nem teljes értékű ember!"

(Goethe)

„Szűk légű börtön, sem a kemény bilincs a szellem erejét meg nem köthetik."

(Shakespeare)

Nagycsütörtök emlékéből és húsvétra való készülődésünkből éltünk. Közben a Jézus-arcú a kenyérkelyhünket „rabharanggá" alakította,* és azt állítgatta, ha a Rómából visszatért harangok a városban megszólalnak, az ő rabharangja is megcsendül. Kételkedtünk. A kenyérharang legfeljebb zöröghet, de semmi esetre sem csilingelhet, noha kis szívecskét mesterkedett bele. De ő váltig erősítgette:

— Majd meghalljátok. Most néma, mert messze a többiekkel Jézus halálát siratja. De ha visszajönnek a feltámadás hírével, úgy fog csengeni, mint a Szent Anna legszebb harangja!

Akadt közbeszóló:

— Én meg azt állítom, ha e rabharang megszólal, ez azt jelenti, hogy egyikünk sem hal meg a börtönben. Még a tanítónk sem! **Mindnyájan kiszabadulunk börtönsírunkból!**

---

* Lásd előzményét a Kenyérkehely című fejezetben.

— És ha nem szólal meg? — nyűgösködött valaki.

Senki sem felelt. Mindnyájan csak mosolyogtunk, még a halálra ítélt tanítónk is. És ez a mosoly azt jelentette: **a csodának meg kell történnie!** Az Úrnak húsvétkor semmi sem lehetetlen, ha Jézus szavai szerint a kövek is meg tudnak szólalni. Húsvét tanúságtétele éppen ez: **Istennél a lehetetlen a lehetséges!**

Nagyszombat reggelén minden szokványos munkán igyekeztünk minél előbb túl lenni. Ünneplőbe vágtuk magunkat, már amennyiben ilyesmi a börtönben lehetséges. Tizenegyen ismét az asztal köré ültünk. Előttünk a néma kis „börtönharang", semmi más. Az ablak felé fordulva csendben vártunk. Lelkünk a Szent Annában. A pap ajkát lestük, mikor ejti ki a csodás szavakat, amit majd átvesznek a visszatért harangok, hogy világgá zengjék:

JÉZUS FELTÁMADOTT!

Már jó bent jártunk a délelőttben, amikor a Szent Anna egyik harangja bizonytalanul megkondult, hogy aztán vad ujjongással a város valamennyi harangja hozzácsatlakozzék. Még a Nyilas-telepi harangjaink is idehallatszottak, mert a feltámadás hirdetésénél a harangok nem ismernek határt.

A szent börtöncsendnek, némaságnak, feszült várakozásnak is egyszerre vége lett. Felugrottunk. Jézus-arcúnk megragadta rabharangocskáját s az asztal felett kirobbant örömmel rázni kezdte:

JÉZUS FELTÁMADOTT!

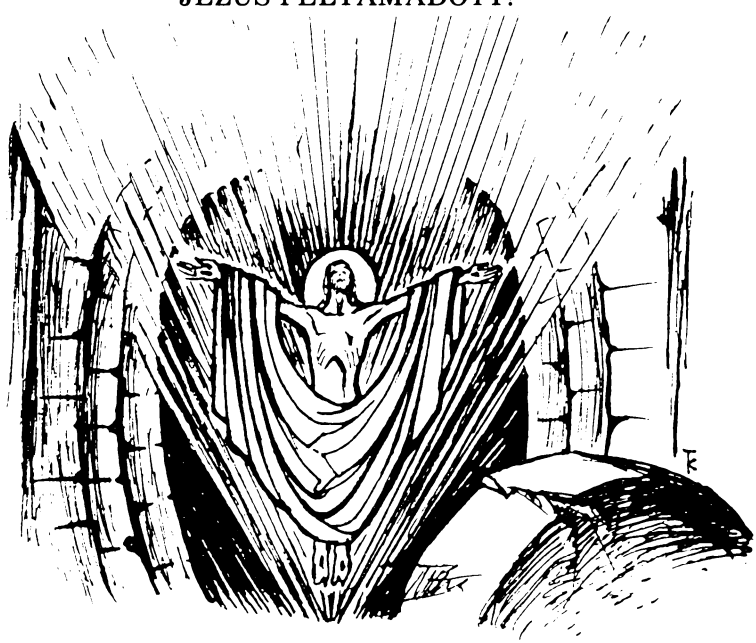

Jézus feltámadott! Alleluja! Alleluja!

Kezében a kis rabharang finom csilingelést hallatott. Minden rab csodálkozó szeme rajta függött. Tényleg szól, vagy képzeletük áldozatai? Isten csodát csinált volna zárkájukban, hogy higgyenek feltámadásukban? Kezük a fülükön, úgy hajoltak a csoda felé...

Csak én nem ámultam és csak Jézus-arcú nem csodálkozott. A húsvéti csoda titka nekünk nem volt titok.

A kápolna kis csengőjét én ráztam az asztal alatt!

A rabfülek hamar ráakadtak a hang forrására. Egy pillanatra meghökkentek. Aztán viharos tapsban törtek ki. Egymás kezéből kapkodták a kis kenyérharangocskát. Mindegyik olyan lelkendezve rázta, mintha valóban az ő harangocskája szólna. **Isten akarta, hogy harangocskájuk így szólaljon meg!** Egyébként nekik már valóban úgy tetszett, hogy az csilingel, s annak a hitüknek ad hangot, hogy nem börtönben halnak meg! Közben hárman ismételgették a húsvéti miseszöveg gyönyörű hitvallását:

Tudjuk, Krisztus feltámadott!
Újra él a volt halott!
Győzedelmes Krisztus,
légy sírnyitónk!
Alleluja! Alleluja! Alleluja!

Miután a rabok egymásnak boldog húsvétot kívántak, előszedték húsvétra őrizgetett kis ennivalójukat. Olyan boldogan csipegették, mintha otthon ülnének a terített húsvéti asztalnál. Program szerint evés közben nekem el kellett mondanom gyerekkori húsvétomat. Ennek szárnyán repültek velem haza...

Könnyű volt az emlékeket visszaidézni, hiszen abban is szerepelt egy csengő, kis harangocska. Nagyszombat délelőttjén édesanyánk kezében az a nagy csengő, amit nagyapánk lova nyakába tett olykor, és amivel jelezték karácsony estéjén, hogy jön a csodafát hozó angyal. Mi gyerekek, körülötte az udvaron. Szorongva vártuk, mikor szólal meg a székesegyház legnagyobb harangja, a Szent Mihály, szokatlanul mély zengésével hirdetve, hogy Rómából visszatértek Jézus feltámadásának hírével. Mielőtt első kondulásához hozzácsatlakozhattak volna Eger megszámlálhatatlan harangjai, édesanyánk úgy rázta a csengőt, hogy az egész utca felfigyelt és tudta: megjött a húsvét az Agyagos utcába is. Mi gyerekek, udvarunk egyetlen s dédelgetett fájának, az eperfának estünk s ráztuk, ahogyan csak bírtuk, hogy minél bővebb termése legyen! Anyánk pedig a zengő csengővel befutott a ház minden szobájába, istállóba, ketrecek és ólak elé, mindenhová becsengetve és bekiáltva:

JÉZUS FELTÁMADOTT!

Húsvét örömére és áldására mindennek szüksége van! A csengő szokatlan hangjára, vad ugrándozásunkra és kiabálásunkra, mert mi is hirdettük a harangok jó hírét, a csirkék rikoltozva futkároz-

tak, a malacok nyugtalanul röfögtek, a kutyák ugattak, a ló az istállóban félénken horkantott... De mi, gyerekek, mindezt annak vettük, hogy ők is a feltámadásnak örülnek.



Édesanyánk rázta a csengőt, mi meg az eperfát.

Amikor az örvendező városi harangok elhallgattak, édesanyánk is letette a csengőt. Házunk legnagyobb keresztjéről (amire később megeskettetett, hogy a „sarló-kalapácsos" börtönök keserveit és titkait majd elmondom a világnak) levette azt a lila lepelt, amellyel feketevasárnap befedtük. Leokoskodta róla Jézus testét, a korpuszt. Nem lehet már rajta — magyarázta anyánk —, mert a zsidók sírba tették, onnét pedig feltámadott. Így a zsidóknak a Golgotán csak Jézus nélküli keresztfa maradt.

A csupasz keresztet leánytestvérünk kezébe adta, merthogy asszonyok voltak az elsők, akik Jézus feltámadásáról hírt adtak a világnak. Szomszédunk ócskavas és fűszeres zsidó volt. Nagy deszkakerítéssel határolta el magát tőlünk. Mivel most nekünk az ő családja jelentette az egész világot — s nem azért mert zsidók voltak —, amelynek Jézus parancsaként hírül kell adnunk feltámadá-

sát, a kerítéshez mentünk. Testvérünknek a kereszttel háromszor meg kellett ütnie a deszkát és mondania: Salamon Sárika — így hívták a kis unokát —, Jézus feltámadott! Mi meg ráfeleltük: Valóban feltámadott, pedig megölték! Aztán a keresztet átvette tőle János nevű testvérünk, mivel Szent János apostol futott legfrissebben a már üres sírhoz. Háromszor ő is megkopogtatta a kerítést, de már hangosabban mondta: Salamon néni, Jézus feltámadott! Mi többiek ráfeleltük: Valóban feltámadott, pedig átszúrták a szívét! Végül én következtem, a legidősebb fiú, mint Szent Péter képviselője. A koppantások után már kiáltanom kellett — talán azért, mert az öreg nagyot hallott, vagy túl nagy a világ? —: Salamon bácsi, Jézus feltámadott! Hiába ölték meg! A többiek meg hozzátoldták: Ha nem hiszi, nézze meg Jeruzsálemben! Sírja üres!

Nekünk gyerekeknek ez nagyon izgalmas volt. Mintha színdarabot adtunk volna elő. Izgultunk, hátha valamelyikünk belesül a szerepébe. Kipirultan mentünk a szobába. A kereszt visszakerült a helyére. De a korpusz csak Jézus mennybemenetele napján. Ám akkor igen, mert mint édesanyánk suttogta: Jézus teste nélkül a kereszt csak akasztófa! Jézus pedig nem akasztófán halt meg, hanem kereszten! A kereszten kell lennie, mert ezután már nem a zsidók, hanem naponként mi szegezzük keresztre bűneinkkel. A kereszt alá egy feltámadt Jézust ábrázoló képet tett és csak akkor vette el onnét, amikor a korpusz visszakerült a helyére.

A szoba közepén egy nagy felterített asztal várt bennünket. Terítőjén az utolsó vacsora jelenete volt kihímezve. Az asztalon nagy mazsolás kuglóf, illetőleg „Mária-kenyér" és „Mária-tej", ahogyan édesanyánk nevezte őket. Ez várt bennünket. Ma is csurog a nyálam, ha rájuk gondolok. Ezekből ő is csak ilyenkor adott. Máskor soha. Még karácsonykor sem. De nem is tehette, mert Mária Jézusát csak húsvétkor várta e királyi ételekkel. El is mesélte mindig, hogyan is várta Fiát.

Jézus mindenkit megelőzve először édesanyjának jelent meg, Máriának. Még nagyon kora reggel volt, mégis Jézus édesanyját terített asztalnál találta. Látszott, vár valakit. Ezt mutatta a terített asztal: fehér kenyérrel és tejjel. Ráköszöntött anyjára és mindjárt meg is kérdezte:

— Édesanyám, kit vársz e terített asztallal?

— Téged, fiam! Téged, egyetlenem!

— Hát hitted, hogy jövök? A kereszt után? A sír után is hitted?

— Nem hittem, fiam, hanem tudtam, hogy jössz. Már a harmadik napja várlak!

— Édesanyám, én egyetlenem, nagy a te hited. Még a hétpecsétes sír se bírta kioltani! Ezért a hitedért ígérem, hogy te sem ma-

radsz három napnál tovább koporsódban! Neked mindig ott kell lenned, ahol a fiad van!

— Egyél, gyöngyöm! — biztatta Mária. — A kuglóf mazsolái az én örömkönnyeim.



— Egyél gyöngyöm! — biztatta Jézust Mária.

— Édes, szülőanyám, most csak egy csipetnyit és csak kortyocskát, mert sietnem kell. Látod, Mária Magdolna mily keserves sírással közeledik síromhoz? Sietnem kell, hogy az ő könnyeit is minél előbb örömmazsolává változtathassam.

Ezt mondva ujja hegyével megérintette a Mária-tejet s vele áldást hintett a Mária-kenyérre. Bele is csípett. De már el is tűnt. . . A kalácsokat ezért a feltámadt jézusi áldásért visszük holnap a templomba. Az ételt ízletessé és egészségessé az Ő áldása teszi.

Mi gyerekek magunk között a Mária-kenyeret „allelujás-kenyérnek" neveztük, mert amikor édesanyánk az első darabkát adta belőle, alleluja szóval nyújtotta s azzal is kellett átvenni.

Míg mi vidáman falatoztunk az allelujás-kenyérből és ízlelgettük a tejet, ő az udvarba sietett. Válogatott magokat szórt a csirkéknek. A lónak külön abrakos szénát adott. A malacoknak kedvenc moslékukat vitte. Még a verebeknek is szórt valamit a szemétdombra, hogy most mindenki és minden örüljön, mert Jézus feltámadott. Mivel ferences harmadik rendi volt, lehet, hogy ezt a gondolatot

Assisi Szent Ferenctől tanulta, aki karácsonykor ugyanezt tette, még a vadállatokkal is...

* * *

Ma is csak meghatódva tudok visszagondolni minderre. Édesanyámnak és kortársainak mély hitére és színes élményvilágára. Inkább szívükkel éltek, mint fejükkel! Számukra húsvét volt minden ünnep koronája. Jelen és jövő életünk örök záloga. Isten szeretetének hallatlan tanúságtétele. Ők még nem nyusziztak, még nem barikáztak. Nem volt még II. vatikáni zsinat, hogy utána még a húsvétot is mitologizálják. Nekik még nem zsidó egyetemi tanár, Pinchas Lapide bizonygatta, hogy Jézus valóban feltámadott, hanem a szívük! Mert korunkban már valóban úgy vagyunk húsvéttal is, mint karácsonnyal. George C. Scott, Amerika egyik legkiválóbb jellemszínésze mondotta: **„Gyűlölöm karácsonyt, mert hiányzik belőle Jézus!"** Ezzel az édesanyai hittel mentem én a börtönbe s velem együtt sok-sok rab. Ez a hit tartotta bennünk a lelket, hogy a szabadulás napjáig el ne vesszünk. Börtönben töltött húsvétjainkon az ő húsvéti gyertyájához tértünk vissza, hogy róla újra meggyújthassuk azt a hitet, amelyiknek húsvétjából még nem hiányzott a feltámadt Jézus!



Ezzel az édesanyai hittel mentem a börtönbe.

A húsvéti elbeszélésemhez még hozzátartozott egy jelenet elmondása. Sohasem éreztem olyan vallási élményt — még pappá szentelésemkor, első misémen se —, mint gyermekkoromban, amikor a feltámadási körmenet visszatért a barátok templomába. Az orgona minden sípjától kísérve a nép rázendített az egyik legdiadalmasabb húsvéti énekünkre:

Mennynek királyné Asszonya,
Örülj, szép Szűz, alleluja!
Mert mint megmondotta vala,
FELTÁMADOTT, ALLELUJA!

Remegett a lelkem. Borzongott a hátam. Vakító fényben tündökölt Jézus feltámadt szobra. Tüzet, örömet éreztem a szívemben. Emlékszem, mintha csak tegnap történt volna, mindig reszketve figyeltem, hogy velem együtt remeg-e az énekre a főoltár mögötti hatalmas ablaküveg. Úgy figyeltem, olyan izgalommal, mintha a feltámadás ténye ezen múlt volna. Ha másnak mondtam volna ezt, kinevetett volna. De számomra szinte létkérdést jelentett. És az ablak mindig rezonált. A diadalmas éneklés között is kihallható rezonanciával. Boldog voltam, mint azóta soha, mert Jézus valóban feltámadt...

E boldogság rezgését érzem e börtön délelőttjén is, amikor a többiek élményeimet hallgatva, allelujás-kenyerüket csipegetik, én meg könnyezem a Mária-kenyér mazsoláit. A Jézus-arcúnk észrevette. Elémbe tette a börtönharangot:

— Miért könnyezel, papunk? Örvendezned kellene, mert feltámadt Jézusunk! Kongasd meg a harangunkat!

Könnyeim szivárványán át ránéztem mosolyogva:

— Az örömnek is vannak könnyei! Az enyém a feltámadt Jézust látó apostoloké! — feleltem, s gyöngéden megkongattam a húsvéti börtönharangunkat.



X. fejezet

A kétcsatos próféta

„Zsarnokságban a börtön a legtisztességesebb hely!"

„Az üldöző hatalom eltűnik, de a mártírok dicsősége megmarad."
(II. János Pál pápa)

„Vagy megalapítjuk Isten országát e földön, vagy a Gonosz országának rabszolgái leszünk!"
(Endrey Antal)

Isten prófétája — ahogyan rabtársai nevezték — a debreceni börtön egyik sarkában mindig feltűnően viselkedett, ha kint viharosra fordult az idő, mint 1949 nyarán is.* Kis termetű és élénk mozgású fiatalember volt. A „felszabadulás" után az egyik vasgyárban a kommunisták hulladékválogató munkássá „degradálták". Mintha maga is vasból lett volna, az ablakunkat verő nyári felhőből szinte szikrákat pattantott ki maga felé, felénk pedig titokzatos érzelmi hullámokat. Gyújtogatta önmagát velünk, de fojtó izgalommal sokkolta rabtársait is. Ilyenkor valóban prófétaként viselkedett. Valami nem emberi villódzás ragyogta körül. Nyelve botladozott, mint az emberi láb a tengerparti sziklák között. Érthetetlen szavai jégesőként verték fülünket:

Szav, laszav, szav laszav.
Kav, lakav. Kav, lakav!
Zeér sám, zeér sám!

Zárkatársai összenéztünk: mi történt a prófétánkkal? Így még

* **Isten prófétája** börtönélményeim egyik legjellegzetesebb alakja. Rabéletünk felejthetetlen szimbóluma. **A sarló-kalapács bilincseiben** hosszan írtam róla.

nem dadogott. Így még sohasem hebegett közöttünk! Gunyorosan kacsintottak felém — akit ő az „Isten rabjának" nevezett:

— A Lélek beszél belőle? — mert a Lélekre szeretett hivatkozni.

Szemünk rátapadt a vihar előtti szögletes, láthatatlan erőtől mozgatott báb mozdulataira. Mintha megigézett lenne s valami láthatatlan hatalom parancsolna neki. Bizarrsága nemcsak félelmetes volt, hanem tiszteletet parancsoló is.

Tovább dadogva — „szav, laszav" — zárkánk közepére három széket helyezett. Az egyiket jobbjára, a másikat baljára, a harmadikat pedig háta mögé tette. Közéjük kuporodott. Mozdulataiból látszott, hogy próféta szerepet tölt be. Barlangban képzeli magát, talán Dánielében, vagy Jeremiás ciszternájában. A kinti villámok Illés szekerét varázsolhatják eléje. Ezt már csak azért is gondolhattam, mert ezt morogta magában:

— Úgy kuporodok itt, mint Illés próféta a pusztai boróka alatt. — Szerintem, hogy én is bibliai hasonlattal éljek, inkább úgy kuporgott székei között, „mint kunyhó a szőlőben, mint csőszkunyhó az uborkaföldön". Vigyázott. Ugrásra készen lapult.

Amikor Bibliáját az egyik székre hajította s az lepkeszárnyként kinyílt, hosszan, megbabonázottan nézett a használattól megsárgult lapokra, majd hangosan kiáltotta:

— „Én az Égbe megyek fel! Az Isten csillagai fölé állítom trónusomat!!!"

Egy pillanatra elnémult, mintha láthatatlan szellem tiltakozólag szájára csapott volna, mert káromkodott! Élete utolsó éjszakáján Jézus is tett hozzá hasonló kijelentést Annás főpap előtt, mire bírái megszaggatták ruháikat, mondván: Káromkodék! Méltó a halálra! Prófétánk tenyerével még száját is megtörülte, de ettől nem lett némább, hanem gúnyos kacajjal folytatta:

— „Felszállok a felhők magasságába. Hasonló leszek a fölségeshez!"

Felállt. Leoldotta nadrágszíját, amelynek mindkét végén csat fényesedett. Ismét összenéztünk: hajdan ilyent hordhattak a próféták? Már eddig is tudtunk a két csatról, de nem faggattuk, minek a kettő. Mégis, szokatlansága miatt, „kétcsatos prófétának" is csúfoltuk magunk között, mert akkor még nem gondoltuk, hogy bennük szimbólumot hord magán. De amikor rákapcsolta őket csuklóira, mindjárt sejtettem, hogy börtönbe vetett próféták láncait, vagy az Olajfák hegyén megkötözött Jézus köteleit látja benne. És ki bír a próféták fejébe látni? Olyan az, mint az Égi Bárány hétpecsétes tekercse, ami ember által kinyithatatlan. Szíját feje felett átívelte, mint Jeremiás szimbólum-igáját a nyakán. Kezébe vette nyitott Bibliáját. Egy darabig kőszoborként bámult lapjaira. Ám amikor egy villám a fény ponyvájának vakságával borította be zárkánkat

és a mennydörgés kétélű kardja fülünket hasogatta, a prófétánk felcsattant:

— Íme, halljátok Isten szájából a sarló-kalapácsos zsarnokról szóló „gúnydalt"!



Sziját Jeremiás próféta igájaként ívelte feje felett.

Felhívás nélkül is szájára tapadtunk, mint fecskefészek az eresz deszkájára. És hallgattuk, mintha az utolsó ítéleten magunkról lenne szó:

Összetörte az Úr a kevélyek botját
és a zsarnokok vesszejét!
amely veszettül verte a népeket
verést verésre halmozva,
s nemzeteket igázott le haragjában,
kíméletlenül üldözve őket!

Prófétánk ítélethirdető hanghordozása megvetővé vált, rejtett örvendezés csilingelt benne:

Így hát te is semmissé lettél.
A te dicsőséged is az alvilágra szállt!
Rothadás lett a fekvőhelyed
és férgek lettek a takaród.
‚Hát ez az az ember, aki a földet megrendítette,
aki a világot pusztasággá tette,
s aki foglyaink börtönét soha ki nem nyitotta?'...
Hogy eltűnt az elnyomó!
Messze kidobnak sírodból,
mint valami szennyes hulladékot,
odadobnak a vizesárok köveire,
mint egy széttaposott hullát...*

Ekkor prófétánk felugrott egyik székére s kiáltotta:

— Ezek az Isten szavai, hogy a jövőt lássátok, hogy megtanuljátok, „mert azon a napon — mondja az Úr —, **kemény rabságod után, ezt a gúnydalt fogod majd énekelni!**"

Szinte kimerülve, ismét a boróka alatt kuporgó próféta lett. Fejére tett „lánca" alatt mozdulatlanná vált, mintha gnóm sóbálvánnyá változott volna...

Mindnyájan lihegtünk s az elvonuló vihar után maradt sötétségbe bámultunk. Néztünk, de nem láttunk. Égettek az elhangzott szavak, mint a Jelenések könyvének földre szórt égi parazsai. Talán imádkoztunk is, bárhonnét származzanak is ezek a szavak, legyenek igazak, valósuljanak meg, mert kimondhatatlan vággyal szerettük volna rabtartóink bukása után ezt a gúnydalt elénekelni. Sokszor álmodtunk már mi erről. De álmunk olyan, „mint amikor az éhező álmodik — mondja Izaiás által az Úr —, íme eszik, s midőn felserken, üres a hasa. És mint amikor álmodik a szomjazó, és íme iszik, és midőn felserken, íme szomjas és lelke eped!"

Nem tudom, hogy miért, de nem mertünk egymásra nézni. Nem

---

* Rákosi bukását látta ez a próféta, vagy Sztálinét?

volt bátorságunk, hogy kétségünknek vagy hitünknek hangot adjunk. Remegő remény tartott bennünket a kétcsatos próféta szíjbilincseiben. Mindnyájan az ablakon bámultunk ki, mintha kétségeinkre s reményeinkre a megfellebezhetetlen választ a börtön ablakai előtt rohanó viharfelhőktől, az agyunkba vágó messzi villámoktól és az egyre halkuló mennydörgésektől várnánk... **Vagy az Istentől**, Aki minden viharnak — a vörös viharnak is —, minden zsarnoknak — Sztálinnak, Rákosinak is — összetörő ura és a beláncolt börtönajtók kinyitója?...

Rabtársaim megrezzentek, amikor a mozdulatlan prófétánk mellé léptem:

— Kelj fel, testvér! Pihenj meg egy kissé! Isten szavának hallásába és tolmácsolásába is bele lehet fáradni!

Engedte, hogy felsegítsem. Úgy nézett rám, mint Jeremiás nézhetett Ebed-Melechre, a királyi palota tisztjére, mikor az kötéllel hirtelen kihúzta ciszternájából. Vagy úgy, mint Illés próféta bámulhatott a boróka alatt, amikor fejénél meglátta az angyal által hozott cipót és hallotta biztatását: „Kelj fel, mert még nagy út van előtted!" Mintha a másik világból tért volna vissza.

— Mondd, testvér, te sokszor gondolsz a rabokra, a börtönben szenvedőkre? — kérdeztem tőle őszinte kíváncsisággal. — Olybá tűnik, mintha a rabok sorsa lelkedben skorpióként marna. Ezért ismered a gúnydalt is. Ezért tanultad meg kívülről és mondottad el nekünk?

Vállamra tette kezét, mintha meg akarná osztani velem láthatatlan súlyát, szenvedését, keservét. Szemembe fúrta magát:

— Egyetlen pillanatra sem tudok megfeledkezni róluk! Mindig előttem az egész Magyarország, mint valami dantei pokol. Látom megszámlálhatatlan börtöneit, fogdáit, őrszobáit, internálóit, a kitelepítettek istállóit... s bennük a szenvedőket, a kénköves tóban gyötörteket. Hogyne látnám őket, amikor **testvéreim** mind és **Jézus szenved bennük?!**

Valaki közbevetette:

— Nagy-Magyarországról beszélsz? Úgy gondolod, hogy az elszakított részeken is úgy van, mint nálunk?

— Nekem nincs kis ország, nagy ország, csonka ország! Az én szívemben csak **integer** haza létezik! **A börtönélet mindenütt egyforma, ahol kommunisták a hóhérok.** Minden zárkám falára ezt a börtönzsúfolt képet festem. Minden helyiség rákerül, amelyikben tömegével tartják rabságban a magyart!

Szobaparancsnokunk gúnyosan kérdezte:

— A mi zárkánk falára is festettél már ilyen térképet? Vagy még csak ezután fogsz? — Prófétánk érezte a kérdés tőrét testében, mert egy pillanatig döbbenten nézett kérdezőjére, de a sértések so-

hasem hatoltak a szívéig. Csendesen, de prófétai homállyal és kétértelműséggel felelte:

— Igen, már festettem, de ti ezt még nem láthatjátok, mert Isten nem akarja, hogy lássátok. Ám eljön az idő, amikor látásra megnyílnak szemeitek. Ha nem itt, akkor a másik zárkában. És akkor majd megtudjátok, hol is szenvednek mártírjaink s miként teszik őket küblitöltelékké.*

Homályos jövendölését nem feszegettük, hanem visszakanyarodtunk a gúnydalra:

— Kitől olvastad az előbbi biztató sorokat? Rabok fülének túlságosan jól hangzik. Zsarnokaink bukása a legszebb muzsika!

— Ésaiástól! — felelte. — Könyvének tizenegyedik fejezetéből. Neked, mint papnak, kellene tudnod! — és orrom alá nyomta a szöveg kezdetét, mint Szent Ágoston angyala tehette a kertben, amikor azt mondotta neki: Tolle et lege! Vedd és olvasd!

Üvegesedő szemmel néztem. Tényleg ott van az elhangzott szöveg, ám hosszabban, mennydörgősebben, mint ő kiolvasni látszott. Igaziból nem olvasta, hanem **kívülről** mondotta. Ki tudja hányadszor? Csak magának vagy minden zárkának, amelyben eddig megfordult? Mélységesen hihetett ezekben a szavakban. Abban, hogy ezek senki másnak, csak **nekünk szólnak**! Látszott, ha valaki ezt tagadni merné, képes volna birokra kelni vele...

— Miért éppen azt a szöveget olvastad fel nekünk? — kérdeztem elbizonytalankodva, mert nem osztoztam hitében ilyen vaksággal.

Oly együgyű ártatlansággal nézett rám, mint a gyerek, ha szülei magától értetődő dolgot kérdeznek tőle.

— Mert az Úr akarta, hogy ezt a szöveget olvassam! Nem láttátok, hogy Ő nyitotta ki a könyvet s nem én?! Miért éppen e szövegnél, ha nem azért, hogy ezt olvassuk? Az olvasásra pedig a mennydörgések, villámok kényszerítettek, mert írva vagyon Ésaiásnál: „A seregek Ura mennydörgéssel, nagy zúgással, viharral és emésztő tüzes lánggal látogatja meg az embert." Máshol még világosabban: „Az Úr hallatja hangját orkán, zápor alakjában!" És az első pünkösdkor nem viharral, zúgással és tűzzel jelentkezett-e a **Lélek**? Ő parancsolt rám e jelek által, hogy olvassak. És a bibliai szavak által a Lélek adta tudtul Isten győzelmét a **sarló-kalapács** zsarnoksága felett...

---

* **A sarló-kalapács bilincseiben** írtam a próféta által a börtönzárka falára felvázolt térképről. Láttán elborzadtunk, mert Magyarországot olyan „festékkel" mázolta fel, amilyennel ember még nem dolgozott soha. Mivel ez szimbólum volt s legtöbbünk a próféta ígéretéről nem tudott, másként értelmezte, miként ezt az alkotó szándékolta.



Sarló és kalapács a zsarnokok szimbólumai.

— A felolvasott szövegben sehol sincs említve a **sarló-kalapács**! — akadékoskodtam. — Az, hogy ezek a bibliai szavak a kommunizmusra vonatkoznának, illetőleg zsarnokainkra. Értelmezésed nem önkényes, nem téves? Ezek a szavak évezredek előtti embereknek szóltak. Azok zsarnokaira, fáraóira s nem a mi rabtartóinkra. Ha meg korban előrehozzuk, akkor talán éppen Hitlerre, mint a zsidók méltán gondolják! Reá tökéletesen illenek e szavak, hiszen már porrá lett, szétvitte hamuját a szél a világ minden szemétdombjára!

— Tévedtek, ha így gondolkodtok! Isten évezredekkel előbb is megírathatta korunknak szóló szavait. Éppen ezért az Ő szavai mindig annak és annak a kornak szólnak, aki és amelyik olvassa. Ha a zsidók maguknak olvassák, ez az ő gúnydaluk Hitler felett? Igazuk van! Az övék! De éppenúgy a miénk is, ha Istentől várjuk bajainkban az eligazítást. A betű mögé kell nézni. Az üzenet, az ígéret szellemét kell keresni!

— Tévedek, vélitek, mert a szövegben nincs szó a sarlóról, a kalapácsról! Szó szerint nincs! Ám szellemében igen, mert zsarnokról, rabtartóról, népverőről, égig pöffeszkedőről beszél. És ki és mi a mi zsarnokunk, ha nem az és azok, amit és akiket a **sarló-kalapács szimbolizál**? A Bibliában pedig a sarló és kalapács éppen a zsarnokságnak, a pusztításnak a jelképei!

— Érthetetlen, amit mondasz. Hiszen a sarló és kalapács nem ezeknek a jelképei, hanem a tisztes, áldozatos munkáé, az emberi jólété! Ezért választották a kommunisták jelképeikké!

Kijelentésemen úgy elcsodálkozott, mint Elizeus próféta, amikor a tüzes szekéren járó Illés köntösével kettévágta a Jordánt.

— Igen, ezt mondják a kommunisták a tudatlanoknak, a vakoknak, azoknak, akik nem kellő figyelemmel olvassák a Bibliát. A tény pedig az, hogy ők a jelvényeiket nem a tisztes szerszámok, hanem a pusztító eszközök közül választották. Nem azért választották ők ezeket, mert velük jelezni akarták, hogy a kétkezű munkásság javát akarják. A beavatatlanoknak persze ezt mondják. Gyilkolni akarnak ők és nem életet adni, s ehhez kerestek megfelelő jelképeket! A sarló, kalapács pedig a Bibliában ennek jelei!

Míg ezeket mondotta, úgy forgatta megviselt Bibliáját, mint a kinti vihar a fák leszaggatott sárga leveleit. No, gondoltam, ezt a prófétánk jól „megsütötte", mint Elizeus az ökrét ekéje fájával. Ő meg mutatóujjával szinte villámként csapott az egyik lapra:

— Halljad a valót! Nyíljék ki a szemetek és lássátok, mint a Jézus által meggyógyított vak.

Kétcsatos szíjával megbilincselt keze hadonászott:

„KALAPÁCSOM voltál,
harci fegyverem!
Népeket zúztam veled össze,

és országokat dúltam fel.
Összezúztam veled férfit és nőt,
öreget és fiatalt, ifjút és hajadont. . ."

Mukkanni sem bírtunk a csodálkozástól. Látszott, győzelme nagyon tetszik neki. A látomás és igazság izgalma megfagyasztotta arcán a nagy cseppű verejtéket, mint tavaszi szellő a metszett szőlővessző könnyeit. Nem várt megjegyzést tőlünk. Bütykös ujjaival továbbviharzott a szent lapok között. Aztán csaknem a könyv végéről olvasta diadalmasan:

„A fehér felhőn Emberfiához hasonló valaki ült.
A kezében éles SARLÓ!
Az ítélet végrehajtója
harsány hangon szólt — az angyalnak:
Ereszd neki a SARLÓDAT és arass,
mert eljött az aratás ideje
és a vetés már megérett a földön!"

Kidüllesztett mellel tartotta elém a Jelenések könyvét:

— És a parancs kiadása után kezdődik a pusztítás! Íme, itt van a kommunisták jelvényeinek forrása és helyes értelmezése. Talán még a **vörös** színt is a Bibliából lopták. A skarlát**vörösbe** öltözött Kéjnőtől. A **vörös** lótól, amelynek gazdája hatalmat kapott, hogy a földön megbontsa a békét, s hadd **gyilkolják** egymást az emberek. Vagy a **vörös** bíborba öltözött Sárkánytól, „akit csodált az egész föld és hatalmát, leborultak előtte és így imádták: Ki fogható a Vadállathoz? Ki tudja vele felvenni a harcot? Gőgös, káromló szája volt és hatalmat kapott, hogy negyvenkét hónapig jártassa a száját és győzelmet arasson. Hatalma kiterjedt **minden törzsre, népre, nyelvre és nemzetre.** A föld lakói, akiknek nevei **a világ kezdetétől** nincsenek beírva a megölt Bárány életkönyvébe, **mind leborulnak majd előtte.** Akinek füle van, hallja meg!"

Nagy hanggal csapta be a könyvet. Kihívóan nézett ránk:

— Elismeritek, hogy nem a levegőből beszélek? Észrevettétek, hogy egyes nemzetek nevei **mielőtt léteztek volna**, évezredekkel előtte be vannak írva az élet könyvébe?! Istennél tudnak róluk, ismerik életüket és írják, mielőtt egyetlen is megszületett volna közülük! Ti mégis azt mondjátok: **régi sorok nem új embereknek szólnak!?**

Behúztuk nyakunkat, mint kutya a farkát, ha rá akarnak suhintani. Hogyan cáfoljuk? Mivel? Azzal, hogy nem így magyarázták eddig? Ez az újabb magyarázat. Majd jön másik! Csak állít a prófétánk és nem bizonyít. Tagadhatatlan, magyarázata jól hangzik s megejtő. De. . . de. . .

Belső vívódásunkat egyikünk törte meg:

— A kommunistáknak van egy harmadik szimbólumuk is, az

ötágú CSILLAG! Mondják, hogy azt az öt világrészt jelentené, amit majd eszméjük meghódít és általa boldoggá teszik az egész földet. Csak nem akarod azt állítani, hogy ezt is a Bibliából lopták és jelentése egészen más lenne, mint eddig hallottuk? És ha mást jelentene, mit?

Prófétánk ritkán kacagott, de most jóízűen, mint aki tudja, hogy sarokba szorította a cincogó egérkéket. Valósággal felnevetett, mint Dosztojevszkij Izáj Formicsája, amikor szibériai száműzetésében Bibliáját zokogva olvasta.

— Éppen erre akartam rátérni. Számból húztátok ki a kérdést! — felelte különös krákogással, miközben már ismét forgatta mindent tudó Bibliáját. A Jelenések könyvében, a hatodik pecsét feltörésénél állt meg és olvasta:

„Az ég csillagai földre hulltak, mint amikor a fügefa hullatja éretlen fügéit, ha erős szél rázza. Minden hegy és sziget elmozdult a helyéről. A föld királyai, nagyjai és vezérei, a gazdagok és hatalmasok, mindenki, rabszolga és szabad elrejtőzött a barlangokban a sziklák között."

Ezután a kétcsatos prófétánk a lapok közé fújt és máshonnét olvasta: „Egy CSILLAG az égből a földre zuhant. Megnyitotta az alvilágot. A nap és az égbolt elsötétedett a feltörő füsttől." Sőt, Szent János az ilyen ártó csillagnak még nevét is megmondja: ÜRÖM a neve.

Leült s egészen megszelídülve kérdezte:

— Világos, hogy a csillag is az ártalom, a gyilkolás, pusztítás jele? Hogy ezt a csillagot ötágúvá tették, helyes, mert mind az öt földrészt csizmájuk alá akarják tiporni, zsarnokságukba hajtani. Nem éltetni, hanem meghalatni! Mondjátok, hol, melyik országot tették még eddig a sarló-kalapács-csillagos kommunisták boldoggá? . . . **Vért ontottak a népből, de tejet nem fejtek nekik!** Minden rabuknak adtak csajkát a kezébe, de még barna kenyérrel sem töltötték meg! **A keserűség poharát fenékig üríttették mindenkivel, de az öröm tokaji aszújából még senkinek sem nyújtottak poharat** — kivéve a párttagokat. . . , de azoknak annál nagyobbat. Ha valamelyik nem hinné, hogy mindez ebben a könyvben benne van, tessék, forgassátok, olvassátok! De elfogulatlan elmével, s méginkább megszentelt szívvel. A Bibliát sokan lenyelik, mint János evangélista az angyal által nyújtott tekercset. **De az ő gyomrukban sohasem válik édes orvossággá, éltető táplálékká, hanem legtöbbször hánytató, görcsöt okozó, rákot előidéző keserű méreggé.** A baj az, hogy nem angyalkézből veszik a Bibliát, mint Szent János vette, hanem a tudósokéból, akik az élő testet darabokra metélik s azt mondják: ez az ember! A hitetlenekéből, akik vakondváruknál nem látnak tovább s azt mondják: ez a világ! Nincs tovább! Nem vizsgálják

meg, mint az evangélista kívánja, hogy kitől kapják a Bibliát. Így lehetséges aztán, hogy ezer évekbe múmiázott betűi által **nem Isten szól hozzájuk**, s nem lesznek a mélység küldöttei, hanem értéktelen zengő ércek és üresen pengő cimbalmok. . .

Csodás könyvét egyikünk sem vette át. Bizonytalanul néztünk egymásra. Bennem két kérdés faőrlő szúként rágicsált, megtörtem hát a csendet:

— A kommunizmus szimbólumairól tett kijelentéseid meglepően hangzottak. S tagadhatatlan, hogy meglepően elfogadhatóan. Csak azt nem értem, hogy a hitetlen, istentelen kommunizmus hogyan meríthetett a Bibliából, amikor alapítója és tagjai legtöbbje azt sem tudja, hogy létezik. Ha meg tudja, akkor gyűlöli. Nem fantazmagóra hát, amit állítasz?

Lángot vetett a szeme, a félöröm lángját, mint aki élvezettel látja, hogy a gordiuszi csomót játszva megoldhatja.

A történetírók szerint Engels és MARX ifjúkorukban nem hitetlenek, hanem **hivők** voltak, **a Bibliát nagyon is jól ismerők**. Napi olvasmányként használták. Részeket kívülről megtanultak belőle. Szó szerint értelmezték. Aztán zsidók is voltak. Marx apja előzőleg rabbi, anyja sírig hű zsidó. A Bibliából éltek s annak apokaliptikája lenyűgözte őket. Így hát nagyon is feltételezhető, hogy jelvényeik kiválasztásában a Biblia képeihez nyúltak. Csak később lettek hitetlenekké, de a bibliai ismereteiket hasznosították.

Se köpni, se nyelni nem tudtunk. Hogyan cáfoljuk meg? Ő állít, mi meg csak tagadhatnánk. Ezért a másik őrlő szúval álltam elő:

— Te úgy gondolod, hogy „angyal" kezéből veszed az Írást? Hogy az Igazság Lelke irányít? Hogy valóban próféta vagy?

— Tökéletesen így hiszem! Már mondottam, hogy maga az Isten nyitotta ki a könyvet. A mennydörgés, villámlás oldotta ki szívemet, eszemet és ajkamat. **Ezek kényszerítették szólásra a régi idők igaz prófétáit is.**

— Te nem lehetsz hamis próféta? Rossz lélektől hajtott és irányított? Jeremiás nem kiáltotta-e Jeruzsálem fülébe: „Vigyázzatok, nehogy félrevezessenek titeket a köztetek lakó próféták, mert **hazugságot jövendölnek nektek az én nevemben!**"? És a babilóniai fogságból nem kérte-e Semaja Jeruzsálem papjait Jeremiásra gondolva: „Ha olyan örjöngő férfi akad, aki prófétának akar feltűnni, kötelességtek kalodába és börtönbe zárni!"? És Jézus nem emlegette-e számtalanszor a hamis prófétákat? János evangélista levelében pedig ezt olvashatjuk: „Ne higgyetek minden léleknek, mert sok hamis próféta rontott a világra!"

Prófétánk edzett és kemény tűzben próbált próféta lehetett, mert csak mosolygott érveinken s megkérdőjelezésünkön. Szelíden válaszolta:

— Így van! Nemcsak lehetnek hamis próféták, hanem voltak is, vannak is, mint pl. Engels, Lenin és Hitler, illetőleg Sztálin. De ők nem Isten prófétái, hanem a Sátáné, ezért hamisak állításaikkal, ígéreteikkel együtt. Igaz, ezek Istenre nem is hivatkoztak soha! De én Istené vagyok. János evangélista írja: „Aki ismeri az Istent, az hallgat ránk. Aki nem ismeri Istent, nem hallgat ránk. Így különböztetjük meg az Igazság Lelkét és a tévedés lelkét." Én ismerem Istent és hallgatok a Bibliára. Egyébként is a Biblia **egyéneknek** szól. **Csak nekem!** Másnak csak akkor, ha **külön hívott az Isten**, hogy szirten álló, messze kiáltó, puszta szélén prédikáló legyek: **az Ő szája!** Hogy adjam tovább a háztetőről, amit nekem a lélek mélyén, szívem rejtett kamrácskájában súgott...

Valamelyikünk közbekiáltotta:

— Isten szólt-e már neked valamikor a Biblia által? Azon keresztül mondott-e, üzent-e valamit?

Hosszan maga elé nézett, mint az, akitől a rablók azt kérdezik: hová rejtetted a pénzedet? Látszott, latolgatja, hogy kezünkbe adja-e Aladdin lámpáját, hogy megtaláljuk, meglássuk féltve őrzött kincsét. Nem disznók előtt áll-e, akiktől maga Jézus is óvta a kincseket, a gyöngyöket, mert meggyalázzák, sárba tiporják, nevetségessé teszik Isten legértékesebb és legegyénibb adományát. Ám nem sokáig bizonytalankodott:

— Noha tudom, hogy közületek egyesek majd kinevetnek, mégis meg kell vallanom, hogy igenis Istentől már **kaptam figyelmeztetést, előrejelzést!** Meg kell vallanom, mert Tóbiás könyvében írva vagyon: „Isten tetteit fel kell fedni és hirdetni!" Sokan úgy gondolják, hogy Isten „kockajátékos"! Lehet, hogy a természetben az. De talán az embernél nem. Ámbár Isten akaratának megnyilatkozását kockavetésre is bizhatja! Olykor! Inkább olyan, mint a feltámadt Jézus: apostolai előtt megy Galileába, ott várja őket; illetőleg lopakodva követi az embert, mint az emmauszi csüggedt tanítványokat. Így vagy úgy, de mindig közrefog minket. Legkisebb, leghaszontalanabb magzatán is rajta tartja a szemét. **Szavainak, kegyelmének puha tenyerével állandóan taszítgat bennünket maga előtt, mint a pingvinanya taszítgatja kicsinyét.** Vagy olyan, mint Jézus hasonlata szerint a tyúk, amelyik szárnyai alá akarja gyűjteni csibéit. De miként a kis pingvin sokszor igyekszik anyja taszítgatása elől kibújni, úgy mi is, és hiába akar a tyúk szárnya alá gyűjteni, amikor nekünk jobb a karvaly szeme előtt. De Isten és Jézus Szíve is olyan, mint a bogáncs! Hozzánk ragad s nem tudunk tőle könnyen szabadulni. Hej, pedig hányszor vertem le én is magamról e bogáncs-szívet. Hányszor voltam süket a hivogató kotlós hangjára. **Olykor nem ismertem szavára**, máskor nem akartam elhinni, hogy **Isten minden emberkukaccal törődik! Hogy Isten bogáncs-**

szíve éppen leginkább az országút koldusának tépett, piszkos condrájába kapaszkodik! De az egyik jelentkezésekor mégis megfogott. Előrejelzésének gyors beteljesülésével, mint széltől korbácsolt bogancsot, elválaszthatatlanul isteni ruhájához ragasztott.



Isten pinvingként állandóan maga előtt taszítgat.

Mindnyájan éreztük, hogy ez a „bolond" különöseket mond, **de nem bolondokat**! Hirtelen lelki szemeink előtt megjelentek azok a jelenetek, amikor úgy látszott, hogy az Isten velünk is „kockázott", bennünket is hívott, minket is taszítgatott és adta előjelzéseit. De hasztalan! A bogáncs-szívet levertük magunkról. A kotlós szárnya alól kibújtunk. Taszítgatása elől ügyesen kitértünk! Pedig, ha hallgattunk volna rá, ha szárnyai alatt maradunk, talán sohasem kerültünk volna ide, ahol vagyunk. Illetőleg, készülhettünk volna bevonulásunkra... Lehet, hogy most e próféta száját használja arra, hogy előttünk ismeretlen célja felé irányítson... **Mert úgy látszik, hogy Isten legtöbbször más emberek által szól hozzánk.** Hogy ez az ember „bolond"? Nem mondották-e ezt Jézusról is? Mégis, **az Ő „bolondságai" által él a világ**! Mert mint Ő mondotta: Isten a tudatlanok által szégyeníti meg a tudósokat!

A kinti hőség csillapultával engedett belső lelki feszültségünk is. Prófétánknak Isten horgába való kerülése őszintén érdekelt bennünket. Prófétánk beszélő kedvében volt. Kész kincsei, gyöngyei megmutatására, azért kérdeztem:

— Nem mondanád el, mi volt az a felejthetetlen isteni figyelmeztetés, előjelzés? És hogyan kaptad? Hátha most nemcsak az eső hullásának vagyon ideje, hanem a kegyelem permetezéséé is!?

— Miért ne mondanám — felelte új tüzet kapva. — Nem azért van a kincs, hogy elássák, nem azért ég a gyertya, hogy véka alá rejtsék. Nem elrejtendő királyi titkok ezek, hanem Tóbiás Ráfaelje szerinti kinyilvánítandó isteni tett! Számomra ez az isteni taszítgatás Tóbiás halepéje volt, amely szememről két vakító hályogot vont le. Azért ma már Isten dolgaiban úgy látok, mint Tobit, Tóbiás atyja látott szeme világának visszanyerése után.

Hirtelen felpattant zárkánk ajtaja. Az osztályvezető rontott be két őrrel.

— Vigyázz! Jelentés! — kiáltotta egyikük.

Felugrottunk. Jelentésre sorba álltunk. De erre nem került sor, mert az osztályvezető hangja zárkaparancsnokunk hangját torkára fagyasztotta:

— Mi a francot csinálnak itt? — ordította s prófétánk kétcsatos bilincsét megmarkolta. — Boszorkánygyűlés vagy asztaltáncoltatás? Hallja, Isten prófétája, már itt is cirkuszozik?

Leszaggatta róla a „láncokat".

— Még egycsatos szíja sem lehet a rabnak, nem még kétcsatos! Mondja, mi ez?

— Agábusz, Agábusz öve!* — felelte prófétánk olyan közömbö-

* Agábusz próféta övvel megkötözte Szent Pál kezét, lábát s azt mondotta: A zsidók így kötözik meg és átadják a pogányoknak! (Ap. Csel. 21, 10—11)



Agábusz próféta övvel megkötözte Szent Pál kezét.

sen, mintha csak azt mondotta volna: Tisztelettel jelentem, zárkánk létszáma tizennyolc!

Az osztályvezető bamba kérdőjellel nézett ránk. Mi a nemtudás vállvonogatásával feleltünk. A két kísérő markába kuncogott.

— Apus, apus, vagy nem apus — vigyorogta az osztályvezető —, öv ide, öv oda, magának még ítélet előtt sem lehet szíja, de még madzagja sem! Értette? Tartsa a nadrágját a kezével!

— Nekem arra nincs szükségem! — felelte magabiztosan prófétánk. — Mert az én nadrágom szíja az Isten ölelő karja!

— Hát, apus, ezt a szíjat hordhatja, ha meg tudja szerezni — felelte az osztályvezető s nagy vihogással kiporzottak a zárkából. Durva csörömpöléssel ránk zárták börtönünk második ajtaját.

Zárás után a zárkában már csöndnek kellett lenni és lefeküdni. Így prófétánk titkát álmunkba vittük. Akadt köztünk, aki éjszaka Agábusz kétcsatos övével viaskodott, mint sok karú rendőrsapkapolippal, amely mindenáron a sötétzárka rohasztó tengermélyére akart lehúzni...

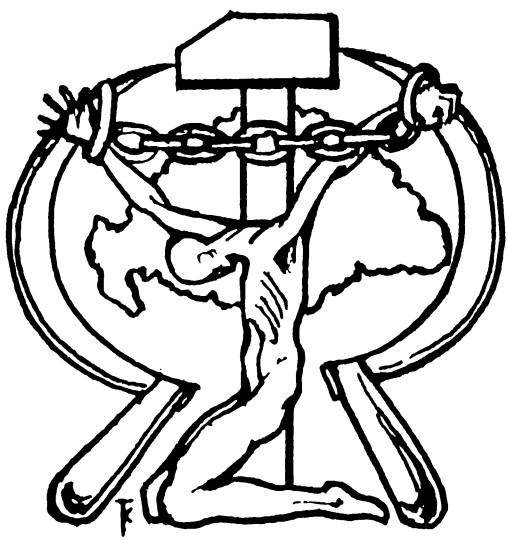

XI. fejezet

Kopogó Mózes

„Érzem, valaki néz rám,
visz, őriz ezer baj között,
de nem hagy nyugton, bajt idéz rám,
mihelyt gőgömben renyhülök.
(Babits M.)

„Meg fogom találni utamat Istenhez, aki után teljes szívemből vágyódom."
(Engels)

„Mindennek van értelme, ha Isten életünk része. Semminek sincs értelme, ha tagadjuk Isten bölcsességét."
(Lenz)

Következő reggel a „kétcsatos prófétánkat" kértük, mondaná el, amit tegnap ígért. Mintha csak várta volna felszólításunkat, oly készséggel indult. Akik fértünk, a nagy asztal köré ültünk. Ő meg elővette sálját. Annak két végén lyukat hasított s ezekbe beledugta csuklóit. Úgy látszott, hogy a sál a kétcsatos szíjat helyettesíti, amit este elvett tőle az osztályparancsnok. Mintha a próféta ilyesmi nélkül nem lenne hiteles. Bibliáját „megláncolt" kezébe véve az asztalnál mellém ült s máris kezdte:

— A falunkban élt egy koldus. Mi csak Kopogó Mózesnek neveztük. Igazi nevét talán senki sem tudta. Mózesnek hívtuk, mert hatalmas szál ember volt, olyan, mint Michelangelo Mózese. Olyan Sínai hegyet járt próféta. Erőt sugárzó arcát s vörös-tengernyi szakállát is mintha névadójától örökölte volna. Kolduláskor nem két



Sálba hasított lyukba dugta kezét.

kőtáblát, hanem két tarisznyát hordott a vállán. Az egyikben hatalmas, ősidőkből származó faborítású csatos Bibliáját vitte magával, a másikba pedig a kapott alamizsnáját tette.

Miért neveztük Kopogónak? Nem sokat tudtunk életéről, de azt suttogták róla, hogy legénykorában nagy kocsmázó, nagy duhaj

volt. Olyan dudás, aki másodmagával nem könnyen fér el egy csárdában. Nem falujában dorbézolt, hanem a környező helységeket járta sorba. Már hatalmas teste is félelmetessé tette, de ha ivott, veszedelmessé is vált. Ocsmány énekeket bömbölt, amiken még ivótársai is megbotránkoztak, pedig saját számlájára itatta őket. De ha nem kedve szerint ittak, vagy ők is óbégattak, civakodóvá vált. Szemei lángoltak, mint a megvadult bikáé. Izmai megdagadtak, mintha az ivott borát azokba lopózta volna. Tört, zúzott, az embercsontokat kutyaként ropogtatta, majd gazdáikkal együtt az utcára szórta. Valósággal utolsó ítéleti jeleneteket rögtönzött.

Egy ilyen dulakodásnál disznóölő kést kapott a combjába. Mózesünk csak úgy nézett oda, mintha szúnyog szállt volna bőrére. Szökőkútként spriccelt a vére, a kést mégsem húzta ki, sőt másnak sem engedte. „Nem érdekes — morogta —, nem az első eset! Ebcsont beforr!"

Mindenki rémülten menekült, mert ezután várták a haddelhaddot. Csak a falu protestáns lelkésze nem. A pult előtt nyugodtan szürcsölte borocskáját lelkészi palástjában. Temetésről jövet tért be az ivóba, hogy pár korttyal lemossa az út porát és a temető bánatát. Mózesünk, aki pogány hírében állt, fenyegető mozdulattal dühösen feléje fordult:

— Kegyelmed is jobban tenné, ha nem ürítgetné a boros üvegeket, hanem a templomban az Úri Szent Vacsora kelyhét emelgetné és szorongatott Bibliájából az igét hirdetné! **Ez a hely az én templomom, a Sátáné!** A magáé a másik, meg az Istené, ha van!

A lelkész nem ijedt meg. Nemcsak azért, mert már valami nyomás is volt benne, hanem mert maga sem volt széltől lengetett pusztai nádacska, hanem az a Jordán melletti próféta, aki Heródesnek szemébe merte vágni bűneit, holott sejtette, ezért életével is lakolhat. No, meg elkapta a szent buzgalom tüze is. Magasra emelte öreg csatos Bibliáját:

— Te, viperák fajzata — kiáltotta nagy erővel, mintha a temetőben lenne s azoknak beszélne, akik a koporsóban fekvőt agyonütötték. — Már a lábadban a kés kivágásodra! Káromló szádat is zárja be a magyarok Istene! — Ezzel teljes erejével nekisújtotta keménytáblás Bibliáját. Dávidként úgy találta homlokon a kocsmák Góliátját, hogy az megszédült és földre zuhant a kinyílt Biblia fölé.

Kopogó Mózes nem kelt fel. Ottmaradt a földön. Nem annyira az ütés erejétől, mint inkább a bor kábulatától. Közben a szeme a kinyílt Biblia lapjára esett. És ez az istentelen beleolvasott. De csak egy mondatot betűzött ki belőle:

„HA PEDIG a te lábad megbotránkoztat téged, vágd le azt, vesd el magadtól, jobb néked az életre sántán bemenned, hogynem két lábbal vettetned az örök tűzre!"



A Góliát földre zuhant nyitott Bibliája fölé.

A lábába mártott nagy késre gondolt és a lelkésznek imént mondott szavaira: „Már a lábadban a kés kivágásodra!" De a kést még mindig nem húzta ki, pedig a padlón már tócsában állt a vére. „Egy szúrás nem fejszecsapás a lábamon!" — mosolygott fanyarul. „Engem nem a lábam vitt a bűnbe, hanem a torkom, a gyomrom! A bor oda kell s nem a lábba, noha oda is kerülhet belőle valami" — morfondírozott bortól homályosított öntudattal. „És az Isten most mégis ezt akarja levágni? . . . Ah, ha volna is Isten, éppen velem vesződne, hogy más késével lábamat levágassa?". . . Otthagyta a kést.

Azok húzták ki, akik kocsira tették, hogy orvoshoz vigyék. De a kihúzott véres kést elvette tőlük. Könyvjelzőnek a hozzávágott Bibliába tette, amit szorítva tartott, amikor a kocsin döcögött. . .

Ám az orvosok már nem tudtak rajta segíteni, oly nagy volt sebének elfertőzése, hogy lábát le kellett vágniok. Falábat kapott helyébe, amely járáskor úgy kopogott, mintha harkály verné a száraz fa törzsét.

Így lábát ugyan elveszítette, de megtalálta a hitét. Új emberré vált. Jehovista bibliássá. A megtalált kincs fölötti örömében megtartotta régi adakozó és nótázó kedvét. **Mert aki megtalálta az Istent, annak daltól csordul a szíve és adandó kenyértől tömött a keze.** A koldus Mózes a világ dúsgazdagja lett. Mindenkit és mindent koldusaszatala vendégének tartott. Önmagát Isten ingyen kiszolgáló pincérének. Egyik kezével a testre gondolt, a másikkal meg a lélekre. Ezért is volt két tarisznyája.

Míg egyik háztól a másikig ment — de nem tért be mindegyikbe, hanem csak amelyikbe Isten küldte —, utcát betöltő hanggal zsoltárokat zengedezett. A kutyák házuk ajtajában ülve várták. Verebek a kerítéseken és az út porában ugrándozva. . . Ő meg a tarisznyájába nyúlt és vidáman törte, morzsálta nekik a kenyeret, vagy amije volt.



Tarisznyájából vidáman törte nekik a kenyeret.

— Egyetek, kis kutyáim! — biztatta őket. — Jézus szerint jogotok van az asztalról lehullott morzsákhoz. Csipegessétek madárkáim, mert Jézus szerint titeket a Mennyei Atyátok táplál!

Az alamizsnálkodó emberek nem haragudtak Kopogó Mózes „pazarlásáért", hanem kerítések tetején és nyílásain át meghatódottan lesték, mert megtanulták tőle: **Mindennek és mindenkinek joga van a mindennapi isten-kenyérre!**

Lett neki másik jellegzetes szokása is. Ha koldulni ment, magával vitte az öreg, csatos, vért látott Bibliáját is. Ha valakitől kapott alamizsnát, köszönetként nem a Miatyánkot vagy Üdvözlégyet mondotta el, mint a katolikus koldusok szokták, hanem kinyitotta Bibliáját, találomra felütötte s egy-két mondatot felolvasott belőle az adakozónak, mint „Jehova üzenetét".

Egy csikorgó téli napon találkoztam vele az utcán. Vékony öltözetben, rossz cipőben reszkettette a hideg. Sohasem felejtem el. Falában zúzmara csillogott. Nagy bajuszán és szakállán hosszú jégcsapok csilingeltek. Szeme felett a lillafüredi vízesés párájának megfagyott csipkéje. Szenvedő szemmel nézett rám... A szokottnál bőségesebb alamizsnát adtam neki. Mivel fagyott kezével alig bírta tarisznyájába tenni, melegre dörzsöltem megkékült ujjait. Nem köszönt meg semmit. A szokott emberi módon, nem! Pedig láttam, hogy a nagyobb alamizsnát észrevette. És különösen jól esett neki szívem kályhájától forrósított kezem dörzsölése. Csak ráncos kezével benyúlt tarisznyájába, kiemelte Bibliáját, **a soha el nem fogyó „kenyeret"**, amit Isten évezredekkel ezelőtt sütött és évezredek óta szel vagy szeleteltet a kívánt adagokban mindazoknak, akik reá **éheznek és érte koldulnak nála!** Az ilyen koldusnak ez a kenyér igazán az, amely égből szállott alá, amelyből, ha valaki eszik, örökké él! Ez az emmauszi kenyér, amit az út vándorai Jézustól kapnak s amely által Jézus-látókká válnak. Ez az a kenyér, amely a legtöbb királyi, nagyúri asztalról hiányzik, amit a gőgösek, tudósok, beképzeltek... ritkán élveznek. **Mert ez a kenyér csak azoké a koldusoké és éhezőké, akiket Isten lakomájára meghív...**

Kopogó Mózes az előhúzott Bibliában nem forgatott, nem lapozgatott. Egyszerűen kihúzta belőle a nagy kést s találomra úgy szúrt lapjai közé, hogy az a tenyerén kettényíljék.

— Íme, Jehova üzenete számodra! — mondotta olyan fénnyel és hangsúllyal, mintha maga is a Bibliából lépett volna ki. És búgó orgonahangon a következőket olvasta:

„Eljöve egy Judeából való próféta, név szerint Agábusz. Vevé Pálnak az övét, és megkötvén a maga kezeit és lábait, mondotta: A férfiút, akié ez az öv, eképpen kötözik meg a zsidók Jeruzsálemben, és adják a pogányok kezébe."



Íme, Jehova üzenete számodra!

Ezzel Mózesem már be is csukta a könyvet. Lágyan ugyan, mégis oly határozottsággal, mintha bírói ítélet végére ért volna és az olvasott szentencia megváltoztathatatlan lenne. Utánakaptam. Meg akartam nézni, honnét is olvasta. Mi van még utána, mert ekkor még nem ismertem a Bibliát. Utánakaptam, mert szíven ütött a szöveg. Nem értettem belőle semmit, ebből az „isteni" üzenetből. Mert hát miképpen is szólhatna nekem ez a szöveg? Milyen kötél kerülhetne kezemre, lábamra? És milyen pogányok kezébe kerülhetnék? Mi közöm nekem Jeruzsálem zsidóihoz? Nekik meg hozzám?

De Kopogóm nem adta kezembe a könyvet. Tisztelettudóan becsúsztatta rongyoskás tarisznyájába. Utánaeresztette disznóölő kését és tiltólag emelte fel bütykös ujjait:

— Nem lehet! Nincs tovább számodra. Amit még kíváncsiságból hozzáolvasnál, az már nem tartozna Jehova üzenetéhez. Csak ennyit üzent neked a Lélek. Csak ennyit!

Amint elfordult és továbbment, falábának kopogásai írógépként hangzottak, mintha lelkem falára írták volna a titkos üzenetet:

„Megkötöznek! Pogányok kezébe kerülsz!"

Mivel nem voltam biztos dolgomban, bosszankodtam s egyre hajtogattam: Ez csak téves üzenet lehet!! Értelmetlen játék tisztes szöveggel! Talán kuruzslás is? Meg önámítás, mint annyi más! Nem izgalmas! Feledjük! . . . Igaz, megvillant a fejemben: mostanában sok embert tartóztatnak le, hurcolnak el! De ezek bizonnyal bűnösök! **Én ártatlan vagyok!** Még a zsidónak sem ellensége! . . . Mózes után hegyeztem fülemet, ugyan énekel-e ily kegyetlen hidegben. Kiülnek-e elébe a kis ugató kutyák? Csiripeléssel várják-e a verebek?! De nem hallottam semmit, csak azt, amit az imént belemart a fülembe.

Otthon csak rövid ideig bírtam megállni, hogy feleségem segítségével ki ne keressem az izgató szöveget. Az Apostolok Cselekedetében találtuk meg. Megvallom, ahogyan betűzgettük és olvasgattuk, reszketni kezdett a lábam, mint Mózesé az utcán, mert a szövegnek folytatása is volt. Mégpedig ez:

„Mikor pedig ezeket hallottuk, kérők mind mi, mind az odavalók, hogy ne menjen fel Jeruzsálembe. De Pál felelte: Mit míveltek sírván és az én szívemet kesergetvén? Mert én nemcsak megkötöztetni, hanem meghalni is kész vagyok az Úr Jézus nevéért. Mikor azért nem engedett, megnyugodtunk, mondván: Legyen meg az Urunk akaratja."

Kétcsatos prófétánk még ezt tette hozzá:

— És nem telt bele egy jó félév, és én máris közétek kerültem azzal a hamis váddal, hogy fel akartam robbantani a vasgyárat. De én tudom, hogy ez nem igaz! Urunkért vagyok itt, mert nem szeretem az ő legnagyobb ellenségét, a Vörös Sátánt, akinek szimbóluma a

sarló és kalapács. Széttéptem vörös rongyukat, a Kéjnő vörös rongyát, a Vadállat skarlátvörös ruháját, amikor az zászlójukként diadalmasan lengett a vasgyárba vezető út két oldalán. Nagy vigasztalásom, hogy oltárotokon azt a felírást találtam, amit Pál híveivel magam is mondottam, amikor detektíveim kezemre csavarták köteléküket:

„Legyen meg az Úr akarata!"

Nem, nem kötelet csavartak rám, nem bilincseket raktak kezemre, lábamra, hanem nadrágszíjat. Egyikük levette s azzal kötöztek össze.

Prófétánk felém fordult s vitázó kedv nélkül kérdezte:

— Hiszed? Nem hiszed a történetemet? Pállal csak azt mondhatom: „Isten látja a lelkem, hogy nem hazudok!"

Miért kételkedtem volna igazmondásában? Sok érthetetlen történik az életben. Az élet csupa titok! **Az Isten sokféleképpen szól az emberhez!** Ritkán úgy, mint a prófétánknak, Jézusnak, Pálnak! **Jó hallásúnak, éles látásúnak kell lennünk, hogy üzenetét felfogjuk.** Tagadhatatlan: a Szentírás is egyik szócsöve. Jézus is felütötte ilyen találomra a Szentírást, s mikor a „véletlen" szöveget elolvasta, azt mondotta: **„Ezek rólam szólnak!** Ez a hivatásom. Ezért küldettem." Rendalapítónk is ily módon kapta élethivatását. Első misém előtt én is a Szentíráshoz fordultam. Oltárra téve kinyitottam és a következő szövegbe botlott a szemem: **„Az Úr elküldött engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek és meggyógyítsam az összetört szíveket!"** Felszentelési szentképemre ezt nyomattam s életem folyamán igyekeztem ennek az isteni utasításnak eleget tenni.*

Ilyen Isten-akarat keresés a szentek s Egyházunk életében sem ismeretlen. Korunk vértanúiból csak egyet említek, a protestáns Harry Goehringet, akit megmérgeztek. Esze ágában sem volt, hogy misszionárius legyen. De mikor Szent Pál efezusi levelében ezt olvasta: „Nekem, az összes szentek közül a legkisebbnek jutott osztályrészül a kegyelem, hogy Krisztus felfoghatatlan gazdagságát **hirdessem a pogányoknak**", otthagyta régi életformáját, mint Péter apostolék hálójukat, csónakjukat, s elment misszióba. És egyház-

---

* Amikor ezeket a visszaemlékező sorokat írtam, az élethivatásomat eldöntő szöveget megnéztem a Szentírásban. Ilyen szempontból életemben először. Mélységes csodálkozással és megdöbbenéssel olvastam folytatását: **„Hogy szabadulást hirdessek a foglyoknak és szabadságot a börtön lakóinak!"** Amikor innét választottam szövegemet, nem tudom, miért nem választottam ezeket a mondatokat is. Hihetetlenül hangzottak? Nem tudtam elképzelni ennek beteljesítését? Nem csodás? Most pedig már a hatodik könyvemet írom a rabokról, a foglyokról a raboknak, a foglyoknak, a szegényeknek, az összetört szívűeknek!

történelmünkben? Isten az apostoloknak kockavetéssel mutatta meg akaratát, hogy ki legyen Júdás utóda az apostolságban. Ha egész egyházunk hiszi, hogy pápaválasztáskor Isten akarata a választó cédulákkal nyilvánul meg, miért ne hihetném, hogy nekem meg a Szentírás által, ha szent szándékkal keresem Isten akaratát? **Isten szereti azt a felelő módot, amelynek elfogadásához hit kell, Istenre való teljes ráhagyatkozás.** Ezért nem válaszolhattam prófétánknak, hogy nem hiszem történetét, noha tudtam, hogy rabtársaim ilyesvalamit várnak tőlem, mert ebben nem egy hitben voltak velem. Prófétánk meg így folytatta:

— Azóta forgatom a Bibliát serényen. Most a **rab** Bibliáját! **A rabok Bibliáját!** Ma már tudom, hogy a Bibliát rabok írták, legalábbis „Isten rabjai": **rabokról raboknak!** Kételkedel? Ez is fantazmagória? Ilyen szemmel olvasd és megdöbbensz állításom igazságán.

— Mindig készülök — folytatta —, hogy összeszámoljam, hányszor szerepel benne a rab, a fogoly, a börtön és hasonló szó a szabadulással együtt. Talán azért is kerültem ide, hogy erre alkalmam és időm legyen. A Biblia első fejezeteit a rabságból szabadult Mózes írta rabságból szabadult népének! A próféták nagy része is rab volt, raboknak írtak, beszéltek, mert a zsidó nép számtalanszor volt rab, **s ha nem másnak,** hát saját bűneinek, az anyagvilágnak rabja! Börtöneink teljes leírását megtaláljátok benne, még módot és eszközt is, amellyel a börtönt túl- és átélhetjük. Jézus is rabokhoz jött. A prófétákat idézve, életküldetésének ezt jelölte meg: **Szabadulást hirdetni a raboknak, kiszabadítani a foglyokat,** és azokat, akik a sötétségben élnek. De Jézus nemcsak beszélt a börtönről, hanem maga is megízlelte annak keserűségét. Leghosszabban erről írnak az evangéliumai! A rab Keresztelő Jánost nevezte **legnagyobbnak** az asszonyok szülöttei között. S nemcsak rabok között halt meg, hanem az is rab, és az egyetlen ember az egész világon, akinek azt mondotta: Még ma velem leszel a Paradicsomban! **Rab az egyetlen, akit Jézus szentté avatott.** Feltámadása a rabságból való szabadulás ünnepe lett, már csak azért is, mert nemzete is ugyanekkor ünnepelte rabságából való szabadulását. Mennybemenetele után az első cselekedetei közé tartozott, hogy apostolát angyala kiszabadítsa börtönéből! Jézus annyira szerette a rabokat, hogy ezt még követőinek is kötelességévé tette, aminek megtartását az utolsó ítéleten számonkéri! „Börtönben voltam és meglátogattál?"* A rabok-

* II. János Pál pápa ennek a kötelességének tett eleget, amikor 1983 karácsonyán a világ ámulatára Róma Rebibbia börtönében meglátogatta Muhamed Ali Agca muzulmán hitű merénylőjét, utána még 500 rabot, és sokak szabadulási kérvényét magával vitte a Vatikánba.

kal való törődése oly nagy fokú, hogy egyszerűen azonosítja magát velük. Állítja, hogy **Ő szenved bennük!** Természetesen titokzatos módon, amilyen titokzatos módon közli magát velünk a Biblia által. Régen minden magyar börtön tele volt Bibliával. Nem is roskadt össze az a rab, aki az evangélium által a vele szenvedő Jézusra talált. . .

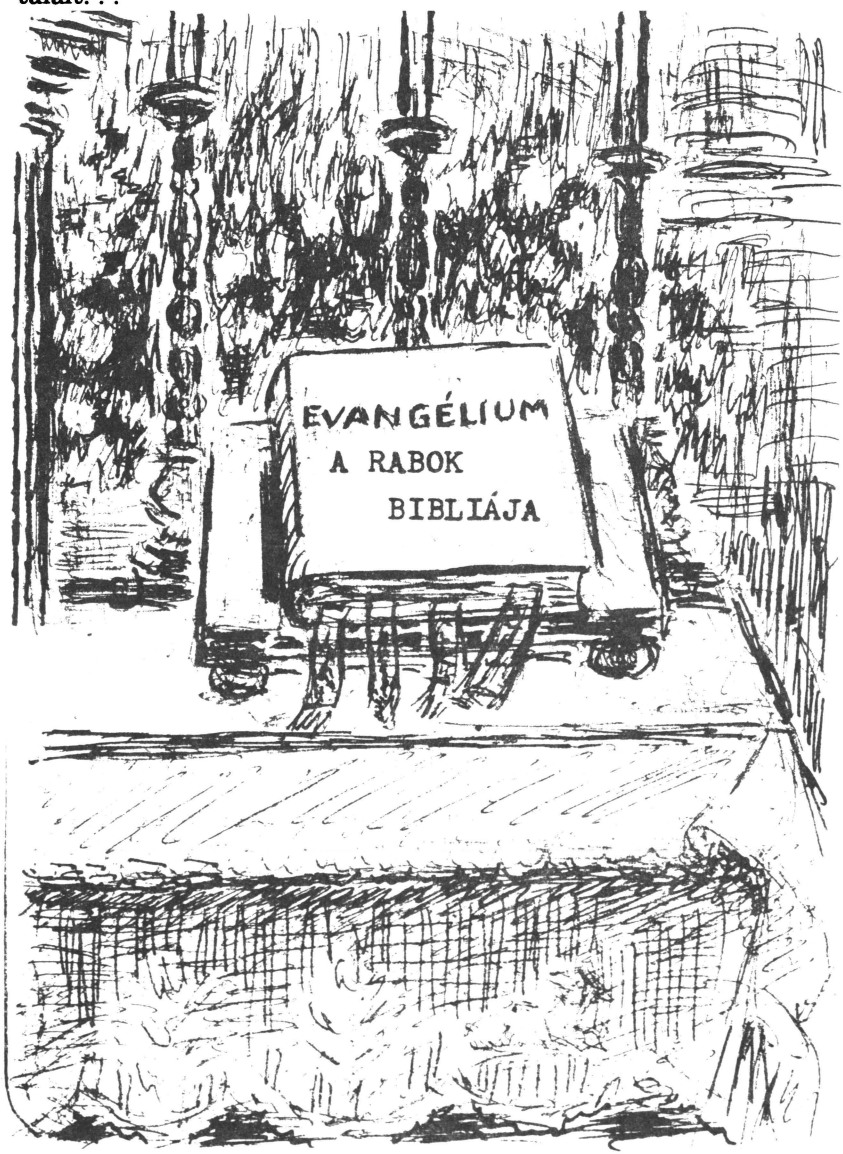

A Bibliát rabok írták raboknak.

Megvallom, hogy prófétánk megszégyenített. Sok mindenben igaza van. Azóta tudom, hogy van „rab Biblia", rabok Bibliája! Sőt, csakis ez van! Azóta lángol a szívem, ha erre gondolok és ezzel a szűrővel fényképezek bele.

Mivel a próféta megszakított beszédébe senki sem kapcsolódott, ő maga folytatta:

— Jézus a börtönben! Nem csodálkoztok? Nem botránkoztok? Nem fantazmagória? Vagy az iménti utolsó ítélet szava némított el benneteket? Akkor én kérdezem: **milyen a börtönben élő Jézus?**

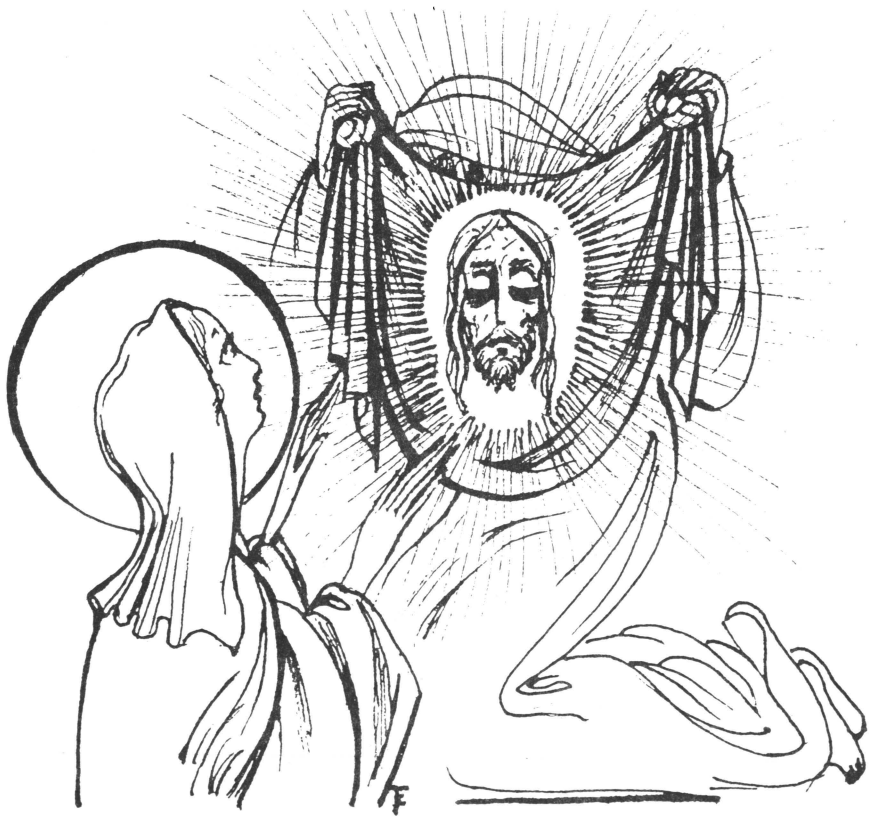

Jézusról van képetek Veronika kendőjén.

— Nektek katolikusoknak „eredeti" képetek van Jézusról a turini lepelen és Veronika kendőjén. De nekünk is van, protestánsoknak. Ám ezt nem ecset festette, hanem a próféták és az apostolok alkották, örökítették meg betűikkel. Ha a ti képeteket maga Jézus

örökítette meg szent vérével, akkor a miénket **a kinyilatkoztató Atya vázolta fel előrelátó szeretetével.** Élethűen mintázta meg Azt, akit Ádámtól kezdve a föld utolsó emberéig mindenki szeretett volna vagy szeretne látni. Hallatlanul szép mesteri mű! Nem hanyagolt el egyetlen vonáskát sem, és mégis mesterien kiemelte a lényeget, azt, ami **Jézust Krisztussá tette!** Minél többször és jobban nézem mint rab ezt a képet, annál ragyogóbb és imádandóbb. . .

Prófétánk nem rám vetette elrévült szemét, hanem Bibliájára s lázas idegességgel, a felfedezés izgalmával forgatta lapjait. Majd arcom elé tartotta Izaiás próféta könyvének legcsodálatosabb fejezetét, az **ötvenharmadikat.**

Szemem első pillanatban egy férfi arcképére esett. A lap közepén állt. A betűk felett szinte látomásszerűen lebegett. Elkínzott



Ez az arc lehet minden rabé, Jézusé is.

vonású férfiarc. Nem a rajzkészség döbbenetes rajta, hanem ami ceruzával nem fejezhető ki. Izaiás képe lenne, vagy csak egy szenvedő emberé? Lehetne bármelyikünké is, különösen a legtöbbet szenvedőé. Tudtam, hogy jól rajzol, de nem hittem volna, hogy ilyen jól.

Láttam, nagyon várja szavaimat. Megszólaltam hát:

— Erre a képre gondoltál, amikor Jézus képét emlegetted? — Nem annyira feleletéért kérdeztem, hanem, hogy zavaromat kendőzzem. Ez a bibliás fejtetőre tudja állítani az embert. Ha nem mondotta volna az imént, hogy a Mennyei Atya betűkkel festett, félnék, hogy erre a képre fogná. Tagadhatatlan, ez a kép él! Szinte vonaglik... Keményen megnyomtam szavaimat:

— Ez az arc lehet sokat szenvedett prófétáé! Lehet az enyém. Lehet a tiéd! Lehet minden rabé, és **Jézusé is**! ... Gratulálok művészetedhez!

Hirtelen rám vetette nagy csodálkozó szemeit. Öröm lángolt bennük. Annak az öröme, hogy eltaláltam, kit is ábrázol a képe.

— A próféta Jézusáé ez a kép! — tört ki diadallal. — De **egyben mindnyájunké**, mert Ésaiás mondja: **„Betegségeinket viselte, fájdalmaink nehezedtek rá." Hasonlítani kell tehát reánk, miként nekünk is hasonlítanunk kell reá, ha szenvedéseiben részt veszünk.** Szent Ferencetek után ti ezt úgy mondjátok: Alter Christus-ok, **„Krisztus másai"** vagyunk. Nagyon szép kifejezés, noha egy kicsit merész, de **igaz**! Mindenki annyiban Krisztus mása, **amennyiben Jézus életét megvalósítja önmagában**! Életfeladatunk ez! Isten ezért teremtett minden embert, hogy Krisztus mása legyen, hogy **Krisztust visszatükrözze**, mint Veronika kendője. Ez az emberi élet célja és csúcsa...!

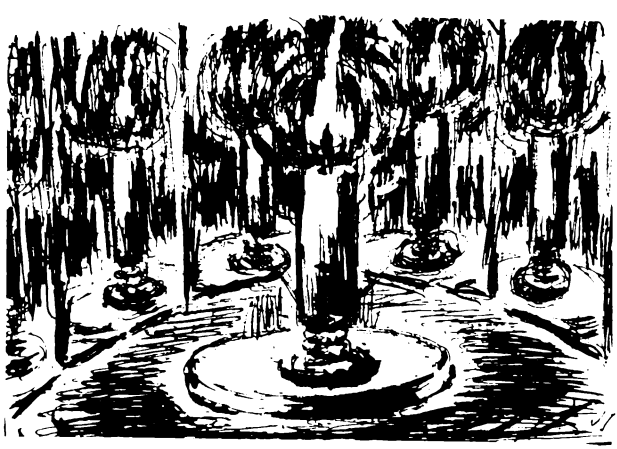

Életfeladatunk Krisztus visszatükrözése!

Nagyon súlyos szavak és kijelentések. Bármennyire is ismert igazságok, mégis a börtönben másként hangzanak. Szíven ütött a Krisztus-tükrözés kifejezése, és máris az egri ciszterci gimnázium padjában vagyok és hallom Dr. Balassa Brunó hittanárunk „meséjét", amit a raboknak mindjárt továbbítok is:

Egyszer Wu indiai hercegnő kérdezte Fa Tsang mestert, hogy példában be tudná-e neki mutatni: hogyan van Isten minden teremtményében, s hogyan van minden teremtmény Istenben? . . . A mester gyertyát gyújtott egy olyan teremben, amelyet mindenfelől tükör takart. „Látod, a gyertya minden tükörben benne ragyog, visszatükrözi a gyertyát. Sőt minden tükör visszatükrözi a többi tükört is, amelyek az egyetlen gyertyát tükrözik." Aztán kristályt tartott a kezében. Minden tükör visszatükrözte a kristályt, de a kristályon is visszatükröződtek a gyertyás tükrök. . . „Az a gyertya, ami a tükörben van, mégsem az, ami a terem közepén égett. A tükör-gyertyák nem égetnek, el nem fújhatók. . . Meg nem foghatók! S ha minden visszatükröző tükört összetörök, az igazi gyertyával semmi sem történt. Ő független a tükrök visszatükröződésétől. De a tükörben levő gyertyák teljesen az égő gyertyától függnek. Megszűnnek, ha a gyertyát kivisszük a teremből. De a gyertya nem szűnik meg, ha a tükröket visszük ki. . ."

Az Isten, Krisztus visszatükrözése, lehet sokaknak új gondolatként hangzó. Pedig nem az, könyvünk számtalan lapja igazolja. Rákóczi Ferencünkre gondolok, aki fiainak ezt írja végrendeletében: „Jézus Krisztust kell megpróbálnunk képviselnünk, **akinek képmásai vagyunk**!" Egyik rab mondotta a román börtönben: „Én nem hiszek Istenben. De ha Ő létezik, akkor felismerem Őt Nicanor arcában!" Már említettem Goehring nevét. „Mi az élet számomra?" című versében így felel: „Élethivatás itt számomra, hogy **Istent tükrözzem le másokra**!" Herold Rignei, Peking Tu Jen egyetemének, az Isteni Ige Társaságának misszionárius-rektora, akit Maóék „kémkedésért" halálra ítéltek, Four years in a red hell, **Négy év egy vörös pokolban** című könyvében, amikor börtönnyomorúságának legmélyére jutott, azt írta, hogy egyre többet nem azért imádkozott, hogy kiszabaduljon, hanem hogy Krisztushoz egyre jobban **hasonló legyen**! Marcell kármelita atyára is gondolok, aki a **Szép szeretet** című könyvében öt oldalon át áradozik arról, amit a kétcsatos prófétánk oly tűzzel adott elő. Protestáns és katolikus egy ebben az igazságban, mert ugyanabból a forrásból, a Szentírásból merítik. Marcell atya így áradozik: „**Jézussá kell válnunk**! A kereszténységnek e hite által a lét legmélyére és magasságába hatolunk. Már a földön így istenítetünk és a Szentháromság tagjává tétetünk. Ó, édes titok! Ó, drága valóság! Ó, Isten leggyönyörűségesebb földi álma és legboldogítóbb adománya. . ." Gérecz Attilát is hadd említ-

sem meg, aki az 56-os szabadságharcban halt meg, vagy kivégezték a börtönben. Kenyéren vizen című versében ezt írja:

Másom nincs, Uram. Beérem
Azzal, hogy **arcodat viszem,**
Csak így bírtam még el: Kenyéren
És vizen.

Hosszabb csend után prófétánk vette át újra a szót.

— Ha nem teszünk meg mindent, hogy bennünk a tökéletes Krisztus alakuljon ki, **torz Krisztussá válunk!** A torz Krisztusból meg könnyen lesz **Antikrisztus,** a vörösbe öltözött Kéjnő, vagy bíbor rongyába bújt Sárkány szolgája!

Ekkor a sál-bilincses prófétánk felugrott székéről. Igazi prófétaként ránk meredt. Lángoló szemmel, vesébe vágóan kérdezte:

— **Ti kik vagytok? Alterkrisztusok? Antikrisztusok? Torz Krisztusok?** Illetőleg a három közül melyik akartok lenni? . . . **Krisztust tükrözők? Sátánt tükrözők . . . ?**

Erre a váratlan tetemrehívásra döbbenetes csend szakadt zárkánkra. Legtöbben tenyerükbe hajtották fejüket. Csak páran néztek vele farkasszemet. Hogy mire gondoltak? Egyikük sem árulta el. De a fojtó csend sejtetni engedte. Szenvedtünk, míg valaki szelíden meg nem szólalt:

— Mit érnél feleletünkkel? Ezt majd elintézzük Jézussal, Istennel! Inkább olvasd el, hogyan festette le Isten prófétái által Krisztust!

Prófétánk megszelídült, mintha égből szólottak volna hozzá. Leült. Könnyezve roskadt könyvére. Arcát kilyukasztott sáljával törülgette, így felelt suttogva:

— Az nem lehet! Az nem lehet. Nem tehetem! A szenvedő Jézussal mindenki **csak személyesen találkozhat.** Ő csak szemtől szembe, fültől fülbe, szívtől szívbe ismerhető meg. . . Könyvem mindnyájatoké. Bármikor kézbe vehetitek. És belőle, ha kíváncsiak vagytok rá, a jézusi arcot megismerhetitek. Én mindig magam előtt látom Őt, a halálra szántat, a szenvedőt! Vele kézenfogva, bilincseinket hordozva járjuk a börtön Kálváriáját. . .

A próféta szelíd hangjának keményebb folytatója akadt:

— Ha tetemrehívásoddal pallosként vertél ránk, mi sem kímélhetünk. Ha te Jézussal együtt nem vagy tekintettel még a császár személyére sem, akkor mi sem húzunk kesztyűt, amikor prófétánkat derékon kapjuk. Ugyanis, nekünk is van kérdésünk. Félünk, nem kellemes számodra. Ám nekünk sem volt a tiéd az. Ha mi katolikusok tiszteljük a Szentírást, ti egyszerűen **imádjátok a Bibliát.** A szentek szentélyének tartjátok. Már régen akartuk kérdezni: Hogyan lehet azt a könyvet a legnagyobb szentséggel felruházni,

amelyikben annyi bűn, piszok és erkölcstelenség található? Annyi, hogyha belelép az ember, hite könnyen belefúlhat szennyvizébe!

Prófétánk arca e szokatlan éles sújtásra megrándult, de semmi döbbenetet nem mutatott. Felemelte fejét és csodálkozva nézett, mintha most ébredt volna fel álmából.

— Felelnék — mondta nyugodt hangon —, ha tudnám, hogy nem botránkoztatlak meg benneteket.

— Semmin sem botránkozunk meg — nevették vissza a rabok. — Nem abból a fából faragtak bennünket.

— Nos, akkor halljátok! Ünnepélyesen elismerem, hogy a Bibliában — értve alatta CSAK az Ószövetséget —, amit én a szentek szentélyének tartok, **piszok, emberi gyöngeség és erkölcsi szenny van!** Aki ezt tagadja, a napot tagadja le az égről!

Rabtársaim megtapsolták:

— Igazi próféta vagy s nem álszenteskedő, nem népbutító — kiáltották. — Ezt vártuk tőled!

— Ezt, ezt vártátok tőlem, az igazságot! De az igazság mégsem az, amire ti gondoltok: hajítsuk hát el a Bibliát! Mondjátok csak, ha egy szép nőt ölelgetek, föltétlen arra kell gondolnom, hogy mi van a bőre alatt? Pokolba hát vele? Lehet, ti így tesztek, de én nem! Elűzöm ezeket a zavaró gondolatokat és élvezem, akit szeretek vagy summásan fizettem! A nő szépségét, értékét nézem s nem értéktelenségeit.

Csodák csodája, hasonlatára nem lett fölhördülés, nem tiltakozott, nem magyarázkodott senki. Úgy látszott, legalábbis a nő-dologban, egyetértettek a prófétánkkal.

Hallgatásunkat jó jelnek vélvén, folytatta:

— Nézzétek csak Jézust! Tele a templom bőgő, piszkoló, koszos, büdös állatokkal, kiabáló, veszekedő kalmárokkal, talán egy csomó részeg kupeccel... És mégis, Jézus ezt a templomot Atyja házának nevezi! ... Próbálja kitisztítani, de nem lerombolni. A piszokkal ki, de a templom maradjon! Az szent, Isten háza még a tisztítás előtt is!

— Vajon tavasszal a vadászok kidobják-e a szalonkának belső részét? Dehogy dobják, azzal eszik meg, hiszen az adja a tavaszi inyencség pikáns ízét... De ha valakinek mégsem tetszene ez a része, kidobhatja, a szalonkát meg élvezheti.

— A gyémántot sem hajítom vissza csak azért, mert trágyában találtam! A betlehemi istálló ajtajából sem fordulok vissza, mert a szent családhoz menet állatganéjba léphetek! A Golgota keresztre feszítettjét sem tagadhatom meg azért, mert két gonosztevő között találom! Fiúk, én **nem vagyok ganajtúró bogár** (galacsinhajtó)! Engem nem a trágya érdekel, hanem a belőle kikelő és táplálkozó



Nem vagyok ganajtúró bogár!

csodás liliom, ami Gárdonyi szerint éppen a trágyadombon lesz a legszebb!

— Ezzel kapcsolatban van még egy fura gondolatom is. Isten tudta, hogy az ördög is nagyon szereti az isteni gyémántokat. De azt is, hogy örökké ezek után vadászik. Mennyire futott Jézus után is a pusztába, hogy megkaparintsa. De tudta azt is, hogy finnyás, kényes ízlésű, farkát felemelve hordó, nehogy piszokba érjen; orrát illatos kendővel takarja, nehogy bűzt érezzen... Nos, Isten ezért dugta gyémántjait trágyadombba! Remélte, hogy ezzel az ördögöt a lopástól visszatartja. De csalódott. Nem az ördögöket tartotta ezzel vissza a gyémántoktól, hanem a tisztaság kedvelő, bűzre, rothadásra érzékeny embereket, akik felhúzott orral, **magasra emelt szoknyával vagy gólyalábbal járják a Biblia lapjait!**

Ennyi egyszerre már sok volt a raboknak, közbekiáltottak:

— Jól megtitulálsz bennünket: gólyalábon járók, farokemelők, ganajtúrók! Hát te, mi vagy?

— Hogy ti mik vagytok, azt ti tudjátok a legjobban. Én lennék a legboldogabb, ha nem gólyalábon járók, orrfelhúzók, ganajtúrók közé tartoznátok, hanem gyémántbányászok lennétek az örök élet Hét Halmán és aranymosók a Élet könyvének folyópartján. Én nem tagadom, és megvallom, hogy ganajtúró vagyok. De csak abban az értelemben, noha benne turkálok, nem a ganéj érdekel, hanem az, akit magában rejt: JÉZUS KRISZTUS! Érte pedig kész vagyok akár könyökig is turkálni a piszokban! **És nem vetem el a ganéjt, ha**



Az ördög kényes ízlésű, farkát felemelve hordja.

vele szükségképpen elhajítom Jézust is! A Biblia csak Jézusért van! Ő maga mondotta: **„Olvassátok az Írásokat, mert azok rólam szólnak!"** Nem azt mondotta: Olvassatok belőle Mózesről, Józsuéról, a prófétákról, a bűnös papokról és királyokról, hanem, hogy **Őt keressük benne!** Feltámadása után az emmauszi tanítványoknak is csak azokat a részeket emlegette a Bibliából, amik **Róla szóltak!** A farizeusok, írástudók, a papok ugyancsak túrták a Bibliát, mégsem találtak Jézusra, mert **Ő a trágyadomb mögött állt, ők pedig odáig már nem jutottak.** Mily szomorúan mondja nekik Jézus: „Fürkésztek az Írásokat, mert azt hiszitek, hogy örök életet találtok bennük, **bár rólam tanúskodnak, mégsem akartok hozzám jönni,** hogy éltetek legyen!" „Boldog, aki bennem meg nem botránkozik!" A gőg, tudásukban és kiválasztottságukban való vak bizalom, a helytelen írásmagyarázat, farizeusi lelkületük trágyája eltorlaszolta őket Jézustól. **Keresztjüket tudták csak neki adni, de szívüket nem!**

— Azt mondja valaki: „külön nyelve van az értelemnek és külön nyelve a szívnek!" **A Bibliát a szív nyelvén írták,** azért **„nem az értelem nyelvével kell megközelíteni"**, mert egyébként összezavarodunk. Isten nem a Bábeli torony összezavarodottainak Istene, hanem **a kereszten átvert szívé.**

— Ha egyáltalán nem bírnátok a trágyát, vegyétek csak az Újszövetséget, az evangéliumokat! Ez a világ egyetlen könyve, amit **szív diktál! Mégpedig Jézusé.** E könyvben se Isten, se Jézus nem trágyadombba rejtett, hanem Jézus szívének s emberi szíveknek arany lapjai közé. Elvégre az Ószövetség nekünk csak arra való, hogy Jézushoz vezessen, hogy Őreá mutasson, mint Keresztelő János a Jordán partján: „Íme, az Isten Báránya!" És ha már Jézusban hiszünk, Őt eléggé ismerjük, szeretjük, **elég nekünk az Újszövetség is!** De ezt sem értelmezve és értelemmel olvassátok, mint valaki biztat, „hanem úgy, ahogyan egy csillagos égboltot nézek: **szemlélve!** Ha magyarázni kezdem, menthetetlenül elsikkasztom, **amiért Jézus ránk testálta. Melegedjünk mellette vagy sírjunk. Egyetlen könnycsepp meghaladja a legtudósabb értelmezést!"**

Csend lett a zárkánkban, mint a falukban, amikor az esti Úrangyala után már a lélekharang is elhallgatott. Mintha még az előbb érezhető istállószag eltűnt volna zárkánkból, és a kegyelem illata töltötte volna be. Mintha csak az imént köszönt volna ránk a feltámadt Jézus: **Békesség veletek!**

Prófétánk törte meg a csendet, s mintha gyónást végzett volna:

— A csendben magamtól kérdeztem: nem voltam-e magam is írástudó, farizeusféle ganajtúró? Be kell vallanom: igen! Kezdetben! Ilyenre az vesse az első követ, aki életében sohasem akadt fel „bibliai piszkon", legalábbis annak egyik-másik, kisebb-nagyobb rögén, hantján, dombján. De ma már túl vagyok rajtuk. Ma már tudom,

gy az EMBER kezén iszappá válhat még a tűz is, a **szent tűz is**! :en pedig a bibliai tüzet emberkezekre bízta! . . . Mikor a zsidókat rzsiába hurcolták, az égő áldozat oltáráról magukkal vitték a :et is és elrejtették egy kiszáradt kúthoz hasonló üregben. Visszaésükkor a tüzet is akarták hozni. De csak iszapos vizet találtak a lyén. **Ebből vittek haza**, ebből az iszapból, s ezt öntötték az otthoelső áldozatukra. „És amikor a nap kisütött, hatalmas láng lobnt fel az oltáron."



Napsugárra láng lobbant fel az oltáron.

— Vagyis, **Isten tüze, lángja lappanghat a sárban, iszapban is,** és lángra lobbanhat mindazoknak, akik szívük áldozati oltárára öntik, kérve Istent, hogy kegyelmének gyújtó napja süssön rá. **Aki elveti ezt az iszapot,** soha vele nem próbálkozik, **lehetséges, hogy Isten lángja soha fel nem lobban lelkében...**

Kis bizonytalankodás után még így folytatta:

— Visszatérve Kopogó Mózesre, még csak azt szeretném mondani: hitem szerint számomra a sarló-kalapácsos börtön nem végződhet halállal, kivégzéssel, bármennyire is ígérgessenek efféléket kihallgatóim, ügyészeim. Ezt azért hiszem, mert Mózes csak olyan szöveget olvasott fel számomra, amely elfogatásomról, szenvedésemről szól, de nem halálról. Ha pedig ez a számomra küldött isteni üzenetben nem volt bent, **akkor nem lehet benne az emberi végzésben sem!**

Valaki nagyot sóhajtott: — Nagy a te hited, prófétánk! Irigylem!

Ekkor a főházink lopakodva tolta be az ajtónkat és bekiáltotta:

— Isten prófétája! Előállni kihallgatásra!

A hívott felugrott. Mindig szeretett kihallgatásra menni. Örökké azt hitte, hogy szabadulni viszik. Prófétásan kitárt kézzel visszakiáltotta:

— Íme! Halljátok! Lehull kezünkről Agábusz köteléke! Újra szabadok leszünk, hogy Istent dicsőíthessük!

A főházi hozzálépett. Elkapta sál-kötelékét s úgy húzta maga után ki a zárkából.

— Szav, laszav, szav, laszav — mormogta valamelyikünk.

A másik meg halkan kérdezte:

— Mit mondott Kopogó Mózes a kétcsatosunknak?

Lehajtott fővel visszasuttogtam:

— „A pogányok kezébe adják!"



XII. fejezet

Pünkösdi rózsa

„Öröm kell a szívekbe, melyekben a Szentlélek lakik. Öröm kell a keresztviselő lelkekbe, öröm a bánatos és sebzett lelkekbe.

(Prohászka O.)

„Piros pünkösd virradatja, patyolatja — a szívemet, a lelkemet megrikatja!"

(Magyar dal)

Figyelmes olvasóim észrevehették, hogy a börtönvilág felvázolásánál könyveimben a pünkösd nemigen szerepel, holott legnagyobb ünnepeink egyike. Mi ennek az oka? Talán az, hogy a Szentlélek a **legtitokzatosabb** isteni személy! Pár szimbólumon kívül nem bírjuk lényét vizuálni, elképzelhetővé tenni. Sok csodás dolgot állítunk róla és megszámlálhatatlan működését ezer névvel is márkázzuk, mégis tudjuk, hogy csak dadogunk, s ezzel a dadogással palástoljuk tudatlanságunkat. Valóban úgy vagyunk vele, mint az efezusi hívek: „nem ismerjük"! Mégis érezzük, hogy **szeretjük. Hogy ünnepén szomorúság mellett fénnyel, kegyelemmel, szeretettel tölti meg szívünket.**

Pünkösd különös színére Debrecenben lettem figyelmes. Nekem valahogyan úgy tetszett, hogy a protestánsok karácsonykor, húsvétkor szomorúak. Nem ragyogott arcukon a katolikusok örvendező tubarózsa színe. **De pünkösdkor olyanok voltak, mint a pünkösdi rózsa.** Ragyogott a szemük. Üdvözlő lapokat írtak egymásnak. Szerető hangon köszöntötték az ünnepet.

Magam is azt vallom valakivel, hogy nem a „Rák jegyében", hanem **a Szentlélekével születtem.** Ez a születés szerzetesi életem



Pünkösdkor olyanok voltak, mint a pünkösdi rózsa.

első évében, az újoncidő alatt történt. Tiszteletének és szeretetének lángját boldog emlékezetű Király Kelemen atya, az újoncmesterem gyújtotta meg. Az volt a szokása, hogy a nagyobb ünnepekkor egy, az ünneppel kapcsolatos verset vagy szöveget kellett megtanulnunk és az ünnep nyolcadán arról elmélkednünk. Pünkösdkor Sík Sándor versét jelölte ki:

Hiszem a Krisztus gyújtotta tüzet:
A Szellemet, aki a Szeretet.
Aki Szent Péter ajkán rivall,
Hegyeket bont, szíveket áthidal,

És hét csatornán csorgatja beléd
Az élesztő kegyelem kútfejét.
Ki tüzet gyújt az embergondolatnak,
Kiből fölébe nőhetsz tenmagadnak
És **mosolyoghatsz**, alkothatsz, ölelhetsz.
Hiszek Istenben, hiszem a Szentlelket.

De ő maga is sokat beszélt mélységgel, tűzzel, édességgel az „ismeretlen Istenről", **a minden jónak, szépnek és szeretetnek misztikus jegyeséről**. . . Lobogott is bennünk ez a láng kis novíciusokat jellemző hevességgel. Bennem is. Mindig látni akartam legalább jelképében. Ezért a kertből piros pünkösdi rózsaszirmot szedtem s belőle asztalomon lángnyelv jelképét kiraktam. Gyertyahulladékból és annak könnyeiből kis mécsest készítettem. Virág-Szentlelkem mögé tettem, s éjjel-nappal égettem. Milyen jó volt este, éjjel ennél az imbolygó lángnál imádkozni s a versről elmélkedni.

A szécsényi rendház noviciátusa kicsi celláiból a folyosóra is nyílt ablak. Egyik délelőtt ezeket kellett megtisztogatnom. Amikor kis szobám előtt felálltam a székre, s betekintettem cellámba, csaknem leszédültem a székről. Asztalom előtt térdelt Kelemen atya, amelyen a virágszirmú pünkösdi nyelv pihent. Szinte átölelte. A kis mécses misztikus fényt borított rája. Hát annyira lehet szeretni a Szentlelket, hogy még szimbóluma is térdre kényszerít? — döbbentem meg a látványra. Nem zavartam ablaktisztításommal. Hangtalanul eltűntem. Csak jóval később merészkedtem be zárkámba. Az asztalon, a pünkösdi nyelv fölött egy kis papírt találtam. Kelemen atya kezeírása rajta: **„Mindig lobogjon benned az ezer tulajdonságú isteni láng!"**

Ez a meggyújtott láng nem is aludt ki soha. Kispap koromban selyemzsinóron kitárt szárnyú alumínium galambot tettem a nyakamba Reá való emlékezéssel. A börtönbe is bekerült velem. A Gyűjtőfogházban vették el tőlem a lemeztelenítéskor. Az őr megragadta: „Mi maga, verébimádó?" — vágta arcomba gúnyos szavait. Az érmet leszakította s a többi tőlem elkobzott dolgaim közé vágta. Sohasem felejtem el azt az érzést, ami eltöltött. **Ekkor éreztem először árvának, apátlannak és anyátlannak magamat.** Mesém Fehér Galambja jutott eszembe, amit évekkel azelőtt írtam a Szentlélekről. Ennek a galambnak a gonosz eltörte egyik szárnyát, egyik lábát és kivette egyik szemét. Szárnytalannak, sántának, vaknak éreztem magam. Pokolba kerültem, ahol a Fehér Galambot nem tűrik. Kértem, hogy megszentelt szimbóluma nélkül is maradjon velem!

A börtönben pünkösddel kapcsolatban maradandó élményem Debrecenben volt. S ez az élmény kísér a sírig. Az a rabunk, aki „önként lett rab" (róla első könyvemben írtam), pünkösd előestéjén

munkahelyéről csajkájába rejtve hozott valamit s így köszöntött ránk:

— Szent Spirituszt hoztam! — Mivel kérdően néztünk rá, folytatta: — Nemde pünkösd előestéje van?

Természetesen ezzel sem lettünk okosabbak. Gondoltuk, hogy valami tréfán jár az esze, mert tréfakedvelő ember volt. Nem is faggattuk tovább. De érdekesnek találtuk, hogy ettől a pillanattól spiritusz illatot éreztünk a zárkánkban. Tudtuk, hogy kosárfonó és asztalosműhelyünkben faszesszel is dolgoznak. Talán onnét hozta ruháján magával ezt az illatot? Egy bizonyos, hogy bejelentésével pünkösd ünnepének lángját gyújtotta meg.

Már ágyban voltunk, jóval villanyoltás után. A börtönélet egyik legnehezebb órájában, amikor az ember még nem aludt el, de már nincs is teljesen ébren. Ez az az óra, amikor a rab lelkének fele már kilopakodott a börtönből és látogatásra hazafelé surran. Az az óra, amikor a rács mögötti legjobban érzi láncait és **legtöbb könny és sóhaj buggyan ki belőle. A szomorú órák szomorúja...** Olyan Getszemáni kerti, amikor Jézusból kiszakadt: **Szomorú a lelkem mindhalálig!** . . . Emberünk széket húzott ágya mellé és rátette a titokzatos csajkát. Zárkánk legláthatatlanabb sarkában feküdt, ezért a kukucskáló őr sohasem láthatta. Csajkájából egy félbetörött piros üveget emelt ki. Pici üvegből faszeszt öntött bele és meggyújtotta. A motoszkálásra és a szesz erősödő illatára álmodozásunkból magunkhoz tértünk. Tisztán hallottuk suttogását:

— Íme a Szent Spiritusz! A pünkösdi láng! Boldog, pünkösdi rózsás ünnepet!

A nagy piros láng titokzatosan és mámorító illattal lobogott, mint kétezer évvel ezelőtt az apostolok feje felett. Mindnyájunk szeme éjjeli lepkeként rabja lett. És ez a láng, illetőleg az a Lélek, akit jelképezett, feledtette velünk a börtönt és a pünkösdi csoda tanúi közé repítette emlékezetünket. Láttuk, amit majd holnap délelőtt a misén énekelünk:

Apostolok pünkösdnap, összebújtak, félvén,
Zúgás kelt a magasból, mint a sebes szélvész.
Betöltötte házukat, tüzes nyelvek szálltak,
És a gyenge félőkből harcos hősök váltak.

Nem is vettem észre, hogy a legkedvesebb pünkösdi énekemet máris dúdolgattam: „Jöjj, Szentlélek Úristen — Áraszd reánk teljesen — mennyből fényességedet... Jöjj el, jöjj el..." Ó, mily nagyon éreztem, hogy szükségem van **vigasztaló**, erősítő, tanácsadó Lelkére. Hasonló hangulatban lehettek rabtársaim is, mert a katolikusok csatlakoztak dúdolásomhoz. Templomban éreztük magunkat. Hittük, hogy a „szent lánggal" a Pünkösdi Tűz valóban közöttünk van.



Íme, a szent pünkösdi láng!

Amint elhallgattunk, a protestánsok kezdték szép régi nyelvű ünnepi éneküket:

Áldott Szent Lélek, reánk szállj,
hogy e Krisztustól gyűjtött nyáj,
örvendezhessen e pünkösdbe'.
Világosítsad elménket,
biztasd köztünk a félénket.
A sérelmes szíveket kösd be;
Minden hidegséget űzz el
ama mennyei tűzzel!

De a pünkösdi szent hangulat máris hozta a szárnyat, hogy újra elinduljanak a rabok arra, amerről már visszatértek, haza, hogy szeretteiket köszöntsék a Szent Láng estéjén. E hazaszállásnak az volt az egyik biztos jele, hogy egyikünk énekelni kezdte:

Ha gondolsz az orgonákra, jázminokra,
a nevemet nem említed csak zokogva. . .

Piros pünkösd virradatja, patyolatja
a szívemet, a lelkemet megríkatja!

Fehér volt a mi szerelmünk, mint az oltár,
egyetlen nagy madonnája csak te voltál.
De a bánat az oltárt is gyászba vonja,
hogyha te sírsz, hogyha könnyez a madonna!

Eddig sohasem vettem észre, hogy a pünkösdi dalok mind szomorúak! Mind könnyezik! Mind búsul. Mindnek sebzett, véres a szíve! Hogyan lehet ez? Mintha a világon több lenne a szomorú ember, mint a víg! És ez az emberi vonás, miért éppen pünkösdkor nyilvánul meg, az öröm, a szeretet ünnepén? Azért, mert Jézus utolsó szavaival a Vigasztaló elküldését ígérte? Azért, mert kevés ember lehet a világon, aki legnagyobb sebét nem a szívén kapta volna?? Aki ezért, vagy azért nem lenne szomorú? . . . Amint rabunk abbahagyta éneklését, máris másik kezdte el:

Valahol egy kis faluban
nem nyílnak már a pünkösdi rózsák.
Valahol egy ablak alatt
elnémultak a szerelmes nóták.
Valahol egy ablak alatt
szomorúan, álmodozva állok,
ne tudja meg soha senki,
hogy még mindig valakire várok!

Valamikor boldog voltam,
ha pünkösdi rózsát láttam nyílni.
Valamikor örömkönnyet
tudtam én a rózsák között sírni.
Valamikor nem gondoltam,
hogy én egyszer itt maradok árván,
hogy már nekem nem nyílik több
virág soha a pünkösdi rózsán.

A visszaemlékezés, sokaknak a kedvenc dal, az otthonjárás a suttogott daloknak olyan imbolygó fényt adott, mint a kosárfonó rabunk piros szent lángja. Valami megfoghatatlan szomorúság égető lángja vibrált bennük. Erről, arról az ágyról már szipogás is hallható volt, amely a következő legismertebb dalnál zokogásban tört ki:

Piros pünkösd napján imádkoztam érted.
Piros pünkösd napján vártam visszatérted.
Tele volt a határ nyíló vadvirággal,
Vártalak a keresztútnál pünkösdi rózsával.

Mindhiába vártam, ősz is lett azóta,
Elhervadt már régen a pünkösdi rózsa.
Kacagó kis párom, többé sohse hívlak,
Hisz' a késő fehér télben jégvirágok nyílnak.

Az egyik rabtársunk zokogott. Ennek az embernek roppant sokat jelenthetett a pünkösd, ha most nem bírt érzésein uralkodni. Férfinál a zokogás ismeretlen. Csak a pokol kínja indíthatja el. Nem az öröm, hanem a fájdalom könnyeit ontotta. Nem sokat tudtunk róla, leginkább hallgatásával tűnt fel. És szeme örökké a szomorúság fészkének látszott. A szokatlan fájdalom mindnyájunkat meglepett. Ijedten néztünk az imbolygó piros pünkösdi lángra. Idegösszeomlás ijesztő moraja ez? Effélének már mindnyájan voltunk szomorú tanúi...

Mivel nem szűnt görcsös zokogása, zárkaparancsnokunk hozzám ent:

— Miért sírsz? — kérdezte az igazi részvét simogató puhaságával. — Pünkösd az öröm ünnepe akkor is, ha távol vagyunk szeretteinktől.

— De nekem nem! De nekem nem! — fuldokolta válaszként. — Nekem a szomorúság, a halál napja... Csak pünkösd ne lenne soha!

Igazi börtöncsend szakadt zárkánkra, teljesen ellentétje pünkösd mindent betöltő viharának. Ilyen csend szokott lenni, amikor a bíró ítélethirdetésére várunk, ha halálról lehet szó.

Felült ágya szélére. Fejét tenyerébe hajtotta. Már valamelyest csillapodva beszélni kezdett. Elmondotta, hogy piros pünkösd napján ismerte meg a feleségét. Templomban! Ekkor imádkozott először érte... És börtönéletének első piros pünkösd napján kapta a hírt, hogy elvált tőle. Három gyermekét a hűtlennek ítélték. „Nem várja már börtöne végét, mert **bűntelen férfira talált**, akit helyette szeret..."

— Mi más lehetne ez számomra, mint **pünkösdi halál**? — fejezte be siralmát. Kemény ágyára oly élettelenül zuhant vissza, mintha fatuskó lenne...

A vallomás utáni csendet felszakadt férfi sóhajok törték meg. Hiszen nem egy rabtársunk osztozott e kegyetlen sorsban. S nem egy félhetett, hogy neki is lehet fekete pünkösdje, pünkösdi halála! Nemcsak az asszonyi szív hűtlensége miatt, hanem mert bosszúálló, kegyetlen vörös prés szorítja őket, hogy elválásukkal mérjék áldozatukra a legnagyobb csapást.

Mily vigasztaló mondható akár pünkösdkor is ilyen megsebzett szívnek? Az elhervadt pünkösdi rózsát már semmilyen harmat élővé nem teszi! Zárkafelügyelőnk nem is mondott mást, csak ezt: „Fájdalmadban osztozunk, mert mindnyájan súlyos keresztet hordozunk!"

De rabunk ezt már nem hallotta, mert fájdalma lélekmentő öntudatlanságba taszította. A piros üvegben a „Szent Spiritusz" hangos lobbanással kialudt. Mintha az ájulttal ő is szimpatizálna. A hirtelen ránk boruló sötétség mintha nem pünkösd vigasztaló Lelkét, hanem nagypéntek gyászleplét borította volna fölénk. A halkuló szipogások közben tisztán lehetett hallani, hogy a közelben egy bagoly huhog. Talán párját hivogatja? Én az ő huhogásában is ezt hallottam:

Kacagó kis párom, többé soh'se hívlak,
mert a fagyos hideg télben jégvirágok nyílnak!

Valóban, **a legtöbb rabnak a börtön még pünkösdkor is csak jégvirágos tél!**

A kora reggeli privát szentmisémhez hét pünkösdi rózsával díszített oltár várt rám. Virágai a Szentlélek hét ajándékát jelképezték. A szentmise megemlékezésénél a pap minden rabtársát arany tányérkájára teszi az ostya mellé. Elhagyhattam volna róla a mi megsebzett szívű, szomorú rabunkat? Külön kértem a Szentlelket: vigasztalja meg ezt a szomorú embert. Valóban legyen a vigasztalója!

Misém után a pünkösdi rózsákból kivettem egyet, olyan félig kinyíltat. Gondoltam, hogy felcsempészem a zokogónknak, hadd lássa: **nyílik még neki pünkösdi rózsa!** Talán senki sem fogja észrevenni eltűnését. A maradék hat szimmetrikusan tündökölt az egyszerű rabvázában. Ha rajtacsípnének sem lenne baj, pünkösd ünnepén stílusos a másokért hozott áldozat. A rózsát zsebembe rejtve vittem fel.

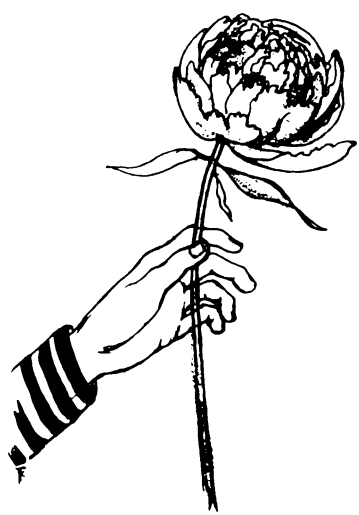

Neked hoztam, nem vagy árva.

— Neked hoztam! — nyújtottam feléje. Csak nézett, csak nézett hol rám, hol a rózsára. Szeme felakadt. Dadogva kérdezte:

— Nekeeeeem?

— Igen, neked. A Szentlélek küldi. A Vigasztaló! Lásd, nem vagy egyedül. Nem vagy árva! Van még, aki gondol rád!

— Nekem? Miért nekem? Ki mondotta, hogy hozd?

— A Szentlélek. Azt akarja, hogy vigasztalódj. Hogy ne feledd: egy anyának gyermekeiért a legnagyobb áldozatot is meg kell hoznia! Hidd el, **pünkösdi rózsád nem szórta el szirmait**. Rád vár. Csakis téged szeret...

— Hihetetlen, hihetetlen — gagyogta és megbabonázva nézte az oltárról lopott rózsát. És könnyei ismét folytak. Szemében soha nem látott fény csillogott: nem a szomorúságé, hanem az örömé. Hozzám hajolt. Átölelt. Közben fülembe duruzsolta:

— **Ő küldte! Ő, a pünkösdi angyalom!** Éjjel vele álmodtam. Mosolyogva azt mondta: **Virágot küldök neked! Pünkösdi rózsát!**... Hallatlan boldoggá tett ez az álom. De csak szimbólumnak vettem. Közben attól féltem, hátha az ördög játszik velem... És íme, itt az ígért pünkösdi rózsa. Azért hiszem, úgy van, mint mondod: pünkösdi rózsámban nem változott semmi. Talán nem is igaz a hír! Ha meg igaz lenne: kényszerítették, mint annyi más feleséget...

A délelőtti közös rabmisére úgy jött le, hogy a kapott rózsából egy szirmot szíve mellé tűzött. Zárkatársai nem szóltak semmit. Nem figyelmeztették, hogy ebből baj is lehet, mert olyan volt, mintha levegőben járna, s mintha arcán még mindig az esti piros fény vibrálna. Az őrök sem háborgatták érte. Piros szín. Talán jó kommunista. Tüntet a szirommal! Mosolyogtak naiv hetykélkedésén. A kis harmóniumnál mellém állt.

A fiatal miséző pap a Szentlélekről beszélt, de nem saját nyelvén, hanem Prohászkát, a **„Szentlélek hárfáját"** tolmácsolta. Elmondott róla minden szépet és jót azzal a prohászkai tüzes, pünkösdi nyelvvel. **„Ó, pünkösdök pünkösdje, te vagy lelkem ünnepe, lelkünk édes vendége!"** Szavai visszavittek Szécsénybe. Láttam a pünkösdi rózsából kirakott galambomat, előtte elragadtatásban térdeplő mesteremet. Benyúltam rabruhám alá és megsimogattam a Fehér Galambomat! „Itt vagy, lelkem édes Vendége?" Boldog voltam. Pünkösdi rózsázott a szívem!

Amikor Úrfelmutatás után felálltunk, hozzám hajolt a rózsaszirmos rabtársam és fülembe súgta:

— „Piros pünkösd napján imádkoztam érte!"

Ránéztem. Szeme szebb volt és ragyogóbb, mint az oltárunkon levő hat rózsa. Benne ragyogott minden pünkösd eltűnő szomorúsága.

— Úgy, úgy — suttogtam vissza. — Ezután legyen pünkösd minden napod, hogy mindig imádkozhass érte és vele...

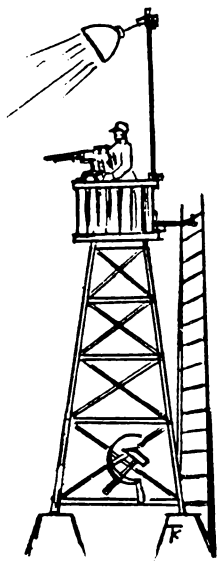

XIII. fejezet

A pokol Isten temploma

„Az Isten nélküli világ szükségszerűen pokol lesz a földön!"
(Lenz)

„Odakinn a börtön falain kívül sokan elkerülik a templomot, itt bent szinte az egész börtön Isten házává változott."
(Mindszenty)

„Mártírjaink szólítgatnak, hogy ébredjünk. Ők mutatják, hogyan kell e világban viselkednünk."
(II. János Pál pápa)

JOHN M. LENZ osztrák katolikus pap, akit a német nemzeti szocialisták kétszer tartóztattak le. Börtönéletének legnagyobb részét a hírhedt dachaui „haláltáborban" töltötte, ahol állítólag **milliók** haltak meg. (Erre vonatkozólag bővebben lásd: **A sarló-kalapácsos börtönrácsok titkai** című könyvünket.) Az ő élete által, mint képet visszaadó tükrön, szeretnénk bemutatni: **hogyan volt Isten jelen a német börtönökben és haláltáborokban**. Igaz, Dachaut, a náci haláltáborokat nem a sarló-kalapács felségjegye márkázta, de szenvedésben és megpróbáltatásban legalábbis mostohatestvérek voltak. . . És ha az imént említett könyvben írtunk e helyekről, mint pokolról, akkor méltányos, hogy megemlékezzünk róluk, mint **Isten házáról** is! Ezzel egyben áldásosan kiegészítjük az ott vázolt képet. Elismerjük, hogy első olvasásra fejezetünk címe megbotránkoztatóan hathat, ám ezt nem mi, hanem a **benne élő rabok és őrök találták ki és állapították meg**. Mi csak azt tesszük hozzá, hogy ez áll a sarló-kalapácsos börtönökről és haláltáborokról is!

Lenz atya rabéletét — helyesebben ezrekét: papokét, civilekét — **Krisztus Dachauban**, ill. **A győzelmes Krisztus** (Christ in Dachau or Christ Victorius) könyvében írta le. E könyv nyomán vázoljuk fel ígéretünket. Könyve nyolc kiadást ért el és csaknem minden európai nyelvre lefordították. Lenz atya és könyve már **A sarló-kalapácsos börtönrácsok titkaiban** is szerepel, s ott róla ezt írtuk: „A tagadhatatlan bűnök és emberi gyarlóságok miatt sírnunk kell. De a megélt erény és a vallási hősiesség miatt lángolhatunk, mert ez a könyv az ‚Isten szeretetének **Énekek Éneke**', és dicsősége oly dokumentum, amely Egyházunk életében páratlan. **Századunk katolikus Egyházának egyik legdicsőségesebb martirológiumát itt, Dachauban írták meg a papok: szenvedésükkel, vértanú halálukkal és krisztusi emberszeretetükkel.**"

„Dachauban döbbent rá a világ, hogy a papok a börtönben valóban ‚Krisztusmások', akik nemcsak uralkodni tudnak, hanem vérük hullásával szolgálni is. Itt bizonyították be: Nemcsak másoknak hirdetik az Igét, hanem elsősorban önmagukban termik meg annak százszoros gyümölcsét." Ezért bízvást állíthatjuk, ha valamikor e százakat, ezreket* — és a világ minden tájáról azokat a papokat és hivőket, akik a sarló-kalapács áldozatai lettek — a római Szent Péter bazilikában szentté avatják, mint Kolbe atyát, ill. boldoggá, mint Titus Brandsma szerzetest** — Egyházunk és a világ fölé új szentek és mártírok galaxisa borul soha nem látott fényességgel.***

Maga Lenz atya ezt írta könyvéről: „Ez a könyv nem a borzalmak könyve. Se a gyűlöletnek himnusza. Hanem Isten kegyelmének csodás útja **a pokol borzalmai között!**"

---

* „Európában mintegy 4 ezer pap fizetett életével, mert szembe mert szállni a hitleri zsarnoksággal. Németországban 8 ezer, Magyarországon pedig 140 egyházi személyt sújtottak büntetésekkel náciellenes magatartásukért" — írja Hetényi Varga Károly: **Akiket üldöztek az igazságért** című 1985-ben megjelent vaskos könyvében. Mint magánember, tíz évet dolgozott, hogy ezt az összeírást elvégezhesse, ötvenezer kilométert utazott, s elköltött negyedmillió forintot. A gyűjtést tovább folytatja.

** Brandsma holland kármelita szerzetes tanár volt, akit Dachauban méreggel öltek meg. 1985 novemberében boldoggá avatták. Minden vigasza az Oltáriszentség volt.

*** **Ki gyűjti össze a sarló-kalapácsos mártírjainkat, börtönáldozatainkat, szentjeinket, hitvallóinkat az egész világon? Magyarországon?** Ó, milyen kevésről tudunk, és róluk is mily keveset! Pedig még Hetényi Varga Károly is azt írta nekem: „**Bizonyára ők is megérdemelnék, hogy egyszer velük is foglalkozzanak.** Én a szerzetesekkel próbálkoztam, de sikertelenül! Szomorú, nagyon szomorú. De van ország, ahol másként van ez."



Ha mártírezreinket Róma szentté avatja!

„Sokan írtak Dachauról — hangsúlyozza. — A borzalmak irodalma nagy! De a borzalom csak fele az igazságnak, mert azok, akik a nyomorúság mélységében **nem találkoztak Krisztussal, elvesztették a legcsodálatosabb élményt**!"

„Ez a könyv teljesen igaz beszámoló egyéni élményeimről. **Tanúságtétel Krisztussal való találkozásról**, Krisztus felismeréséről, a legvadabb harcokról a gonosz hatalmakkal a legkegyetlenebb szenvedések helyén. Ez a könyv Isten szolgálatában levő papok életéről szól, illetőleg: **Magáról Krisztusról**!"

Miért került Lenz atya, és miért kerültek papok, szerzetesek ezrei az internálókba? Azért, mert a nemzeti szocialisták szemében **a papok külön kasztot alkottak**! Mert úgy vélték, hogy ellenkező világnézetük miatt nagyon veszedelmesek eszmerendszerükre!

Mert **Isten és Egyház harcosai, munkásai**! 1942-ig a papok voltak a táborok „görényei", kivetettjei, páriái, legnagyobb bűnösei, ideológiájuk rákosító gócpontjai; mert ők készen voltak hitükért meghalni! Ezt a hitet Mária Restituta nővér, agyonlövése előtt így fejezte ki: „**Krisztusért éltem.** Krisztusért fogok meghalni! Hazamegyek az égbe!" Ez a kiállás, ez a harci szellem a nácik szemében rombolólag, gyöngítőleg hatott az ország népére. Akadályozták eszméik kibontakozását és megvalósulását. Ebben Hitlernek nem szekértolói, hanem kátyúba juttatói voltak. Ezt látta, tudta a világ is és ellenállásra ösztökélte. Einstein ezt így nyugtázta: „Nyilvánosan ki kell jelentenem csodálatomat és szeretetemet a katolikus Egyház iránt, amely egyedül merészelt állandó küzdelmet folytatni a szellemi igazság és az erkölcsi szabadság fenntartásáért."

A gyűlölet ellenük hát nem annyira hatalmi, **hanem ideológiai.** Maga a „kereszténység" a támadás tárgya. Annak minden porcikája: írásban, képekben, beszédben. Az Egyházügyi Hivatal vezetője már 1937-ben ki meri gúnyosan mondani: „**A Krisztus istenségében való hit a múltnak nevetséges dogmája!**" És Himler hozzádörgi: „Legfontosabb teendőink egyike, hogy felfedezzük és **megsemmisítsük** a Führer és a Nemzeti Szocialista Mozgalom nyilvános és titkos ellenségeit!" Rosemberger ezt gyorsan megvilágosítja: „**Legnagyobb ellenségünk a katolikus Egyház! Ezért meg kell semmisítenünk!**" A gyűlölet halálra, végpusztulásra menő. Ezért nem csoda, ha a letartóztatottakat így fogadják a táborparancsnokok: „Két kötelességtek van itt: **haljatok meg, mint kutyák, s dolgozzatok, míg meg nem haltok!**" Megy is ellenük a vadászat teljes falkafelhajtással, különösen a besúgók segítségével. Így került horogra Lenz atya is.

„Tudtuk, elsősorban nekünk papoknak kötelességünk, hogy félelem nélkül beszéljünk az új istentelen kormányzat ellen — írja Lenz könyvében. — A Szentatya, XI. Pius határozottan kijelentette: ‚A papnak felebarátjával szemben az első szeretet-kötelessége, hogy az **igazságot** szolgálja és megcáfolja a tévedés minden fajtáját. Ezt nem tenni, nemcsak Isten s hivatástok elárulása lenne, hanem vétek is népetek, hazátok java ellen'." Minden katolikus pap gondosan tudta, hogy a Szentatya miért pont az **igazság** szolgálatát hangsúlyozta. Azért, mert Hitlerék legfőbb eszméit tévedésnek nyilvánította. Csak így értjük meg Kolbe atya sorait is, amit a náciktól nagy nehezen engedélyezett lapjában írt: „**A világon senki sem tudja megváltoztatni az igazságot.** Amit mi tehetünk, s amit **tennünk kell** az, hogy keressük az igazságot és szolgáljuk, ha megtaláltuk!"

„Kötelességemnek éreztem tehát most jobban, mint valaha, hogy erősítsem az Istenben való hitet, hogy inspiráljam a népemet:

Maradjanak hűségesek hitükhöz! Tudtam, nagyon jól tudtam, hogy ezzel a letartóztatás veszélyét vállalom, mert Dachau és édestestvér internáló táborai már ismertek voltak előttünk félelmet keltő hírükkel, ahol sok derék ember ette a zsarnokság rabkenyerét."

Ezzel a küldetési tudattal — minden büntetésnek előre vállalásával — bemegy még környékük oroszlánbarlangjába is. Meglátogatja egyik farmer náci hívét, aki e környéken a párt vezetője, s bizonyítja neki, hogy **helytelen életutat járnak**! . . .

Pár hét múlva Lenz atya már a GESTAPO markában volt. Fejére olvasták a farmer feljelentését. Lenz elismerte, hogy beszédeiben valóban figyelmeztette híveit, hogy Ausztriában **veszélyben a katolikus hit**. Bevallotta, azzal a reménnyel kecsegtette őket, hogy **a náci uralom nem tart örökké**! Nem tagadta, hogy jövendölt is: „A történelemben nem volt még ember, akit úgy dicsőítettek volna, mint Hitlert. De nem volt olyan sem, **akit úgy gyűlölnek vagy átkoznak** majd, mint Hitlert fogják." Természetesen ezzel sorsa megpecsételődött!

1939 ádventjében bevonult börtönébe. Szabadul, de tizenkét hónap múlva másik bevonulás következik, hogy jó hat évet szenvedjen **„Isten rabjaként"** korunk legkínosabb helyein.

1. Az imádság kamrácskája

A Bécs környékén levő Rossauerlande börtönbe vitték. Mikor a börtönben első lépéseit tette, eszébe jutott, hogy nem bűneiért, hanem **hitéért** került ide. „S ekkor valami rendkívüli felemelő érzés töltött el" — vallomásozik Lenz. Őrétől kísérve, **Te Deumot mondva** ment be rabélete első zárkájába.

A zárkában csupa keresztényt talált, akiknek hónapokon át áldást mondott étkezésükre s vezette a közös Miatyánk és Üdvözlégy imádkozásaikat. Ezt még akkor is folytatta, amikor már kimondottan hitetleneket is kapott cellatársul, mert az imádkozás ellen ezek sem tiltakoztak soha. Napközben előadásokat tartott nekik a Bibliából.

Már itt is volt a karácsony, a kint annyira várt ünnep. De náluk semmi sem mutatta, hogy karácsony volna. Amikor az őr eléjük tette hitvány ebédjüket, ami semmiben sem különbözött más napokétól, Lenzzel együtt **mindenki zokogni kezdett**. „Életemben ez volt az első eset — közli Lenz szomorúan —, hogy férfit láttam valóban sírni." Ám **„ahol az ember sír, ott van az Isten"** — állítja Benamy, aki nem is volt hivő. És igaza van, mert a könny az a tenger, amelyen Isten visszajön a világ legtávolabbi partjairól is: segíteni! Így történt ez Lenzéknél is.

Délután ketten csomagot kaptak. Felterítették az egész zárkának. Egyszerre elfeledték szomorúságukat s a legtisztább karácsonyi öröm töltötte el őket. Lenz az evangéliumból felolvasta Jézus születését. Utána oly boldogan énekelték a Csendes éj-t, mintha otthon a karácsonyfa alatt álltak volna.

Lenznek volt pap rabtársa is. Vele minden napot Szent Ignácnak e csodás imájával kezdték: „Ó, Uram, vedd el **szabadságomat** és mindazt, amit bírok... Cserébe add nekem **szeretetedet és kegyelmedet, mert ez elég nekem.**" A nappalt imádkozással, elmélkedéssel és vallási tételek átbeszélésével töltötték. A jobb őrök olykor megengedték nekik, hogy más zárkákba is bemehessenek, hogy rabtársaiknak lelki vigaszt vigyenek, vagy hogy **kibékítsék őket Istennel.** „Talán ezek miatt kellett börtönbe kerülnünk — vélekedik Lenz atya. — Néha Isten útjai valóban nagyon különösek!" A napot este mindig Te Deummal fejezték be.

Kettőjük számára az éjjelek voltak a legelviselhetetlenebbek. Álmukban szabadok voltak, hiveik között éltek, legkedvesebb templomukban miséztek, elsőáldozásra készülő gyerekek vették őket körül s **az imádság vigasztaló forrásából meríthettek bőségesen.**

Aztán a **népbíróság** „**bűntelennek**" mondotta ki. Majd amnesztiával szabadul, hogy két hét múlva ismét börtönben legyen. De most már a félelmetes Dachauban, a hírhedt haláltáborban.

2. Dachau az imádság háza

Nem azzal a reménnyel indult, hogy innét valaha élve kiszabadulhat. „Tudtam — emlékezik vissza Lenz —, hogy a vértanúság elé megyek. **Legyen meg a Te akaratod!**" Ezzel belőle is kiszakadt az a varázslatos mondat, „amely által kitörünk az idő kemény kagylójából az örökkévalóság friss, éltető atmoszférájába!"

Rabélmények olvasása között egyik legnagyobb meglepetésem az volt, hogy ez a csodás mondat legtöbbször szenvedésben, **börtönben**, haláltáborban hangzik el! Nem akkor, amikor pezsgőzünk, pecsenyézünk, dínomdánomozunk, az örömtől csaknem meghasad a szívünk, hanem **amikor életünk poklában vergődünk.** De hát hogyan festene az, ha akkor mondanánk: Legyen meg a Te akaratod, amikor tejben-vajban fürdünk, amikor pecsenyét eszünk, tokajit iszunk? Nem káromkodás lenne ez imádság helyett? **Ez az ima a szenvedés passziflórája! Csak ezt a virágot tartva zokoghatjuk el:** Legyen meg a Te akaratod! „Taníts meg igazán vállalnom azt, hogy bármi történjék, legyen meg mindenben a Te akaratod!"

Ilyeneknek Jézus a szenvedést kenyérré változtatja, mégpedig **az égből szállott édestestvérévé, amelyből ha a passziflórás eszik: él!**

Ez a kenyér keserű lehet még így is, mint a húsvéti vacsora füvei, és elmúlása kívánatos, mint az Olajfák hegyének kelyhe. De titokzatos módon éltető és gyógyító, mint minden keserű orvosság. Ennek igazát Jézus, a szentek élete és fejezeteink igazolják.

Lenz elmondja, hogy a haláltáborokban hosszú ideig **minden vallásos megnyilatkozás súlyos büntetés terhe alatt tilos volt!** A cenzorok leveleikből még a szentírási idézeteket is kihúzták. És az imádkozást mégsem tudták megakadályozni. Mert az imádkozási vágy, az ima szükséglete nagyobb és erősebb volt minden gonosz földi, pokoli hatalomnál. **Ez volt a kenyerük, ez volt az italuk, ez a levegőjük.** Imáikkal kapaszkodtak Istenbe, Jézus ruhájába, mert pokolban éltek, „hiszen az Isten nélküli világ szükségszerűen pokollá lesz a földön."

Vasárnap volt, mégis dolgozniok kellett a kőbányában. Lenz roskadozva tolta kaviccsal telt taligáját. Igyekezetével őre elégedetlen volt, szinte halálra rugdosta. „Soha azelőtt a keresztúton nem láttam Jézust előttem olyan elevenen, mint most — emlékezik vissza Lenz. — Szenvedését sohasem láttam ilyen világosan, mint ezekben a percekben."

Az őr Lenz kezét a taligáján úgy összeroncsolta, hogy tizenöt nyílt seb hasogatta. Minden ereje elhagyta. Bágyadozott. S ekkor ismét Jézus állt előtte. Utolsó erejével és csodálkozással szólt hozzá: „Ó, Jézus, mennyire ingadozhattak lépteid a szörnyű ostorozás után, amikor keresztedet kellett vinned! Mily nehéz lehetett az." **S ettől a nehéztől lett az övé könnyebb,** a taliga tovább tolható. . .

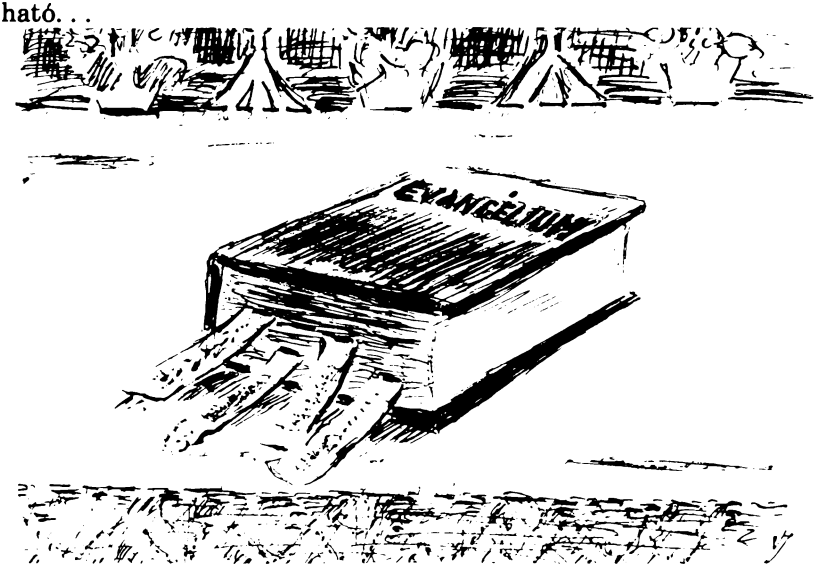

Hallgatták az evangélium felolvasását.

Készültek ezekre a nehéz talicskázásokra. A bányába menet mindenki imádkozott, rózsafüzérezett. Ha SS-őr közeledett, felhangzott a figyelmeztető jelszó: „Vigyázz!", vagy „Víz!" Ha lehetett, barakkonként a homokbányák gödreiben is tartottak istentiszteletet. A pap köré csoportosulva imádkoztak, hallgatták az evangélium felolvasását. Náluk valóban úgy volt, mint valaki állítja: „Aki az evangéliumot olvassa, nem Jézus szavait olvassa; Jézus maga van az olvasóval!" Aztán énekeket zümmögtek. Sok haldokló és fogoly számára ezek voltak az utolsó vigasztalások ezen a földön. Gussen, a **„halálmalom"**, szóról szóra **az imádság háza volt.** Itt munka, élet, halál, minden az imával volt összekötve és megszentelve.

Kellett az imádság, mert valóban a szenvedés malma őrölte őket. **Az imádság volt az a csoda-kovász, amely a szenvedés lisztjéből kenyeret csinált.** „Az imádság volt az egyetlen, ami megmentett bennünket. Ha Isten nem ment meg csodával, mindnyájan elveszünk. Ez a csoda éjjel-nappal működött. Kértük érte az Urat, Máriát és az őrangyalainkat." Az imádság tanította meg őket a szenvedés értelmére és értékére. Erre pedig olyan nagy szükségük volt, mint egy falat kenyérre. **Mert a szenvedés öl, ha nem éltet!** „Ismertem a szenvedés értékét — mondja Lenz —, s ez az ismeret mérhetetlen értéket jelentett számomra." Ezért tudta mondani Szent Pállal: **„Szenvedéseimben túlcsordul az öröm."** És azt is tudta: „Ennek az életnek szenvedései nem mérhetők az eljövendő dicsőséghez, amely majd kinyilvánul rajtunk!" „Sohasem szűntem meg hálát adni Istennek szenvedéseimért. **Minden szenvedés valóban Isten jóságából és bölcsességéből származik.** Azért küldi a szenvedést, hogy az égre elkészítsen bennünket. A szenvedésért végzett hálaima nemcsak hitünk bizonyítéka, hanem a leghatásosabb ima is! A földi szenvedés által növekszünk és érünk! Ezért nem lakozott szívemben gyűlölet hóhéraimmal szemben. Nem az számít, hogy ők mit tesznek, hanem, hogy én hogyan viselem el az Istentől választott keresztemet!"

Papok számára itt a legnehezebbek a reggelek voltak — árulja el Lenz. — A Dunán át messziről látszott Szent Flórián temploma, de már nem azzal a toronnyal, amelyikkel elhagyták, hanem Ady „tornyával", amely „vér-híreket vár, remeg és bámul vérrel meszelten". „Ó, micsoda vágyakozással néztem rá, bár misézhetnék benne!" Visszagondoltak a régi reggelekre, amikor misézhettek, amikor gyertya- s napfényben fürödhettek... Szomorúságuk vigasza az volt, ha máson segíthettek, ha olykor nagy áron is, mert ez is tilos volt. Johann Gruber pap-professzor inkább engedte magát agyonverni, minthogy mások segítéséről lemondjon!

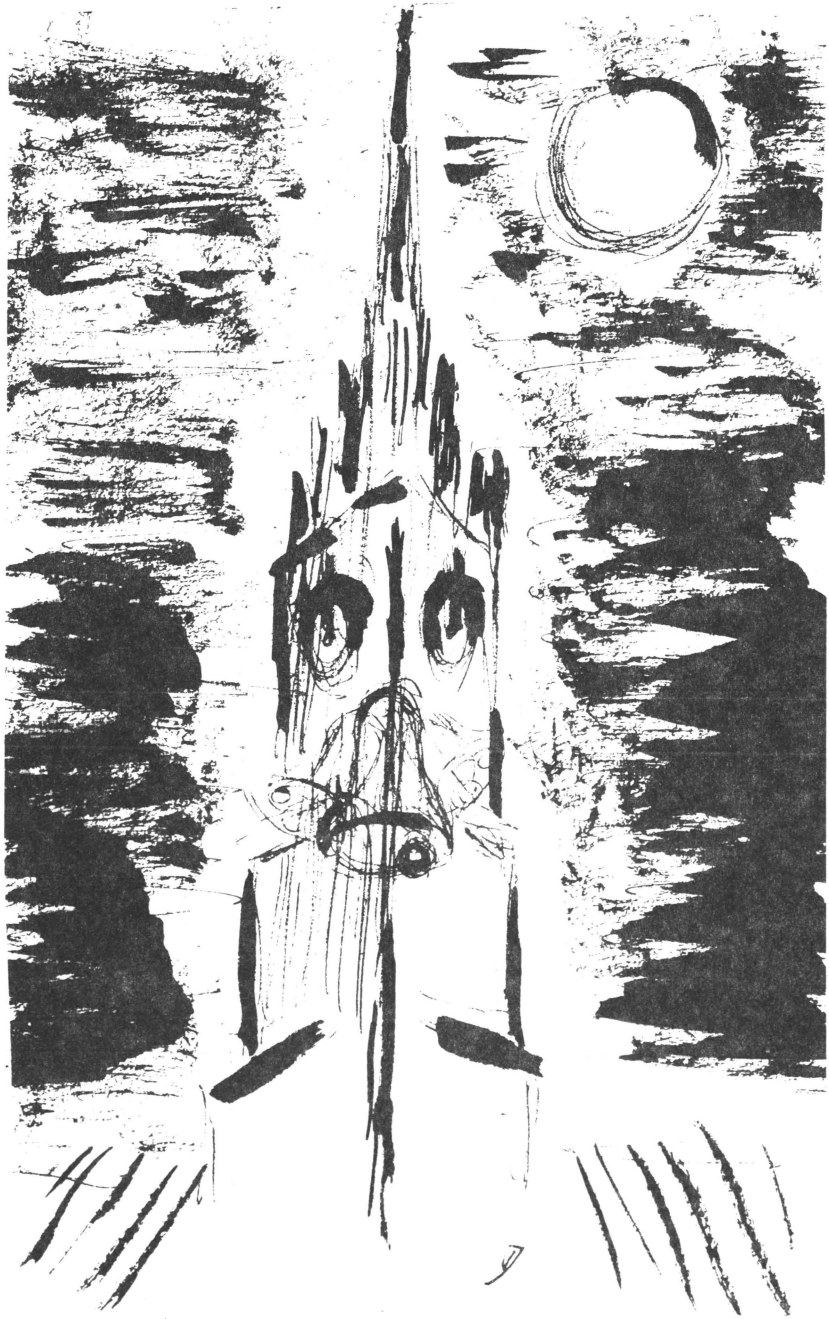

A torony vár, remeg, bámul vérrel meszelten.

3. Az imádság temploma

1941 decembere óriási fordulatot hozott, különösen a német papok életében. Ez tökéletes életváltozást jelentett. A nácik egyházunk nyomására Dachauban a papok legnagyobb részét először egybegyűjtötték, majd benne külön papi részleget állítottak fel. Aztán megengedték, hogy: 1. lehessen breviáriumuk, kápolnájuk és hogy abban misézhetnek; 2. könnyebb munkát végezhessenek, s legyen idejük imára és szellemi munkára is. Nem teljesítették azt a kérést, hogy holttestüket ne égessék el.

E náci engedmény által a katolikus papok a dachaui haláltábor közepén az imádság templomát építették fel, mert rabrészlegük valóban az imádság dómja lett!

Kimondhatatlan öröm töltötte be szívüket, amikor reggel öt órakor első miséjükre összejöhettek. Elkínzott arcuk ragyogott a belső boldogságtól. „Noha meggyötörtek, tetvesek s félig halálra éhezettek voltunk — írja Lenz —, mégis **nehéz lett volna nálunk boldogabb embert találni.** Minden pap tartott kezében egy kis ostyát. Felszentelt tenyerünk volt az arany tányérka. Egész mise alatt ott tartottuk s arról áldoztunk. Christus vincit — **Krisztus győz — csodálatos himnusza most hangzott fel először a táborban.** Éhségünket s minden testi nyomorúságunkat elfelejtettük annak boldogító tudatában, hogy **Krisztus itt van közöttünk.** A mi Istenünk velünk van Dachauban! **Jézus rabtársunk a szöges drót között.** A gyűlölet dühönghet kint, de a Sátán és követői nem győzhetnek ellenünk! Isten gyakran különös eszközöket használ munkáinál. **A horogkereszt felett megjelent a kereszt!** Nekünk a kereszt győzelmet jelent és erőt!"

Ettől kezdve Dachauban is bemutatták azt az áldozatot, amelyről a próféta azt jövendölte, hogy valamikor napkelettől napnyugatig mindenhol bemutattatik.

Boldogságukat természetesen látták az SS-legények és hóhéraik. Bosszantotta őket, különösen a hitetleneket. Ők azt szerették volna látni, ha minden pap kétségbeesésében fetreng, átkozza Istenét, aki nem segít rajta, és papságát önként feladja! **A gonosz a legszentebből is tud hóhérkötelet fonni!** A papok örömét aljas magatartásukkal akarták bánattá változtatni. Ezért az egyik alkalommal mise közben, fejükön sapkával, szájukban cigaretta, betörtek a kápolnába. Revolvereiket rájuk szegezve abbahagyatták velük a szentmisét, „a hókuszpókuszt", s kiűzték őket a kápolnából. Egyikük felkapta a szentostyákat, földre hajította s kiáltotta: **„Ha ez a ti Istenetek, segítsen rajtatok! Ha tud!"**... E jelenetnél Lenz **csak annyit jegyez meg:** „Könyvem minden lapja azt igazolja, hogy Isten

segített!" Kintről sokszor nem tudtak ostyát szerezni, ilyenkor rabkenyerüket használták.

Nemcsak misét mondottak a kápolnában, hanem Oltáriszentséget is őriztek. Így megvalósult Jézus titokzatos jelenléte börtönükben, aki azt mondotta: „Én mindig veletek leszek a világ végéig!" A papok, ha volt rá idejük, ide jártak Jézus elé imádkozni, elmélkedni, olvasni...

„A mi életünk, a papoké, tagadhatatlanul könnyebb volt, mint más foglyoké — mondja Lenz atya —, mert nekünk volt kápolnánk, **kenyér színben jelenlevő Jézusunk**! Ha nem lett volna ez a vigasztalásunk, sokunk testileg, lelkileg letörhetett volna. Tapasztalatom szerint azok a rabok, akik nem hittek Istenben, csaknem mindnyájan elveszítették önbecsülésüket és szabadjára eresztették karakterük minden gyöngéjét. Ugyanakkor bármilyen kapcsolat Krisztussal, gazdagította a rabot, s lehetővé tette, hogy megtalálja a hozzá vezető utat. **Én vagyok az élet kenyere** — mondotta Jézus, s mi ezt az éltető kenyeret naponként vettük magunkhoz a szentáldozásban. Így a papok testvéri szeretetben egyre összébb kovácsolódtak Krisztusban."

„**Mindennapi** kenyerünket add meg nekünk MA — szavak jelentésüket itt kapták meg. Se a legnagyobb katedrálisban, se a legszebb templomban nem fogadták az élet kenyerét olyan vágyakozással, mint ebben a kis kápolnában az ‚éhséges' évek alatt. Krisztus volt imádságaink és reményeink középpontja. Krisztus a napi szentmisékben és szentáldozásokban. **Ő volt: kenyerünk, világosságunk és erősségünk.**"

Kezdetben a misézés engedélye csak a német papoknak szólt. Ezért a lengyelek — 1780-an voltak — csak titokban misézhettek a kályha mögötti kis asztalkán. Közben őrséget álltak, nehogy az SS-ek rajtacsípjék őket. A pap rabruhában. Stólája rabruhából. A kehely rabpohár. A cibórium konzervdoboz. Az oltár fölötti kép kalendáriumból kiszakított. Misét mondottak bányákban, ültetvényeken. Ezeken civilek is részt vettek. Ha nem volt mise, akkor a kápolnából vittek nekik szentostyát munkahelyükre és munka közben áldoztatták meg őket. „A misével kapcsolatban az volt a legnagyobb örömöm — mondja a tábor legidősebb papja —, hogy az élet kenyerét vihettem az éhező lelkeknek a zárkába is." Galwin püspök pedig így nyilatkozott: „A ti éhségtek az Élet Kenyere után találtatta ki veletek, hogy a kenyérben rejtőzködő Krisztust rabtársaitoknak is vigyétek."

Kezdetben azokat a papokat, akik a szentmisén jelen voltak, illetőleg jelentkeztek, hogy jelen akarnak lenni, vasárnap külön büntető munkára vitték, hogy elvegyék kedvüket a misétől. A háború vége felé nemzetiség szerint naponként már több misét végeztek.

Így csaknem egész nap miséztek a kápolnában. Éjjel pedig **titokban szentségimádást tartottak.**

Amikor a **tífusz dühöngött a táborban**, szentostyát rejtettek egy kis kannába, zsebbe dúgták s titokban naponként háromszor körüljárták vele a tábort, mint a középkorban tették a nagy járványok idején. A velük járó Jézust kérték, hogy mentse meg őket, mert egyébként mindnyájan elvesznek. **Ekkor naponként már száz halott is volt.**

1945 tavaszán 5400 rabot másik táborba telepítettek át, nehogy a közeledő ellenség kezébe kerüljenek. Köztük 88 pap volt. Az utat leginkább éjjel tették és gyalog: a legiszonyatosabb nyomorúság közepette. A papok egyike kannácskába rejtve szentostyákat vitt magával, hogy majd az úton a haldoklókat meg tudja áldoztatni. A legtöbb marsoló elpusztult. A szentséget vivő pap a legutolsó pillanatban 26 társával megszökött. Egy plébánia nyújtott nekik menedéket. A megmaradt szentostyákat Te Deum éneklésével helyezték el a templom tabernákulumjába, mert Jézusnak ez a visszatérése **hajlékába számukra is a szabadságba való visszatérést jelentette.**

Amikor Dachauban már annyi volt a rab, hogy a barakkokban nem bírtak nekik helyet adni, a kápolnát is megtöltötték rabokkal. Munka- és hálóterem lett. A szentmisét még ekkor sem hagyták abba. Az oltárt függönnyel elválasztották, amit misézéskor széthúztak. Napjában háromszor miséztek. Áldással egybekötött litániát és más ájtatosságot is tartottak. Születésnapjukat külön szentmisével ünnepelték meg, s ilyenkor előfordult, hogy énekkaruk — már ilyen is volt — Schubert miséjét énekelte.

„A dachaui kápolnánk szegény, csupasz volt — meséli Lenz —, mint a betlehemi istálló, mégsem cseréltük volna el a kereszténység egyetlen katedrálisával sem. Mindent megtettünk, hogy méltó hajléka legyen a mi Urunknak, aki köztünk lakott a Szentségben."

„Az oltár volt a legfontosabb, amelyen bemutattuk börtönéletünk áldozatát és megújítottuk elhatározásunkat, hogy életünk áldozatát is meghozzuk Krisztusért, **ha ez lenne Isten akarata.**" Az oltáron virág, antipendium IHS monogrammal, amiért a német őrség külön dühöngött. A rabok készítették rá az oltárszekrényt, képet és mindazt, ami szükséges. Faragtak két szentségtartót, Mária-szobrot. Kinti ajándékokkal is gazdagodtak, mint pl. harmóniummal. Az egész kápolnát kifestették és tizenhat ablakát keresztrajzokkal kidíszítették. Nyolcszáz személyes volt a kápolnájuk, de ezren is szorongtak benne. Faulhaber bíboros egyiküket kinevezte esperesnek. E kápolnában volt püspök- és papszentelés is. Mindkettő közülük való. Az utóbbi kispapként került a börtönbe. Halálosan beteg lett. Az volt a vágya, hogy életében legalább egyszer mi-

sézzen. Megkapta a kegyelmet. Naplójának utolsó bejegyzése: „Szeretet! Jótett! Bűnbánat! **Ó, Istenem, áldd meg ellenségeimet is.**" Ebben a kápolnában harsant fel számukra először a legörvendetesebb hír: ITT VANNAK AZ AMERIKAIAK!

1. Az imént említett nagy marsoláson, ezen a végzetes úton a papoknak egy farmer is adott szállást. Megjelenésük a farmer számára a gyötrelmes élet végét jelentette. Levette hát Hitler képét és helyére ünnepélyesen visszahelyezte a **keresztet**, „mert a kereszt által jött az öröm az egész világra" — jegyezte meg Lenz. Tisztelték is ezt a jelet nemcsak a papok, hanem a civil rabok is. „Mindig előttünk volt a kereszt veszély idején! Egyik rabtársunk, aki hihetetlen szenvedéseken ment át, kezében saját faragta keresztjét szorongatva mondotta: ‚A kereszt az én megváltóm. **A kereszt volt az én menedékem**'!" S Lenz így folytatja: „Veszély, baj esetén a kereszt jelét alkalmaztuk. Ez sehol sem látszott oly hathatósnak, mint a börtön poklában! Béke, bátorság, bizalom fakadt nyomában. A kereszt jelére enyhült a fájdalom. A kereszt jelét — keresztvetést — ezerszer is használtuk naponként. Erőt adott. Sok rabnak volt otthonról hozott keresztje, amit féltő aggodalommal őriztek minden tilalom ellenére." Kápolnájuk oltárán külön **nagy** kereszt állt, „mint hitünk szimbóluma". A keresztért nem egyszer még életüket is reszkírozták

Munkára menet a rabok útja egy út melletti ütött-kopott keresztnél vezetett el. Korhadozott, düledezett. Még akkor állíthatták, amikor a horogkeresztet nem ismerte a világ. Ennek a keresztnek a rabok előtt nagy volt az értéke. Már magában azt is csodának tartották, hogy eddig még nem tüntették el halálos ellenségei. Az egyik kísérő őrnek az volt a szokása, hogy amikor elmentek mellette, mindig megrugdosta.

Történt, hogy egy nap a kereszthez érve, egy fiatal rab kilépett a sorból és három testes cölöppel a kereszthez ugrott, és máris nagy igyekezettel dolgozott. Két cölöpöt a harmadikkal, amit bunkónak használt, a kereszt mellé vert.

Nemcsak a rabokban hűlt el a vér, hanem a kísérő őrökben is, mert engedély nélkül a sorból kilépni „szökési kísérletet" jelentett s ilyenkor az őröknek nemcsak szabad, hanem kötelességük volt, hogy fegyverüket azonnal használják. Minden őr lövésre emelte fegyverét. A rabok pedig rémülten várták azok eldördülését. De senki sem sütötte el gyilokját, még a keresztrugdosó őr sem, hanem csak a fiatal ember mellé ugrott s fegyverét rászegezve mondta: „Eredj vissza, te disznó, te őrült ember, mert azonnal itt lőlek agyon!" Majd felemelte csizmáját, hogy ismét megrugdossa a keresztet. Ám a vakmerő rab nem ijedt meg a puskacsőtől, sem a dühös fenyegetéstől, hanem a kereszt védelmére kitárta karját és hatá-

rozott hangon kijelentette: „Senki sem árthat ennek a keresztnek, míg én itt vagyok!"

Az őr elképedt. Ez nem mindennapi jelenet! Tisztje felé fordult és ordította: „Ez lázadás!" Ám a tiszt felelet helyett csak intett, hogy a menetoszlop folytassa útját. A menetoszlop, amint halálos csendben és rémületben megmozdult, hallotta, hogy hős társuk ezeket mondta: „Mint keresztény, nem engedhetem, hogy e kereszt megrongálódjék!"... Bizonnyal azonnal agyonlövik ott a kereszt tövében, ha nem veszi körül őket sok civil bámuló. A tiszt nem akart nyílt botrányt és vérengzést.

Este a tiszt a lázadó fiatalember elé állt: „Jelentenem kell az esetet. Én megértelek, mert tudom, hogy kispap vagy. Ám tudnod kellett, hogy a lázadásért halál jár. Sajnálom, hogy ily haszontalan valamiért kell meghalnod!" S kihallgatásra vitte.

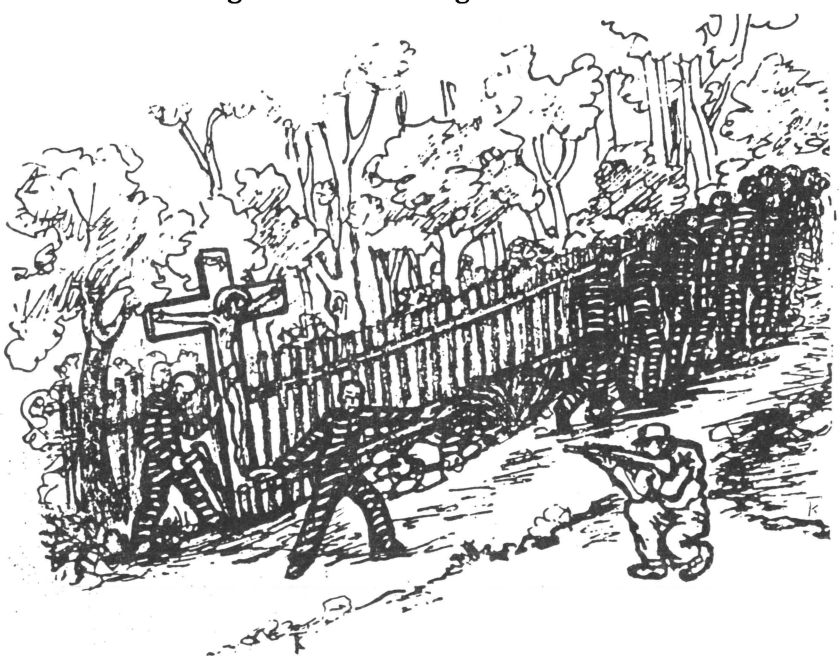

Senki sem árthat ennek a keresztnek...

A papi tábor imádkozni kezdett érte. Mivel mindnyájan tudták, hogy tettének kivégzés lesz a vége, a haldoklóért szokásos imába kezdtek. Ám nem sokáig mondották, mert a fiatalember hamarosan megjelent előttük mosolyogva. A rabok elképedtek. Ez lehetetlen! Jelenés ez vagy káprázat?! A kispap meg csak mosolyogva mondta nekik: „Én csak ezt mondottam a kihallgató tisztnek: Mint keresz-

ténynek, kötelességem megvédeni a keresztet! Ha ez halálomat jelenti is! A kihallgató tiszt meg csak ennyit felelt: Holnap végy magad mellé két másik embert és javítsátok ki megfelelően a keresztet!"

Ha a rabok a keresztet így szerették, nem csoda, ha a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepét új kereszt felállításával ünnepelték. Nem különös, hogy egy kapucinus atya keresztutat készített számukra. Nem meglepő, hogy a felszabadultaknak az volt az első teendőjük, hogy hatalmas keresztet állítottak fel a haláltábor díszterén: „mert **a kereszt győzött a pokol felett!**" Ennek tövében mondották a hálaadó misét, majd másnap a gyászmisét sok-sok ezer halottjukért. A felszabadító generális e kereszt előtt imádkozott a rabokkal, közben a kereszt jelét rajzolta mindnyájuk fölé, mondván: „Jó az Isten, a haláltáborba elküldte a szabadulást. Csak egy illő ebben a pillanatban, hogy **imádkozzunk!**"

2. A katolikus papok számára mi sem természetesebb, mint az, hogy Jézus mellett mindig ott lássák Anyját, **Máriát**, mint mindnyájuk édesanyját. Mária is velük együtt raboskodott. Együtt élték koruk rabéletét. És a rabok valóban úgy vették körül, mint rabanyjukat.

„Hat esztendei dachaui rabságom alatt sohasem szűntem meg hinni és reménykedni a mi Anyánkban, Máriában — vallja Lenz. — Ünnepélyes fogadalmat tettem, hogy amikor kiszabadulok, altöttingi kegyhelyére zarándokolok hálát adni, mert tudom, hogy Dachau borzalmaiban mit jelentett számunkra az áldott Anya. Számunkra Dachau egyik legnagyobb tanulsága: **Mária segítségünkre jön!** Ha internáló életünkben könnyebbedés állt be, Mária segítségének tulajdonítottuk!"

„Dachau papjai, személyes tapasztalatból tudjuk, hogy **Mária diadalmaskodott**: vér s könnyek között, a terror, az éhség, a bűn és az istentelenség fölött. Az Ég Királynéja sohasem mulasztotta el, hogy védő palástját ne terítse azok fölé, akik hűek maradtak Fiához."

Kápolnájukban csak egyetlen mellékoltár volt, de ezt is Máriának szentelték. Ha nem misézhettek, Mária litániáját imádkozták és a Salve Reginát énekelték. Ötszáz rabpap rózsák termesztésével foglalkozott. A legszebbeket Mária lábához hordták. Ünnepére kilencedekkel készültek. A májust külön ünnepelték. Húsvétra kintről Mária-szobrot kaptak, diadalmasan fogadták a húsvét antifónájának Máriáját, „aki örül, mert Fia feltámadott". Jelszavuk volt: **Mária által Jézushoz!** Végül Máriát ünnepélyesen a haláltáborok pátrónájának jelentették ki.

3. A mennyországot az jellemzi, hogy ott **mindig ünnep van** és mindig ünnepelnek! Az ünnepnek külön varázsa és kegyelemforrása



Máriát a haláltáborok pátrónájává választották.

van. Az ünnepek megtartását nem is mulasztották el Dachau rabpapjai. 1942 **karácsonyán** már éjféli misét is tarthattak. Először a papi kar, majd a rabok énekelték: „Csendes éj" és „Krisztus, a Megváltó megszületett". Lenz megjegyzi: „Ezeknek a szavaknak itt különös jelentőségük van." Mise után otthonról kapott csomagosztás, amelyben már karácsonyi gyertyák és fenyőgallyak is találhatók. „Hihetetlen! Ki hitte volna, hogy ilyen lehetséges?!" — álmélkodik Lenz. Ezt a csodát mártírjaik közbenjárásának tulajdonították, akiknek neveit Szilveszter estéjén fel szokták olvasni. Mindenért hálásak voltak, újra és újra megerősödött elhatározásuk és Szent Pállal fogadkoztak: „Se élet, se halál, se hatalom, se bármi teremtmény el nem szakíthat minket Isten szeretetétől, amely a mi Urunkban, Jézus Krisztusban vagyon!"

Húsvétra a nagyböjt által megkülönböztetetten készültek. A készület egyik része az volt, hogy két pap készítgette táboruk legnagyobb feszületét. A fő hangsúly Jézus testének kifaragása! **Gyönyörű, nagyszerű nagyböjti, nagypéntekre készítő gondolat.** Negyven napon keresztül nemcsak a két művészpap, hanem az egész tábor a kereszt készítésével foglalkozott. Mindenki nézte, figyelte, hogy késes, vésők alatt hogyan hullanak le a fatömbről a forgácsok, amelyek szenvedéseiknek szimbólumai, hogy nagypéntekre készen legyen Jézus **teste**, azaz **saját testük: keresztre feszítve.** A két pap közben a zsoltárost, a prófétákat emlegette, akik szerint: Jézus hordozta sebeinket és szenvedéseinket! De áll így is: **Mi hordozzuk Jézus szenvedéseit, sebeit!** S ők ezt tudták!

A 21. zsoltár szavait: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?" — nagypénteken kik mondhatják el Jézussal együtt nagyobb döbbenettel, mint éppen ők, a rabok, a haláltáborok?! „Szorongattatásaink közepette értettük meg igazán e szavak értelmét, az Ő szenvedését és halálküzdelmét — szögezi le Lenz könnyezve. — Részt veszünk szenvedésében! **És ez kiváltság!** Választott tanúi voltunk Dachau poklában! Isten akarta, hogy Dachauba kerüljünk, hogy mindezt nekünk kinyilatkoztassa. Krisztus csodája ez Dachauban!"

„A szenvedés minden fajtájában részünk volt — elmélkedik tovább Lenz a feszület készítése közben —: a fejjel lefelé való akasztástól egészen a megmérgezésig! Minden embernek viselnie kell a keresztet! Azok számára, akik Krisztussal vállalják a keresztet, **az kegyelem**, és fenntartja őket. Akik lázonganak ellene, **teher**, amely összetöri, elpusztítja őket! **A szenvedés nem egyenlő a rosszal!** A hitetlen általa még hitetlenebb lesz, a hivő meg még hivőbb. **A szenvedés jöhet Istentől, de jöhet az ellenség keze által is.** Ennek áldozatként való elfogadása, mint Isten akarata, belső békét és **örömet**

jelent!" Nagypéntek evangéliuma ez, illetve Jézus keresztfájának felirata.

Húsvét vasárnapján üdvözlőlap járta a tábort, rajta egy kis versikével. Ezt Brunke ferences atya írta, aki még ebben az évben éhenhalt. Ez a körülmény külön hangsúlyt ad költeményének:

Jézus feltámadott!
Miért a félelem?
A halál nem árthat nekem!
Jézus feltámadott,
A Király, a Győző.
Tekints ránk, Üdvözítő!

4. Az Úr Jézus mondotta: „Nem az, aki mondja: Uram, Uram, megyen be a mennyek országába, hanem az, aki **Atyám akaratát cselekszi!**" Ezt az ő kedves tanítványa így hangsúlyozta: „Fiacskáim, ne szájjal szeressetek, hanem tettel!" Jézus ezt még aláhúzta ezzel: „Amint én cselekedtem, ti is úgy tegyetek!" Mit tett Jézus és hogyan cselekedett? Apostolai megmondják: **„Körüljárva mindenhol jót tett!"**

Ha Dachau rabjai valóban Jézus nyomában jártak és Krisztusmások voltak, akkor jócselekedetben is hozzá kellett hasonlítaniok. Hasonlítottak?

„Ha Isten parancsai szerint imádkozunk, szeretünk és élünk, csak akkor vagyunk lények és valóban szabadok!" — mondotta kivégzése előtt Alfred Delp jezsuita. Nos, eszerint cselekedtek a rabok, mert Jézus életét folytatták. **„Holt az a hit, mely jócselekedetekben nem hoz termést!"** Nehéz lenne elsorolni, hogy mit tettek és hogyan tették, mert minden eszközt és módot felhasználtak, hogy rabtársaik testi, lelki javára tehessenek valamit.

Minden pap igyekezett hitét tettekkel kimutatni. Kápolnájuk felszerelésében és rendben tartásában versenyeztek. Imákat, lelki dolgokat, értekezéseket, verseket írtak. Lenz is írt egy könyvet: **Közelebb Istenhez.** Amikor rájöttek SS-őrei, elvették. Az egyik tiszt gúnyosan mondta neki: „Közelebb viszlek Istenhez. Hamarosan meglátod, hogy milyen közel vagy hozzá: amikor végeztem veled." A könyvet mégis visszaadták, sőt hivatalosan megengedték neki, hogy vallásos témákról írjon... Komponáltak misét, többszólamú énekeket, mint például a húsvéti „Himnuszt". Egyikük megtanult oroszul és oroszra fordított a Bibliából, katekizmusból, Kempisből, imákból. Ezeket sokszorozva osztogatták az oroszok között — vállalva érte a veszélyt. Nemcsak vallási előadásokról, hanem szórakoztatókról is gondoskodtak. Vezették a könyvtárt, melyben voltak lelki, vallásos könyvek is — a Szentírásból száz példány! Könyvtáruk 1945-re 18 ezer kötetből állt...

Amikor már szabadabban mozoghattak, igyekeztek minden

rabhoz hozzáférni, megnyerni vagy megtartani őket Krisztusnak. Ez nem ment könnyen, mert sok volt közöttük a kommunista, hitetlen, a megpróbáltatások által hitében meggyöngült vagy botladozó hitű. Sokáig nehezítette munkáikat, hogy rabtartóik a papi tevékenységet — különösen a gyóntatást! — rendkívül büntették. De üldözték még a legegyszerűbb jótettet is, másnak segítését, ugyanúgy, mint a kínaiak, mint a vietnámiak. Megkönnyítette munkájukat, hogy maguk is rabok voltak és minden szenvedésben osztálytársak.

Vasárnaponként Lenzzel együtt sok pap vállalt önkéntes munkát mások, betegek és gyöngék helyett. „Nehéz nap volt egy ilyen vasárnap — mondja Lenz —, de jó nap: **az ima és áldozat napja**, mert a tábor urainak végzett munkát **Isten-szolgálattá változtattuk**." A másokért vállalt áldozatnak Kolbe atya adta a legcsodálatosabb példáját. (Róla több könyvünkben megemlékeztünk.) Ebben a gyilkos korban ő volt az egyetlen az egész világon, aki **önként** ajánlotta fel életét másért, vállalva az éhhalált és a megmérgezést.



Kolbe atya másért önként vállalta a halált.

Jézus azt mondotta: „Senki sem tehet nagyobbat felebarátjáért, mint aki életét adja érte!" Ám életünket másokért nemcsak Kolbe atya módján áldozhatjuk fel, hanem azáltal is, hogy életünket másokért kockára tesszük szinte naponként. Szerintem az ilyen halálvállalás nagyobb, mint az előbbi.

Szabadulásuk közeledtével **táborukban is kitört a tífusz.** Pusztításának mértéke azért emelkedett minden eddigiek fölé, mert a háború okozta nyomorúság egyre elviselhetetlenebb lett: **már nem juthattak élelemhez, orvossághoz, sőt beteget ellátó személyzethez sem.** A nagy zsúfoltság pedig lehetetlenné tett minden megelőzést. Volt külön fertőző osztályuk — kimondottan a tífuszosok számára — mégis a halálesetek száma naponként a százat is elérte! A helyzet borzalmas, leírhatatlan volt e kórházban. A betegek szolgálatát, kezelését már nem vállalták a civil rabok. A SS-ek a papokat szólították fel önkéntes vállalkozásra. **A tífuszosok ápolása csaknem biztos halált jelent.** Akkor vállalni hát ezt, amikor a hallatlanul várt szabadulás a hírek szerint már a táborajtónál van?

A felszólításra megrendültek a papok is! Lenz is! Emberek ők is! Élni szeretnének! Még egyszer szabadok lenni! Új lelkesedéssel és felizzított szívvel meggyötört nemzetük és tántorgó híveik között dolgozni. Mi a fontosabb, a nagyobb: pár testet megmenteni, a halált számukra könnyebbé tenni, vagy Krisztusnak szétszalajtott nyáját egybeterelni? Százakat, ezreket! . . . Mit tegyenek? Mi az Isten akarata? A halálra vagy az életre szántaké maradjanak? Lenz atya is kegyetlenül gyötrődik. „Annyi veszélyben menekültem meg, a halálból is, Isten irgalmából. És mégis, most Ő kívánná tőlem ezt az utolsó áldozatot? A tizenegyedik órában? . . . Halálos félelemmel töltött el az a gondolat, hogy Isten EZT KÉRHETI tőlem, hogy vállaljam, ami halálomat jelenti. . . **Legyen meg a Te akaratod** — imádkoztam úgy, mint eddig soha. Uram, add jelét akaratodnak! Szentmisém alatt teljesen felajánlottam magamat Istennek, hogy **használjon eszközként akarata szerint**! Csak mondja, mit kell tennem!"

Miséje után, a kápolnából kijövet az a pap állt mosolyogva a kápolna ajtajánál, aki által az SS-ek kérték a papok önkéntes jelentkezését. Ezt a megjelenést és mosolyt Lenz elfogadta Istentől kért jelnek, s ezért, amint elment mellette, odasúgta neki: „Számíthatsz rám a tífuszosokkal kapcsolatban!"

Lenz már másnap reggel átlépte a „halál-kórház" küszöbét, örökre búcsút mondva társainak, kápolnájának, misének, könyveinek, mindennek. . . Mert az, aki ide egyszer belépett, élve aligha jut ki. Innen még az ápolóknak sem volt szabad kilépniök. Teljes odaadással belefeküdt a betegek szolgálatába, annak minden, a legiszonyatosabb munkáiba is. Este holtfáradtan dőlt szalmazsákjára. De nem bírt elaludni, mert a nap szörnyű élményeit nem tudta felejteni.

„A következő két hét tíz évet öregített — vallja be Lenz —, mégis e **napok voltak életem legértékesebb napjai**! Hálát adtam Istennek, hogy eszközeként használt." Általa ugyanis sokan visszataláltak Istenhez — három zsidó is, az egyikük budapesti.

A kórházba menet Lenz, kis kannába rejtve, a tabernákulumból szentostyákat vitt magával. Így közöttük is ott volt Jézus és mindig kéznél, ha áldoztatni kellett. A kórházban Lenz talált egy kis feszületet. Ezt a haldoklók tisztelettel vették kezükbe. Gyónásukkor és haláluk pillanataiban Jézus testét csókolták rajta, miközben ő ágyuk mellett térdelt.

Majd ő maga is tífuszos lett! Lemondtak életéről. Paptársai kijelölték, ki mondja temetésén a beszédet, ki a szentmisét. Ám Isten megtartotta. Húsvét vasárnapján élve került ki a „halál-kórházból", azaz saját maga választotta sírjából! A húsvéti allelujját sohasem énekelte úgy, mint azon a húsvéton.

A tífusztól hat hónapig szenvedett. Meghagyott életét teljesen rabtársai nyomorának enyhítésére szentelte. Apáca nővérétől kapott csomagját szétosztotta azok között, akik semmit se kaptak. Példája erre sarkallta paptársait is. Végtelenül boldoggá tette őket, hogy még nyomorúságukban is tudnak másokon segíteni a Krisztustól emlegetett „legkisebb testvéreiken". A tábor utolsó napjaiban, amikor már teljes volt a káosz, a **papok voltak** a tábor lelkei minden tekintetben! Mindennek intézői és **mindenkinek segítő angyalai**! Isten szeretetéből tettek mindent, „mert minden keresztény áldozatnak — hangsúlyozza Lenz — Isten szeretetéből kell forrásoznia, **egyébként semmit érő**! Az Isten szeretése a felebarát tevékeny segítő szeretetében nyilatkozik meg."

Amiket eddig elmondottunk, azt sugallja nekünk, hogy itt a papok szent életet éltek. De másnak is. Azért König bíboros így nyilatkozott róluk: **„Életük az első keresztényekével állítható egy sorba!"** Lenz atya szerint Dr. Kozal lengyel püspökről, a dachaui mártírról, rabtársai állították, hogy szent volt. Mártíriumságát biztosra vette. „Biztosan érzem, hogy Dachauból nem kerülök ki élve. Isten áldozatul kéri életemet a lengyel egyházért." Tífusz vitte el. A Szentszék már 1946-ban megkezdte boldoggá avatását, Kolbe atyát pedig néhány évvel ezelőtt avatták szentté.

A dachaui papok életformája valóban a szenteké volt. Minden tettükre és lépésükre nagyon vigyáztak, hogy mindenkor és mindenben papként viselkedjenek. Ellenségeik sasszemmel figyelték őket, hogy az emberi gyarlóságok vakondtúrásaiból azonnal egetverő hegyet lapátoljanak össze. Örök önkéntes fegyelem alatt éltek. Alapállásuk volt, hogy minden lehetőséget ki kell használni: imára, elmélkedésre, szentséglátogatásra, azaz Istennel való örökös kap-

csolatra s mások szolgálatára, segítésére... Ha ezek nem szentek, akkor kik?

5. Ha a dachaui papok szentül éltek, akkor bizonnyal szentül is **haltak** meg. Már a közmondás is azt állítja: Kinek milyen az élete, olyan a halála! S ebben sok igazság van. A halál köztük járt. Nem mindennapos, hanem percenkénti vendégként. Életrabló volt, meg örök élet nyitó! A földi kaput becsukta, az égit meg kinyitotta. „Legjobb barátunknak a halált tartottuk — írja Lenz —, mert ő szabadított meg bennünket nyomorúságainktól és vitt át az örök életbe. A papok békésen, könnyen, szinte örömmel haltak meg. Életükből egyszerűen átléptek teremtő Istenükhöz. Volt, aki haldokolva vonszolta magát a kápolnánkba. S miután felvette a betegek szentségét, **átment a kórházba meghalni.** Utolsó szavaik: Felajánlom életemet a magam és a világ bűneiért! Istenért és a munkásokért." Sokan kérték paptársukat: „Ne gyógyulásomért imádkozzatok, hanem hogy **mindenben Isten akarata teljesüljön!**" És ígérték, hogy az ittmaradottakért majd imádkoznak...

„A halál könnyebb volt Dachauban, mint kint a világban — állapítja meg Lenz atya. — Azok a papok, akik itt haltak meg, keresztútjuk végére értek és beléptek az örök világosság honába, ahol Krisztus várt rájuk a dicsőség koronájával. Isten trónusánál közbenjárót nyertünk bennük. Halálukkal példát adtak a kereszténynek Isten akaratára való ráhagyatkozásban. Több mint **ezer pap** halála Dachauban **Egyházunk életében a történelem legnagyobb mártíriumsága. Életüket Krisztusért,** s az Ő titokzatos testéért, **az Egyházért** adták Isten és az ország törvényeinek védelmében." Valóban mártírok voltak — mondotta róluk Galwin lengyel püspök —, megölve Krisztus szörnyű gyűlölete miatt."

A „Kinek milyen az élete, olyan a halála" közmondás állításának igazát két példán szeretném bemutatni. Az egyik: Msgr. Heinrich Feuerstein holland plébános, író, zenész, mártír. Utolsó szavai: „Minél nagyobb a szenvedésem és nyomorúságom, annál közelebb van hozzám Jézus, a szomorúságok férfia az ő békéjével és vigasztalásával. Mária is ismerte a szenvedést. Ő a sújtottak vigasztalója és betegek gyógyítója. Ő kéri Fiát, hogy a türelem és Isten akaratában való megnyugvás kegyelmét adja nekünk a szükséges órában. Uram, legyen meg a Te akaratod, **ha az fölül is múlja értelmünk mértékét.**"

A másik Msgr. Karl Lampert, a tábor legidősebb papja, akit **népizgatásért** kétszer internáltak, majd kivégeztek. Halála előtt két órával levelet írt paptestvéreinek, amely Jézus utolsó vacsorai búcsúzására emlékeztet. A szeretet, a halál s a feltámadás himnusza ez és egy élet elénekelt Hiszekegyje:

„Végül eljött az óra. Ez az én üdvözülésem órája. Ez a keresz-

utam utolsó állomása. A sötétség még túl nagy, de a hajnal már nincs messze. Ó, Uram, bizalmamat beléd helyezem. ALLELUJA!

Ó, mennyire örülök, hogy végre elérkezett e keserű megpróbáltatások vége. Most hazamegyek, hála Istennek. Mégis, paptestvéreim, mindenkor veletek leszek! Éppen az imént mondtam el az utolsó misémet s vettem Urunkat az Oltáriszentségben. Szívem túlcsordul dicsérettől és hálától. Utoljára adtam áldásomat azokra, akiket hozzám köt a vér, a vallás, a szeretet és mindenek felett a szenvedés. Most bocsásd el, Uram, szolgádat... Magasztalja lelkem az Urat..."

Végrendelete pedig így szól:

„Ez az én utolsó akaratom és végrendeletem. Mindig kész voltam, hogy földi életemet Istenért adjam, bárhol és bármikor kívánná ezt tőlem. Halhatatlan lelkemnek legyen irgalmas bírája az Ő szent Fia, Jézus Krisztus, a mi Urunk, megváltása által. Utolsó leheletemig hálát adok Istennek mindazokért az adományokért és jóságért, amiket életemen át keze által kaptam, különösen katolikus szüleim és otthonom felbecsülhetetlen ajándékáért, és azért, hogy Isten gyermeke lehettem és papságára meghívott.

A földön legnagyobb boldogságom volt kereszténynek és papnak lennem s legnagyobb szomorúságom, hogy emberi gyöngeségből nem mindig feleltem meg ezeknek. Bízom Krisztus irgalmában és ígéretében. Teljes szívemből vágyódom mennyei birodalmába belépni. Ez az én erős reményem és imáim. Kérem, bocsássanak meg mindazok, akik általam igazságtalanságot vagy fájdalmat szenvedtek, miként én is teljes szívemből megbocsátok mindazoknak, akik ellenem vétettek vagy megaláztak... (Itt ünnepélyesen tiltakozik elégetése ellen. Kérte, hogy otthon temessék el. Szentmiséket kért, s a temetésen alamizsnaosztást a szegényeknek. Aztán így fejezte be:)

Testvéreim, ha valami jót láttok bennem, érte velem együtt mondjatok hálát Istennek. Ha meg emberi gyöngeségeket, akkor imádkozzatok értem, hogy mindnyájan együtt örvendezhessünk a mi Urunk, Jézus Krisztus ígéretének beteljesülésében, akinek az Atyával és a Szentlélekkel egyetemben legyen hála, dicséret, tisztelet és dicsőség mindörökkön örökké."

Tudjuk, amiként a kommunisták a börtönben levő hívőket, papokat mindig megkísérelték hitüktől elszakítani, azt velük megtagadtatni, sőt ellene dolgoztatni, akképpen a nácik is kínzással és csábos ígéretekkel ugyanezt tették. Így volt ez Dachauban is. A sok szent között akadt Júdás is? Lenz szerint igen. Mégpedig kettő. Helyesebb, ha így mondjuk, hogy csak kettő! Hiszen 2400 katolikus pap szenvedett Dachauban. 2400-at próbáltak árulásba vinni! Noha e kettő hűtlensége is szomorú, de örvendetes is, hogy míg a ti-

zenkét apostolból egy áruló lett, addig a több mint kétezerből **csak kettő**, akiket sikerült szenvedéseik megszűntetésével, a szabadság ajándékával és kívánatos ígéretekkel papságuk megtagadására rávenni! Még csodálatosabb e tény, ha a Vatikáni Rádió jelentésére gondolunk, amely szerint 1964 és 1970 között olyan 13 440 pap hagyta el papságát, **aki szabadságban, jólétben élt és csak az ördög kísértette.** Dachau statisztikája egyszerűen bámulatos, hihetetlen: **csak kettő választotta Júdás árulását és életmódját!** Hogyan? — kérdezhetjük. Hát a pokolba kell kerülnünk, hogy Krisztushoz, hivatásunkhoz, papságunkhoz hűek maradhassunk? Fantasztikus titok ez! **Sokakat a szenvedés nem elszakít Krisztustól, hanem hozzábilincsel!?** Ó, szenvedés, te drága, kellően nem értékelt arany bilincs, amely úgy kötsz bennünket Jézushoz, mint a fekete vaslánc a rabot őréhez vagy börtöne sziklafalához! Elválaszthatatlanul! Bár e földnek ne lenne kulcsa vagy kalapácsa, amely lakatunkat kinyithatná és bilincsünket kezünkről leverhetné. . . !

6. Már tudjuk, hogy Lenz atya a szabadulása utáni első útját Altöttingbe, Mária egyik kegyhelyére jelölte ki. Beváltotta ígéretét. Itt mondotta el Te Deumát. Itt mondott hálát a Rabkiváltó Égi Anyának, mert életben maradását, kiszabadulását még most is csak neki tulajdonította.

Itt, Mária lábánál, visszanézett rabéletére is, annak különösen jelentőségét, értelmét keresve. Azt találta: „**A szenvedés egyetlen napját sem adnám a világért sem, mert Dachauban találtam meg az Istent!** Alig lehetett pap, aki túlélte a haláltábort és ne növekedett volna bölcsességben, alázatosságban és embertársai szeretetében. Kemény iskola volt ez, de a legjobb! Szeretném, ha minden pap legalább egy napot töltene internálóban. Egy nap elég lenne, hogy élete legsikerültebb lelkigyakorlatát végezze!" Egészen így van, akik hittünk Istenben, mindnyájan közelebb kerültünk hozzá. „Azért kellett internálóba jönnünk, hogy észrevegyük, mily csodálatosan szép a napkelte és napnyugta? Ezért nem cserélném el büntetéseimet a világ minden aranyáért, kincséért sem!" „A fél év a szöges drótok között nagy ár volt, amit fizetnünk kellett, hogy Isten mellett kitarthassunk. De **ezért az eredményért újra vállalnám a börtönt, éhséget és halált!!**"

Vagyis más emberként jött ki és másként látta az egész világot, mint eddig. Úgy valahogyan, mint az alábbi költemény anonim írója.

ÉLET

Szőnyegszövéshez hasonlít életem.
A szövő s szőttes Isten és én vagyunk.
Éjjel-nappal zúg a szövőszerkezet
S új színkompozíciót keres agyunk.

Élő húsom sajgó rostjai közé
Isten gyakran sző sötétes színeket.
Lázadozok, mert gőgömben feledem:
Isten felülről nézi a szőnyeget.

Feledem, hogy a színárnyalatoknak
A szőnyegszövésben nagy a szerepük:
Tartósabbak lesznek a renyhe rostok,
S a mintáknak fellazul a hátterük.

Feledem, hogy a Mesterek Mestere
Csak azt szövi meg, amit eltervezett,
A minták, színek, szálak együttese
Ad csak perzsánál gyönyörűbb szőnyeget.

Dr. Zsoldos Imre fordítása angolból

Lenz atya Te Deuma után valóban újra vállalta a börtönt, a haláltábort, mert visszament, hogy azok segítségére legyen, akik annyira betegek és gyöngék voltak, hogy hónapok kellettek, míg elhagyhatták a tábort. Jézussal a betegség, a gyöngeség rabjai között akart maradni, nem egy paptársával együtt.

Ahogy a táborból elmentek az ártatlanok, úgy jöttek helyükbe a „bűnösök", a „háborús bűnösök", ahogyan ezt akkor a „népítélet" nevezte. 20 ezer SS-el töltötték meg a tábort. Lenzék úgy gondolták, hogy ezeknek is kell pap. Ezért miattuk még tovább maradtak. Nem bánták meg, mert szép sikert könyvelhettek el közöttük. „Közülük sokan végre észre tértek — jegyzi meg Lenz —, s viszatértek Istenhez."

Amikor Lenz látja, hogyan szenvednek az SS-ek és hogyan halnak meg, elgondolkodik. Szenvedéseiket, halálukat összehasonlítja az övékével. „Ha a hivőnek is nehéz a sok bűn, igazságtalanság és nyomorúság között hitét megtartani, a hitbeli nehézségeket megoldani, mennyivel nehezebb lehet a hitetleneknek. Hogyan találnak ki az útvesztőből? Csak kétségbeeshetnek a sok ‚értelmetlenség' miatt. Mert ebből annál inkább egyetlen kiút csak az Istenben való hit, minél felfoghatatlanabb és botlasztóbb az élet." A hivő számára is milyen gordiuszi csomó: „Miért élték túl a haláltáborokat az SS-ek is? Isten rendelkezései felülmúlják az emberi értelmet. Erre csak az örökkévalóságban kapunk feleletet. Meghaltak a jók, életben maradtak a rosszak! Miért? Isten tudja! Válasz helyett inkább örökké szegezzük szemünket Jézus örök élet ígéretére. . ."

Közben a papok Dachau temetőjében 6000 halottuk felett hatal-

mas keresztet állítottak fel. Nyugodjanak annak a jelnek az árnyékában, amely csak egyedül hozhat békét a világnak.

Lenz két hónapot töltött igaz örömmel a már egyszer elhagyott haláltáborban, mert emberekben, különösen szenvedőkben Krisztust szolgálni Krisztussal, nemcsak a legnagyobb kiváltság, hanem a legnagyobb dicsőség is: **Krisztus tökéletes újraélése!** A pokolnak templommá való átalakítása.

„Ez pedig több a világ minden kincsénél és aranyánál!"



XIV. fejezet

Isten a rabversekben

„Égi Urunk, hogyan lehet kezed ilyen nehéz, amikor szíved olyan gyöngéd?"

(Suso Henrik)

„Minden hitbeli idea a leggyűlöltebb formája a fertőzésnek!"

(Lenin)

„Isten a rám mért csapásokkal elvezetett az igazság megismerésére."

(II. Rákóczi Ferenc)

A sarló-kalapácsos börtönvilágnak szép rabirodalma van, különösen versekben. Ezek a versek eléggé ismertek a rabélet után érdeklődők előtt, mert legtöbbje meg is jelent. Szép számmal akadt közöttük vallásos tárgyú is, amit már tapasztalhattunk eddigi könyveimben is. A börtönversekből külön ízelítőt is szeretnénk adni, hogy ezek által is igazoljuk: **Isten a börtönben élő valóság volt.** Ezzel börtönvilágunk felvázolása kiegészítő színt nyer.

Választásunk MESKÓ ZOLTÁN verseire esett. Egyáltalán nem azért, mert ezek irodalmilag mesterművek, másokét messze felülmúlók. Hiszen Meskó nem volt irodalmár, még kevésbé költő, noha már az olasz frontról írt katonadalnak való verset és politikai pályájának elején nótaszerző is volt „hobby"-képpen.* Meskó versei nem nagy igényűek. Börtönverseiben **a hitvallás a fontosabb, a bel-**

* E dalai közül valók a talán még sokak által ismert: „Nem járok én tihozzátok, kikoptam én onnan. . ."; „Gyöngyvirágot szedtem kis imakönyvébe. . ." Kora zenészei adták nekik a dallamot.

ső élmény kivetítése, s nem a külső forma. Egyszerűek ezek, mint a rabélet. A rabok csíkos ruháját hordják magukon. A szenvedő szív lüktetésével kipréselt imák minden cifra köntös nélkül. Mezítelenül áll előttünk a lélek: gyónások ezek. A hit lángjai a börtön sötétzárkáiban! A szeretet kitörései a szeretetlenség poklában...

Azért választottuk őt, mert téves közvélemény szerint nem volt gyakorló hívő, így börtönhitvallása érdekesebb, izgalmasabb. Választottuk, mert verseit nem papírral, ceruzával írta — ezekhez nem juthatott hozzá —, hanem csak fejben, szívben! Így a lélek-kagylónak valóságos gyöngyei. Meg kellett neki értük dolgoznia és szenvednie. Azért is választottuk az ő verseit, mert ezek még nyomtatásban nem jelentek meg. Természetesen csak szemelvényeket közlünk. Ámde hogy e verseket jobban megérthessük és értékelhessük, írójukat kissé be kell mutatnunk.

Meskó Zoltán (1883—1959) Kalocsán jezsuita növendékként kezdte középiskoláit. Mindig büszkén emlegette, hogy a szent életű Bíró Ferenc atya volt az osztályfőnöke. Innét hamarosan hadapród iskolába kényszerítette az élet. A Bécsi Hadmérnöki Akadémián avatták, így az olasz fronton* pionír utásztisztként szolgált 1917-ig. Betegen inaktiválódva politikus lett. Különféle mértékkel mért politikai egyéniséggé alakult. Korában alig volt, aki legalább nevéről ne ismerte volna. Minden ember állást foglalt mellette vagy ellene. Sodró erejű, kedvelt, keresett, szellemes szónok. Szegény és elhagyatott emberek bálványa. Hosszú időn át parlamenti képviselő, „mint a szegény nép barátja". Jelszava volt: „Semmi sem akarok lenni, csak népemnek segítője!" Álma: boldog Nagy-Magyarország.

Prohászka könyveinek lelkes olvasója, eszméinek befogadója és eszméinek megvalósítani akarója volt. Ezért, amikor a Parlamentben antiszemitizmust vetettek szemére, a lánglelkű Prohászkát idézte: „Ez nem antiszemitizmus, hanem hungarizmus! A magyar legyen úr a maga portáján!" A „hungarizmus" szó így Prohászkától indult Meskó közvetítésével a politikai pártok nevébe. Szívügye volt a radikális földreform és a falusi szegénység betegségi és öreg-

* Innét hazaküldött katonaverse, amit Sas Náci zenésített meg, majd lemezen kiadtak:

Ha levelet hoz a posta,
mely nem az én kezem írása,
könnyeidet, bánatodat
soha senki meg ne lássa!
Csak menj ki a temetőbe,
imádkozzál egy katonasírnál,
fohászodat úgy veszem majd,
mintha vissza-, mintha hazahívnál.

kori biztosítása. Letörhetetlen politikai harcos, de mindig csak népéért küzdött. Pártjelvényéül is 1933-ban a Nagy Lajos királyunk pénzein szereplő ősrégi magyar nyilaskeresztet választotta.

Mivel mindig az igazság szomja égette, az igazságtalanság pedig gyilkolta, azért lett 1939 után nyilas létére is **„antihitlerista"**. Nem bírta elviselni Hitler túlkapásait. Tiltakozásként pártja jelvényét letette a Ház asztalára s pártját **Magyar Szocialista Párt** néven újjáalapította a „kettős kereszt jelvénnyel". A történelem feljegyezte róla, hogy ő volt az egyetlen — még a marxisták sem —, aki tiltakozott a hadba lépés ellen. **A kommunizmus kérlelhetetlen ellenségének mutatta magát, mert igazi krisztusi szocializmust akart.** Ismételt mondása volt: „Nem fogok a moszkvai gyorsra felszállni, ha Debrecenbe akarok menni a magyar néphez!" A Horthy-korszak elfogulatlan figyelői nagy politikai jövőt jósoltak neki. De Moszkvában Rákosiék nem így értékelték!

Ezért a „felszabadulás" után ő is rabja lett a sarló-kalapács börtöneinek, sőt még gyermekei is. Éppen olyan hamis vádak alapján került hóhérkézre, mint a legjobb magyarok ezrei, „mert hűséges és magyar harcosnak fegyház vagy sír az otthona" ezekben az években. Méltán írja hát versében: „Jól tudom, bűnhődnöm kell, **nem amiért elítéltek, mert lelkem tiszta!**" Első tárgyalásán a kommunisták által kivonultatott iskolás gyerekek „Halált Meskóra!" táblákkal jelentek meg. Mégis csak öt évet kapott. Ám a sajtó „tiltakozott" az enyhe ítélet ellen, **mire pár hét múlva tizenöt évre emelték fel azt.**

Az 1956-os forradalom őt is kiszabadította. Ekkor nagy volt a kísértése, mint annyi ezernek, hogy meneküljön vagy maradjon, mert félt, hogy ismét visszaviszik majd a börtönbe. Gyötrődését, döntését, jellegzetes indokolását már a börtönben „írta" le **A börtönt választottam** című versében, mert a következő év nyarán valóban visszavitték azon a címen, hogy „a tizenöt évből még csak tizenkettőt töltött le!"

Kiszabadulásom után
töprengtem, hogy mit is tegyek:
külföldön hívatlan vendég,
vagy itthon megint rab legyek?
A régi magyar közmondás
még emlékezetemben él,
hogy szívet cseréljen az,
aki könnyen hazát cserél.
A szerb határsávban laktam,
de nem léptem át a határt,
mert nem vihettem magammal
cipőtalpamon a hazát...

Bár jól tudtam, hogy mi vár rám,
mégis könnyen határoztam!
Nem kerestem más hazát én,
én a börtönt választottam!
Jobban fájna kint a honvágy,
mint itthon a magyar rabság,
azért vallom igaz hittel:
haza nélkül nincs szabadság!

Hosszú rabságban megérett lélek, hazáját nagyon szerető az, aki a börtönt önként újra így tudta választani. Hitének is köszönhette ezt a döntést, annak a hitnek, amit Meskó verseiben oly emberi egyszerűséggel ki tud fejezni. Ezekben a versekben csaknem megtalálható mindaz, amit hosszú fejezetekben felvázolni kívántunk. Nem elemezzük őt. Nem reflektorozzuk. Csak adjuk úgy, ahogyan azok egy **vallásos, hazafias, családját szerető** rablélekben megszülettek. Hogyan láttak ezek a versek napvilágot? Elmondja ő maga:

A dalaim itt születtek
a börtön-zárkában.
A szívem diktálta őket
álmodozásában.
Napvilágot alig láttak,
mégis virágoztak,
sok szenvedő rabtársamnak
vigasztalást hoztak.
Kis időre feledtették
rideg rabságunkat.
Gondolatban felkerestük
drága családunkat.

Végleges kiszabadulása után Meskó Zoltán huszonöt verset diktált le feleségének — mi is az ő révén jutottunk hozzájuk. Belőlük az alábbiakban a vallásos témájúakat közöljük:

MEGVERT ENGEM A JÓ ISTEN

Megvert engem a jó Isten...
mind a két kezével...
Amit ellene vétettem,
nincs még jóvá téve.
Itt sínylődöm a börtönben:
szánom-bánom bűnöm!
A keserves fegyenc sorsot
csak nehezen tűröm.
Elzártak a külvilágtól:
látszik: nagyon félnek!

Nem tudom, hogy odahaza,
kik és hogyan élnek. . .
Ha tudnám, hogy ők jól vannak,
megnyugodva várnám,
amíg az Úr áldott keze
kinyítja a zárkám. . .

NEM NEHÉZ A RABSÁG

Nem nehéz a rabság,
én könnyen viselem;
mert a lelkem tiszta,
az Isten van velem.
Megnyugszom sorsomban,
engem itt ő vezet,
minden lépésemnél
érzem a szent Kezet.
Imádsággal telnek
a szomorú napok,
Tőle minden reggel
újabb erőt kapok.
Csak családom féltem!
Ők nekem mindenem!
Áldd meg, védd meg őket,
jóságos Istenem!



Minden lépésemnél érzem a szent kezet.

IMA KÖZBEN

Ima közben feltekintek
a csillagos magas égre.
Félve kérdem, én Istenem,
mikor lesz rabságom vége.
Börtönökben sanyargatnak,
Jó Atyám, ezt nem hagyhatod!
De ha mégis úgy rendelted,
legyen meg szent akaratod.
Ha nincs innen szabadulás,
lelki erőt adjál nékem!
Áldd meg, védd meg családomat,
és bocsásd meg minden vétkem. . .
Ha üt majd utolsó órám,
halk szavam csak Te hallhatod,
mikor útra készen mondom:
Legyen meg szent akaratod!



Ima közben feltekintek a csillagos égre.

ESTI HARANGSZÓ

A harangszó behallatszik
magányos zárkámba.
Fájó szívvel, könnyes szemmel
kezdek az imába.
Bocsánatért esedezem
az Egek Urához,
nehogy egykor bűnterhelten
szólítson magához.
Esti imámba foglalom
szeretteim nevét:
mindegyiknek külön kérem
a jó Isten kegyét.
áldja, védje, oltalmazza
drága otthonunkat,
fordítsa kegyesen jobbra
szomorú sorsunkat!
. . . Befejeztem az imámat,
nyugovóra térek.
Csak a fáradt test pihen itt,
hazaszáll a lélek.
Elmondja, hogy megszámoztak,
nevem nekem itt nincs,
de megmaradt erős hitem,
ez a legdrágább kincs.

RABFOHÁSZ

Jóságos Istenem,
Neked hálát adok,
hogy lelkileg most is
elég erős vagyok.
Bár a test már gyöngül,
nem tör meg a rabság,
akármeddig késik
a hőn várt szabadság.
Érhet még szenvedés,
attól én nem félek,
a törékeny testnek
erőt ád a lélek.
Erős hivő lelkem
a jó Isten adta:
a pokoli fajzat
nem vesz erőt rajta!



Ha fáj a lelkem, felnézek a szent keresztre.

HOGYHA NAGYON FÁJ...

Hogyha nagyon fáj a lelkem
felnézek a szent Keresztre.
Az Úr Jézus ezt hordozta,
míg felért a vesztőhelyre.
Kimerülten térdre roskadt
keresztjének súlya alatt;
káromolták, ostorozták,
de Ő némán haladt tovább.
Csodás példát adott nekünk,
a szenvedést hogy viseljük.
Kövessük az Ő példáját,
hogy Őhozzá méltók legyünk!
... Nyugodtabb most már a lelkem,
a fájdalmat alig érzem,
mióta a szent Keresztet
igaz áhítattal nézem...

RABSÁGBAN A NAPOK...

Rabságban a napok
nagyon lassan múlnak.
Közben az emlékek
mind-mind felújulnak.
Meg-megvigasztalnak,
örömet is hoznak:
bánat meg a remény
sűrűn váltakoznak.
Véget ér a rabság!
Letelnek az évek!
Sok szenvedés után
én is — hazatérek!
A rég látott otthon
elfeledtet mindent.
Örömkönnyek között
áldjuk a jó Istent...

A BÖRTÖNBEN ESZEMBE JUT

A börtönben eszembe jut
minden bűnöm, vétkem...
jól tudom, hogy mindezekért
bűnhődnöm kell nékem...
Nem amiért elítéltek,
kell nekem itt lennem:
amit Ellened vétettem,*
azt kell jóvátennem!
Megbántam és megsirattam
a börtönben mindent;
hogy boldog légy, arra kérem
a jóságos Istent.
Ha majd egyszer hazatérek,
fogadj szeretettel:
éveken át rosszul bántak
az öreg fegyenccel...

---

* Az írót az bántja, hogy politikai elfoglaltsága miatt sokszor olyan volt, mintha elfeledkezett volna családjáról.

ÁLMOMBAN MA OTTHON VOLTAM

Álmomban ma otthon voltam,
a válladra ráborultam.
Mondani csak annyit mondtam,
hogy mindig csak rád gondoltam...
Te csak néztél, Te sem szóltál;
könnyes szemmel mosolyogtál.
Homlokomra „Kreuzlit" tettél:**
láttam, hogy Te nem feledtél.
Örömömben felzokogtam...
Felébredtem ettől nyomban.
Megint a zárkámban voltam...
Rólad tovább álmodoztam...

A BAJAI TEMETŐBEN

A bajai temetőben
nyugszik az én édesanyám...
Nem mehetek a sírjához,
hol hálámat leróhatnám!
A börtönben köszönöm meg,
hogy hivőnek nevelt engem!
így lehet csak megnyugvással
a rabságot elviselnem...

ELHAGYOTT AZ ÓÉV

Elhagyott az Óév,
senki se siratta:
a benne bízókat
rútul cserbenhagyta...
Szabadulásunkat,
— reméltük — ő hozza,
nem hogy bánatunkat
még jobban fokozza!
Megint csalódás ért!
De mi nem csüggedünk,
az új esztendőben
tovább reménykedünk...

** Feleségének szokása volt, hogy az esti imádság után öt gyermekének keresztet, „kreuzlit" rajzolt ujjával homlokukra. Ez volt az éjjeli áldása.

Hit és remény nélkül
a börtön gyötrelem.
E kettővel együtt
könnyebben viselem...

LETÖRTÉK A SZENT KERESZTET

Letörték a szent Keresztet
templomunk tornyáról;
fonóműhelyt csináltak most
az Isten házából...
Ahol buzgón imádkoztunk,
ott ők káromkodnak;
minden, ami szent előttünk,
a sárba taposnak.
Harsány hangon énekeltük:
„Szűz Mária, Anyánk!"
Most csak suttogva kérhetjük:
„légy kegyes Pátrónánk!"
Szűzmáriás lobogódat
add megint kezünkbe!
Öntsön az Úr lelki erőt
csüggedt nemzetünkbe!

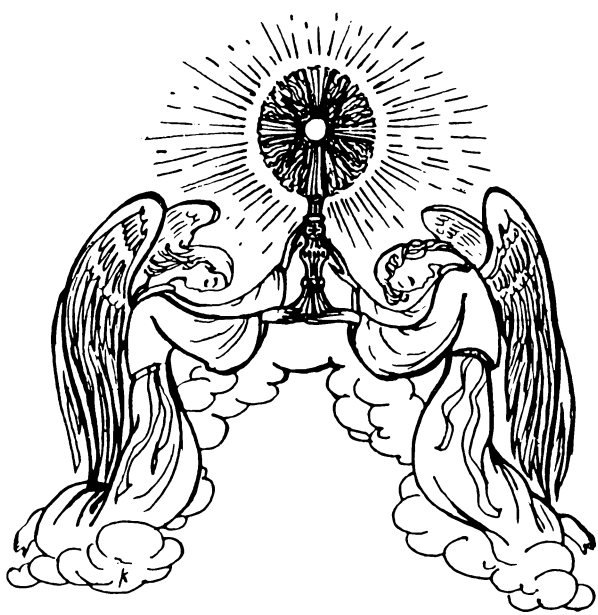

Mindig szeretett volna áldozni.

Meskó Zoltán börtönében mindig azért imádkozott Jézus Szívéhez — ezért kilencedeket is tartott —, hogy első péntekre szabaduljon, hogy első pénteken meggyónhasson és megáldozhasson. A nagy Jézus Szíve tisztelet ösztökélte erre, s az a vágy, amit versében így fejezett ki: „nehogy Isten egykor bűnterhelten szólítson magához!" Imája meghallgatásra talált. Tizennégy évi raboskodása után Kádár János külön közbelépésére — ugyanakkor raboskodó fiával együtt — szabadult. Hordágyon szállították haza, tehát nagyon beteg volt már. Azért is eresztették el, hogy halálával ne rontsa a börtön-statisztikát. Ez a „szabadulás" június elsején, tehát Jézus Szíve hónapjában történt. Első péntekre mindjárt meg is gyónt és megáldozott. Közelinek érezhette halálát, mert azonnal lediktálta börtönverseit. Börtönéletéről az előbbi szabadsága alatt is keveset mondott: „Átéltem, kibírtam, felejtsük!" Csak egy hétig élvezhette az annyira várt szabadságot és örülhetett szeretteinek, mert a börtönben szerzett betegsége gyorsan elvágta élete fonalát...

Szitáló esőben egyszerű parasztszekér vitte koporsóját, amelyben Meskó Zoltán rózsafüzért tartott kezében, szívén pedig feszület feküdt. Börtönviselt fia mártír és hitvalló atyjától így búcsúzott versében:

Törékeny teste már Tiéd,
a Te rabod lett, Istenem!
Tehozzád tér, a Végtelen
Ide fogadta, zárta be...
Irgalmazz, Jézus Szent Szíve!

Rabtársai előtt Meskó Zoltán olyan életet élt, amilyent verseiben nekünk sejtetni enged? Fogolytársai vallomása szerint: igen! Sorsát ugyan nem találta mindig könnyűnek, de mégsem lázadozott ellene, mert ha sokszor el is sóhajtotta: „Atyám, ha lehetséges, múljék el a keserű pohár", mindig hozzátette: „De legyen meg a Te szent akaratod!" Nem morózusan, nem dünnyögve vitte keresztjét! Inkább az jellemezte, hogy a Getszemáni kerti keserű poharat „humoros", derűs lélekkel kortyolgatta! Hitt abban a keresztben, amit a börtönben átölelve tartott. Annak idején azért is harcolt — eredményesen — a Parlamentben, hogy függesszék fel a keresztet az emelvény fölé!

Éppen e mély hite által volt lehetséges, hogy szenvedő zárkatársaiban ő tartsa a lelket — még verseivel is, mint írta —, hogy csüggedésükben biztatójuk, közös imáikban előimádkozójuk legyen! Anekdotáló, szellemes, felvillanyozó szellemét és hitét az egész börtön ismerte, azért igyekeztek zárkájába kerülni, állítja mindezt róla Nyisztor Zoltán, volt zárkatársa.

Meskó zárkatársa volt dr. Málnási Ödön professzor is. Így nyilatkozott róla levelében: „Hitből élt! **Amikor keresztény hitéről beszélt, szeme ragyogott a boldogságtól.** Ez adott neki erőt szenvedéseihez!" Ugyanez a professzor megkülönböztetetten szép könyvecskét írt — könyveinkben mi is nem egyszer használtuk — azokról a magyar vértanúkról, akiknek emlékét Rákosiék a legjobban be akarták mocskolni, a magyar nép előtt megvetetté és gyűlöltté tenni. Meskó Zoltánra gondolva ezeket írta: „Az emigránsok (zsidók) olyan képet alkottak a mártírokról, mintha naponként háromszor zsidókat daraboló emberek lettek volna. Az USA és az angliai olvasók, akik eddig úgy tudták, hogy csupa gonosztevőt, zsidókat gyilkolókat, rablókat adtak kivégzésre, azok nemcsak az ő vezetőik fölött álltak sztratoszférai erkölcsi szinten, **de az őskeresztény hitvalló vértanúknál semmivel sem kisebb hitükkel**, s egyetlenegy sem falta a zsidókat, de majdnem **mindegyik kereste a törvényes kereteket a zsidók életének megmentésére.**"

Szabadulása után Mécs László a Meskó családot felkereste, hogy hírt vigyen a családfőről. Sok szépet mondott róla. Alázatosan megvallotta: én gyöngébb voltam, mint ő! Ő tartotta bennünk a lelket s nem én, a pap! Csak lelkendezve tudott róla beszélni. Börtönéletének összefoglaló jellemzését és rabtársainak véleményét ebben az aranybetűkkel írt mondatban fejezte ki:

„Úgy tekintettünk rá, mint egy szentre!"



XV. fejezet

Jáhve a haláltáborokban

„A holocaust Sinai hegyi esemény, amely megváltoztatta a zsidó népet!"

(Simon Grubman)

„Ha megmentesz egy zsidót, annyi, mintha a mindenséget mentetted volna meg!"

(Talmud)

„Nem hiszek a bosszúálló Istenben, aki megbüntetne bűneinkért."

(Sally Grubman)

„Pokolba a holocaustot megengedő Istennel!"

(Félix Magnus)

Mártírok, szentek tanúvallomása alapján felvázoltuk, hogy Isten miként van jelen a keresztény, katolikus papok között a német haláltáborokban. Szerettük volna ezt megmutatni a sarló-kalapács börtöneiben mártíroskodó mohamedánok, buddhisták, stb. között is. De nem sikerült hozzá forrást szerezni. E tekintetben csak a zsidók élményéről tudok, de csak a horogkeresztes táborokban átéltekről. A holocaust irodalma tengernyi, ám Istennel kapcsolatban írásaik csak csöpögő forráskák, legalábbis azok, amelyek kezeimhez jutottak.* Ha már a holocaustot és Izrael-problémát A **sarló-kalapá-**

* Leginkább a következő könyveikből idézek:
Jean Francois Steiner: Treblinka; Filip Müller: Eyewitness Auschwitz; Sylvia Rot-

csos börtönrácsok titkaiban érintettük, méltányos és üdvös, hogy istenélményüket is bemutassuk, már csak azért is, mert ezáltal fényt vetünk az említett fejezetek sok-sok vitatott pontjára. Ugyanekkor korunk és vallástörténelmünk egyik legizgalmasabb tényébe s problémájába nézünk bele. Elvégre könyvünk címe lehetne ez is: **Isten a börtönökben.**

VAN ISTEN? NINCS ISTEN? „Hogyan lehetne — jajdul fel az egyik rab —, ha ártatlan gyerekeket falhoz verhettek?" „Gyerekkoromban hittem Isten létében — gyónja Félix Magnus —, de a holocaust után mondottam: ‚Ha olyan az Isten, hogy megengedi az ilyen dolgokat, pokolba vele! Én nem kívánok ilyen Istent'!" — rögzíti le könyvében Rotchild* e megsebzett szívűek vallomásait. A zsidók haláltábori életét mintha a kérdés felvetése és a reá adott válaszok, magatartások jellemeznék legjobban! Nyíltan s titokban halálos küzdelmet vívnak e kérdéssel, mint Jákob ősatyjuk az angyallal. Az ember ennek első hallásánál megdöbben: hogyan lehet ez problémája annak a zsidóságnak, amely népet az Isten — Talmudjuk és Bibliájuk tanúsága szerint — arra hívott, hogy az egész világon elterjesszék és **fenntartsák az egy Istenben való hitet**!? Őket rendelte a gojok, pogányok sötét pusztájában világító tűzfelhőnek. És most ingadoznak? Kialusznak? Ezt a fényt a krematóriumok örökké ömlő sötét füstje annyira eltakarhatta, hogy istenhit nélküli sötétségben tapogatnak? Akik előtt eddig — a Bibliájuk Sínai hegyi csúcsán állva — minden érthető volt, most **a szenvedés alatt és után** minden érthetetlenné vált? Akiknek hite évezredeken át a történelem tanúsága szerint Sion-hegyeként állt, most ingávánnyossá pocsolyásodott? Amit évezredek alatt építettek, most lerombolnák? Jáhvéjuk helyett az aranyborjút választanák? Ma, amikor Dávid királyuk földjét visszakapták és Jeruzsálem újra tündökölni kezd? . . . Szörnyű látszatcsalódás ez vagy kétségbeejtő valóság? . . . Vallomásaikat lássuk, s ki-ki maga adja meg a feleletet e nem mindennapi kérdésre! **Most ne keressük és ne vitassuk, hogy mi a valóság a haláltáborokkal kapcsolatban** (lásd erről: **A sarló-kalapácsos börtönrácsok titkait**), **hanem fogadjuk el úgy, ahogyan azt a zsidók látták, illetőleg előadják. Csak így érthető meg, amit mondanak és tesznek. Csak** így állapítható meg, hogy a haláltáborokban ott volt-e Jáhvéjuk! S ha igen, mit jelentett számukra!

---

child: Voices from the holocaust; Victor E. Frankl: Man's search for meaning; Yaffa Eliach: Hasidic tales of the holocaust; Jack Bernstein: The life of an American Jew in naci marxist Israel (1984).

* Izraelben minden nyilatkozni akaró vallomását leírták. Rotchild ebből 650 órát olvasott s így állította össze könyvét.



Milyen Istent emlegettek?

Treblinka haláltábor lakói felkelést, lázadást szövögetve, ijedten bújnak össze barakkjuk sarkában — kezdi Steiner elbeszélését.* Egyesek esti imájukba kezdenek, mások a halottak imáját, a Kaddisht mormolják a halottaikért, de amit már maguknak is szánnak. Akik már **rég nem hisznek**, vagy már rég nem imádkoznak, most ajkukra jöttek a halottak imájának szavai: Yiskaddal veyiskaddal. Az Isten **hiány** lett s újra ráakadtak, újraélesztették régi emlékeik mélyéről. „Isten az imában él. . ." De hirtelen feltörtek Meir Berliner **fenyegető, vádló, kérdő szavai. Izzadtság öntötte el arcát. Szörnyű** düh fogta el: „Hallgassatok! — kiáltotta. — Nevetséges ez az érzelmeskedés. Kihez intézitek a Kaddisht? Kit **dicsőítetek?** Milyen Istenhez? Micsoda irgalmat emlegettek? **Rontsatok gyilkosaitokra, ha akartok valamit csinálni, de hagyjatok fel ezzel a céltalan imával!**"

A feltört méltatlankodás még dühösebbé tette: „Azért **dicsőítitek**, mert engedte apáinkat, anyáinkat, gyermekeinket megölni? Neve? **Ő nem létezik!** Mert ha létezne és mégis megengedné ezt a tragédiát, **akkor ő a Sátán!**"

Ám egy szent életű — Pinhas Alter —, akinek egész családját gázkamrában ölték meg, megragadta Berliner karját. Alter azt hitte, hogy ezek a gyilkosságok **Isten különös érdeklődésének jelei az emberek iránt**. Elhatározta, azért él, hogy e szörnyűségek misztikus értelmét megfejtse. Bántotta hát Berliner káromló kijelentése. „Bölcseink arra tanítottak — figyelmeztette szent hangsúllyal —, hogy szeresd a te Uradat, hogy áldjad nevét azért az irgalomért, amit tanúsít a reánk eresztett **büntetésekben!**" Berliner elrántotta karját: „Hagyj mennem! Bárgyúságodat tartsd meg magadnak!" Ám a jámbor hasidi nem tágított, szelíden folytatta: „Túl sok zsidó hagyja el a zsidóságot. Ez rossz lehet. Nincs jogunkban a Szövetséget megszegni!"

Berlinerből már inkább a kétségbeesés, mint a harag válaszolt: „**Ha Isten a zsidókat azért bünteti, mert elhagyták a Törvényt**, miért bünteti azokat, akik tartják? Miért vagy te itt, aki teljesen az ő félelmében élsz? Ha csak a bűnösöket büntetné, érteném, de senkinek sem kegyelmez, se szentnek, se gyereknek!"

A jámbor ember a körülállókra tekintett, nekik válaszolt s nem annyira Berlinernek: „A régi rabbik azt hitték, ha egy zsidó elhagy-

---

* Steiner két éves volt, amikor atyja és rokonai elpusztultak a németek haláltáboraiban. Mindig izgatta, **miért mentek a zsidók milliói a halálba a legkisebb ellenállás nélkül**, „holott a zsidóság nem ellenezte Hitler háborús céljait, és semmilyen módon sem veszélyeztette nemzete létét!" Treblinka című könyvét az életben maradottak tanúvallomásaiból írta meg, hogy bebizonyítsa: **igenis volt ellenállás**.

ja a zsidó közösséget, **az egész közösségnek szenvednie kell miatta. Mindnyájan részesei vagyunk annak, amit egy zsidó csinál!**"

Berlinernek nem volt kedve vitázni, hiszen nem egy nyelven beszélnek. De égette a kétségbeesés, amikor a jámbor ember mondotta: „**Treblinka feneketlen mélység! Itt az ember nem élhet Isten nélkül!**" Ezért visszamorogta: „Én valóban **nem élni, hanem bosszút állni akarok!**"

Auschwitzben kevés ortodox zsidó élt, mégis volt vezető rabbijuk, Dajan — írja Müller.* Az utolsó jottáig igyekezett vallási előírásait megtartani. Hogy még itt se sértse meg az étkezési szabályokat, csak kenyéren, margarinon és hagymán élt. Sohasem adta fel hitét, inkább másokat is igyekezett abban megtartani vagy visszahozni. Egyik csoportjuk „elgázosítása" után rabtársai hozzáfutottak: „Ilyen pokoli dolgok nem történhetnének itt — kiáltották —, ha valóban lenne olyan valaki, mint Isten!" „És isteni igazságszolgáltatás — hörögte egy húszéves. — Hallod, Dajan? Itt az isteni igazságszolgáltatásnak csak leheletét sem éreztem soha! Minden, de minden, amit az iskolában fejünkbe gyömöszöltél, nem létezik! **Nincs Isten!! És ha van, akkor ökör vagy fattyú!!!**"

Ezeket a kirobbanásokat és megnyilatkozásokat az SS-őrök kéjes örömmel hallgatták s kidülledt szemmel nézték, hogy **a zsidók miként égetik el vallásos könyveiket és eszközeiket.** Ilyen égetésre ítélt könyvekkel szaladt két rabtárs Dajanhoz: „Be kell ismerned, hogy naivság tovább Istenben hinni!" A rabbi igyekezett nekik bebizonyítani a Bibliából, a Talmudból és a történelemből, hogy az effélék nem újságok. Mindig vannak gonoszok! Történelmünk évezredei alatt mindig ismétlik a gonoszságot. S hangsúlyozta nekik: „Ami az **atyákkal történt, figyelmeztető előjel a gyermekeknek!**" De mindez nem sokat mondott a dühöngőknek, mert hiszen a problémájuk éppen az volt, hogyan éltetheti Isten ezeket a gonoszokat. Ezért egy másik fiatal, a 25 éves Avroham méltatlankodva kérdezte: „Dajan, ez azt jelenti, hogy a nácik is **gyilkolhatnak**, mert a fáraó is öldökölhetett?" „Nem, nem! — felelte a rabbi. — Ezzel csak azt akartam mondani, hogy a hivő zsidó **nem legendaként** olvassa a Bibliát, hanem alkalmazza napjainkra. . ." Nem hitték ugyan azt, amit a rabbi mondott, mégis lecsendesedve mentek szét.

---

* Müller csehszlovákiai zsidó, aki már 1942 elején Auschwitzbe került s ott maradt felszabadulásáig. A „gázkamráknál" és a krematóriumnál dolgozott. „Milliókat látott ide jönni és eltűnni, akiket ide hoztak, hogy hamuvá égessék őket. Az esemény, amelynek szemtanúja volt, valószínűleg századunk embertelenségének a legfontosabb eseménye. **Könyve szörnyű vád Isten** és az emberiség **ellen!**" — írja róla Yehuda Bauer, jeruzsálemi professzor.

Krakkó híres zsinagógájában emlékünnep alatt egy olyan állt elő, aki a haláltábort túlélte s így szólt: „Isten, hogyan maradhattál itt, amikor a következő ajtó Auschwitz és Plaszow? — meséli könyvében Eliach.* — Hol voltál, amikor egész Európában égették fiaidat, lányaidat? Hol voltál, amikor szent apám és anyám halálba masíroztak? Amikor nővéreimet és testvéreimet kardélre hányták?" Eliach pedig szomorúan megjegyzi: „És erre az Isten elleni pörlekedésre nem felelt senki!"

„Auschwitz egyik barakkjának parancsnoka Fischl volt, egy köpcös, izmos, vallásos ember" — meséli Müller —, akinek szemében Auschwitz a „hamisítatlan borzalom", a „mélységes szenvedés", „a pokol legbelső köre", a „gyilkoló center". Fischl szerette mondani barátainak, rabtársainak: **„Az ember abban különbözik az állattól, hogy hisz Istenben!"** Este, lefekvés előtt ezek voltak utolsó szavai: „Jó éjszakát, zsidó testvéreim!" Reggel meg így keltette őket: „Az Úr fog segíteni! Fiúk, itt az imádság ideje!" Imáját ablak felé fordulva végezte. Bizonyos imák elvégeztével fejével intett, mire rabtársai „ament" mondtak. „Nekem úgy látszott — vallja be Müller —, hogy Auschwitzben **tökéletes őrültség imádkozni**, s ugyanilyen **abszurd dolog itt Istenben hinni. Más** körülmények között, más helyen nem vettem volna komolyan Fischlt. De itt, a halál és élet mesgyéjén, engedelmesen követtük példáját. Lehetséges, azért, mert mi mást tehettünk volna, vagy mert éreztük, hogy **az ő hite bennünket is erősít**. Nekem Fischl más világból származó teremtménynek látszott, abból a világból, amit Isten kormányoz. S azt az Istent **testesítette meg**, akit **Auschwitzben én hiába kerestem**, hogy megértsem!"

Meir Berliner a tervezett lázadással kapcsolatban úgy gondolta, hogy a **gólemen** nem bosszút kell állni, hanem elpusztítani! — írja Steiner. Mire Pinhas Alter, a jámbor hasidi megjegyezte: „Minden birodalom veszendő. Belőlük ezreket láttunk eltűnni, mióta Isten Ábrahámot meghívta. Láttuk felkeltüket, növekedésüket és másik birodalom által elpusztulásukat. **Ez is úgy eltűnik, mint a többiek!**" Keserűen füzte hozzá Berliner: „Mi meg vele!" Ám a jámbor hasidi kész volt a válasszal: „Ezért kell mindent megtennünk, hogy életben maradjunk!" „Igen, de hányan maradunk életben s milyen kondícióban? — epéskedett Berliner. — És **mi értelme megmaradásunk-**

* Eliach lengyel zsidónő, Amerikában a történelem és szépirodalom tanára. A holocaust és a hasidizmus nagy szakértője, írója. Költő is, aki zsidóul is ír. Könyve kitüntetést nyert, amelyet a haláltáborokat túlélők — leginkább rabbik — elbeszéléséből állított össze.

E fejezet képei is könyvéből valók némi változtatással.

nak? Mi értelme s sok szenvedésnek!" „**A világ megváltása!** — hallotta a választ Berliner. — **S mi leszünk ítéletkor a tanúk!**"

Pinhas Alter olyan látnok volt, akit meg nem rendíthetett semmi. Minél nagyobb volt a megpróbáltatás, annál inkább **Isten akaratát látta benne.** Egyszerűen okoskodott: „Isten akarja, hogy egyesek meghaljanak, én meg életben maradjak!" Csak azt nem tudta megoldani: „Miért éppen őt választotta életre és a kevés mást?" Csak erre az eredményre tudott jutni: „Isten akarja, hogy ő és a kevés más tanúja legyen **haragjának**!" S ebben a meggyőződésében nem tudta megingatni semmi szenvedés. Ám Berliner nem ilyen ember volt, azért szenvedett jobban. „A világ megváltása? — ismételte félelemmel. — Ha Isten teremtette ezt a világot, akkor ez annak bizonyítéka, hogy **alkotása kudarc**!"

„Éppen ellenkezőleg — jött meggyőző lendületbe Alter. — Éppen ez a jele Isten szeretetének népe iránt. Ha nem szeretne bennünket, vette volna magára azt a gondot, hogy annyi gonosz erőt támasszon ellenünk?" Az efféle okoskodás azonban nem érv Berliner számára. **Ő a pokolban nem találta azt az Istent, akit szerethetett volna, hanem csak azt, akit gyűlölhetett.**

„Legyen így! — válaszolta a hivő hasidinek — Isten így akarja! De ebben az esetben én **nem kívánom az Istent**!" „Akkor meghalsz!" — tett pontot Alter a keserű és meddő vitára.

Ily soha véget nem érő viták és gyötrődések miatt mondotta Halberstam rabbi: „**A legnagyobb csoda az, hogy az átéltek után még hiszünk Istenben!**"

Mi volt a haláltáborok zsidóságának lelki buktatója? Ámbár különösen hangzik, mégis azt kell mondanunk, hogy a **Bibliájuk**. A Bibliának az a sarktétele, hogy Isten őket **örökre** választott **népévé választotta**! Ezért fennmaradásukért **fantasztikus csodákat művelt** a múlt ezredeiben: Bibliájuk tanúsága szerint. És Isten számtalanszor elhangzott ígérete szerint MOST is ezt kellene cselekednie, amikor olyan pusztulás előtt állnak, amelyhez hasonló nem volt történelmük folyamán! **És? A világ legelhagyatottabbjai! Süket az Ég, süket a föld borzalmas sorsukkal kapcsolatban!** A táborokban nemcsak őreik kérdezték őket maró gúnnyal; önmagukat is kérdezték: **Hol van a nagyhatalmú, erős kezű Jáhve**, aki az ősöket kiszabadította a fáraó agyagverő szolgaságából; aki fürjekkel, égből szállott mannával etette a pusztában és sziklából fakasztott vízzel itatta őket? Hol van a Vörös-tengert fallá merevítő, a Jordán vizét és a napot megállító, az oroszlán szájából és a hétszeresen fűtött kemencéből szabadító Isten? Meghalt? Tehetetlen öreggé vált? Eltűnt? **Eldobott benneteket, felbontva a Szövetséget?** Vagy, **vagy sehol sem volt**. . . ?

Valóban borzalmas kérdések ezek, ha a pokolban hangzanak el!

És a legborzalmasabb, hogy nem tudtak rá még maguknak sem megfelelően válaszolni. De olyan valami rémlett előttük, hogy a bibliai Istenüket talán már Jézus halála, országuk pusztulása után elvesztették... Már **tényleg nem az ő népük a választott nép**, mint a keresztények állítják, mert Isten **új szövetséget kötött az emberiséggel**? Vagy talán nincs is Isten, nem is volt soha, és a **Biblia elbeszélései csak legendák**, kiagyalva, hogy **fajiságukban, vérükben megtartsa őket az embertenger közepette**? Mintha az utóbbinál kötöttek volna ki, mert úgy látszott a legtöbbjüknek: Istent nehezebb megtartani, mint ábrahámi magságukhoz ragaszkodni. „**A földön mindent emberek csinálnak** — szögezi le egyikük —, ha történik valami, és **nem Isten**!"

Természetesen nem mindegyikük így gondolkodott. Voltak Pinhas Alterjeik, akik igyekeztek szenvedéseiknek, megpróbáltatásaiknak más magyarázatot adni. Csodálkozik az ember, hogy az egyébként bibliai gondolat: **Isten bűneinkért büntethet és büntet, nem tört fel elemi erővel**! Ez égő sebeikre gyógyír és reményt adó lehetett volna: egyszer vége lesz, s újra örülhetünk Isten barátságának és szeretetének! Ez nem történhetett meg, mert kétezer év óta az **őszinte bűnbeismerés nem volt a zsidóság kenyere**! Nem bűnbánatról álmodtak, hanem rehabilitálásról, szenvedéseik méltó megfizettetéséről, szörnyű számláik behajtásáról. **Ha bűneikről beszélnek, ezt eleve lehetetlenné teszik.** Szenvedéseiket természetfeletti mérlegre sem tehették, nem lehet biztatásuk az örök élet jutalma, mert erről a hivatalos bibliai fejezetek csaknem semmit sem mondanak. Jáhvéjuk az **ígéret földjével** kecsegtette őket és **nem az örök élettel**... Imáik, jócselekedeteik, szenvedéseik, s egész életük csak e **földi élet megszerzését célozza**?

* * *

Az előadottak után lássuk, hogyan nyilatkozott meg a haláltáborokban **gyakorlatilag** istenhitük, Istennel való kapcsolatuk. Ezek segítségünkre lesznek annak eldöntésében, hogy azzal a néppel, amelyikkel Isten ezredek előtt karonfogva járt szenvedéseiben is, jelen volt-e velük haláltáboraikban? Noha sokan így kezdték imáikat: „Isten, ha vagy!", illetőleg káromolták, „akiben nem hittek", mégis Frankl,* aki a haláltáborokat lélektanilag s ezer szemszögből

---

* Dr. Frankl „szavai mélységesen őszintén hangzanak" — írja a könyvismertető. Ő maga is három évet töltött haláltáborban: éhségtől, hidegtől, brutalitástól szenvedve s várva a megsemmisítést. Itt vesztette el apját, anyját, feleségét, testvérét. Orvos, pszichológus. Betegeitől megkérdezte: „Miért nem lesznek öngyilkosok?" Ő az egyik, aki hitte: **szenvedése nem hiábavaló**!

vizsgálta, azt állítja, hogy a **zsidó rabok vallásos érdeklődése a legőszintébb volt**, holott ez szinte lehetetlen az igaz Istenben való hit nélkül. **A vallásos hit mélysége és elevensége gyakran meglepően nyilatkozott meg náluk.** Legmeglepőbb volt a leglehetetlenebb körülmények között **rögtönzött imádság és istentisztelet.**



A zsidók vallásos érdeklődése a legőszintébb volt.

A haláltáborban minden jel azt sugallta a zsidóknak, hogy kivégzés előtt állnak — írja Steiner. Kitört az izgalom. A megdöbbenésből pánik lett. Sokan sírtak, mások **káromkodtak**, míg egyesek **imádkoztak**. Az imádkozók előre, hátra hajladoztak testet rázó erővel. A **távol levő Istent imádták nagy elragadtatással**. A legdicsőbb neveken szólították. **Hálát adtak Neki szenvedéseikért** és **kérték: sokszorozza meg számukra** végtelenül! „Ez valóban hit — mondotta egyikük —, örök, **szenvedélyes párbeszéd** Istennel, mélységes kétségeknek és vak hitnek az eredménye."

Vagy kétezer férfi és nő, fiatal és öreg állt az udvar közepén, hogy bemenjenek a gázosítóba — olvashatjuk Müllernél. Hirtelen egy vékony hang recitálni kezdte a Viddui-t, azt a bűnvallomást és imát, amit a zsidók halálos ágyukon mondanak. A tömeg zokogva ismételt minden szót: **„vétkeztünk!** felebarátainknak rosszat tettünk! Csaltunk! Hazudtunk! Büszkék voltunk és engedetlenek! . . . Istenem, mielőtt megteremtettél, semmi sem voltam. Miután pedig megteremtettél, olyan lettem, mintha meg sem teremtettél volna. Hamu voltam az életben s még inkább az leszek halálomban. Örökké dicsérni foglak, Uram, örökkévaló Istenem! Amen." Zokogtak — hangsúlyozza Müller —, de nem a kétségbeesés könnyeit hullatták, hanem mélységes vallási érzésük nyilatkozott meg benne. **Isten kezébe helyezték magukat!** . . . Mikor pedig elindultak a gázosítóba, azt a halotti imát kezdték mondani, amit a rokonok végeznek halottaik fölött. Mivel itt nem volt rokon, saját maguk mondották el élve temetésükre.

A lázadás terve, amely szerint majd annyi ellenséget ölnek meg, amennyit csak bírnak, már annyira haladt, hogy sor kerülhetett az eskütételre. Recitálták: „Sh'ma Yisroel", **halld, ó, Izrael**, az Úr a mi Istenünk, az egyetlen Isten. . . Adonai Elohenu, Adonai Echod. Ez az eskü — közli velünk Steiner — azt jelentette: **„Halálig harcolunk Izrael dicsőségéért."** Ez több volt imánál, a hit tüzes, szenvedélyes cselekedete. Semmit sem kértek, csak szeretetüket erősítgették Isten és népük iránt. . . Sokáig vita tárgyát képezte: ellenálljanak-e zsarnokaiknak, vagy megadással menjenek a vágóhídra? Hiessen Baum Izsák rabbi így felelt: „Amikor lelkünket támadták, örömmel léptünk a máglyára: nevének megszenteléséért. Ma a testünk után vannak, így az élet megszentelésének ideje kezdődik." Haláluk előtt a nők kérték, hogy rituális fürdésüket elvégezhessék. Kivégzésüknél utolsó kívánságuk teljesítéseként megengedték nekik, hogy kivégzőik előtt ezt imádkozhassák: „Áldott vagy, Urunk, Istenünk, mindenség királya, hogy **engem nem teremtettél gojnak**!" Esküvőikre rabbit kívántak és áldását. Gyermekeiket megmetéltették, s ha lehetett, a legrituálisabban. A vallásos zsidók megtartották az ünnepeket, s az imákat „szívből végezték".

Péntek este megemlékeztek családjukról. Énekeket írtak, amelyek a felszabadulás boldog örömeiről szóltak, munkába menet ezeket énekelték. Voltak, akik „varázsimákat" végeztek — állítja Rotchild — és ez erőt adott nekik. Volt, aki húsvétkor nem akarta megenni a tábor kovásszal sült kenyerét.

Ha a tábor ajtajához közeledtek, volt csoport, amelyik énekbe tört ki: „Dicsőség, Urunknak, dicsőség az Örökkévalónak! Legyen áldott az ő neve!" Imádkozásért halálbüntetés járhatott, mégis Yom kippur ünnepének éjszakáján harminc fiatal nyilvánosan megtette. Eliach említi, hogy a szlovákiai Gross rabbi olyan imára tanította meg a haláltábor áldozatait, **amely a krematórium hamujából készült.** A halál völgyének imájára, amely életben tartotta a lelket, sok reményt, erőt és világosságot adott nekik!

A zsidóknak halálbüntetés terhe alatt tilos volt böjtölniök! Yom kippur ünnepén ezzel a tilalommal egy munkáscsoport nem törődött. A tisztjük nem lövette le őket, hanem mindnyájukat kényszerítette: jelentsék ki, hogy törvényellenesen cselekedtek s bánják tettüket. Mivel egy sem engedelmeskedett a parancsnak, kényszerítette őket, hogy a hegyről hason csússzanak le. Aki közben kijelenti, amit kívánnak, nem büntetik tovább. Egy sem változtatta meg elhatározását. A hegy tövében ezt mondotta nekik a tiszt Eliach tanúskodása szerint: „Nem tudom, ki nyeri meg ezt a háborút. De abban bizonyos vagyok, **hogy olyan nép, mint ti, soha le nem győzhető!**"

Előfordult, hogy böjti napjuk éjszakáján, amikor dolgoztak, soha nem látott jó ételeket hoztak nekik. „Azonnal meg kell ennetek — hangzott a parancs —, egyébként agyonlövünk benneteket!" Még akkor sem ette meg egy sem — erősködik Eliach —, amikor már egyiküket agyonlőtték, holott Frankl állítása szerint volt rá eset, hogy éhségükben még hullákból is ettek.

Munkából jövet a tábor kapujához érve kiáltaniok kellett: „A legátkozottabb nép a földön a zsidó!" Előfordult, hogy a kapuőrtől így hangzott a kérdés: „Melyik a legtiszteltebb nép a földön?" Felelni kellett, hogy a német. Eliach tanúsága szerint azonban egyszer egy Hurowitz nevű ügyvéd feleletként ezt kiáltotta: „A zsidó!" Agyonverték érte.

A vallásos élet megnyilvánulása lehet olyan cselekedet, felfogás és magatartás is, amit mások már kétkedéssel fogadhatnak.

Feltűnően sokat álmodtak. Szinte álmaikból éltek.

A Bibliáról azt hitték, mint szent könyv, megmenti őket a bajtól. Bombázáskor földre feküdtek és kezüket a Bibliára tették. A tallit-katannak — ami a vállról lecsüngő olyan ruhadarab, melyet a hithű zsidók ünnepeken hordanak — csodaerőt tulajdonítottak. Hitük szerint a messiás eljövetelét nagy megpróbáltatások előzik meg.



A kos kürtöt Yom Kippur ünnepén megszólaltatták.

Úgy vélték, aki a harmadik szombat speciális étkezését megtartja, megszabadul ettől. S nem egy szabadulását is ennek tulajdonította. — Grand rabbinak volt egy érdekes körülmények között kapott pénzérméje. Védő amulettként őrizte. Szerinte ez szabadította ki. — Annak a kos kürtnek is csodás erőt tulajdonítottak, amit Yom kippur ünnepén szólaltattak meg még a haláltáborokban is. Kiddus kelyhükről hitték, hogy minden bajtól megőrzi őket. Féltek a „tashmad" szó kiejtésétől, ami pusztulást jelent, s ami 5744 évük számából jön ki, ha a számokat betűvel helyettesítik. S ez az év félelmetesen közeledik!

Hogyan értelmezték a szenvedést? Ezen múlt, hogy pokolban élnek-e. Pár kijelentést már halottunk tőlük. „Túléljük a tábort?" — kérdezték egymástól. Ha nem, mi értelme a szenvedésnek? Jöhet az öngyilkosság! És elég gyakran jött, mert mint Frankl megjegyzi: „Valameddig csaknem mindenki kacérkodott az öngyilkosság gondolatával!" Íme egy komplikált esete, amit nem is tudja hogyan magyarázzon az ember. Megismétlése Ábrahám áldozatának, amikor Izsákot fel akarta áldozni? Maszada sziklavár öngyilkosainak borzalmas jelenete?* Gyűlölet? Szeretet? Téboly. . . ?

Treblinkában apa biztatja fiát, hogy ne féljen, ő életben marad. „Nincs bizalmad?" — kérdezte tőle. „Isten nem létezik" — morogja a gyerek. Ez a gyerekkáromkodás nem zavarja az apát, hiszen tiszta gyermekszívből jött. Túláradó szeretettel feleli: „Van, fiam, van. De nem értjük őt. Bűneink betömik fülünket és becsukják szemünket!" „Félek, atyám! — ismétli a gyerek. — Megölnek engem. Nem akarom, hogy ők öljenek meg!" — s atyja karjaiba borul, aki imát mormolva hosszan tartja. Aztán mintha mély elmélkedésből ocsúdott volna fel, azt mondja fiának: „Gyere, fiam, készülj meghalni!" Az apa leoldja nadrágszíját. Hurkot vet vele gyermeke nyakába. S amikor gyermeke kimondotta az istenveledet, kihúzza lába alól a dobozt. . . Steiner meséli el, maga is borzongva. Ez megtörténhetett mások szeme láttára is, ha ugyan nem segítségével, mert Frankl állítása szerint, tilos volt a táborban az öngyilkossági kísérleteket megakadályozni.

Steiner még azt is elmondja, hogy a fanatikus Pinhas Alter azzal töltötte éjszakáját, hogy az akasztott embereket leszedte. S mielőtt elaludt volna, hosszan imádkozott hálát adva Istennek, hogy népét ebbe a nyomorult sorba hozta, amellyel kimutatta népe iránti érdeklődését, biztosítva Őt, hogy neki az Ő haragja kedvesebb, mint az Ő kedvessége. . . Altert a tífuszjárvány vitte el.

---

* Maszada a zsidók sziklavára, erődítménye, amelyben megközelítőleg ezer zsidó zelóta még három évig ellenállt a rómaiaknak Jeruzsálem eleste után is. És inkább megölték egymást, minthogy a rómaiak kezébe kerüljenek!

Sally Brubmant, a több haláltábort túlélő lengyelt, többször kérdezték, hogy a szenvedések miatt elvesztette vagy megtalálta hitét? „Noha mindig hittem Istenben — felelte —, de sohasem adtam sokat a vallásra. Mégis mindennek ellenére is hiszek az **irgalmas Istenben! De nem hiszek a** bosszúálló Istenben, **aki megbüntet bűneinkért!**"

Egy fiatal asszony, aki tudta, hogy pár napon belül meghal, mégis vidám volt — Frankl szerint. „Hálás vagyok kemény sorsomért — mondotta. — Lelki kötelességeimet eddig nem vettem komolyan." Magánosságában az ablakon át csak egy gesztenyefaágat láthatott, amelyen két virág volt. Ezekkel beszélgetett s állítja, hogy az ág felelt neki: „Itt vagyok... Én vagyok az élet, az örök élet!"

Frankl egyik rabtársa a táborba érkezésekor egyességet kötött az Éggel, hogy **szenvedései és esetleg halála által** meneküljenek meg a megpróbáltatásoktól azok, akiket szeret.

„Ha egyáltalán van értelme az életnek — bölcselkedik Frankl — akkor kell, hogy a **szenvedésnek** is legyen! A szenvedés, sőt a halál is mélyen gyökerező része az életnek. Szenvedés és halál nélkül az élet nem teljes... Az a mód, ahogyan valaki **felveszi keresztjét**, nagy lehetőséget ad neki, hogy **mélyebb értelmet adjon életének.** Bátor, önzetlen lesz általa, vagy **nem lesz több az állatnál.** Ez a magatartás dönti el, hogy **méltó-e a szenvedésre vagy sem!** Ám igaz, hogy csak kevés képes ily magas erkölcsi állapotot elérni! Noha mindenkinek megadatik az a lehetőség, hogy a **szenvedés által elérjen valamit!**" Ne feledjük, az a Frankl írja ezt, aki egész családját a haláltáborokban veszítette. Példáján láthatjuk, hogy annak, aki nem ismeri Jézust, mily hallatlan agyi munkát kell végeznie, hogy a szenvedésnek és elviselésének valami értelmét találja. Mily egyszerű azoknak, akik a keresztjét vivő Jézus után mennek. Nincs probléma. S nemcsak elviselik a szenvedést, hanem annak még örülnek is!

Eliach értesülése szerint rabbi Aaron Rokeach sohasem kérte, hogy a gettó nyomorúságától megszabaduljon. Testvére csodálkozva kérdezte: „Meg tudná-e nekem egyetlen zsidó is magyarázni, hogyan lehet ez?" Akik nem Rokeach szerint gondolkodnak, azok kidülledt szemmel mondogatják egymásnak: „Nincs olyan földi boldogság, amely kárpótolhatna szenvedéseinkért!"

Kurlandnak saját egyénisége nem számított, csak a **közösség.** Magát e közösség egyetlen atomjának tartotta — jellemzi Steiner. S ez az atom teljesen olyan, mint a többi. Ezért nem hasonlítható össze a háromezer év előtti zsidó nép sorsával. „Istent nem érdekli halálom — szokta mondani —, miként egyénenként a többi zsidó sem, hanem **csak a közösség eltűnése érdekli**" Eseményeiket Isten

akarata beteljesülésének látta. Mert ha Isten létezik — Kurlandnak pedig létezett — akkor semmi sem történhet, csak az, amit Isten akar. Isten nem szeszélyes. Előtte mindennek van értelme. **Az az áldozat, amit Isten népe hozott, nem lehet értelmetlen!** Rettenetes figyelmeztetést kell jelentenie. Ennél a pontnál gondolkodott Kurland másként, mint a legtöbb zsidó. Míg a vallásosaknak a holocaust csak a zsidók számára volt figyelmeztetés, addig Kurland szerint **az egész világnak**. Kurland központi gondolata: **a zsidóság messiási küldetése!** A haláltábor krónikása volt, aki mindennap feljegyezte Isten akaratának teljesüléseit, hogy a jövő nemzedék majd meg tudja állapítani **annak rejtett értelmét**.

Simon Grubman, lengyel zsidó, az auschwitzi áldozatok egyike mondotta Rotchild szerint: „**Én nem vagyok hálás a túlélésért!** Nekem nehéz Istenben hinnem a holocaust után! Isten nem törődik azzal, hogy mi történik a földön. Feleségemnek az az elképzelése, hogy **Isten népével szenvedett a táborban! Izrael megalapítását szenvedéseink jutalmának véli.** Ám én úgy gondolom: **ez az ár szörnyű volt!**"

Hogyan álltak a szeretet és gyűlölet dolgában a holocaust zsidói? Egy bizonyos, hogy **legtöbbjükben fogva tartóik, kínzóik, árulóik... ellen kiolthatatlan gyűlölet, bosszúvágy élt** és az a feloldhatatlan görcsű elhatározás, hogy **áldozatukért a lehető legnagyobb elégtételt fogják behajtani!** Egyetlen ellenük elkövetett „bűnt" sem hagynak megtorolatlanul! És ezt megvalósították még fajtáiknál is! De szemükben **bűnös az egész világ**, ha másban nem, abban, hogy **engedték őket szenvedni!**

Amikor az oroszok a tábort felmentették, **a rabok az őrökre támadtak, leszaggatták ruháikat, földre verték őket, s nem egyet halálra kínoztak.** Hajukba **keresztet** nyírtak (nem horogkeresztet)! És ellenségeik ellen megkezdték a hajtóvadászatot, ami még napjainkban is tart. Legújabban Argentínában letartóztatták a 71 éves Walter Kutschmann volt náci tisztet, aki állítólag legalább 1500 lengyel zsidót ölt meg!

„**Vágjátok le a kezemet, ha nem fogom vérrel vörösre festeni, amikor hazakerülök!**" — mondotta a rabok egyike Franklnak. A holocaust soha többé! — lett a jelszavuk.*

A szabadulás atmoszférájában és utána „**túlzott a nép**" — írja Rotchild valaki vallomását. És ezeket a **túlzott vallomásokat**, amiket újságíróknak, hatóságoknak tettek, **később nem helyesbítették**, sőt egymás **nagyzoló példáján felbuzdulva**, igyekeztek másokon túltenni. Egymást biztatták erre, **mert így remélhettek több elégtételt**...

---

* A kép az AGAPE című lapból való.

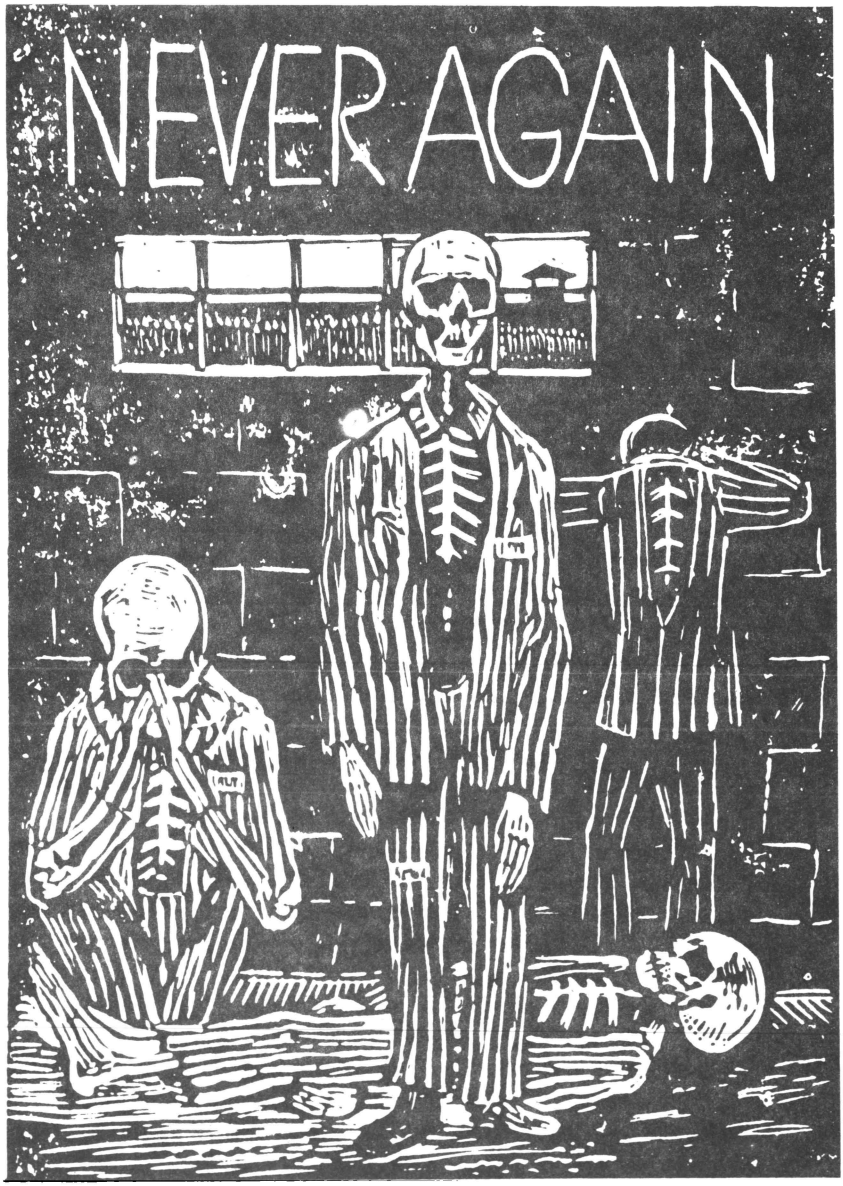

Holocaust soha többé! — lett a jelszavuk.

A felszabadító oroszok a zsidó nőkkel is éppen úgy bántak a táborokban, mint a kintiekkel. Aztán **három napot adtak nekik, hogy a városban bűntetlenül garázdálkodhatnak**. Mindent törhetnek, zúzhatnak, vihetnek kedvük szerint — olvashatjuk Rotchild

könyvében. Az oroszoknak könnyű volt Katit táncba vinni — a föntebb előadottak miatt —, s azért, mert a tábor utolsó heteiben kirobbant az erkölcsi szabadosság! Erről Steiner számol be. A halál ölelő karjaiban érezték magukat, hát még egyszer élvezni akarták az életet. Partit parti követett. Mulatság mindennap estig! A nők őrülten viselkedtek. A szenvedélyek felizzottak, noha tobzódásaikat és erkölcstelenkedéseiket halottaik között végezték. Így lehet és így kell készülni a halálra? Az áldozatot ilyen körülmények között még azok is értelmetlennek kezdték hinni, akik pedig esküdtek annak értékére — Rotchild tanúsága szerint.

Az egymás iránti faji, „testvéri" szeretetre szép példákat találhatunk a haláltáborokban.

Frankl írja, hogy reggel munkára menet feleségére gondolt. Ekkor világosodott meg előtte, hogy „az ember szeretet által és szeretetben üdvözül!" Távoli feleségével valóságos beszélgetést folytatott. S közben arra döbbent rá, hogy a „szeretet túlmegy a fizikai testen!"

Nála valóban túlment, mert ő volt az egyetlen orvos, aki a tífuszosok kezelését vállalta. „Noha biztosra vettem halálomat — írja —, de legalább lesz értelme halálomnak. Számomra ez nem volt áldozat." Soraiból mintha Mécs Lászlónk szavai csendülnének ki:

Nincs zsebem, tarisznyám kincsre, pénzre,
Egyetlen rejtektárcám a szívem,
És bent az Isten forradalmi pénze:
A szeretet ragyog tündérien. (Civis romanus sum)

Kiszabadulásukért mondottak-e hálát a haláltáborok zsidói Istennek? Magukkal vitték-e hitüket vagy kétkedésüket? Jobbakká formálta-e őket a szenvedés kohója? . . . Ezekről nem nagyon nyilatkoztak és nyilatkoznak. Ezért ezekre feleletet máshonnét kell szereznünk.

Tudjuk, hogy felszabadulásukat vad ujjongással fogadták, mégis fanyaran, kiégetten nyilatkoznak, mint az alábbi is Frankl szerint: „Teljes feloldódás a felszabaduláskor. Mégis hiba lenne azt gondolni, hogy vad örvendezésben törtünk ki. A szabadságot nem bírtuk felfogni. Nem járta át öntudatunkat. Szinte elvesztette jelentőségét." Ezért kérdezgették este egymástól: „Boldog voltál ma?" Felelet: „Az igazat megvallva, nem!"

„Szombatonként a zsinagógába kell mennem, hogy hálát adjak Istennek! Auschwitz előtt és után én hittem Istenben, de van, aki azt mondja: hogyan lehet Isten, ha ártatlan gyerekeket falhoz verhettek?" Rotchild írja ezeket és a következőt is:

„Ámbár nem vagyunk vallásosak, mégis megtartjuk a főbb ünnepeket és zsinagógához tartozunk. Mi Amerikában élő zsidók

vagyunk, és nem amerikai zsidók. Ennek ellenére is jó polgárok, de szívünk amoda húz, „tradicionális" nép vagyunk!"

* * *

A sarló-kalapácsos börtönrácsok titkai egyes fejezeteiért sok szemrehányást kaptam, no meg állításaim rosszallását. Noha e fejezet elején azt mondottam, hogy most ne firtassuk az igazságot, mégis az említett támadások miatt felhasználom azt a lehetőséget, hogy pár sorral feleljek rájuk. Először egy vallomást idézek, amit olyan valaki írt, aki az egyik vatikáni misszió tagja volt. Majd pár idézetet közlök azokból a könyvekből, amiket e fejezet megírásánál használtam, hogy ezek által igazoljam: **még évek múltán sincs mit visszavonnom, illetőleg megváltoztatnom!**

„1946 tavaszán a Vatikán **missziót** küldött Bergen-Belsen haláltáborába. A francia menekültek főlelkésze, P. Reignauld a tábor közelében tartotta főhadiszállását. Lelkes, szent életű idős pap, aki Párizs külterkein volt plébános. Ő látott vendégül minket. Sírva fakadt, amikor megköszöntük neki, amit a magyar menekültekért tett.

Az angolok felügyelete alatt a közelben volt a Bercsényi-huszárok fogolytábora. Az atya elvitt hozzájuk. Mire az angol sereg a haláltáborhoz ért, az SS-örök elfutottak. Az angolok az elfogott (ill. az önként jelentkező?) magyar huszárokat fogták be a halottak eltakarítására. Ők mondották: olyan csont-bőr hullák voltak, hogy kettőt jobbról, kettőt balról fogtunk a hónunk alá. Huszárjaink közül ettől a kényszermunkától sokan tífuszt kaptak és meghaltak.

Megnéztük a hatalmas, gyeppel fedett tömegsírokat. Minden egyes pásztában 12—17 ezer halott. Összesen úgy körülbelül 70—80 ezer. A felírásuk szerint **1945 áprilisától haltak meg! Vagyis az angolok bevonulása után!** Hogyan történhetett ez? Úgy, hogy a felszabadító angolok a zsidóknak szórták a **zsíros amerikai konzerveket**: holott tudniok kellett volna, hogy a lassú feltáplálás az egyetlen mód. **Az étel megölte őket.** Ez nem volt tudatlanság, hanem szándékos, **kiszámított gonoszság** a zsidók ellen, vagy hogy **a németek bűnlistájára írják őket**. . .

Reignauld atya mindent megmutatott a haláltáborban. Szívvel-lélekkel francia lévén, semmi oka sem volt, hogy a németek érdekében „falazzon"! **Gázkamráról szó sem esett!** Nem létezett! Halotthamvasztó kazán, igen, az volt vagy 2—3. De egyikük sem volt nagyobb, mint otthon a cséplőgép lokomotív. Alakja is hosszúkás henger. Kazánonként 10—20-nál többet nem igen égethettek bennük. A tábor legalább 200 ezer rabot őrzött. Egy kétszázezer lakosú városban is kb. ez a **normális halálozás**. A német lakosság is cu-

darul koplalt. Mi magyar menekültek is otthoniból pótoltuk a kiutalt adagot, de még így is olyan sovány voltunk, hogy a Bercsényi-huszáraink egyet-egyet elvihettek volna belőlünk hónuk alatt.

1947-ben újra jártam itt, de a barakkokból már semmi sem volt, mert a tífusz miatt mindent felégettek."

A könyveim pedig a következőket mondják:

Elise Wiesel szerint a **zsidók tragédiája elkerülhető**, vagy legalább mérsékelhető lett volna, **ha Washington megértőbb, ha Svájc, London kevésbé lett volna ellenséges az illegális menekültekkel szemben!**

Rotchild könyve szerint 1938-ban, Evian-Bainoban találkoztak a „civil" nemzetek, s elhatározták, hogy **egyetlen zsidó menekülőt sem fogadnak be!**

Ugyancsak Wiesel állítja, hogy minden tábor kimeríthetetlen forrása volt a **hamis híreknek!** Frankl szerint pedig a zsidók „szentül **hitték**, hogy akiket pihenő táborba visznek, azokat gázkamrákba viszik!" A debreceni Frank Marika pedig hangsúlyozza: „Tökéletes kitalálás, hogy a nők havija a németek manipulációja miatt állt le!" Ugyancsak ő mondja ezt is: „Noha Auschwitzben voltam, mégsem tudtam a gázkamrákról!" Csak később hall róla.

Rotchild egyik szereplője tanúskodik arról, hogy Bergen-Belsenben (1945!) tiszta szalmán feküdtek két takaróval. Volt vízvezeték és rendes W.C. Ehető étel. Névsorolvasáskor nem kellett órákat várni. Annyira jók voltak az életfeltételek, hogy Auschwitz mellett szanatóriumnak számított. Nem SS-ek, hanem katonák vezették.

Steiner állítja, hogy esküvőkön SS-tisztek is megjelentek, volt, aki tiszta fehérben, hosszú életet és boldogságot kívánva. Aztán a teljes díszbe öltözött zenekar **eljátszotta a nászindulót!**

Eliach meg azzal áll elő, hogy a gettókból kívánkoztak a haláltáborokba, mert ott több reményt láttak életben maradásukhoz. Ugyancsak ő állítja, hogy **nyíráshoz menet** a zenekar Bachot játszott.

Steiner beszéli el, hogy a rabok „kivégzés előtt" állnak. Valaki ezt kiáltja: „Mit fognak velünk csinálni? Gránátot dobnak közénk! Felgyújtják a barakkunkat! **Gázkamrába visznek!** — És e feleletek a pánikot még nagyobbá növelték." Ugyanakkor Frankl kijelenti: „Dachauban nem volt ‚oven' (kemence) és gáz!" Rotchild egyik tanúskodója pedig így panaszkodik: „Felszabadításkor az amerikai katonák egyáltalán nem érdeklődtek irántunk."

Frankl azt mondja, hogy Auschwitzbe érkezésük másnapján **zenére ébredtek.** Olykor a rabok kabarét rendeztek s olasz áriákat énekeltek.

Rotchild pedig már ilyenről tudósít: 1945 tavaszán rabokat szállítottak. A tábor kapuja előtt kék buszok álltak sárga terítő-

vel. A buszokban magas, szőke fiúk vártak rájuk, akik maszkot viseltek és kezük fedve volt (fertőzéstől féltek). A rabok biztosra vették, hogy megölni viszik őket: jajgattak, sivalkodtak. Így taszigálták fel őket a félelmetes buszra. Az élelmiszercsomagokban tejes csokoládépor, kannás sonka, főtt bab, stb volt.

Ugyanakkor Jack Goldman, aki nem egy haláltábort vészelt át, azt vallotta Rotchild szerint, hogy kezdetben beszélt a haláltáborokról, de amikor a Németországban járt amerikai katonák mást mondottak, mint ő, akkor elhallgatott e témával... Úgy és azért, mint a Dachaut átvészelő Benkő István magyar pap?

És mit mond nekünk Bernstein, aki ashkenaci zsidó, s mielőtt Izraelbe telepedett volna le, 27 évig élt Amerikában? A cionisták megtévesztő propagandájának lett áldozata ő is. Saját bőrén tapasztalta, hogy mivé vált Izrael, amiről alapításakor a cionisták azt hirdették, hogy: Minden zsidó hazája — az üldözötteknek menedékhelye — a Közép-Kelet békéjének őre, bástya a kommunizmus ellen, demokratikus állam és a bibliai próféciák beteljesedése lesz! Csalódottan hagyta ott kb. egymillió visszaköltözővel együtt.

Izraelt a zsidók nem kapták — állítja Bernstein —, hanem mások vérének csapolásával szerezték. Izrael a kommunizmus, fasizmus és demokrácia keveréke. Gazdasági rendszerük a kommunizmus elveire épült, azért nem életképes és kellenek Amerika mérhetetlen billiói! Az ifjúság nevelése teljesen náci mintára történik! Börtöneikben az arabok és sefardik zsidók kínzása a legembertelenebb! A világ negyedik legjobban felfegyverzett s legkülönb hadieszközt gyártó állama. Csaknem minden nyolcadik évben háborút visel.

Izrael zsidósága (de az egész zsidó világé is) ashkenaci és sefardik zsidóságból áll — fejtegeti Bernstein. — A hatalom az ashkenacik kezében van, akik mindent megtesznek a másik fajta gyöngítésére és eltüntetésére. Ők az uralkodó osztály, a másik a másodrendű, pária polgár, holott éppen ők a legkevésbé zsidó faj, vér szerint. Megtért kazárok! Még megtérésükben sem a vallás, hanem az anyagi, a politika volt az indítóok. A világ zsidóságának 90 %-át ők alkotják. Mindenkor és mindenhol a kommunizmus kedvelői, terjesztői, megvalósítói.

A látszat az, hogy Izrael a Tórára épített állam, vagy legalábbis igyekszik, hogy a próféták által megígért Isten bibliai országa legyen e földön! De ez csak ámító propaganda! A valóság az, hogy Izrael nem vallásos állam! A cionizmus állítja ugyan, hogy a cionizmus és a judaizmus egy, s természete szerint mindkettő vallásos. Állítja, nem alappal, hanem propagandából. Bernstein szerint Izraelnek csak 5 %-a vallásos! 95 % ateista, hitetlen vagy világi humanista, holott lakóinak legnagyobb része azokból tevődik össze, akik

a holocaustot átélték, azok gyermekei vagy rokonai! Vallási szempontból tényleg nem használt volna nekik a haláltábor és onnét nem vitték ki Istenüket, Jáhvéjukat magukkal? Ha igen, hogyan mutathat Bernstein ilyen szörnyű százalékot? Még Oroszországban is van ennyi hivő!! Csak e rossz százalék miatt nem kérdőjelezhetjük meg írónknak azt az állítását, hogy Izrael erkölcsi szempontból modern Szodoma és Gomorra! Korrupt ország a vezetőségétől kezdve! Ezért írhatta egyik héber vezető lapjuk: Amit Olaszország maffiája nem tudott elérni 40 év alatt, azt Izrael maffiája elérte 5 év alatt! Még kormányának egyharmada is az istentelen kommunista párthoz tartozik.

Izrael minden vallás ellensége; igaz, sajátjának sem barátja, hanem csak azért tűrik a cionisták, mert céljuk eléréséhez jó segítő eszköz! A zsidó törvények szigorúan tiltják zsidónak más vallásra való áttérését még akkor is, ha az egyébként ateista! **Bibliát adni** zsidónak, vagy neki vallásról beszélni, illetőleg velük szemben jót tenni (már ez is térítési szándék és eszköz) öt évi börtönt jelent. Hitüket még a keresztények is csak templomaikban hirdethetik, máshol róla beszélni öt évi börtön! 1948 óta 350 keresztény és muzulmán templomot romboltak le zsidó terroristák — állítja Bernstein. Csak a külföld miatt nem erősödik ez a vallások elleni nyomás.

Emlegetett írónk szerint a cionizmus célja az **egyetlen világkormányzat létesítése s cionisták vezetése mellett.** A **kommunizmus** és szocializmus eszköz ennek eléréséhez! Egyetlen közép-keleti, nem kommunista állam Izrael, ahol a **kommunista párt működhet!** Mégis azt hirdetik a cionisták: **Izrael védőbástya a kommunizmus előretörése ellen**, s nem a hivő, kommunizmust gyűlölő arabok! Ezen a címen kapják Amerika billióit és a világtól a katonai és gazdasági segélyt. Ám Bernstein még mást is mond, mégpedig azt, hogy Golda Meir, orosz születésű bolsevik — Izrael későbbi miniszterelnöke — 1949-ben Izrael követeként **szerződést kötött Sztálinnal! Ez a szerződés köti azóta Izraelt békében és háborúban!** Ez a szerződés Izrael minden politikájának, magatartásának varázskulcsa. Aki ezt a kulcsot kezében tartja, Izraelt illetőleg mindent ért! **Ehhez szabja magatartását Washington is!** Ezért Bernstein New York-Tel Aviv-Moszkva hármastengelyről beszél, amelyen földünk sorsa forog.

Nem a vallásos zsidó, hanem az ateista ragaszkodik ahhoz — állítja Bernstein —, hogy ők az **Isten választott népe**, mert cionista világtervéhez ez is jól használható.

Izrael célja: határait kitolni a Nílus és az Eufrátesz közé!

Bernstein szerint a zsidóság maga sem hiszi, hogy a **holocaust annyi volt, vagy úgy volt**, mint a cionisták előadják. Ő is állítja, hogy a háború alatt az elit cionisták **együttműködtek Hitler Gesta-**

pójával kiszolgáltatván nekik az alacsonyabb rendű zsidókat! A holocaust nem történhetett volna meg, bizonykodik szerzőnk is, ha a cionista elit nem működik együtt a nácikkal, ha a cionisták nem győzik meg a nemzeteket, még Rooseveltet is, hogy ne fogadják be a Németországból menekülő, illetve kivándorló zsidókat!!

Bernstein szerint, ha a világ nem ébred fel idejében alvásából, a világ s Amerika jövendő pusztulását a cionista világzsidóság fogja előidézni. . .



XVI. fejezet

Rákosi sintérje

„A kommunizmus nem más, mint csalás és ámítás!"

(Paul Thorez)

„A gonoszság még sohasem vitt révbe egy hajót se!"

(Ptah-Hotep)

„Ha a kommunizmus eléréséért ki kell irtanunk a föld kilenc tizedét, akkor sem szabad visszahúzódnunk ezektől az áldozatoktól!"

(Lenin)



A megtalált sumér-magyar Mária.

Különös neve miatt sok rab tudott róla, ha személyesen nem is ismerte. Én a sumér-magyar Mária-szobrocska megtalálásának napján találkoztam vele először. Deszkarakodásnál dolgoztunk együtt. Ekkor mesélte el fura, de a sarló-kalapács rendszerére jellegzetes történetét.

Jó tagbaszakadt ember lehetett valamikor. Érthető, mert ha valaki igazi pecér, annak olykor eléggé biztosan kell lábán állnia, ha nagyobb zsákmány kerül „horgára". Most persze már csak hozzánk hasonló deszka hátú, mellű rab, akitől Rákosi kutyái nem-

igen riadoznának, mint tették a hajdani szép Horthy-időben. Beszédes volt. Alaptermészetét valami rejtett humor színezte, olyan kun kópéság féle, amit érezhetett az, akinek efféléhez andungja volt. Szerette a tréfát. Még a gyilkos tragédiákban is humort szimatolt. Kifejezései kaméleonbőrbe bújtatottak: kijelentéseinek értelme attól függött, hogy melyik oldalról nézem. . .

— Az én históriám egyszerűen kezdődött — kezdte rabéletének mesélését.

— Ragyogó nyár végi nappal, amikor még olyan meleg van, hogy reggel is szívesen járunk ingben, s bármerre megy az ember, mindenütt gyümölcsök illata csiklandoztatja. Noha már kész voltam, hogy munkába induljak, mégis korainak tartottam egy kicsit, amikor házunk előtt megállt a sintérautónk. Tudod milyen az? Hasonlít a rab- és halottszállító autóhoz. Valóban édestestvére is azoknak, mert ami egyszer belekerül: az rab is, meg legtöbbször halott is lesz. Vagy ha így szebben hangzik: dög. Mindenki ismeri, különösen a kutyák. És rendszerint senki sem szereti, mint az előbbi kettőt! Pedig elmélet szerint az emberek javát szolgálja, mint az említett kettő, a két édestestvére.

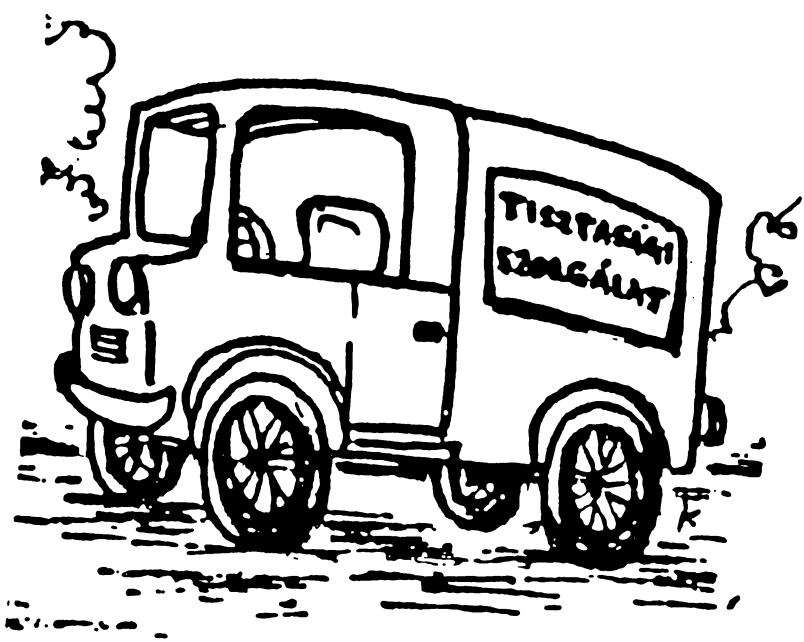

Házunk előtt megállt a sintérautó.

Sokszor zrí is van körülötte. Az emberek sajnálják a nyüszítő, szabadság után üvöltő, félelemtől reszkető és magukat összepiszkító kutyákat. Gazdáik, illetőleg a járókelők először vitáznak velünk, sintérekkel. Aztán a nők sivítanak. Nemegyszer erőszakkal sietnek a bajba jutott állatok segítségére. Hogy ezt megakadályozzák, legtöbbször rendőr is megy a sintérautóval. Ez pedig még csak gyűlöletesebbé teszi közjót célzó munkájukat. Különösen ebben az időben, amikor a rendőr már gyűlöltebb volt, mint a pecér! Minden erőszakoskodásnak, elhurcolásnak, igazságtalanságnak... ők voltak a megvetett jelképei. Kutyájuk sorsában önmagukat látták. Szentül hitték, azért viszik el őket is, amiért elvették házukat, földjüket, állásukat, családtagjaikat... örökösen rettegett tőlük mindenki, különösen amikor az elhurcolások „csengő-frászainak" gombjait is ők nyomták meg éjjelenként. **Ha a kutyák sorsa ellen tiltakoztak, a maguké mellett adtak hangot.** Sorsuk elválaszthatatlannak látszott. Éppen úgy üldözték őket, mint gazdáikat. **Kutyatartás burzsujkodást jelentett!** Üldözésük igazi oka ez volt s nem a biléta, a medál hiánya nyakukban! Éppen ezért kellett elcsípni még azokat is, ha lehetett, amelyikért megfizették az adót. **..Úri-murizás a kutyatartás: Kiirtani!**"... Perverzitást láttak munkánkban és nem a közjó munkálását. Ezért a kétlábú közösséget vállalt a négylábú üldözöttekkel. Kutyasors volt Rákosi korában a sintérkedés, már csak azért is, mert normát állítottak fel, mint a sírásóknak, a temetkezési vállalkozóknak, s el kellett fognunk azokat a kutyákat is, amelyeket sajnáltunk — vagy nem is kellett volna. Szorított a norma.

Semmi különöset nem találtam abban, hogy a házunk előtt megállt sintérautóból rendőr szállt ki és intett, hogy jöjjek. Csak odaérve láttam, hogy a sofőrön és két sintéren kívül még egy rendőr begyeskedik a kocsiban. Igen, begyeskedett, mert olyanok voltak a rendőrök, akkora mellűek mintha félistenek lettek volna. Azok is voltak! Gondoltam, valami nagy s veszedelmes vadászatra megyünk, ha két rendőrt is viszünk magunkkal, és három pecér indul vadászatra. „Zsúfolt a ház — kummogtam magamban —, heringként majdcsak elférünk!" Ezért nem csodálkoztam, amikor a rendőr a kocsi hátulját nyitotta ki és mutatta, hogy oda szálljak be, mert amott nincs elég hely — ezt intve egy könnyed fejmozdulattal. Sorsomat mosolyogva vettem tudomásul. Demokráciánkban nem első eset, hogy túlzsúfoltság esetén valamelyikünk a kutyák helyén nyújtózkodott el. Csak a befogott kutyának rettentő hely ez, de nem a szabad pecérnek! Hacsak maga az illető is nem „kutya". Mert **ebben az időben, tudod, több volt az ember-kutya, mint az állat-kutya!** Rám csapta az ajtót és a motor máris vígan brummogott. Repül-

tünk, mintha utunk nagyon fontos lett volna. A kutya sötétben fejem alá hajtva karomat, álmodozni kezdtem.

Talán az ördög is ott lapulhatott mellettem, mert kis idő múlva helyzetemet egyre murisabbnak találtam. „Ember a sintérautóban!" Milyen érdekes filmcím lenne! S mi lenne ebben a filmben a legviccesebb jelenet? Ha én írnám? Ötlet ötletre jelentkezett. Többek között ez is: A kocsimnak jó zára van, mégis előfordult már, különösen a régebbi autóknál, hogy a kutyák kiszabadultak belőle. Meglógtak. Nos, gondoltam, megtréfálom elvtársaimat. Ha ez a jelenet jó lenne a filmben, jó lesz a valóságban is. És máris nevettem a velem kacagó kis ördöggel együtt. Milyen képet vágnak majd a rendőrök, ha nem találnak a kocsiban?! Talán meg is ijednek? Hátha kicsúsztam a kocsiból? És most, ki tudja hol fetrengek véremben, vagy fekszek valamelyik kórház műtőasztalán, illetőleg hullakamrájában... ? Rázós dolog lenne efféle, mert szabotázs, gondatlanság vádjával jöhetnének elő, sőt törvénysértéssel is, mert elméletileg a kutyatérben ember nem utaztatható! ... Jókat kacagtam magamban. Élveztem a jövő lehetőségeit. Ez lesz a sintérek, az év legjobb tréfája...



Nevettem a kacagó kis ördöggel együtt.

Az egyik útkereszteződési lámpánál szép csendesen kicsúsztam az autóból. Az emberek egy kicsit csodálkoztak, hogy nem kutya ugrik ki belőle. De mivel mosolyogtam, senkinek sem jutott eszébe, hogy a sofőrnek szóljon. **Ezekben a napokban ismeretlen volt a mosoly az emberek arcán.** Ha valaki próbálkozott vele, fintorrá torzult. Ha mégis eredetinek mutatkozott, akkor ezt csak a bolondok házában láthatta. Egyébként is a demokráciában megtanulták az emberek, hogy **semmin se lepődjenek meg**. Azon se, ha maga Rákosi Mátyás bújik ki egy sintérautóból. Korunkhoz a proletároskodás hozzátartozott. A párt részéről életstílus volt, legalábbis a palik előtt. Szegénynek, nyomorultnak lenni, mint az átkos Horthy-rendszer hátrahagyott nyomorult proletárjai. A testvériséget nem szóval, hanem tettel kell kimutatni! Az idegenek, a munkások előtt! Bezzeg, ha maguk között voltak, **dorbézolásukkal és nagyuraskodásukkal megszégyenítették a királyokat, bárókat.**

Éppen egy restaurant előtt találtam magamat. Beléptem és jól megreggeliztem. A reggelimet fűszereztem a sikerült trükköm újra és újra átélésével. Tetszett. Örökké mosolyogtam. Ezért a pincérem egy kicsit ötkerekesnek nézett, amiből ezekben az időkben sok járta országunkat. Szánakozóan nézett rám: **Ezt a palit is bedemokráciázta már Rákosi!** Nagyon emberségesen számolt. Még egy fillért sem csalt. Pedig ez abban az időben csodának számított, mert elv volt: **nyúzásból élünk!** A nyúzási elv csak nálunk, sintéreknél lett volna természetes elv, de olyan hatásosnak bizonyult, hogy az egész ország sajátjának vallotta.

Vidáman léptem ki az utcára. Játszadoztam azzal a lehetőséggel, hogy busszal vagy villamossal mehetek be a munkahelyemre. A villamosmegálló látszott közelebbinek. Órámra néztem. Nini, még nem is nagyon kések el! Alig vártam, hogy bent legyek. Előre élveztem, hogyan mulatnak majd társaim is e sikerült tréfán. A villamoshoz menet dúdolgattam a magamszülte paródiát:

Rákosi Mátyás
katonája vagyok,
a legjobb katonája!
Acélhurok elé,
kutyanyakok belé!
Fel a bőrük fára,
a szárító ágra! . . .
Ne kegyelmezz
egy kutyának se,
álljon bár mind
csalón két lábra!
Ez, ez a nagy
parancs mára:

Sintérek, fel
a fogásra!!!

De az a kis ördög, amelyik velem kuporgott a sintérautóban, kilopódzott utánam. Nemhogy megdicsért volna, hogy sugallatát követtem, hanem nyugtalanító gondolatot dugott a fülembe: És ha nem kedved szerint sülne el a tréfa? Igaz, gondoltam, ez sincs kizárva, **A demokrácia már köztünk is kinevelt bulldogokat, akik nem ismernek tréfát csak tragédiát!** Akkor azt mondom — feleltem a kis ördögnek —, kintről nem jól zárták be az ajtót. Elszenderedtem és kicsúsztam! Slussz! Örüljenek, hogy nem csináltam belőle balesetet, tragédiát, hanem csak tréfát! Jobb lett volna, ha mindjárt helyben újságírók, párttitkár után kiáltok: Ide figyelj, világ! Láttál már ilyent, hogy a demokráciában a munkást sintérkocsiban szállítják? A munkást? **Rákosi sintérjét?** Holott törvényeink ezt szigorúan tiltják, mert **az emberi méltóság minden felett!!** Kik bújnak ilyen rendelkezések megett? Nem osztályellenség? Nem osztályidegen? Nem demokráciánk meggyalázója... ?

Újra dúdolgattam: „Acélhurok elé, kutyanyakok belé..." Kicsit gesztikuláltam is mellé, mintha a reggeli rumból egy gyűszűcskével többet ittam volna az engedélyezett mennyiségnél. **És ekkor hátulról nyakamba csapott egy acélhurok!**

Megtorpantott, mintha cserebogárként falnak ütődtem volna. Hopp! A hurok meg ugyancsak fojtogatott. Ijedten kaptam hozzá, hogy lazítsak szorításán, ha lehetséges. Az elfogott kutyák is így szokták, de ritkán sikerül nekik. Most tudtam csak meg, mit is érezhetnek a kutyák, amikor a hurok már a nyakukon van. Mondhatom, nem a legkellemetesebb érzés! Gyorsan hátrapillantottam: mi is történt? Valami leszakadt drótba akadt a nyakam? Villanydrót? Talán áram is van benne? Ha mocorgok, rögtön agyonüthet...

Hát kidülledt és már homályosodó szemmel azt látom, hogy a hurok végét az egyik sintértársam fogja erős szorítással. A két **rendőr meg mellette áll és bulldogképével rám tartják revolverüket.** Esküszöm, egyik se mosolygott. Láttál már mosolygó bulldogot? Egyszerre ordítanak rám: Kezeket fel! Meg ne mozdulj, mert lelövünk!!!

A nép megállt. Budapesten nem sok kell, hogy azonnal nagy csődület keletkezzen. Sok furcsaságot megszoktak már az új rendszerben, de azért még nem láttak olyant, hogy utcán sintérhurokkal csípjenek el embert a hivatalosok. **Hát már vannak kimondottan embersintérek is?** Pedig azoknak kell lenniök, mert a sintérautó itt áll az út szélén, és kimondottan sintér, aki a hurkot tartja.

— Nagy kutya lehetett ez — dörmögte egy férfihang —, ha sintéreket kellett igénybe venni a rendőrségnek!

Én még ezek ellenére is csak mosolyogtam. Fantasztikusan tetszett a visszafelé elsült tréfa. Ám, amikor gratulálni akartam nekik fantáziájukhoz, felsikoltott egy női hang:

— Nézd csak, az aljas nyilas kutyát, ezt a zsidógyilkost, még röhög is! Húzzátok meg a hurkot! Akasszátok ide a villanypóznára!!!

Egyre elevenebb lett a közönség. Máris másik kotkodácsolta:

— Ráismerek! Keretlegény volt. Mindennap elintézett egy zsidót!

Hamar akadt, aki még többet tudott Rákosi sintérjéről:

— Én a nevét is tudom. Tanúként ott leszek a tárgyalásán. Száz hurkot neki! Sintér volt ő is a fronton a munkaszolgálatosoknál...

Ezekre a nem dicsérő és egyáltalán nem tréfásnak hangzó bekö-pésekre már megijedtem. Végül még rosszul sül el a tréfánk. Ezek a hülyék még meglincselnek. Divat volt ez Pesten. Nem múlt el nap, hogy párat pillanatok alatt ne húztak volna fel villanyfára az utcán. Ezért hálásan vettem, amikor a két rendőr védőleg elémbe állt s egyikük nagy komolyan kezemre rakta a bilincset. A népnek meg csillapítólag ezt mondotta: — Csak nyugi, elvtársak, csak nyugi! A mi hurkunkból még nem szabadult ki kutya, ha csak nem úgy, hogy bőrét kezében vitte!

Kijelentéséért sokan megtapsolták. Én meg hamiskásan rákacsintottam: jó színész vagy öregem! Kitolunk ezekkel a palikkal. De ő cinkos visszakacsintás helyett jól bokán rúgott és rám ordított:

— Nézzétek a piszkost, úgy kokettál, mintha a szeretőjével randevúzna!

Durván megmarkolták vállamat és taps közepette bevágtak a sintérautóba, ahogyan mi szoktuk a nagyon kapálódzó harapós kutyákat. Rám zárták az ajtót. Még lakatot is kattintottak rá. Ahogy a padlóra pottyantam, köszönetet kiáltottam utánuk, mert míg zárták az ajtómat, hallottam, hogy kint kiáltják:

— Öljétek meg a kutyát! Akasszátok fel! Nyúzzátok meg!

Sőt olyan is akadt, aki öklével verte az ajtót, mintha utánam akart volna jönni.

Kicsit zavartnak éreztem magam. Ez a tréfa kutyául sikerült! Még az imént azt gondoltam, hogy milyen jól mulatunk majd a tréfámon. Most meg bizonyos, hogy majd a nem sikerült tréfán pukkadoznak, mert könnyen otthagyhattam volna fogam fehérét. Ilyen melléfogásos gyilkosságok nem ritkaságok a „felszabadulás" óta! Saját hurkomba estem? Nem mindennapi... Sőt meg is büntethetnek, hogy a tréfa kedvéért szabotáltam a munkaidőt! Hogy mókából botrányt okoztam az utcán!... És az újságok?... Uramisten, ennek fele sem tréfa!... A tragikumon szerettem volna szívből hahotázni, mint a rendőrök tették behajításom után, de valahogyan nem akart sikerülni! Sintér ne tréfáljon? Véresen tragikus mester-

sége van? Egye fene ezt a Rákosi-világot, hát már tréfálni sem lehet!?

Az egyik rendőrkapitányság udvarán álltunk meg. Ebben sem találtam semmi különöset. Talán valamelyik rendőrt hoztuk ide. Efféle már máskor is előfordult. Kisegítettek a kocsiból, de bilincseimet nem vették le rólam. Ha elkezdtük a tréfát, bizonnyal be is akarják fejezni — gondoltam. Legyen tökéletesen végigjátszva. Hadd pukkadozzanak egyszer szívből az elvtársak. Ritka adomány ez a rendőrségen és a sintéreknél. Egy kicsit mégis bántott a dolog, mert szerettem máson nevetni, de magam nem kívántam röhej központja lenni. De ha a tréfa az én agyamban fogant meg, a gyereket is el kell fogadnom. Torz ugyan egy kicsit, s abortált, de van így az életben. Nem minden gyerek sikerül.

Egyenesen a kapitány elé vezettek, aki ezzel köszöntött rám:

— Te, aljas kutya! Ily stílusosan szándékunk ellenére kerültél sintérhurokra! Nem sikerült megszöknöd az igazságszolgáltatás elől. Sok bűnödért hamarosan elveszed méltó jutalmadat. Ezennel letartóztatlak!

Én ezt a tréfa csattanójának véltem. Szívből nevettem rajta. Talán még a könnyeim is kicsordultak. Tagadhatatlan, ez volt életem legsikerültebb tréfája, amelyen csaknem halálra nevettem magam. És így nevetve vágtak be egy sintérkocsi belsejéhez hasonló kis zárkába...

A tréfából végre fel kellett ébrednem és elfogadnom a véres valóságot. Hurokba csaltak. Így indultak, de nem gondolták, hogy ily simán és tökéletesen sikerül elfogatásom. Minek mondjam el, hogyan bántak velem? Elég, ha annyit mondok: milliószor kívántam, bárcsak igazi kutya lennék és régi sintérek kezében, akkor a börtön elviselhetőbb lenne, vagy talán még jó is. Nagyon jól tudod, hogy hazánkban rosszabb az ember sorsa, mint a sintérkézre került kutyáé. Tudod, most a régi kutyák kerültek uralomra és visszafizetnek a „Horthy-sintéreknek". Nekik mindenki régi sintér! ... Ha elmondom a tárgyalásomat, mindent megtudsz. Vádoltak Rákosi, a párt, a rendszer gyalázásával, merénylettel, meg a többivel... Hogyan?

— A tanúk egyöntetűen vallják, hogy sokak előtt mondotta volna: „A Rákosi kutya" — vágta mellemnek első vádként a népbíró. — És hogy ezt is mondotta volna: „Ezt a kövér dögöt el kellene csípni!" Elismeri, hogy mondotta ezeket vagy tagadja?

— Tényleg mondottam, hogy „a Rákosi kutya" — feleltem blazírtan.

A terem felmorajlott, mert zsúfolva volt ismeretlen érdeklődőkkel. Nem volt egyöntetű a jel, hogy helyeselnek vagy elítélnek. A bírók elítélőnek vették, azért nem hallgattatták el a morajt.

— Mondottam, de nem Rákosi Mátyásról, hanem kutyájával

kapcsolatban, vagyis: Rákosi kutyájáról van szó! És ez a kutya tényleg nagy jószág! Ha Losoncy nevű lett volna a gazdája, akkor így mondottam volna: a Losoncy-kutyát el kellene csípni! A Losoncy nagy kutyát! Mi hiba van ebben? Miért forgatják ki mondatomat gonosz szándékkal? Ki tagadja, hogy Rákosi Mátyás kutyája nagy? Ismerik a bíró elvtársak? **Micsoda feje, micsoda ülepe van!** Mint egy borjú. Sokszor elgondoltam, hány ember ételét eheti meg naponta, amikor az emberek meg éheznek. Nem mondotta-e Rákosi elvtárs: „Minden búzaszemnél meg kell nézni, hogy hová tesszük, kinek adjuk"? Mi haszna van a népnek ily mihaszna borjú kutyából?

— Nem a maga gondja, hogy Rákosi Mátyás elvtárs kutyája miatt aggódjék! — förmedt rám a vezetőbíró. — S pont attól sajnálja azt a pár falatkát!

— Eddig nem tudtam. Azt hittem, sintér vagyok, hivatalból minden kutyát szemmel kell tartanom. És hogy szerettem volna elcsípni ezt a Rákosi-kutyát? Igen! Minden pecérnek ez a kötelessége, még a demokráciában is. Elcsípni azokat a kutyákat, amik után nem fizetnek adót, amelyiknek nyakában nincs biléta, medál, jelvény! A demokrácia alapállása: **az ingyenélőt még emberben sem tűri!** A kommunizmus gerince: mindenki egyforma, **nincs nagykutya, kiskutya, úri kutya, hanem mindegyik egyformán proli kutya!**

Mivel a teremben innét-onnét méltatlankodás tört ki, a bíró figyelmeztetett, hogy disztingváltabban fejezzem ki magam, mert meggondolatlan hebehurgyaságom sérti a népet. Ne használjak szimbólumokat, mert a hallgatóság félreértheti.

— Kérem, úgy értsék szavaimat, ahogyan mondom! Elképzelhető a kommunista rendszerben, hogy egyik kutya a másikkal szemben előnyt élvezhessen? Az átkos Horthy-rendszerben előfordult! Az ország első sintére sem merte volna hurkát Horthy kormányzó kutyáinak nyakába vetni, holott egyikért sem fizettek adót! A Rákosi-kutyán sem volt biléta! Miért csak a nincstelen, csonttalan prolikutyákat csípjük el? Így volt régen! De most kellene, hogy a kutyáknál is a prolik uralkodjanak. Nemde proletárdiktatúrában élünk? Ha mégis kivételt akarunk, akkor a prolik javára tegyük!

— És ha a bíró elvtársak látták volna, hogy ez a biléta nélküli kutya hogyan provokált bennünket a Rózsadombon, ha arra jártunk. Hogy pöffeszkedett kerítése mögött. Hogyan csaholt ránk. Hogyan tűzoltóskodott bennünket szembe: Ez a tiétek, pecérek. Felettem nincs hatalmatok! — mondotta tettével. Akkor bíró elvtársak is azt mondották volna — legalább sutyiban —, ezt a nagy dögöt el kellene csípni!

— Hagyja abba! csapott rám a vezetőbíró. — Duma ez. Mellébeszélés. Ködösít csak és csűri-csavarja az igazságot. Ha kije-

lentéseinek ez lett volna az értelme, miért röhögtek sintértársai, valahányszor az inkriminált kijelentéseket tette?

— Én azt gondoltam, helyeslik az egyenlőség elvének a hangoztatását. Egyébként nem vagyok gondolatolvasó. Hogy mit gondoltak munkatársaim, őket kell megkérdezni. Mióta felelős valaki azért, hogy mit gondol más, és hogy helytelenül magyarázzák szavunkat?

— A demokrácia óta felelős! — vágott szavamba a bíró. — S ha ezt eddig nem tudta, most megtanulja! Nem engedjük magunkat agyafúrt magyarázatokkal átejteni! Mi nem vagyunk kutyák, akiket könnyű sintértrükkel hurokba csalni. Nekünk a kerítés alatt nem áshatnak lyukat, mint a kutyáknál teszik, hogy aztán megrugdossák a drótot, dühösítve vele az ebet, hogy vakságában kibújjék a hasadékon, ahol a hurok vár rá. Nem elvtárs, nem! Nem dőlünk be a sintértrükkjének! Kijelentéseit úgy értelmezzük, miként munkatársai, akik feljelentették és elfogásához segédkezet nyújtottak: Rákosit gyalázta és nem a kutyáját. Amikor a kutya elvesztését emlegette, Rákosi Mátyás elvesztésére biztatta munkatársait. **Összeesküvést akart.** Ez fix! Gyerünk tovább!

— Volt magának egy **sintérindulója** is! S ebben világosan „kétlábú kutyákról" énekelt, akiket mind szárítófára kívánt bőreikért! Bevallja vagy tagadja?

— Bevallom, miért tagadnám, hogy valóban van egy sintérindulóm. De ez is csak magánhasználatra! Nem, mert szövegében kifogásolható lenne, hanem mert magam faggyúztam ki, még a dallamát is magam komponáltam, úgy pipacsutorán keresztül. Féltem, másnak primitíven hangzana. Ezért nem propagáltam. Pedig a nehezebb munkánál lelkesítőleg hat az emberre. Egyébként teljesen világos a szöveg, hogy kutyáról énekelek. Hogy benne a kutya két lábra áll? Bíró elvtársak, nem láttak még kutyát két lábon, miként ember is látható négy lábon?! Csak a kutyák csalafintaságát akartam ezzel jellemezni és semmi mást. Elmondjam, illetőleg elénekeljem?

Az ügyész felugrott:

— Tiltakozom, tisztelt bíróság! Tiltakozom az inkriminált vers elmondása, illetőleg eléneklése ellen! Ez semmi más, mint egy újabb ravaszság, hogy ezen a címen, itt a bíróság előtt büntetlenül kutyáknak nevezhesse a neki nem tetsző személyeket és lázítson a rendszer vezető emberei ellen! Nem az első ő, aki ezeket az embereket kutyáknak nevezi! Tiltakozom! Tiltakozom!

A bíró intett, hogy üljek le s ne énekeljek, mert közben felálltam. A mellettem ülő egyik rendőr nyakamba kapaszkodott s lerántott a vádlottak padjára. Nagy huppanással estem melléje. Nem kel-

lett nekik a sintérinduló. Pedig akadt a közönségben, aki közbekiáltotta:

— Halljuk! Halljuk!

— Elő a sintérindulóval!

De a bíró ezeket is lekalapácsolta:

— Óvakodjanak az elvtársak érzelem nyilvánítástól és ne avatkozzanak bele a perrendtartásba. Nem cirkuszban vannak. Egyébként kiüríttetem a termet. — Aztán felém fordult: — A bíróság egyöntetűen bebizonyítva látja a vádat, miszerint indulójával azokat a személyeket gyalázta, akiket tisztelnie kellene. Bűnössége fix! Gyerünk tovább! A tanúk egybehangzó állítása szerint többek között, sokak előtt ezt is mondogatta volna: „A Rákosi-kutya olyan, mint a gazdája!" Bevallja vagy tagadja?

— Kérem, nemcsak bevallom, hanem bizonyítom is, ha a tisztelt népbíróság megengedi!

Mivel az ügyész nem tiltakozott, a bírók nem intettek le, a hallgatóságnak meg csak mocorognia volt szabad, hát nekigyürkőztem:

— A sintérek előtt régen ismert, hogy a kutya hasonlít a gazdájához, illetőleg a gazda hasonlít kutyájához! Önök ezt eddig nem vették volna észre? Pedig jó tudni, mert könnyebbé teszi kezelésüket. Van, aki azt vallja, hogy a kutya hasonul a gazdájához. De van, aki amellett kardoskodik, hogy a gazda hasonul a kutyájához. E tekintetben a vita kutyavonalon még nincs eldöntve, de sok más tekintetben igen. Mindenki vallja, hogy bizonyos állatok külseje változik, hasonul a környezetükhöz és nem a környezet hasonul az állathoz. De van olyan sintér is, aki azt vallja, hogy öntudatlanul ugyan, de a gazda választ olyan kutyát, amelyik hasonlít hozzá. Már a közmondás is azt állítja: Kutyának kutya az ideálja! Nos, mi hát akkor abban a bűn, ha sintérek megállapítottuk e jelenséget a Rákosi-kutyánál is? Kérem, hozzák ide azt a kutyát. Hívjanak szakértőt és vele döntessék el: hasonlít-e a kutya gazdájához vagy sem! Csak a fejét nézzék meg, a nyakát és a farát! Ha a szakértő mást állít, beismerem tévedésünket, sőt bűnösségemet is, mert az összehasonlítással gyalázni mertem valamelyiküket.

— A Rákosi elvtársat! A Rákosi elvtársat gyalázta — kiáltotta az ügyész — és nem a kutyát pocskondiázta!

A bírák helyeslőleg integettek. Én meg csak ennyit feleltem:

— Ahogyan tetszik! Mindegy! Egyre megy!

Erre a tisztelt közönség kuncogott. Mire a vezetőbírótól ismételt figyelmeztetést kaptak, hogy ne kutyálkodjanak, mert rossz vége lehet, még sintérkézre is kerülhetnek. Majd felém fordult:

— Már eldöntöttük, hogy hasonlat-játékával semmi mást nem akart, mint Rákosi elvtársat gyalázni! Bűnössége fix! Ezt sem úsz-

sza meg szárazon! Egyben figyelmeztetem, nagyon gondolja meg minden szavát, mert az ügyészség belőlük új vádat emelhet! A bíróság előtt sem lehet büntetlenül vétkezni! Ez is fix! Menjünk tovább! Munkatársai vallomásai szerint azt is mondotta volna, hogy ön „**Rákosi sintérjeinek egyike**"! Bevallja vagy tagadja? A rendőrségi vallomásában beismerte!

— Bevallom most is. Amott ugyan vertek érte egy kicsit. De itt anélkül is beismerem, mert azóta gondolkodtam a vádpont felett. Igen, mondottam, hogy Rákosi egyik sintérje vagyok. S ma is vallom ezt. Sőt büszke vagyok erre a címre! És leszek is, míg meg nem fosztanak tőle. Nem tudom elképzelni, mi hiba van ebben? Hát nem Rákosi sintérje vagyok? Mindnyájan Rákosi munkásai vagyunk! Kis unokám az óvodából ezzel az énekkel jött haza: „Rákosi Mátyás katonája vagyok, a legszebb katonája!" Ezt éneklik az utcán a katonák is. És nincs igazuk? Ezt a nótát nem én írtam! Lefogásom előtt olvastam, hogy Bogár, az ország főhóhéra azzal dicsekedett, hogy ő Rákosi hóhérja! És senki sem tiltakozott ellene! Hogyan tiltakozhatott volna? Hát nem a rendszer fizeti? Még prémiumot is kap, ha túlmegy a normáján. Mindenki Rákosi munkásának nevezheti magát, csak a sintér nem?

Valaki a népből bekiáltotta:

— Igaza van! — De a bíró elnyomta a hangját:

— Nem a tényben van a hiba, hanem a **hangsúlyban, a szituációban**, amellyel ezt kijelentgette! Mindig úgy hangsúlyozta ezt a megállapítását, hogy hallgatóinak másra kellett gondolniok! Arra, hogy Rákosinak **ember-sintérei is vannak**! Ezért tapsolta meg mindig egyik-másik munkatársa.

— Mikor sintérinas voltam, sohasem tanítottak arra, hogy a mondatokat milyen hangsúllyal kell kiejtenem. És hogy a kutyafogásnál vigyázni kell a szituációra! Igaz, az átkos Horthy-rendszerben borjúskodtam. És az is igaz, vannak, akik másfajta sintért is ismernek. Tehetek én erről? És hogy azok is Rákosi sintérei? Istenem, **mindnyájan az ő szolgái vagyunk**!

— Kik azok a más sintérek? Nevezze meg őket! — ugrott fel az ügyész. — Kérem a tisztelt bíróságot, kényszerítse a vádlottat, hogy nevezze meg, kiket ért a más sintérek alatt! Kikre célzott? Ne áruljon itt zsákbamacskát!

— Tessék megnevezni, kikre gondolt! — bökött felém a bíró pulykavörösen.

Felálltam. Szétnéztem a teremben. Láttam, hogy bizony pár ávós, meg civil ruhás hekus lapul a hallgatók között. Leültem s bizonytalanul mondottam:

— Én csak azokra gondoltam, akiket mások neveznek így! Ez sem az én költeményem. Meg is nevezném őket, ha pár elvtárs ki-

menne a teremből. Nem akarok újabb vádat a nyakamba. Már megtanultam: vigyázzunk a hangsúlyra és a szituációra!

Az emberek kuncogtak, hánykolódtak a székükön. Volt, aki felröffent. A bíró csendet kért, én meg folytattam:

— Habár nem tudom, miért lenne nekik gyalázat vagy bántalom ez a cím. Hiszen ez a mesterségük. És a kötelességük! Azért kapják fizetésüket, hogy a nemkívánatos „ember-kutyákat" összefogdossák. Nem a minap mondotta-e Miskolcon Rákosi Mátyásunk: „Ki a kutyákkal a demokráciánkból! El kell intéznetek az ellenünk csaholó ebeket!"? A vasgyári munkásság bizonnyal nem a négylábú kutyákra gondolt, amikor e mondásáért Rákosit megtapsolta! Rákosi szerint tehát fix, hogy vannak ember-kutyák! Ha pedig vannak, akkor kell, hogy pecérjeik is legyenek! Ez is fix! Egyébként is a felszabadulás után minden mesterség tisztességes. Miért éppen csak ez a mesterség lenne gyalázatos? Vagy nem jól gondolkodnék?

— Nem a gondolkodásban van a hiba — lépett be újra a bíró —, hanem ismét a hangsúlyban és a szituációban! Munkatársai előtt úgy ejtette ki ezeket a szavakat, hogy azok ezt jelentették: az államvédelem önkényesen, bosszúból, pártérdekből, haszonlesésből, törvénytelenül vadászik az emberekre, hurcolja el őket az akasztófára! Ilyen sintérkedés pedig joggal megvetett! Ilyen állítás pedig a legaljasabb, leghamisabb, leggyalázatosabb állítás, a karhatalom és rendszer ellen a leghajmeresztőbb izgatás! Hiába ravaszkodik! Hiába búj ik mások véleménye mögé! Hiába igyekszik még Rákosit is védelmére felsorakoztatni. Gyalázott. Lázított! Törvényeink ennek megtorlását követelik. Ez is fix! Gyerünk tovább!

Megtörölte verejtékes homlokát. Szeme kidülledt, mintha nem az enyém, hanem az ő nyakán lett volna az emberhurok. Rám förmedt:

— A vádló iratai szerint azt is bizonygatta volna, hogy a kutyák bilétája olyan, mint a pártjelvény, illetőleg a párttagsági könyv! Bevallja vagy tagadja? És hogy a kiváltságos kutyák a medáljukat olyan pökhendi dölyffel hordják, mint a kommunista párttagok a tagsági igazolványukat! Bevallja vagy tagadja?

— Gazember lennék, ha tagadnám! Hiszen így van! Tisztelt népbíróság, megfigyelte már valamikor, hogy ezek a kivételezett medálos kutyák hogyan viselik bilétájukat? Persze, nem figyelhették meg, mert eddig nem voltak sintérek. De én az vagyok néhány évtizede. Ezek a szemtelenek tudják, hogy megfoghatatlanok, sebezhetetlenek érméjük miatt kerítésen belül és kívül is! Rohangálnak hát a kerítésen belül, csaholnak ránk kegyetlenül, emelgetik felénk lábukat csaknem méterenként. Csapdául ásott lyukon bátran kibújnak, nadrágunk után kapkodnak, hasonszőrű társaikat ellenünk riasztják! Fantasztikus, milyen biztonsággal mozognak. Tud-

ják: bárhová mennek, bármit tesznek, ők sintérkézre nem kerülhetnek! . . . Ugyanekkor a prolikutyák, melyeknek bilétára nem jutott pénz? Vonítva futnak. Menekülnek! Hasuk alá húzzák a farkukat, mintha veszett kutyák lennének. Lapulnak kerítés vagy más mögött. Habzik a szájuk és félelmükben összepiszkolják magukat. . . Nos, hogyan viselkednek a pártjelvényesek, akiknek belső zsebükben dagadozik a párttagsági igazolvány? Ezt talán mindenki tudja, mindenki megfigyelhette, mindenki tapasztalhatta saját bőrén. Ha mégis lenne a teremben valaki, aki nem tudná, szívesen jellemzem neki!

Megint felálltam. Szétnéztem a teremben. Többen mosolyogtak. Egyesek cinkosan rám kacsintottak. Volt, aki tenyerébe rejtette arcát, hogy nevetését ne lássák. De akadt, aki farkasszemet nézett velem, éppen úgy, mint a medálos kutyák, mert gomblyukukban ott díszelgett a pártjelvény. Ám nem szóltak, csak vicsorgatták fogukat: Megállj, te sintér! A hurok nyakadon marad!

Díszszemlémben a bíró zavart meg, mondván:

— Hogy vannak olyan párttagok is, akik visszaélnek jelvényükkel és tagsági könyvük erejével, az tudott, Rákosi Mátyásunk is emlegette s megbélyegezte már őket. De általánosítani nem lehet, mert ez már a párt és a kommunizmus gyalázását jelenti és izgatást ellene! Ön pedig ezt tette: gyalázott, lázított! Ez is fix!

— Bíró elvtárs! Nem általánosítok! Mert nem tehetem. Hiszen a medálos kutyák sem egyformák. Sokkal szerényebbek azok, akik csak e rendszerben kaptak medált. Bezzeg felvágnak azok, akik már az átkos Horthy-rendszerben is hordták. Hát még azok, akiknek 1919 előtt is megvolt! Haj, haj, Uramisten, ilyenek feje az eget veri! Noha akad olyan is, aki csak a minap jutott hozzá, mégis félistent játszik, pukkadásig bosszantja a sintéreket. . .

Mögöttem jó páran tapsoltak. A bíró tiltakozott egyesek érthetetlen magaviselete miatt. Az ügyész nagy tűzzel eldörögte, amit halkabban már nem egyszer hallottam tőle. A bírák pedig nyakamba fixáltak tizenöt év börtönt biztosító bilétát, megfosztván polgári jogom gyakorlásától és a „Rákosi sintérje" cím viselésétől. Az ügyész világosan kimutatta, hogy ez a cím engem tovább nem illet. Ítéletem ellen nem tiltakoztam, nem fellebbeztem! Ma veled együtt már magam is kegyetlennek tartom a sintérkedés minden fajtáját, noha nem tudom elképzelni, hogyan is lehet pecérkedni kegyetlenkedés nélkül. De egy esetre mégis emlékszem, amikor nem voltam az.

Egyszer egy öregasszony mellett ugrándozott egy kis kutya. Tudod, mily bámulatos vidámság, életkedv van ilyen kis kutyában! Övé az élet minden fűszála, bokrocskája, pillangója. . . S ez annál meglepőbb volt, mert a gazdája meg egy nyolcvanéves, már csak to-



A mamóka összetett kézzel rimánkodott kis kutyájáért.

tyogó mamóka. Társam elkapta mellőle a kis ugrándozót, mert nem volt medálja. Az asszony kegyetlen sírással jött utánunk. Összetett kézzel rimánkodott, hogy engedje el a kis kutyáját, mert kívüle nincs már senkije, semmije. Megosztja vele szűkös ételét, szegényes ágyát, szívét... Kiváltja a bilétát, mihelyt lesz rá pénze, addig meg nem engedi, nem hozza ki az utcára... Még le is térdelt a kocsink előtt.

Sintértársam rá se nyikkantott. Térdepelve rimánkodó ember látása abban az időben mindennapi volt. Ez is hozzátartozott a demokrácia szituációjához. A mamóka meg csak tovább csúszott utána:

— Inkább engem vigyenek el, mint őt!

— Nem emberpecérek vagyunk! — röffent vissza társam, aki már bundájánál fogta a kis nyivákoló kutyát, hogy az autóba vágja a többiek közé.

— Nem? Házunkból az éjjel is elhurcoltak valakit!

— De nem sintérek!

— Hát kik? Itt is van rendőr, nem is egy! Ha nem engedik el mókuskámat, engem is vigyenek el vele! Vele akarok meghalni!

Az autóból az egyik rendőr bosszúsan közbevágott:

— Pucolj innét, te vén boszorkány, míg tényleg a dögöd mellé nem vágunk!

E durva, **igazi demokratikus feleletre** az öreg mamóka még nagyobb zokogásban tört ki. Láttál már öregasszonyt sírni? Amilyen apró és ragyogó egy kis gyermek könnye, olyan nagyok az öregaszszonyé és annyira opálos. Ezek a könnycseppek valósággal kopogtak, ahogyan az aszfaltra hulltak. Mintha szívemet jégeső verte volna. **Ó, mily kegyetlenek tudunk lenni egymással a törvény nevében!** Mintha a törvények nem az ember üdvére, hanem elvesztésére lennének! Az én nagymamámat láttam benne s úgy éreztem: fájdalma tengernyi. Társam kezéből kivettem a kis nyivákoló, reszkető kutyust. Visszaadtam a görcsösen zokogó nénikének megtoldva egy kis pénzzel:

— Öreganyám — mondottam neki —, most az egyszer visszakapja kis kutyáját, mert még nincs hat hónapos. Nézze, itt van egy biléta ára is. Váltsa ki, hogy ne kerülhessen ismét sintérkézre.

Az öreg mamóka nem tudta, visszakapott kincsét ölelgesse-e, amelyik fáradhatatlanul nyalta gazdája arcát, vagy kezemet csókolgassa, szorongassa, mintha pap lennék. És csak ezt bírta motyogni:

— Jószívű ember! Irgalmas ember! Áldja meg az Isten. . .

Egyre növekvő kis kutyájának kiváltotta a bilétát. Szokása lett, hogy amikor arra mentünk, mindig kiült kutyájával a háza elé. Kutyáját megtanította arra, ha mondja neki, akkor ugasson. Így a kutyusával együtt köszöntötte az elmenő embereket. Nekem is mindig ugattatott a kis szőrmókkal. És én mindig visszakalapoltam nekik, mert úgy gondoltam, a kis kutyus ezt mondja: „Nem vagy szívtelen, nem vagy kegyetlen!" . . .

— Ez a históriám. Benne eddig jutottam. Amikor becementezték a kis Mária-szobrot, eszembe jutott mesterségem, a sintérautó, a mamóka, a kis kutya. . . Arra gondoltam, ketrecbe zártuk Máriát. Rabbá tettük. Szeretném kiszabadítani, mint a sintérkézből a kis kutyát. De emberi kegyetlenség és törvények nem engedik, legalábbis egy ideig nem. De el kell jönnie az időnek, amikor a Fehérasszony, Pátrónánk kiszabadul zárkájából s vele mi, rabtársai is. **Egyetlen börtön sem lehet örök, amelyikben Máriánk is benne van!**



XVII. fejezet

Az öröm énekese

„Fájdalom a boldogságnak egyik alkatrésze!"
(Arany János)

„Az Úr Jézusért szenvedni az én legnagyobb örömöm."
(Edel Quinn)

„A romániai Gulág a pokoli kínzások és elragadtatások helye!"
(A. Ratiu)

NICOLE VALÉRY román (nem magyar?), ortodox vallású nő. Az élet élvezeteinek habzsolása belőle is kioltotta a gyakorlati hitet. Szent Ágostonként vallja önmagáról: „Istent tudatlanba vettem. Megvetettem. Sőt káromoltam!" Ám Isten különös kegyelméből megtért, és rájött, miként Pázmányunk szép ősmagyarsággal írja: **az élet célja Isten felé fordulás és szolgálata.** „Mikor virágokat látunk napra fordítva kinyílt sebekkel, vélle-együtt forognak, mint-ha ismernék **legeltető és alkotó mestereket,** és szolgálni akarnának néki tehetségek-szerént: mi is azon légyünk, hogy szemeinket Istenrül el ne vegyük, és hálaadó **szolgálattal** kedveskegyünk néki." Valéryt éppen Isten-szolgálata miatt tartóztatta le a román kommunista rendőrség. Először 1945-ben lett rab, majd 1949-ben, hogy négy évet éljen a legkegyetlenebb rabbörtönökben és munkatáborokban.*

---

* Kiszabadulása után Franciaországban telepedett le. Itt írta le börtönéletét: Prisoner, rejoice! — **Rab, örülj!** című könyvében. Ennek nyomán írunk róla, s mások élményeivel együtt arról, hogyan van Isten jelen a sarló-kalapács börtöneiben.

Amikor már sejtette, hogy rendőrkézre kerül, s kereste rabélete célját és értelmét, valaki ezt mondotta neki: „Ha Jézus megengedi, hogy letartóztassanak, ez azért van, mert **a börtönben szüksége van rád!**"

Ezzel a tudattal indult s ezért így köszönt el öreg szüleitől: „Ne sírjatok! Titeket ugyan elhagylak, de Jézusra bízom magamat!" A szülők felelete így hangzott: „**Jézus menjen veled!**"



Jézus menjen veled!

A két öreg szülőnek e három szavában benne volt **a rabteológia minden gazdagsága!** Mindaz, amit e könyvvel ki akarunk mutatni, hogy **Jézus a börtönben van, a rabokkal együtt él!** Werfel nagyszerű bibliai regényében — **Halljátok az igét** — található egy nagyon szép rész, ahol Isten „vitázik" Jeremiás prófétával. Cidkija király uralkodása alatt a fogságba hurcolt néppel mindketten rabságba akartak menni. Isten ezt mondja Jeremiásnak: „Te fordulj vissza! Mert az az akaratom, hogy a megvakított emberrel és Cion foglyaival magam is Bábelbe vándorlok s **ott lakozom majd közöttük!**" Csak egyszer mondotta Isten: „Nem megyek veled, mert kemény

nyakú nép vagy és el talállak pusztítani az úton." De ekkor a zsidó nép nem rabságba ment, hanem **szabadságba!**

Valéry Jézussal indult, de az ő Istene nem Fáy Ferenc költőnk rab Istene, aki „Úgy él velünk, hogy nincs velünk soha! Ő a tőlem futó, szép láncos Istenem!" (Imádság elragadtatásban), hanem Victor Petkus litván katolikus íróé, akit négyszer ítéltek el és végül örök **száműzetésre** Oroszországba. Petkus így vall rab Istenéről:

Uram, vastag falakon,
fegyveres őrökön és vasrácsokon
át eljössz hozzám,
eljössz csillagos éjszakán.
Üdvözítőm vagy, hittel vallom,
utam, életem és igazságom.
Zárkámban is csillagok ragyognak:
békét, fényt árasztanak.
Csodás virágokként hull rám szavad:
„Fiam, mitől félsz?
Veled vagyok!
Csitítom, egyhítem fájdalmaid!"

Rabtársa pedig ezt írta: „**Erősek vagyunk, mert nem vagyunk egyedül.** Isten a mi erősségünk és menedékünk. A szenvedés közepette működik a Szentlélek."

Ha éjjelenként bekötött szemmel kihallgatásra, vallatásra, kínzásra vitték, Valéry mindig ismételgette: „Az Úr az én oldalamon van. Nem fogok félni! Mit tehet velem az ember?"

Kihallgatása után reggeltől estig nem volt szabad leülnie. Zárkájában járt le-fel, zsoltárokat recitálva, költeményeket mondogatva, illetőleg kedvenc gyermekkori énekét dúdolgatta:

Lábamnál a tenger morog,
a szél fütyül kegyetlenül. . .
Sziklám Krisztus,
reményem reá épül.
Sziklám, erősségem Jézus,
Fedelem, védőm Ő.
Segítségem kínban
JÉZUS, az Üdvözítő!

Egyik éjjel kihallgatója tehetetlenségében arcába visította: „Ha nem mondod el nekünk az igazságot, élve felnyársalunk!" Mire Valéry szelíden válaszolta: „Ahogyan az Isten akarja!" Erre nyaggatója kirobbant: „Mi? Isten? Mi elhajítottuk őt mindazokkal együtt, akik hisznek benne. **Most én vagyok az Isten!** Itt én vagyok a parancsoló és nem az Isten!"

Az őrök hajkurászása után Valéry kimerülten nekidőlt a hideg fehér falnak. Fátyolos szeme írást vett észre reá karcolva: „Uram,

egyedül Te adsz nekem erőt! Egyedül Te tudsz megszabadítani!" Rab karcolhatta a falra. Valéry lelkét „fényesség és boldogság töltötte el." Jézust érezte maga előtt: segítő, simogató, gyöngéd kegyelem-kezével. Ettől kezdve, ha nagyon szenvedett, csak e felírásra nézett vagy gondolt s keresztjét máris tovább bírta vinni. „Mily sokat jelentett nekem e karcolás! — sóhajt fel könyvében. — És kívülem még hány más rabnak!" Ezért elhatározta, hogy folytatásként valamit ő is karcol a falra. Sok gondolkodás után kiköszörült szilvamaggal mások támogatására ezeket írta: „Isten meghallgatja az ártatlan imáját! **Az ártatlanság megszerezhető bűnbánattal!** Isten velem van. Nem félek hát, mert ember nem árthat!"

Több éjjel lelkiismeret-vizsgálatot tartott. Utána minden bűnének bocsánatát kérte Istentől. Mire „ismeretlen békesség és nyugalom szállta meg lelkét". Nem zavarta már a rabság kegyetlensége. Nem kínozta félelem. Egészen új ember lett és számára a börtön „mosoly-ország". Mosolyogni kezdett a rányító őrre, aki ezen szerfelett csodálkozott. De nem bírta elviselni a rab mosolyát, s ő, az őr, **lehunyta szemét a rabmosoly előtt.**

A börtön mosolyog! Pokolban a gyötrött mosolyog? Bent mosolyognak és nem kint? Magam is végigjártam a börtönt, mégsem tudok e jelenségtől szabadulni. Rabéletem után megismertem azt a kinti életet is, amelyről a részeg emberem azt mondotta: „Kint van a börtön és nem bent!" Így gyakorlatból tudom, hogy kint több a fogvicsorgatás, mint a mosoly, miként ezt jól tudja Fekete Gyula is, aki „Lappangó pofozkodásaim" cikkében ezt írta: „**Mosolytalan ország lettünk.** Mintha csupa sebzett lelkű, gyanakvó, gyűlölködő ember tévelyegne mindenütt: íróasztalok, pultok, hatósági ablakok, kormánykerekek mögött. Mosolytalan rideg arcok, keserű ráncok a száj két oldalán, s a száj rögtön szitokra, és kötőszószerű gyakorisággal káromkodásra nyílik." A rabokat, a fegyenceket festették így régen! És e könyvben **táncoló rabokról, öröm-eksztázisokról, mosolyról, nevetőkről, allelujázókról olvasunk!? Nem tévedés ez? Nem félrevezetés? Nem a boldog világi életnek a börtönbe csempészése...?** Akik kint élünk, tudjuk, hogy nem! Mert **ami nincs kint, nem csempészhető be!**

Valéry tovább is ment a mosolynál. A mosoly még csak virága a nevetés gyümölcsének. Valéry lelke pedig nem állt meg a virágnál. Életfája roskadozott a nevetés vérpiros almáitól. Ám a mosolynak még a gyümölccsel sincs vége, mert annak ízét, zamatát, illatát az **éneklés** adja. Ha őrei rákukucskáltak, mindig úgy találták, hogy **énekel.** Ezért **éneklő őrültnek** nevezték. Mert mi más lehetne az, aki jóízűen énekel, amikor fájdalmában zokognia, ájuldoznia, káromkodnia, Istent gyaláznia... kellene? Ő meg örökké úgy énekel, mintha a világ minden örömét zárkájába hordták volna be. Az „öröm

énekese" lett. Igaz, azé az örömé, **amit csak Jézus adhat az embernek!**

De nemcsak „éneklő rabnő" van, hanem Magyarországon **„Éneklő börtön"** is, B. B. verse szerint. És ez a budapesti Gyűjtőfogház. Íme, költeményéből pár versszak:

Mint alvilági rémlátó csoda,
ezer szemével néz a „szálloda"...
Halotti csönd. A ház maga is dermedt:
ennyi nagy-nagy lakót nem láttak a termek.
Vagy fagytól húzza falait a gémber?
Fagypont alatt most húsz a termométer.
Lehet bármennyi „felett" vagy „alatt",
esténként eljön itt a pillanat,
mikor a jéghideg, holt, néma házba'
végigforrósul különös tűz láza.
E börtön este mindennap kigyúl.
E börtönben a Láz lesz este úr.
Ki arra jár, kábult csodával lesi, hallja:
kigyúlt egy felső emeleti cella: dalba!
A halottak most énekelnek;
földszinti cellán hangra kelnek...
Amott egy másik: zsoltárok ömölnek
szét ablakából égnek-földnek.
Hogy' végigcsap most, hallod, négy-öt cellán
a „Boldogasszony anyánk" mint az izzó villám...
„Gonosztevők" végeznek estimát...
Hallgass most, léha város, pesti vád!!...

Valéry is érzi ennek a börtöni éneklő örömnek ellentmondó lehetetlenségét. Azért megjegyzi: „Tudom, akiket a vallási dolgok nem érdekelnek, azoknak nyelvezetem érthetetlen és nevetséges!" De be kell vallanunk, hogy érthetetlen ez a vallásosak előtt is, mert **örömmel szenvedni a titkok titka!** A kegyelmek kegyelme, s olyan magatartás, amit még Jézus iskolájában sem lehet elsajátítani, hanem csak Istentől lehet megkapni **legnagyobb kegyelem ajándékaként!** Kinek hangzik az efféle elfogadhatóan: „Az Úrtól küldött szenvedés a kiválasztottság jele!"? „Ha szenvedsz, biztos lehetsz, hogy Isten szeret!" „A szenvedés a jele annak, hogy Isten törődik velünk!" „Szenvedni öröm"? — hacsak nem a szenteknek. Mégis, hogy ez lehetséges még a börtönökben is, cáfolhatatlanul bizonyítják lapjaink!

A Duna-táborban anyja meglátogatta Valéryt. Ezzel fogadta: „Ne gondold, hogy egyedül vagyunk itt. Jézus velünk van. Erőt ad, véd bennünket. **Boldog vagyok itt!**" Pedig rabtársnőivel valósággal a pokol fenekén gyötrődött. Talán itt vált ugyanis legjobban

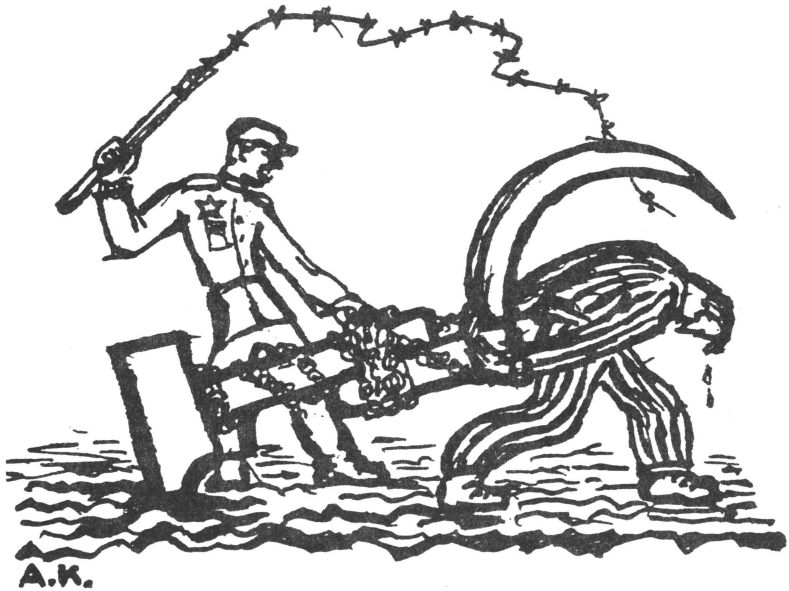

Az ember barma lett a sarló-kalapács ekének.

nyilvánossá, hogyan változott az életet adónak ígérő sarló és kalapács a halál bölcsőjévé, a szabadság szimbóluma a rabszolgaság láncává, az emberi életet széthasogató ekévé! Az ember barma lett annak a sarló-kalapács ekének, amelynek barázdáiba vetett magjai, ha kinőnek, a világ végpusztulását okozzák. Gizgazukkal elfojtják az életet, mérgeikkel lakhatatlanná teszik a földet.

Ugyanitt mondotta egy másik rabnő: „Hiszem, ha a szenvedést örömmel fogadom, akkor a világon semmi mástól megkönnyebbülést nem kell várnom. Tapasztalatból tudjuk, hogy a szenvedésnek örömmel való fogadása, mily messzire tud vinni bennünket. **Az a tudat, hogy tudunk szenvedni: öröm!**"

Valéryből a szenvedések kalapácsai a börtön üllőjén **alapelveket** formáltak ki. Elméjében örök ismétléssel rögzítette őket. Olyan **napot akart belőlük összevarázsolni, amelyik a legsötétebb felhőt is áttöri és a legvakabb éjszakába is belevilágít. Ilyeneket: „Isten a szeretet." „Isten nem engedi, hogy ösvényéről letérjek." „Azért kerültem a börtönbe, hogy megtisztuljak**, hitem erősödjék, **lelkileg gazdagodjak**." „Sohasem szabad imádkoznom, hogy **a szenvedéstől megszabaduljak!**" „Isten sohasem enged nagyobb szenvedést, mint amilyent el bírunk viselni." „A börtönt előnyösen ki kell használni: magam és mások lelki javára." **„A legkisebb gyűlöletet sem szabad megtűrnöm magamban kínzóimmal szemben!**"

Lélekben már erős, felvértezett, amikor sorba járatják vele

Románia kegyetlen börtöneit és internálóit, munkatáborait. Kínok, kísértések fogadják mindenütt. Van módja elveit arannyá változtatni, és ingadozás idején elveibe, mint mankóba belekapaszkodni. Egyik börtönében homoszexuális nő a börtönparancsnok. A román börtönvilág leghírhedtebb kegyetlenje. Tipikus szadista. Így fogadta Valéryt: „Ide figyelj! Ahelyett, hogy Istenedet kérnéd, hozzám imádkozz, hogy engedjelek ki! És ígérd meg, ha kiszabadítottalak, **kedves leszel hozzám**! Mit szólsz az ajánlatomhoz? Érdekel?"

„Nem sietek a kiszabadulással — felelte Valéry. — És nincs más Istenem, csak az enyém, az igaz Isten." A visszautasított parancsnoknő gúnyosan fordult feléje: „Mondhatok még neked valamit? **Itt én vagyok az Isten**! Én vagyok az, aki ájultra verem a rabokat! Látod izmaimat? Tudsz stílusomról? És én vagyok az, aki a rabok magatartását a szabadítóknak jelenti."

Mivel a parancsnoknő nem köthetett Valéryvel vásárt a testére, olyan zárkába tette, ahol megtudta, hogy milyenek is a román rabok „emberistenei". Ám Valéry csak mosolygott, „mert ha egy lélek szenvedés, ima, elmélkedés által megváltozott, olyan váratlan erőre talált, amellyel legyőz időt és körülményeket!"

Ez a csábító rabtartó, akit rabjai kegyetlensége miatt csak vámpírnak neveztek, rabjai után még a zárkákba is bement, hogy ott kínozza őket. Egyik alkalommal azt mondotta nekik: tudja, hogy gyűlölik őt és arról álmodoznak, ha egyszer mód lesz rá, hogyan adják neki vissza százszorosan azt, amit tőle kaptak. „Mi nem gyűlölünk — felelték Valéryék —, mert mi keresztények vagyunk. A **keresztény nem álmodozhat revánsról**! Inkább imádkozunk érted!"

Reváns, bosszú, talán sohasem fortyogott úgy az emberi szívekben, mint századunkban! **Bosszú, amely olyan bibliai szörny, amelynek ha egy fejét levágjuk, tíz nő ki helyette**! Borzasztó volt 1947-ben Budapest utcáin falra írva olvasni: „Nem lesz többé gettó, csak meszesgödör!" Ezt érték el nagy bosszúállásukkal azok, akik azt hangoztatták: **„Ilyent soha többé!"** Nem tudták: a bosszú visszaszálló, egy golyó helyett sorozattal válaszol. Bezzeg tudta a vámpír! Félt tőle! Dühösen vágott a rabok feleletébe:

„Pofa be, disznók! Senki imádságára nincs szükségem. Én Leninhez, Sztálinhoz imádkozom! Ők az én isteneim! És nekem van revolverem, amely kulcs a kezemben, amivel megnyithatom számotokra a paradicsomot."

Valéry esetéhez teljesen hasonlót írt le Alice Panaiodor (Walk through flames — **Lángokon keresztül** című könyvében).

— Nagyon gyűlölhetsz bennünket — mondotta neki egy kínzója.

— Ó, nem! **A hivő nem gyűlölhet**! A Biblia tiltja!

— Mit mond nektek a Biblia? — kérdezte meglepetten kínzója.

— Azt, hogy **szeresd ellenségeidet és tégy jót gyűlölőiddel!**

— Ez van a Bibliátokban? Mutasd meg nekem!

A kihallgató Panaiodor nagy csodálkozására asztalfiókjából kihúzott egy Bibliát s átnyújtotta neki. Ő gyorsan kinyitotta Szent Lukács evangéliumát és olvasta:

— „Szeressétek ellenségeiteket. Tegyetek jót haragosaitokkal. Azokra, akik átkoznak benneteket, mondjatok áldást. Ha arcul üt valaki, tartsd neki oda a másik arcodat is... Szeressétek ellenségeiteket!"

A kínzó visszavéve a könyvet megszelídülve mondotta:

— **Ehhez hasonlót én még sohasem hallottam!** Lehetetlen, hogy ne gyűlölj bennünket, hiszen ellenünk harcolsz!

Ez a kínzó nem tudta, hogy az ellenfél nem szükségszerűen ellenség!

Panaiodor elhitte, hogy ez az ember még nem hallott ilyen mondatokat, s nem látott ezekhez igazodó cselekedeteket, de annál többet hallotta és látta az ellenkezőjét, hiszen most az egész világ ezt lihegte s ennek szellemében cselekedett, mint ez a kínzója is. Ez a krisztusi felfogás ellenkezik a pogányokéval, sőt még a zsidókéval is, mert ők a Bibliához tartják magukat, amelyben Isten szájába adva még ilyen kitételek is vannak: „Vérbosszút álló ölje meg a gyilkost, ahol éri!" Sőt olykor a zsidóknak még azt is meg kellett ölni, aki véletlenül ölt, „mert a gyilkosnak halállal kell bűnhődnie". **„A kiontott vérért nem lehet mást adni jóvátételül, mint a vér kiontójának a vérét!"** (Számok k.)

Ezért nagyon is következetes Kahane rabbi, aki a napokban azt mondotta: „A gonosz elleni gyűlölet jó dolog! **Minden írásunk dicséri a bosszúállást**, miként a zsoltárosunk is mondja: ‚Örülni fog az igaz, mivel látta a bosszút'. Tóránk ezt mondja: ‚Van ideje a szeretetnek és **van ideje a gyűlöletnek**'. Aki lelövi Sheken polgármesterét, ezt a nácit, ezt a kutyát, ezt a gyilkost, **szent cselekedetet hajt végre.**"

Krisztusnak talán a legnehezebb parancsa a megbocsátás, a gyűlöletről, a bosszúról, a rosszal való visszafizetésről való lemondás. Azaz, a szeretet parancsának mindenek fölé való helyezése, amelyben benne van a megbocsátás lehetetlensége is. Mert ahol a szeretet az uralkodó, ott nemcsak gyűlölet nem lehet, de **egyetlen bűn se!** Míg a mennyország kulcsa és megingathatatlan sziklája a szeretet, addig a pokolé a gyűlölet hegyéről lefolyó izzó láva! Az előbbin épülne a boldog földi élet, az utóbbin meg a boldogtalan. Mégis, az embereknek a gyűlölet kell s nem a szeretet. Lehetséges ez? S ha igen, miért?

Nyírő Józseftől olvastam valamikor **A megfeszített** című darabot. Megdöbbentett. Nem felejthető el, ahogyan és amiért a zsidó

főpapok nem is annyira Krisztust, mint a **szeretetet feszítették keresztre.** A világ legsötétebb és leginkább vészt hozó éjszakáján azok tanácskoztak, akik el akarták veszíteni Jézust. Az egyikük, Józa, csak úgy a válla fölött hangsúlytalanul beköpi halvány vádként: **„Törvénnyé tette a szeretetet!"** Az álmosságtól gyötört tanácstagokat nem érdekli ez. Mézes víz! Láztól gyötört betegeknek való. Tagadhatatlanul jó lenne, ha ellenségeik élnének vele! Semmi robbantót nem látnak benne. Ezzel Jézus nem szögezhető Pilátus keresztjére!!!

De nem így Kaifás, a főpap. Felhorkan: „Mit mondott?" És Józa lagymatagon feleli: Azt, **„szeresd felebarátodat, mint önmagadat!"** Mire Kaifás magába mélyedten ismeretlen hangon hörgi: „Akkor, akkor ennek az embernek meg kell halnia!" A főpapok közül többen felugrálnak székükről s döbbenten kérdezik: „Meg kell halnia? Miért? **A szeretetért???**

Kaifás inkább önmagának, mint kérdezőinek feleli: „Igen. Meg kell halnia, mielőtt megértené a világ, hogy mit akar ez az ember! Ez az ember szeretetével felborítja a világ rendjét, minden törvényt. Hatalmakat dönt meg. Elveszi a fegyverek élét. A rabszolgát urához emeli. Felforgatja a békét, örök szomjúságot, teljesülhetetlen vágyakat olt az emberek lelkébe, és vérükkel, életükkel fognak fizetni érte, míg a világ világ... **Ez az ember lehetetlent akar! Vége Izraelnek, Mózesnek! Új Jehova, akit hirdet. És végünk van nekünk is.** A Názáreti megtalálta a legfélelmetesebb titkot. Meg kell halnia! Jobb, hogy egy ember vesszen a népért. Most már végzek veled, Galileai!"

És **„a szeretet keresztre feszíttetett!"** — mint olvastuk Denton versében. De nem minden követőjének lelkében, mint e fejezetekben láthatjuk. Sokan szívükbe ágyazott keresztfa csúcsára szegezték Pilátus felírása helyett, hogy a világ Golgotájára nézők láthassák: **A szeretet mindenek felett!** Akkor is, ha ez a legnehezebb törvény!

Kaifásnak, mint csak evilág uralmára néző embernek, igaza van: Ahol szeretet van, ott nem lehet úr és szolga! **Ott nem lehet zsarnok és igába görnyedő! Ott nem lehet hóhér és mártír!** Ott nem lehet kövér és sovány. **Ott nem lehet gyűlölő és gyűlölt...** A Kaifásfélék szerint pedig **mintha semmire sem menne a világ gyűlölet nélkül!** Lehetetlen kívánalom hát a parancs. Jézus is tudhatta ezt, talán ezért vehette be a Miatyánkba: miképpen mi is megbocsátunk! Ezért lett a keresztfán utolsó szava, szinte végrendeletkénti utolsó cselekedete és kérelme: Atyám, bocsáss meg nekik! Ezért köszönhetett feltámadása reggelén a számlatörlesztésre váró apostolokra: Békesség nektek!... A kereszténység szerint tehát **nekünk kell meghalnunk a szeretetért, és nem a szeretetnek általunk.**

Tudták ezt rabjaink. De azt is, hogy sokszor mily borzalmasan nehéz a megbocsátás. Oroszországban Traube luteránus lelkészt azzal a hamis váddal ítélték kényszermunkára, hogy saját leányát megerőszakolta. Hallatlanul fájt neki ez a szégyenletes vád. Mindenki megvetette. Míg egészséges volt, naponként letérdelt rabtársai, őrei előtt, s könnyhullatás között belekezdett a Miatyánk mondásába. Ám mindig csak eddig jutott el: „És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk". A többi zokogásba fulladt. Sehogysem bírta kimondani: „az ellenünk vétkezőknek".

Szinte mindenkitől elhagyatva nagy betegen feküdt nyomorult vackán. „Tudom, hamarosan meghalok — suttogta beteg rabszomszédjának. — Csak egyért imádkozom: Tanítana meg Isten, hogy végig el tudnám mondani a Miatyánkot. Egészen a végéig!" De ez nem sikerült neki mindaddig, amíg meg nem tudta, hogy börtönbe juttatója is itt van már 15 évre ítélve. Már félholt volt. Összeszedte minden erejét, s újra próbálkozott. És sikerült neki. Amikor kimondotta azt a pár földgolyónyi súlyú szót, párat lélegzett s aztán békés mosollyal meghalt. (Hermann Hartfield: Faith despite the KGB)

Raymond J. De Jaegher kínai misszionárius írja le könyvében (The enemy within — **Az ellenség között**), hogy három napi japán megszállás, helyesebben rablás után, sok-sok sebesült maradt hátra a civilek között, akiket ő és misszionárius társai kezelésbe vettek. Amikor a vörösök visszajöttek, a generálisuk azt mondotta neki, ha még egyszer a sebesült civileket kezeli, mint „árulót" agyonlöveti. Az atya természetesen megdöbbenve kérdezte: miért, mi rosszat tett, amikor a kínaiakon, a vöröskatonák honfitársain segített! „Azért — felelte a generális —, mert minél több kínait ölnek meg a japánok, annál jobb Kínának. A japánok gyilkolásukkal szítják a kínaiak **gyűlöletét. S ez az, amit mi kívánunk.**" (Érdekes, ezt állítják a nyugati szövetségesekről is: azért bombázták még a zsidó haláltáborokat is, hogy **a zsidók minél jobban gyűlöljék a németeket!**)

Ha ily hallatlanul nehéz a gyűlölködés megszűntetése, a bosszúról való lemondás, annál nagyobb öröm elkönyvelnünk, hogy az eddigi fejezeteinkben keresztény részről a börtönökben alig találkoztunk a gyűlölettel. Ellenkezőjével annál többször. Tehát Jézus szelleme e tekintetben is ott volt a börtönben. A keresztény rabok gondolkodását az alábbi vallomás szépen bemutatja. Erdey írja a már említett könyvében:

„A szabadulás utáni terveinkről beszélgettünk — ekkor a táborból már sokat elbocsátottak. Érdekes, hogy csak elszórtan hallottunk arról beszélni: **hogyan álljunk bosszút megkínzóinkon.** Meg kell azt is jegyeznem, hogy az ÁVH-s őreinknek találtunk volna enyhítő körülményt tetteikre, hiszen nekik ez volt a foglalkozásuk (hadd jegyezzem meg, hogy ez különös mentőok!), ők hivatalból vol-

tak kegyetlenek, **nekik gyűlölni kellett minket!** Más volt a helyzet hitvány sorstársainkkal, ők önként vállalták aljas szerepüket. Azért, hogy egy falattal többet egyenek, egy cigarettával többet szívjanak, nemcsak, hogy kegyetlenkedtek velünk, hanem több bajtársunkat a halálba kergették... Meggyőződésem, hogy **személyi sérelmeket nem egyéni bosszúval kell viszonozni**, hanem ha erre lehetőség lesz, mindenkit, aki arra rászolgált, független magyar bíróság elé kell állítani."

Mily másként hangzik a zsidók ősrégi, úgynevezett Birkat Resain imája, amit ma is használnak: „A megkereszteltek ne nyerjék el az üdvösséget. Legott pusztuljanak el. Irtassanak ki az élet könyvéből..." És mennyire másként hangzik Vera Laska nyilatkozata a Time magazinban, amit akkor tett, mikor a pápa Rebibbia börtönében 1981 májusában meglátogatta merénylőjét, Mehmet Ali Agcát. „A **pápa megbocsáthatott** merénylőjének. Ez helyes is személye részéről. Egyben kiáltvány is nyája számára. De ne mondd nekem, hogy azok, **akik átszenvedték a náci őrjöngést**, követni fogják a **pápa példáját és megbocsátják a tömeggyilkosságot.** Ezáltal megszentségtelenítenénk azokat a szétszórt porokat és csontokat, amelyeknek sírját se kereszt, se Dávid-csillag nem jelöli."

Tagadhatatlan, hogy amikor II. János Pál pápánk elment gyilkosát meglátogatni, **a bosszúálló s gyűlölködő világ lélegzete elállt.** Mi ez? — horkant föl a Time magazinnal. Nincs elég gyilkosság, terrorizmus, bűncselekmény, ilyen megbocsátó cselekedettel többre kell bátorítani a gyilkosokat, bűnözőket? **Halálba velük! Azonnal lebunkózni őket, mint a veszett kutyákat!...** Ugyanekkor mások felsóhajtottak: Hála Istennek! Végre, csakhogy már van egy ilyen példa is! Elvégre nem a sötét középkorban élünk, amikor a fogat fogért elv divatozott. Egyszer érvényesüljön már az isteni, a jézusi megbocsátó szeretet!

A börtönben ezt a kérdést is tárgyalták a rabok, mint annyi mást. Könyveimben számtalanszor találkoztunk vele. És mindig, mindkét nézetnek volt védelmezője. Be kell vallanunk, a kérdés megoldása nem egyszerű, mert sok szempontból kell nézni — ezért is itt kimerítően nem foglalkozhatunk vele. Mindkét nézet érvényes, ha egyensúlyban van. **Bármelyiknek eltúlozása azonban már merénylet s bűn lehet az Isten által megkívánt egyensúly ellen!** Való ugyanis: az ártatlant meg kell védeni a bűncselekményekkel szemben, a bűnt pedig meg kell akadályozni! A bűnös büntetése pedig az utóbbit célozza! **Örök tragédiánk, hogy ezt az egyensúlyt sohasem tudjuk megtartani!** Napjainkban **a mértéktelen bosszúállás szükségességének hangoztatása** és gyakorlása billenti el egyensúlyából a mérleget! Ezért volt szükség pápánknak a mérleg nyelvét visszabillentő nyilvános cselekedetére!



A pápa megbocsátott merénylőjének.

Hangsúlyoznunk kell azt is, hogy a megbocsátást illetőleg Jézusra, illetve a bibliai Istenre hivatkozni — az utóbbinál a **bosszúállásra** is —, **nagyon felületes s egyoldalú álláspont**, mert mindkettőnél az ellenkezője is kimutatható. Észre kell vennünk azt is, hogy II. János Pál pápánk nyilvánosan ugyan megbocsátott merénylőjének, de nem hallottuk, **hogy gyilkosának szabadon bocsátását kérte volna**! És ez igen, igen fontos tény! **Mert az is igaz: a megbocsátás és a büntetés elengedése nem ugyanaz a fogalom**...

Bármennyire nehéz legyen is lemondani a bosszúállás legízletesebb gyümölcsének élvezetéről, mégis számos esetben ragyogó példát adtak erre **keresztény** rabjaink. Mivel ilyen „lehetetlen" erényről van szó, lássunk még pár szép esetet.

Mikor a Gyűjtőfogházban a rabok már biztosra vették szabadulásukat (olvashatjuk Fehérváry István: **Börtönvilág Magyarországon** című könyvében), az öreg Lukács ügyvéd feltornászta magát a zárka ablakrácsára és öblös hangon kiáltotta:

ÉLJEN MINDSZENTY HERCEGPRÍMÁS!

— hogy aztán az egész börtön e névtől visszhangozzék.

Nem csodálatos, hogy a szabadulás küszöbén álló raboknak először Mindszenty jutott eszükbe, és az ő nevének orkánszerű dörgésével adták hírül a világnak: **a zsarnokságnak vége?!** Miért éppen az ő neve? Azért, mert egy volt közülük húsukból, csontjukból, de lelke, hazaszeretete és szenvedése által a rabok rabja, a csúcson álló? Azért, mert nemcsak most gondoltak rá, amikor a szabadság fáklyája már a börtön kapujában lángolt, hanem börtönéletük legfagyasztóbb éjszakáján is, mert ő sugározta feléjük mindig azt az erőt, amely életben és reménységben tartotta őket? Azért, mert **a szeretet hérosza volt és nem a gyűlöleté?** Minden tekintetben csodás alakjával úgy állhatott előttük, amint később Tollas Tibor versmárványba véste:

„Törpék fölé nőtt óriás! Fáklya! Látványos fárosz! Hamuban izzó parázs! Akinek szobrát kősziklába vésik. S akit igazolnak majd a századok!" (Mindszenty)

Csak új hajnalt nyitó neve után zendült fel a rabok ajkán a Himnusz és a Szózat. De némák maradnak a börtönök Petőfijeitől vérrel, a diadalittasság tollával írt versekre:

A rabok szabadság-dalát
fel nem foghatják már a rácsok,
szálljon a zsarnokságra átok,
ne félj, az Isten velünk.
Ma még rikácsolás, de holnap:
imádság lesz az énekünk!

(S. Koósa A.: Rabok szabadság-dala)

Ugyancsak Fehérváry írja (**Szovjetvilág Magyarországon** című könyvében), hogy a Márianosztrán szabaduló rabokat 56-ban a falu népe a börtön előtt fogadta. „Egy-két jól megtermett falusi ember kérdezte a rabokat, hogy mondják már meg, hogy kik voltak azok, akik rosszul bántak magukkal, mi majd megtanítjuk őket... A közelben álló őrök halálsápadtan hallgattak. Senki nem kívánt egy új életet, egy szabaddá vált hazában azzal kezdeni, hogy beszennyezze kezét egyik-másik szadista megfenyítésével. Keserűség? **Bosszúállás?** Szemet szemért bibliai filozófia? Óh, nem, — lelki és szellemi felépítésünk inkább pozitívum, semmint, hogy **faji vagy ideológiai gyűlölet** bűvkörében találjon **kielégülést.** Magunk felett ítélkeztünk — **a tetemrehívást, bűnbakok keresését megvetettük.**"

Minden bűn és igazságtalanság feledésére Csóka Jenő hoz szép esetet kiadatlan **Börtönnaplójában.*** Az 56-os forradalom előtt —

* Noha hivatalnok volt Rákosiék rémuralma idején, mégis mert tiltakozni az iskolák államosítása ellen. Volt bátorsága megtagadni a Mindszenty ellenes írás aláírását! A bíborostól bátorított illegális Keresztény Szocialista Pártban mint vezető

szinte az utolsó napon szállították Vácra. Az autóban mellette ülő paptól megtudta, olyan kint a helyzet, hogy a szabadulás küszöbén állnak. Reggel egyik fiatal rabtársuk engedetlenül az ablakon át lenézett az udvarra s váratlanul felkiáltott: „Uraim, az őr sapkáján a vörös csillag helyett nemzetiszínű kokárda van!" A rabok megrémülnek, mert arra gondolnak, ha kint a kommunistáknak szorul a helyzetük, az őreik utolsó géppisztolysorozatukat rájuk eresztik. A szabadulás lehetősége együtt jár a halál ölálkodásával. A szomszéd zárkából hamarosan felhangzik a közismert, szép, bánatos katolikus ének:

Boldogasszony Anyánk, régi nagy Pátrónánk!
Nagy ínségben lévén, így szólít meg hazánk:
Magyarországról, édes hazánkról,
Ne feledkezzél el, szegény magyarokról!

De ez az ének csak szívnyitó, fortyogó vulkán alá fúrás volt, mert utána azonnal felharsant a Himnusz, Szózat és Hiszekegy. Majd valaki elszavalta a Nemzeti dalt. Amikor a legjellegzetesebb részéhez ért, több ezer rab egyszerre dörögte vele világgá:

A magyarok Istenére esküszünk,
Esküszünk, hogy
Rabok tovább nem leszünk!

Tüzet fogott minden rab. A hangulat egyre izzóbb. Valamelyik rab kikiáltott az udvari őrnek, hogy hívja ide a börtönparancsnokot. A felelet nemcsak megdöbbentő, hanem börtöngyújtó is. A helyzetet mintha villámcsapás világította volna meg! Mert a felelet így hangzott: „A börtönparancsnok megszökött!" A börtönparázs egyszerre lángra lobbant. A hangulat egyre izzóbb lett. Már úgy látszott, hogy felborul a rend, aminek kimondhatatlan következménye lehetett volna, amikor egyik fogoly paptársuk, Faddy Otmár, a bör-

---

dolgozott. Nem csoda hát, ha 1953 szeptemberében letartóztatták sok mással együtt. Államellenes összeesküvés vádjával az ügyész halált kért rá is, de csak életfogytiglant kapott. A börtön semmi viszontagsága nem bírta megtörni hitét: mindig bízott teremtő Istenében! Csodás, életben tartó „szere" hite volt és az imádság; különösen kedvelte az Üdvözlégy Máriát. „A jóságos Szűzanya még a legkritikusabb pillanatokban is megőrzött!" — írja Naplójában. Örömmel vett részt zárkatársa, Bulányi György piarista atya titkos miséin, amikor csomagban kapott keksszel és szőlőből készített borral áldoztak. Gyónik a sétákon megközelíthető öreg papoknál, hogy utána papírba csomagoltan kapja ő is a keksz-szentostyát. Az 56-os forradalomban szabadul. De látva, hogy a vereség után hogyan borul ismét az ország fölé a zsarnokság, ő is vándorbotot vesz kezébe és feleségével végül Amerikában telepszik le.

tönökben jól ismert, szép tekintélynek örvendő ferences atya* arra kérte rabtestvéreit, „hogy senki se veszítse el a fejét, hanem viselkedjék higgadtan és igazi politikai foglyokhoz méltóan. Szabadulásunk közel van s ha már hosszú éveket kibírtunk a börtön falain belül, és igen sokszor remény nélkül, szembenézve a halállal — akkor ezt a hátralevő 2—3 hetet már könnyen kibírhatjuk. Az általános zűrzavarral és fegyelmetlen viselkedéssel csak hátráltatjuk a szabadulásunkat, azonkívül ártunk saját magunknak és családunknak."

Ha már tűztengerként ég egy ház, nehéz azt eloltani. Faddy atya szavai csak pillanatokig mérsékelték a rabok lángját, hogy aztán annál nagyobb erővel csapjon fel a láng. És csodák csodája, ez a tűz mégsem emésztett el semmit, és senkit! Incidens nélkül kikerültek elzárt celláikból. Szabadon járták a folyosókat s ugyanígy közöttük az az ottmaradt pár őr is, akik ki tudja, hány derék magyart kínoztak halálra! Szabadon járhattak azok között, akiket ütöttek, vertek, rugdostak, gyötörtek, kínoztak és porig aláztak. Most senki sem gondolt arra, hogy egyetlen őrhöz egyetlen ujjal is hozzányúljon. Pedig megtehették volna, mert tehetetlenként jártak közöttük. De elhangzott közöttük egy szigorú jelszó: Senkihez hozzá nem nyúlni! „Nem is nyúltunk — meséli Csóka. — Nem akartuk e szent és fölséges pillanatot — a szabadulásunk nagy ünnepi hangulatát — elrontani holmi külvárosi stílusú verekedéssel. Nem akartunk közönséges gyilkosokká válni, mert a hitvány gyilkosságokat és a védtelen emberek lemészárlását nem tartottuk magunkhoz méltónak. Hej, pedig hányszor neveztek ők bennünket fasiszta gyilkosoknak. Hagytuk őket. Magatartásunkkal példát akartunk nekik mutatni: a legnehezebb körülmények között is hogyan lehet a legszebb és legnemesebb keresztény erényt — **a megbocsátást** — gyakorolni ellenségeinkkel szemben. Abban a pillanatban talán mindnyájan a kereszten függő, öt sebből vérző és szenvedő Krisztusra gondoltunk, aki az ellenségeiért — akik őt keresztre feszítették — így imádkozott a nagy szenvedések órájában:

BOCSÁSS MEG NEKIK, URAM, MERT NEM TUDJÁK, HOGY MIT CSELEKSZENEK! És mi megbocsátottunk!"

A szabadult rabok ezzel a megbocsátó szeretettel tértek haza!

Ehhez a tiszta, krisztusi viselkedéshez nem kell semmi magyarázat. Csak lehajtott fejjel sóhajthatja az ember: Bár így viselkedne minden rab, minden ember, akinek éppen **elegendő oka volna a gyűlöletre**! Boldog vagyok, hogy ezt a szép példát éppen magyar rabok adták. Mert „akik gyűlölnek, nem Krisztuséi, nem is az emberi méltóság birtokosai; akik szeretnek, azok keresztények és kérges kézzel

---

* Faddy atya sarló-kalapácsos könyveinkben sokszor szerepel.

is méltóságos emberek!" — mondja Mindszenty bíborosunk, a rabok örök példaképe, szentségben is a világ végéig világító fárosza!

Akinek a börtönben Valéryhez hasonló elvei nem voltak, vagy a kereszt súlya alatt hite megingott, azoknak a börtön elviselhetetlen, **megőrjítő** lehetett. Ezek nem bírtak énekelni, mosolyogni, hanem csak lázadozni, perlekedni és szomorúságuk orrával a földet szántani. Valéry megemlékezik egy négygyermekes anyáról, akinek apja generális volt, férjét elhurcolták valahová Oroszországba. Ezt az anyát megőrjítette az a gondolat, hogy gyermekei most a kommunisták kezében vannak s kegyetlenül bánnak velük. Egy nap Valéry vigasztalni, erősíteni próbálta: „Isten nem engedi, hogy ártatlan gyermekeid a kommunisták kezére kerüljenek!"

— „Az Isten szerelmére, hagyd ezt a marhaságot! — robbant ki az elkeseredett anya. — Ha van Isten, hogyan engedheti meg ezt a kegyetlenséget családom és mások ellen? Ha Isten lenne, legjobb dolog, amit tehetne, hogy kiszabadít, hogy gyermekeimnek gondját viselhessem."



Isten szerelmére, hagyd ezt a marhaságot!

Így szenvednek azok, akik a szenvedések megmászhatatlan hegyétől nem láthatják a napot. Elakadnak a hegy lábánál, szomorúságuk sötét barlangjában! Ugyanekkor ilyen hegymászó Valéry számára csak egy izgalmas, ha nem is könnyű turista feladat, ha kell négykézláb megmászni, hogy aztán a csúcson kitárt karokkal énekelhessen és magához ölelhesse a rámosolygó napot. Mert Valéry tudta, **Isten nem örül az emberek szenvedésének.** Azért állítja egy régi monda: „Mielőtt Isten elszabadította volna a vízözönt, hét napon át kesergett, mert **igen szomorodott vala szívében!**" A bűneink miatt nem tehet meg mindent. **A bűn Isten szívének és kezének leláncolója!** „Az Atya nem a fájdalmas halált, hanem a szép és jó emberi életet akarja."

Jeruzsálem pusztulása miatt Jézus volt az első, aki **„könnyezett"!** „A szenvedés transzcendens titok: az Atya akarata !" (Holland Katekizmus) És ezt a titkot — amit Valéry olyan jól tudott — II. János Pál pápánk oly fölségesen fejtette ki 1983 húsvétján: „Jézus nem mentett meg bennünket a szenvedéstől és a haláltól. Ő azt akarja, hogy RÉSZT VEGYÜNK MEGVÁLTÓI ÁLDOZATÁBAN. Ő megváltoztatta a szenvedés értelmét, ami lehetett a bűn büntetése. **Isten megengedi a szenvedést a szeretet növelésére.** Krisztus a bűnért járó szenvedés értelmét megváltoztatta a megváltói áldozatban való részvételre. Isten sohasem küldi a szenvedést, hogy összetörje, kisebbítse az embert, vagy megakadályozza fejlődését. Mindig az a célja, hogy az élet milyenségét emelje és hogy nagyobb nagylelkűségre ösztökélje. . ." Ezért jelentette Valéry számára a szenvedések hegyének megmászása húsvétot és csúcsán alleluja éneklését. . .

Valéryéknek ezeket az elveket és az istenlátást az **imádság és a Biblia adta.** A kommunisták tilalommal nem tudták az imádkozást megakadályozni, de a Biblia olvasását igen. Szinte lehetetlen volt hozzájutni, pedig nagyon vágytak utána. Valéry úgy gondolta, ha Isten az éhezőknek, étel után vágyóknak valamikor a pusztában adhatott fürjet, mannát, vizet, miért ne juttathatna nekik is egy Bibliát? Ezt megtenni nehezebb lenne számára, mint az előbbieket? Igaz, a kommunisták jobban félnek tőle, mint az Istentől. Mao Cetung mondása: „A legelső, amitől nem kell félnünk, az Isten!" Ezért a vámosok Biblia után vadásznak legjobban: „Van-e fegyver, van-e Biblia a csomagban?" Ámde Isten olyan csempész, akinek útjátmódját nehéz lefülelni.

Valamikor kolostor volt az az épület, amelyben Valéry ekkor raboskodott. A templomot raktárnak használták. Halomra szórva ott voltak a templom szent dolgai: ikonok, gyertyatartók, füstölők, keresztek, papi öltönyök és miseruhák, szertartási könyvek, stb. Valéry fürkészve tekintett közéjük. Tisztelettel is, hiszen ezek Is-

tenre emlékeztetik őt. Noha tudja, tilos a munkában megállni, elcsellengeni, szemet forgatni, kotorászni, de ő rizikózik, mert valami belső nyugtalanság hajtja. Mintha az evangélium példabeszédének kincskeresője lenne. S egyszer csak a limlom között megpillantott egy Szentírást. A csoda láttára akkorát dobbant a szíve, hogy azt hitte, mindjárt kiugrik örömében. Elhatározta, hogy elviszi, ha addig él is. Módját találja az elcsempészésnek, ha ezer őr szeme kíséri is. De már közeledett felügyelő őre. A Bibliát éppen az utolsó pillanatban dugta blúza alá. Őre nem vette észre mesterkedését. Csak naplopáson, tétlenségen, tekergésen fogta, pedig észrevette, hogy ezt a rabot ezek a szemetek érdeklik. Az őr rajtakapott bűneiért éjszakára büntető zárkába taszította: „Itt legyél Isteneddel! — lódított rajta. — Remélem, hogy reggel élve talállak!"

Valéry a munkától halálosan kimerülve, betegségtől és izgalomtól elerőtlenedve zuhant be az ajtón. Akkora kis sötét zárkába esett, hogy még a karját is alig tudta mozdítani. Mégis előügyeskedte Bibliáját. De olvasni nem bírta, **azért egész éjjel csak cirógatta.** Alig várta azt a pillanatot, hogy társaival ezt a titkot, ezt az égi kincset megoszthassa.

Másnap este került vissza zárkájába. A legmagasabb priccset választotta. Felmászott rá s róla hirdette ki talált kincsét: „Tegnapi kalandomnak rendkívüli eredménye lett. A világ legfontosabb könyvét, a Bibliát hoztam magammal. Beleegyeztek, hogy itt tartsuk és olvassuk? Ígérem, ha felfedeznék, minden felelősséget magamra vállalok." Mindnyájan igennel feleltek, kivéve egyiküket, de ő is fogadkozott, hogy hallgat, mint a sír. Ha felfedezéstől féltek, egy régi, már nem használt árnyékszékbe rejtették. „**Ez a könyv évek alatt Isten kegyelmével csodákat művelt** — áradozik Valéry —, sokat megtérített, a szomorúság és öröm könnyeinek forrása lett, karaktereket változtatott és új életet indított... Szórta világosságát és árasztotta erősítő erejét."

Különösen vasárnap vitt nagy szerepet közöttük a Biblia. Ez volt istentiszteletük középpontja. Olvasása előtt egyikük elimádkozta a Miatyánkot, a másik a Hiszekegyet. Az olvasás után mindenki maga imádkozott. Nem a panasz, hanem a hála imáját mondották, mivel Isten a Szentírás által közelebb vitte őket magához... Egyikük bevallotta, hogy abortuszt abortuszra követett el. De csak most, a Biblia olvasása után érzi, hogy Isten ellen bűnt követett el. Ezért bocsánatot kell kérnie tőle szenvedéseinek öntudatos elviselése s **majdan gyermekek szülése által.**

Ezek a bensőséges imák erősítették meg őket annyira, hogy hitük parancsainak megtartásáért még a halált is vállalták. Stojarov és társai kezéhez, akik baptisták voltak és nem akartak szombaton dolgozni az orosz munkatáborban, lapátot bilincseltek. Tél volt,



Stojarov lapátjához láncolva imádkozott.

havas földre ültették őket. „Csak az álljon fel, aki dolgozni akar!" — mondották nekik őreik. — Aki bármi másért feláll, golyót kap!" Stojarov feltérdelt és így imádkozott. „Magam is csodálkoztam — mondotta később —, hogy nem fagytam meg. Úgy gondolom, hogy távollevő valaki imája melegített." Az őre gúnyosan kérdezte: „No, öregapó, hogyan érzed magad?" „Az Istennel együtt jól — felelte az öreg rab —, s kívánom, hogy te is így legyél." „Pfuj! — kiáltotta az őr — Menj a pokolba!" Köpött és otthagyta a hitvallót. (H. Hartfield: Faith despite the KGB)

Nemcsak jól érezték magukat szenvedéseik katlanában, hanem

Isten még látomásban is részesítette őket. Nem jólétükben mutatkozott meg nekik, hanem szenvedéseik közepette. Ugyanerről a rabról beszéli el az előbbi könyv, hogy télen, amikor a hőmérő mélyen a fagypont alatt járt, teherautó hátuljához kötözték kezénél fogva. Fatönkként tíz kilométeren át vonszolta maga után az autó a havas úton. A kötél jobbra, balra rángatta, hasára, hátára fordította. Várható volt, hogy kiszakítja karját. Ruhájának legbelsőbb részébe is belesodródott a hideg hó... Az öreg rab túlélte ezt az istenítéletet. Utána rabtársai faggatták, mit érzett mártíriumsága közben. „A kék eget láttam — árulta el a megpróbált. — S azt gondolom, hogy azon **Jézus testvéremet láttam**, az Atyával. Olyan öröm és boldogság töltött el, hogy nem is éreztem, hogy fatönkként vontatnak.



Jézust látta a Mennyei Atyával.

Nem éreztem, hogy a hó még az ingem alá is besodródott. Úgy éreztem, hogy angyalszárnyon szállítanak és Jézus figyel, nehogy valami bajom történjék. Ilyen elragadtatást eddig életemben nem tapasztaltam. Nagyon hálás vagyok azoknak, akik Jézus nevéért ilyen élményhez segítettek. Szerettem volna felállni és őreimnek kiáltani: **Szeretlek benneteket, szeretteim!** Leírhatatlan boldog voltam, hogy a Mennyei Atya arcát láthattam. Jézus, a Mennyei Atya mellett állva, aggódó szeretettel kísérte vontatásomat. Bizony nagyon sajnáltam, hogy az utazás oly hamar véget ért."

A HÚSVÉT Valéryéknél is igen nagy ünnep volt, természetesen nem külsejében, hanem lelkileg. Ők igazán tudták, mit ünnepelnek, s hogy ez nekik is a szabadulás gondolatát és reményét erősítette.

Lévén Bibliájuk, úgy gondolták, hogy húsvétot egészen másként ünnepelik meg, mint eddig. Készületként nagyhéten Jézus szenvedését olvasták az evangéliumokból. Húsvét estéjén — vigiliáján — nem feküdtek le. Virrasztottak. Amikor a városban, Jézus feltámadását jelezvén, a harangok megkondultak, az evangéliumból felolvasták a világtörténelem egyetlen ilyen eseményét. Majd öleléssel köszöntötték egymást: „Feltámadt Krisztus!" „Valóban feltámadt!" Aztán olyan örömmel énekelték a feltámadási éneket, mintha kint a templomban lettek volna Jézus feltámadásán örvendező hívek között. Allelujáktól lett hangos a zárkájuk. Az ünnep misztikuma és rájuk vonatkozása rabul ejtette szívüket és hitték: Jézus feltámadása szabadulásuk **előhírnöke**! Ily lelki hangulatban érthető, amit az orosz munkatáborban Stojarovról olvasunk, hogy húsvét vasárnapján úgy beszélt rabtársainak a feltámadt Jézusról, hogy azok órákon át szájtátva hallgatták.

Hogy a húsvét valóban valami megmagyarázhatatlant jelent a rabok számára, igazolja Panaiodor egyik húsvétja. Mivel nagypénteken rabtársainak Jézus szenvedéséről beszélt, büntetésből szigorított magánzárkába zárták. Húsvét reggelén eresztették ki. Így köszönt rabtársaira: „**Örvendjetek, elnyomottak, akik nehéz jármot viseltek!** Ez az a nap, amelyen az igazak feltámadnak, mert Krisztus feltámadott halottaiból. Örvendezzetek nagy kiáltással. Egyesüljön hangotok az egész Egyházéval, mint győzedelmes himnusz: **Krisztus feltámadott!** Krisztus feltámadott halottaiból! Ó, szent öröm, Isten ígéretének beteljesülése. Ég és föld egyesüljön az ő csodálatos műveinek dicsőítésében. . ."

Mivel a húsvét a raboknak a szabadulás előhirnöke is, nagyon érzékenyek minden efféle hírrel kapcsolatban. Valéryék börtönében azt suttogták, hogy Korintusban földre szállt a felszabadító amerikai katonaság. Olyan nagy volt a hír, hogy nem merték elhinni. Ebben a feszült állapotban éjjel iszonyú robajjal rájuk tört az őrség.

Csattogtatták fegyvereiket, a raboknak szegezték, mintha mindnyájukat azonnal agyon akarták volna lőni... Fához állították őket hátukba nyomott puskacsővel. A rabok biztosra vették, hogy pillanatok alatt mindnyájukat kivégzik, mert nem akarják, hogy élve az amerikaiak kezébe kerüljenek. A rémület tetőpontjára hágott. Az ijedelem mindenkinél másként jelentkezett. Valéry mindent elfelejtett a világon, csak egyről volt bizonyos, „hogy **Jézus ott van vele!**" Nem lőttek agyon senkit, csak alapos házkutatást rendeztek. A rémhírnek az volt az alapja, hogy Amerika Koreában avatkozott bele a háborúba. De a rabok ezt a nevet rémes izgalmukban összekeverték Korintussal. Mégis, megmenekülésükben sokan Isten segítő kezét látták, s ezért beálltak **ők is a zárka imádkozó csoportjába.**

Húsvét ugyanis azt a gondolatot szülte bennük, hogy imacsoportokat alkossanak, hogy így éjjel-nappal mindig legyenek köztük imádkozók. Így az **örök imádkozók házává**, talán helyesebben templomává lett börtönük. Ehhez még a zsidók is csatlakoztak. Minden nap más szándékra imádkoztak. „A közös imádság teljesen természetes cselekmény volt — jegyzi meg Valéry —, amely a rabokat egy hitben és egy reményben egyesítette." Érdekes, ilyesmit tettek magyar börtönökben is. Erdey beszéli el a recski táborról, hogy Tabódi István a büntetőbrigádéhoz hasonló **imaköröket** alapított. Minden csoport minden este az olvasónak egy másik tizedét végezte el, így az összesség minden nap elimádkozta a rózsafüzért. „A hit csodálatos erőt adott, a szenvedéseket és az őrök zsarnokságait is **könnyebben tudtuk elviselni.**"

Mindig ellágyulok, ha rabok KARÁCSONYÁRA gondolok. Akár magaméra, akár másokéra. Kincskeresőként kutatom őket és karácsony éjszakáin könnyes szemmel olvasgatom...

Karácsony előtti éjjel Valéryt kihallgatással gyötörték. Makacsul olyan kérdéssel faggatták, amelyre ha felel, sok ártatlant halálos veszedelembe juttat. Pont karácsonykor, a szeretet ünnepén legyen ezek elvesztője? Borzalmas előkészület ez az ünnepre. Szakadatlanul azért imádkozott, hogy legalább karácsony éjszakáján ne jussanak el eddig a kérdésig. Már olyan erőtlen és olyan állapotban volt, hogy úgy érezte, nem bírja tovább az ellenállást.

Amikor a rettegve várt kérdés már hóhéra száján villódzott, Valéryn szívrohamszerű jelenség mutatkozott. Kihallgatói abbahagyták a kihallgatást s külön, nyugalmas zárkába vezették. Míg kísérő őrei rémüldöztek, ő **nevetve ment előttük**. Nevetett. Nevetett, mert szívrohamában Isten különös mentő cselekedetét látta Jézus születése éjszakáján.

„Így a különös karácsonyestet olyan zárkában töltöttem — írja —, amelynek nem volt ablaka, nem lehetett kilátni. Mégis Betle-

hem csillaga fényesen ragyogott szívemben és Jézus születésének titkait ízleltem. Lelkemben volt a jászol, a gyermek Jézus, szülei, az angyalok, a pásztorok, a három király és közöttük szüleim és barátaim... **Jézus bennem élt!** Jelenléte betöltötte egész valómat. A csillag fénye egyre erősebben ragyogott. A Jézushoz való tartozás öröme egyre ujjongóbb túlságosan szegény szívemnek. Csodálatos karácsonyi énekek zengtek fel bennem. Megnyílott az ég s zárkám betelt **énekkel, színnel, gyönyörűséggel.** Uram Jézus! — tört fel bennem a zokogás arcomat tenyerembe hajtva — **nem bírom ezt elviselni!** Áldásod túl nagy számomra. Fényességed túl ragyogó jelentéktelen teremtményed számára... JÉZUS, ITT VAGY KARÁCSONY ÉJSZAKÁJÁN! — motyogtam magamban... ez volt életem legcsodálatosabb karácsonya."

Hány embernek van ily csodás karácsonyesti élménye azok között, akik mennyezetig érő, ezer szikrát szóró, ajándékoktól roskadó, boldog arcoktól körülvett karácsonyfa alatt állnak? Ott van-e az ilyenek lelkében Jézus? Betölti-e valójukat elviselhetetlen égi boldogsággal? Börtönben, internáló táborban kell lennünk, hogy Valéry féle boldogságban részesülhessünk? Ó, te szent karácsonyi titok! Fényesebben ragyogsz, mint a legfényesebb betlehemi csillag, és **mi mégis alig látunk belőled valamit...**, mi, akik kint jólétben élünk!

Rabkarácsony esti gyűjteményeim között féltve őrzött drágagyöngyöm Mindszenty bíborosunk első rabkarácsonya is. Emlékiratában így írta le:

„Amikor a fegyházban első szomorú karácsonyomat megértem, akkor cellámba zárva, az ünnepi mise idején a régi zalaegerszegi karácsonyi misék jutottak eszembe. És a Kisded Jézus születését ünneplő csodálatos szép népénekekre vissza kellett gondolnom. Elfogott a SÍRÁS... Így ültem magamban s akkor hallom, hogy ajtóm előtt az egyik őr azt mondja a másiknak: hallottam egy nagyszerű előadást arról, hogy **Jézus csaló volt...** Elgyengült idegzetemben akkor újra sírnom kellett..."

Hogyne sírt volna, amikor a Szeretet már jászolában keresztre feszíttetik? Amióta bíborosunknak ezt a megdöbbentő vallomását olvastam, csak síró emberként tudom elképzelni. Akármelyik képét nézem, nekem ez a mártír **mindig könnyezik**, mint a pócsi Mária! Ha könnyei nem külsőleg folynak, akkor belül peregnek. Melyik égetőbb? Melyik tőrösebbje ennek a hét tőrtől átvert szívű rabnak? Első karácsonya óta talán mindig könnyezett, ha magában volt. Mind, mind, első könnyei folytatása. Arcán, szemei körül csupa könnyvágta meder. Ő a mártírpapok zsengéje! A könny és fájdalom élő ércszobra, aki könnypatakját mások előtt visszatartani akarja.

Könnyfátyolos szeme mindig úgy néz előttünk ismeretlen messzeségbe, **mintha valami rémes víziója lenne**...

Ugyan mit lát a magyar Sion őre? Mi fájhat ennek a kettétört országzászlónak? Saját szenvedése? Múltja? Jelene? Jövője?... Egyik sem! **Fáj neki a magyar nép sorsa!** Előtte, mögötte mindig Nagy-Magyarország áll, közepén Jézussal, **akiket** a vörös hóhérok most törnek kerékbe, húznak bitófára és feszítenek keresztre! Ezt látja. Ez fáj a hercegprímásnak. Ezért lett népe könnyeinek levezető Csörsz-árka. Ezért lett a magyar könnyeket összegyűjtő misztikus Grál-kehely. Ezért lett gyöngyöket könnyező mártír-kagyló! Ezért sír mindig karácsony éjszakáján, mint Jézus Jeruzsálem pusztulásán. Letörölhetetlenek könnyei, mint a bibliai Ráchelnek, mert **gyermekei, népe, hazája, egyháza hóhérbárd alá került.** A sarló-kalapácsos Heródes és bérencei gyilkos kardjától pusztulnak...

Mindszentynk, atyánk, te könnytelt arcú vértanú! Te, a fájdalmak férfia! Te, Babilon vizei mellé kihajított szomorú fűz! Te, a magyar könnyek forrása! Te, a rabkarácsonyok védszentje, kérünk, **imádkozz értünk, hogy karácsonykor egyszer már mindenki csak örömkönnyeket hullathasson! A magyar is!**

A mi táborunkban — írja egy orosz munkatábor rabja (The voice of the Martyrs-ban) — apácák is voltak. Karácsony vasárnapra esett. Munkaszünet lévén, az apácák ünnepelni kezdték karácsonyt. Egyikük barakkunk ajtajába állt, s lelkesen, meghatódottan Krisztus születéséről énekelt. Minden rab elnémult. Úgy látszott, hogy a barakk falai hirtelen eltűntek az egész KGB munkatáborral együtt. A karácsonyi meghatódottság mindnyájunkat szárnyára kapott s kirepített bennünket a „halál oázisából". Minden fej lekonyult s visszaemlékezett gyerekkorára, amikor faluról falura, házról házra járva boldogan karácsonyi énekeket énekelt, a családban pedig örömmel, vígsággal ünnepelte Jézus születését.

Az ajtóban álló apáca legyőzve megindulását, a mindenkitől ismert templomi énekbe kezdett:*

A Te születésed Krisztus Istenünk,
Ráfénylett a világra Üdvösségünk.
Szétömlött a felismerés világa,
Fény sütött a bűnbe esett világra.
Akik eddig imádták a csillagot,
Csillag által ismerték fel a Napot.
Te vagy a nagy győzhetetlen Hatalom,
Dicsőség legyen nevednek e napon!

---

* Angolból fordította Könnyü László.

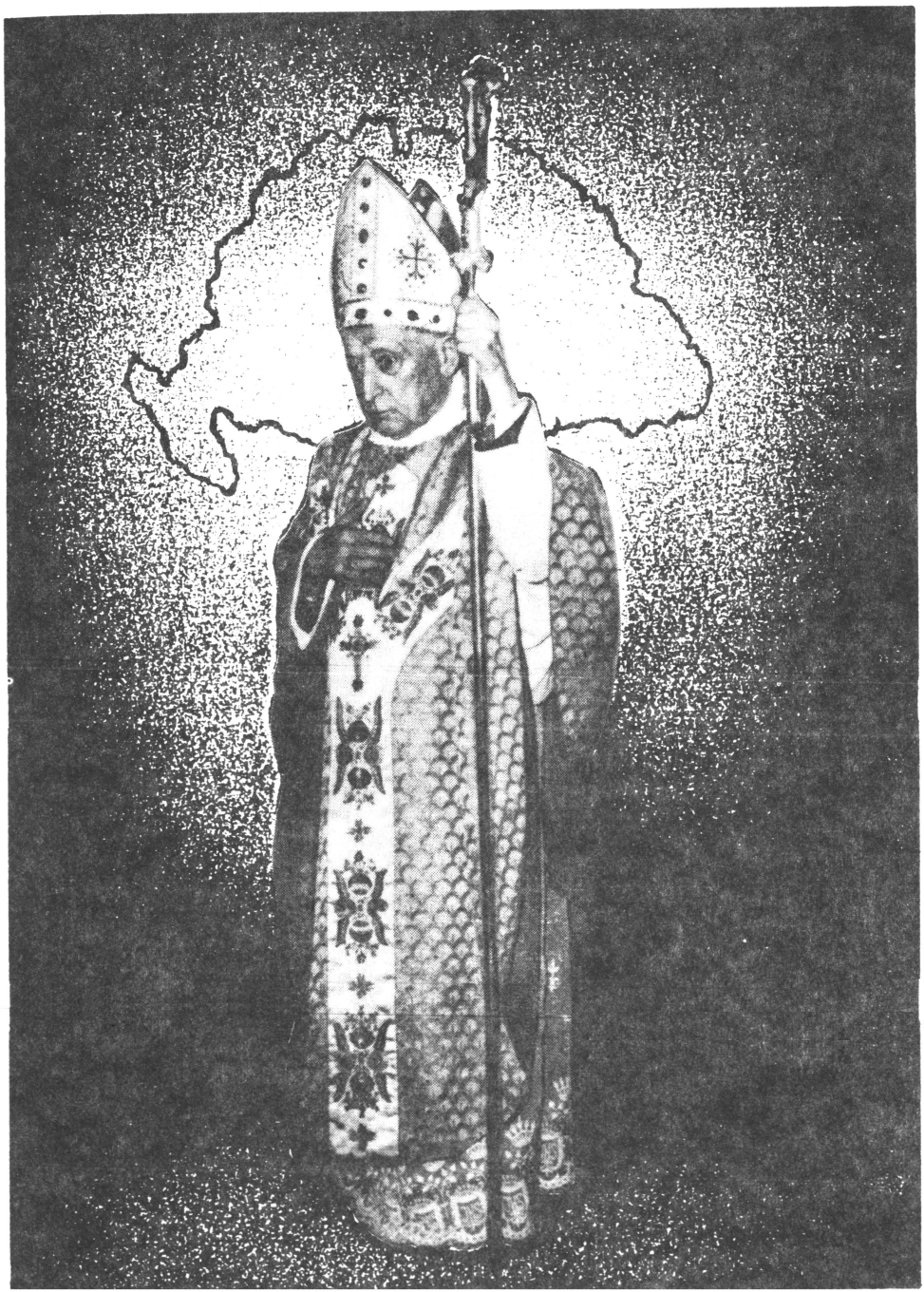



Csendes éj, szentséges éj...

A második versszakot már az egész barakk együtt zengte az apácákkal:

Ma egy tiszta Szűz szülte a Gyermeket,
Ki lényében megtestesült Szeretet.
A föld alatt sötét barlangot kapott,
Ki nekünk minden gazdagságot adott.
Angyalok a pásztorokkal dicsérik,
A bölcsek fényes csillagát követik.
Értünk ma egy kicsi Gyermek született,
Istenünk, az örökéltű Szeretet.

Az énekre még a félholtak is felemelték fejüket párnájukról. Amint elhalt az ének, az apáca üdvözölte a halálra ítélteket: „Köszöntelek benneteket Isten mártírjai Krisztus születésének ünnepén!" Az egész barakk meghatódottan és félve felelte: „Köszönjük neked, nővér! És neked is legyen áldott a szent karácsony!"

Az eseményt a barakk besúgói már közben jelentették a tábor tisztjeinek. Ahogy a nővér kilépett az ajtón, a tábor őrsége elkapta,

a parancsnokságra vitte. Egy negyedórán belül a tábor minden apácáját összeszedték és a földalatti büntető részlegbe hurcolták őket. Az úton a nővérek megszakítatlanul énekelték: „**Krisztus Jézus született, örvendezzünk!**"

Erdey Sándor is — **A recski tábor rabjai** írója —, aki 116 hónapot töltött a sarló-kalapács börtöneiben és haláltáboraiban, elmeséli egyik karácsonyukat. Az ünnep szervezője a hallatlanul bátor, minden körülmény között hithű Tabódi István, volt huszártiszt. Ezért őrei összeverték, fogdába vágták. Magánya és szenvedése életfordulót jelentett számára. Sokat imádkozott és elhatározta, ha kiszabadul, pap lesz. Ígéretét beváltotta és még 15 évet töltött börtönben kommunistaellenes magatartása miatt.

„A barakkba bejöttek négyen (őrök) a szentestén és kifogásolták, hogy az emberek még nem alszanak, jóllehet elrendelték a takarodót — írja Erdey. — A barakkparancsnok azt mondotta, hogy az emberek azért nem aludtak még, mert **nem kaptak vacsorát.** Ettől az ÁVH-sok megdühödtek, mindenkit kivertek a vackából és az embereket ingben, gatyában a barakk egyik végébe szorították. Aztán el kellett közöttük mennünk úgy, hogy ők közben agyba-főbe vertek bennünket a derékszíjukkal. Volt, akinek a derékszíj csatjával behasították a fejét, volt, akit egyetlen csapással leterítettek. Az igen erős és vad „mester" azzal szórakozott, hogy figyelte, hány embert tud leütni egymás után. Tetszhetett nekik a játék, folytatni akarták, megkérdezték, hogy ki tud imádkozni. Többen jelentkeztek. Kiválasztották egy bajtársunkat, azt letérdeltették, annak a Miatyánkot kellett fennhangon, összetett kézzel mondania. Nem tudom mi történhetett, mert amíg a négy ÁVH-s hangosan röhögött, a barakk lakói csendesen együtt mondták az imát a térdeplő, s közben külön is megvert emberrel. Az ÁVH-sok csendesebbek lettek, az ima pedig, amit lassan-lassan az egész barakk átvett és fennhangon mondott, erősödött. A Miatyánk vége felé már zúgott az egész barakk az imától. A négy ÁVH-s pedig szinte kifordult a barakkból, még a lakatot is csendben tették fel az ajtóra. Nem tudom megijedtek-e a barakk zúgásától, vagy csak megszólalt bennük valami régi emlék, amikor az édesanyjuk imádkozni tanította őket."

Karácsonyesti olvasmányaim közé tartozik Fényes Tóth Olga karácsonyi élménye is. Budapestről hurcolták el a bolseviki katonák. Tizenegy évet raboskodott náluk, szibériai munkatáborban. **Nők a szovjet börtönében** című könyvében így írta le egyik karácsonyukat:

Barakkjukban terített asztalon minden tilalom ellenére karácsonyfát és betlehemet állítottak fel. Mindenki hozzájárult valamivel, „de leginkább jó szívükkel és Istenbe vetett hitükkel. Körbeálljuk az asztalt és felzendül: **Csendes éj, szentséges éj**. . . Ima

következik. Valami csodálatos fény gyullad a foglyok arcán. Megtelik a barakk szent, ünnepi áhítattal. Az idősebbek arcán folynak a könnyek. Itt-ott feltör a zokogás. A gondolatok szállnak ezer és ezer kilométerre. . .

Papunk nincs. A lett orvosnő megkezdi az áldoztatást. Kezében kis papírtálcát tartva a szentostya felét nyújtja és halkan mondja az imát. (A mi Urunk Jézus Krisztus szent teste őrizze meg lelkedet az örök életre. Amen.) **Elfog a zokogás!** Minden nyomorúság, keserűség felgyülemlett könnyei átszakítják a lélek gátját. Azt érzem, hogy valaki megfogja a vállam és súgja: — Akarsz áldozni? (Fényes Olga református.) Alázatosan meghajtom fejem. Reszketve vettem magamhoz az Út Jézus szent testét. Hihetetlen erő szállt meg. Éreztem, **velünk az Úr kegyelme!**"

Ekkor kivágódott a barakkjuk bezárt ajtaja. Egy női őr rontott rájuk és ordította:

— Mi van itt? — és már rántaná is le a karácsonyfát. Mire Fényes úgy a kezére csapott, hogy az őr felkiáltott. Fegyveréhez kapott, de a rabok lefogták. Ordítva rohant ki. A lágerparancsnokkal jött vissza.

„A parancsnok megtorpant a terített asztal és a karácsonyfa láttán. Szinte szóhoz sem tudott jutni. Csak pillanatok múlva kérdezi:

— Ki ütötte meg az őrt?

— Én! — (felelte Fényes Olga.) — Ez a mi ünnepünk. A mi vallásunkat itt is megtartjuk. Ezt moszkvai ítélettel sem vehetik el tőlünk! És én megvédtem, megakadályoztam, hogy letépje a karácsonyfát és Jézus képét. Mi őt imádjuk, maguk meg Sztálint. . .

A barakk áhítatos népe fenyegetően, elszántan tömörül mögöttem. A parancsnok látja, hogy ez a nép most mindenre képes, nem jó vele kikezdeni. Int az őrnek, hogy menjen ki, nekünk pedig azt mondotta:

— **Lehet ünnepelni!**

Felhangzik újra a betlehemi ének és utána asztalhoz ülünk.

Karácsony a fájdalom, a megsebzett szív karácsonya. . ."

Isten jelenlétéről az egyik rabélmény csodálatosabb, mint a másik. Nincs-e hát Valérynak, az öröm énekesének igaza, amikor a boldogság remegésével vallja:

„Jézus, itt vagy karácsony éjszakáján!"?



XVIII. fejezet

Belzebub a börtönben

„Angyalok és ördögök valóban léteznek."

(II. János Pál)

„A népesség kétharmadát ki kell irtani, hogy az új ember megalkotható legyen!"

(Pol Pot)

„Dicsőség és dicséret neked Sátán égben és pokolban."

(Charles Baudelaire)

Egy modern cikk így kezdődik: „Valóban van ördög? Egyesek szerint igen, mások szerint csak képzelődés! Mi hát az igazság?"

Amennyire létezésében hittek régen, most annyira próbálják tagadni a **tudomány** nevében. Ugyanakkor a televíziók, rádiók, filmek, komoly könyvek, mint például George Bernanos, Francois Mauriac, Berthold Brecht mint létezővel foglalkoznak, sőt a Sátánnak van isteni kultusza hivőkkel, templomokkal, papokkal. A gonosztevők szeretik magukat Sátánnak nevezni, mint Charles Manson, aki legalább öt embert ölt meg.

Az ördög csaknem minden könyvünkben szerepel. Ebben pedig már jelenéseiről is olvashatunk. Örök problémája volt a szenvedő raboknak. Sokat beszéltünk és vitatkoztunk róla és a pokolról is.

A Szentírás föltétlen tanítja az ördög létét. Jézus a fejedelmüket Belzebubnak nevezte, de általánosabb neve Lucifer (Világossághordó), illetőleg Sátán. A „Sátán" szó egyszerűen jelenti az ördögöt is. A Sátánt Antikrisztusnak is nevezzük!

A Sátán Istennek örök ellensége. Szeretne uralmának véget vetni, égen, földön! A XIX. században a Nobel-díjas költő, Giosue Car-

ducci, a hírhedt **Sátán** költeményében már ezt a győzelmet ünnepli: „Tömjén és ima szálljon fel hozzád, aki legyőzted a papok Jehováját!" Ha Isten jelen van a börtönben, akkor ott kell lenni az ördögnek is, **mert ő Isten „árnyéka"**. Ha Isten segít, ő gáncsot vet. Ha Ő szeret, az ördög gyűlöl! Ha Ő sebet gyógyít, ő sebet ejt. Ha Isten öröm okozója, ő a szomorúság forrása. Ha Isten az életet védi, ő a halált küldi. Gyönyörűsége az emberek szenvedése és Teremtőjüktől való elszakítása. . .

II. János Pál pápánk a püspökök római szinódusán kihangsúlyozta: **„Angyalok és ördögök vannak!"** Miért kellett ezt pont püspökei előtt hangsúlyoznia? Nincs ennél fontosabb probléma? Ma, amikor a világ egyre nyíltabban **mosolyog e bárgyúságon**, idiotizmuson és középkori sötétségen! Amikor tudósaink a II. vatikáni zsinat után az ördögöt is demitológizálták és sok mással együtt a mitológia, régi téves véleményezés lomtárába hajították! Nos, azért, mert ez a helytelen nézet az Egyházban is kezd gyökeret verni.

Ez a lemosolygás, az ördög eltüntetése észrevehetőleg azzal kezdődött, hogy a misék után elhagyták azt az „ördögűző" imát, amelyben azért könyörögtünk: „Szent Mihály arkangyal, Isten erejével taszítsd vissza a kárhozat helyére a Sátánt, és mindazon gonosz lelkeket, akik a lelkek elvesztésére törnek e világon!" Pedig ennek az imának nagyon elgondolkodtató a születése. S mivel könyveink jelenéseivel összefügg, el is kell mondanunk. Maga a nagy nevű XIII. Leó pápa írta ezt az imát és rendelte el mondását, mégpedig egy különös „látomása" hatására, amely 1884-ben történt. Befejezve miséjét az oltár lépcsőjénél titokzatos beszélgetés ütötte meg a fülét. **A pápa megdöbbenve hallotta, hogy a Sátán Jézustól több hatalmat kért a világ megrontására.** Noha a Sátán legfőbb célja az Egyház megdöntése volt, a kért többletet mégis megkapta. A pápa reszketve sietett szobájába és megírta csodás „sátánűző" imáját. Ezt az imát szinte napjainkig nemcsak templomokban végezték, hanem a családokban is, mert nekünk is megvolt keretbe foglalva, Szent Mihállyal díszítve: „Kiadva XIII. Leó pápa Őszentsége 1890. november 19-én kiadott rendeletére" felírással.* Az események igazolták a pápa látomását, mert utána valóban pokol szakadt az Egyházra a „felvilágosodás" korával, majd a földre is a két háborúval, a kommunizmussal, és ma, szinte az egész világon uralkodó gyűlölettel, meg számtalan meghasonlással, szakadással. . . Mert hol is tartunk?

---

* Így érthető, hogy Maurice Pinay pár éve megjelent figyelmet keltő nagy munkáját: The plot against the Church — **Összeesküvés az Egyház ellen**, miért XIII. Leó pápának és Szent Mihály arkangyalnak dedikálta!



A pápa megdöbben a titokzatos beszélgetésre.

A kommunizmus zászlaja alatt az egész világon legalább 145 millió embert öltek meg s ez a szám csak növekszik. Lenintől milliók vették át jelszavát: „Millió bűn, undok cselekedet, testi járvány sokkal kevésbé veszedelmes, mint Isten fogalma!" Ezért harcolnak ellene tűzzel-vassal. Úgy, mint Mao Ce-tung, aki azt mondta: **„Isten és ember ellen harcolni a legnagyobb öröm!"** Albánia már kimondottan ateista állam; 39 országban a tényleges istentelen hatalmat a kommunisták tartják kézben, további 13 országban pedig az előbbiek befolyása és szelleme szerint cselekednek. **Tehát a fél világot már a sarló-kalapácsos Sátán tartja rabságában!** Hogyan érte el ezt? A kommunisták csak Oroszországban és Romániában 1929 és 1940 között 25 000 katolikus, görög katolikus és ortodox papot börtönöztek be vagy küldtek munkatáborba, s ezek közül csak 3000 tért vissza. 1917 és 1950 között két és fél milliót öltek meg a hivek közül, tízmilliót meg deportáltak. Legalább 1600 szerzetházat államosítottak, 32 000 templomot pedig bezártak... Micsoda sátáni munka! Pokolból indult vörös tornádó. És ez száguld tovább. Hiszen 197 millió ateistát tartanak számon a világon és évenként szá-



A Sátán több hatalmat kér Jézustól.

muk 4 %-kal növekszik! És Amerika? Pápánk még megválasztása előtt járt Amerikában. Benyomásának eredménye e nyilatkozat: „Az Egyház és a Sátán a végső összeütközés előtt áll!" A kereszténység 20 000 részre szakadt és tovább szakad napjainkban is — csak Amerikában legalább 300 felekezet van! Hol van Jézus egységálma? **Pedig ennek meg nem valósulása a Sátán egyik legnagyobb diadala, az embereknek pedig tragédiája!** Amit és ahogyan ma próbálnak, az nem okoz fejfájást a Sátánnak. Krisztus megszaggatott köntöse a Sátán diadalpalástja! Lassan csak azt hisszük, hogy semmit se hiszünk. Torzonborz szakállú fiataljaink világszínpadjaikon bömbölik is: a kereszténység hamarabb eltűnik, mint a rock'n roll!

Az ellenség először Istennek kongatta meg a lélekharangot: **halott**! Most meg már az Egyház temetésére készítik a rekviemet. És

az atombombás, csillagháborús emberiség mit vár a Sátántól? Azt, amit Szabó Dezső **ember-sátánja** ad nekik?

Szabó Dezső **Csodálatos Élet** című könyvében ezt írja:

Nagypéntek van. Templomba vezető út szélén nagy palotában már harmadnapja mulat az úri nép. Az egyszerűek mennek a templomba. A házigazdában „a dáridó felcsapott, mint egy bomlott tenger. A tánc kacagó, őrületes toporzékolássá lett, az ének vad rikoltássá szilajult, a zene üvöltött, mintha a halál cigányai húzták volna az utolsó táncot. Egyszerre csak az utcáról szelíd, alázatos templomi ének hallatszott fel. A mulatók egy része a hatalmas ablakhoz futott. Egyszerű szegény emberek, imádságos arcú asszonyok nagy tömege szelíd hömpölygésben énekelve mentek a közeli templom felé. Pista szemeibe visszajött a régi vadság, feltépte az ablakokat és kiáltotta:

— Krisztus, én is hívom a néped, **meglátjuk, ki győz, te vagy én!**

Azzal felrántotta a szekrény fiókját, széles marékkal szedte ki onnan az aranyakat, kidobta az ablakon és süvöltötte:

— Emberek, emberek, ide jöjjetek, **itt aranyat kaptok!**

A tömeg már éppen indulóban volt a szomszéd utcába, hol a templom állott. **De amint látta a csengő aranyesőt, megfordult s vad tiprásban rohant az aranyaknak.** Eldobták imádságos könyveiket, hogy többet markoljanak, rúgták, torkon ragadták, szidalmazták egymást s egymás összeszorított markából csikarták ki az aranyat. Pista folyton telt marokkal szórta a pénzt s nagyokat ujjongott az alant tülekedők rángásain. Az ablakba zsúfolódott vendégeknek roppant tetszett a jelenet. . . **Élet! Élet, ez az élet!!**"

Milyen fizetést kapott ez a nagy úr a Sátántól, hogy elcsalogatta aranyával Jézus híveit? Ezt olvassuk róla: „Pista sajgó nagy ürességet érzett magában még a győzelmek közt is, még a trónon is, még a Viola csókjai közt is, mert **kihullott belőle az Isten és az Isten helyét semmi sem pótolja!**" Szabó Dezső **Az elsodort falu**-jának Böjthe Jánosa mást mond ugyan, amikor azt kérdezik tőle: Hogyan állsz az Úristennel? — mert ezt felelte: „Nem bántjuk egymást. Tudod, én nem tartok lelket magamnál, ez felesleges luxus. De testem van s abból kifutja ez az egy élet s még másokat is megetethetek vele. Tudok annyi erőt magamba enni, hogy másokban is erő lehessek!" Csak az a kérdés: meddig?!

Miként Isten csaknem minden földi cselekedetét teremtményei által csinálja meg, akként a Sátán is. **Kezei, lábai, szemei, fejei, szívei vagyunk**, miként ezt jól példázza Szabó Dezső figurája is. Mondják, Marx később Sátán-imádó lett, hajviselete is ezeké volt. Ekkor írta híres költeményét, a Qualemet, ami nyelvükön Jézust jelentette. Sátán-gazdája szájába ezeket adja: „Romok, romok. Az én időm lejárt. Az óra megállt. A törpeház szétmorzsolódott. A világ-

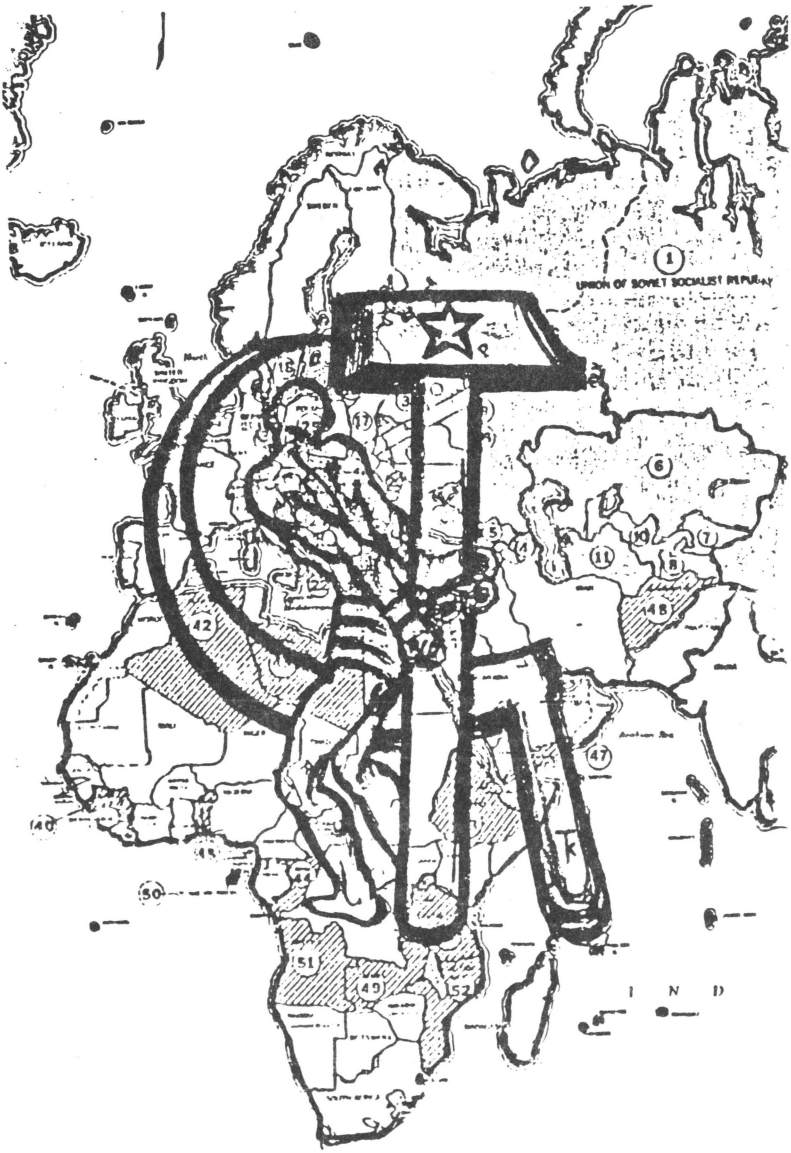

A fél világot már a Sátán tartja rabságában.

Oroszország és 11 állama (1917—24), Észtország (1940), Lettország (1940), Litvánia (1940), Moldva (1940), Kelet-Lengyelország (1940), Északkelet-Poroszország (1940), Észak-Bukovina (1940), Besszarábia (1940), Kárpátalja (1940), Albánia (1946), Bulgária (1946), Jugoszlávia (1946), Lengyelország (1947), Románia (1947), Csehszlovákia (1948), Észak-Korea (1948), Magyarország (1949), Kelet-Németország (1949), Kína

got, mely köztem és a (pokol) mélysége között áll, **szétzúzom apró darabokra** az én szívós átkaimmal. Karjaimba zárom a durva realitást, s **a világ átölelve engem, meghal, lesüllyed a végső semmiségbe.** Elpusztul. Nemlétbe süllyed. **Ez lesz majd az igazi élet!**" Tehát lám, a Sátán az arany után a halált adja. . . Ő a halál istene.

Jézus szerint sokszor fantasztikus eszközei vagyunk az ördögnek. Az evangéliumban olvassuk, hogy az utolsó vacsorán „a falat vétele után Júdásba rögtön beleszállt a Sátán". Miért? Hogy ember felhasználásával végrehajtsa a világ leggonoszabb tettét: Isten Fia elárulását és **keresztre feszítését.** Hogy felállítsa a **„kereszt botrányát"!** Milliók mondják majd utána: **„Hogyan lehetne az az Isten, akit emberek keresztre feszítenek?"** Hogy ezen a keresztbe tett gerendán megszámlálhatatlant gáncsoljon el a világ végezetéig hitükben! Ebből a két gerendából ácsolta össze azt a kínai nagyfalat, amely miatt az emberiség nagy része sohasem juthat el Jézushoz. . .

A Sátánnak egyik megoldhatatlan problémája volt a „ha", amelyből aztán a leggyilkosabb fegyverét kovácsolja s döf le vele ezreket a börtönben is. Csaknem mindenkin kipróbálja, és csaknem mindenki kezébe adja. A pusztában ezzel toppant Jézus elé: HA Isten Fia vagy, változtasd e köveket kenyérré! HA Isten Fia vagy, vesd magadat a mélységbe! HA imádsz. . . Jézus életének utolsó pillanatában is — a világ szeme láttára és füle hallatára — az emberek nyelve által ezt a HA-szigonyát vágta Jézus megfeszített testébe. „HA Isten Fia vagy, szállj le a keresztről, és mi hiszünk benned!" E szigonyt Jézus húzta ki! A Sátán húzta ki a halott testből, hogy a HA-szigonyát majd embermilliók agyába döfje emberkezek, **embernyelvek, embertudomány** által. . . Börtönben és börtönön kívül milliószor hallhatjuk, mondjuk: HA, ha, ha. . . Isten volna, ez nem történhetett volna meg, illetőleg meg kellett volna történnie. Isten a történelem folyamán, Jézus pedig a keresztfán megmutatta, hogy ilyen HA-kkal megkísérteni nem lehet. És mi mégis örökké próbálkozunk vele! Tragédiánk, hogy a HA-szigonyainkkal nem a célba vettet, hanem magunkat öljük meg, mert ezek olyanok, mint a bumerángok, visszatérnek kidobójukhoz.

Azt mondják, hogy Dosztojevszkij az ördögöt a börtönben találta meg! Könnyű ott megtalálni, **ahol a szenvedés által lépten-nyomon belebotlunk.** Nem rejtett kincs ő, akit keresni kell. Ahol szenvedés van, ott cselleng ő. „A szenvedésben van valami pokoli elem!" Ellenség szőrös keze gyanítható mögötte. Örökké érezzük, hogy cse-

---

(1949), Tibet (1951), Észak-Vietnám (1954), Kuba (1959), Dél-Vietnám (1975), Laosz (1975), Kambodzsa (1979), Nikaragua (1979), Etiópia — Guinea, Tanzánia, Algéria, Líbia, Kongó, Benin, Szíria, Dél-Jemen, Afganisztán, Zambia, Angola, Mozambik, Guyana

lekedetei fölülmúlják az emberi mércét. **A pokol és szenvedés egymást fedő fogalom.** E könyv címlapját készítő művésznő illusztrálni akarta azt is, hogy **a börtönben az ördög is jelen van.** Sötét tónusú, embert kínzó kép lett belőle. Igaza van! Ahol szándékosan kínozzák az embert, ott az ördög mesterkedik!



Ahol kínozzák az embert, ott az ördög mesterkedik.

Jézus szerint vannak emberek, „akik az ördög gyermekei"! „Akiknek a Sátán az apjuk!" Hogy ezt nem egy sátán-fatty tudja is s eszerint cselekszik, csak pár példában mutatjuk be ebben a fejezetben. Wurmbrand írja: „Láttam, hogy amikor a kommunisták kínozták a kereszténeket, arcuk fénylett a gyönyörűségtől, miközben kiáltották: **Ördögök vagyunk**! Az egyik hóhér pedig: Hálát

adok az Istennek, akiben nem hiszek, hogy eddig életben tartott, s megvalósíthattam mindazt **az ördögit, ami szívemben van!**"

Wurmbrand az amerikai szenátusban elmondotta, hogy látott kereszténveket, akik négy napig voltak keresztre kötözve. Így fektették őket a földre. A raboknak szükségleteiket az arcukra kellett végezniök. Aztán a keresztet felállították. Előttük a kommunisták vigyorogtak, csúfondároskodtak: „Nézzétek, milyen gyönyörű a ti Krisztusotok!" És Wurmbrand szörnyen csodálkozott, hogyan tudják ezek, hogy **rabjaikban Krisztust gyalázzák meg?**

A román pitesti börtönben kényszerítettek egy katolikus papot, hogy árnyékszékben mondjon misét s emberi ürülékkel áldoztassa meg rabtársait. A pap megtette. Utána sírva próbálta igazolni tettét: „Előtte többet szenvedtem, mint Krisztus!" Úgy gondolta, hogy szenvedése igazolja tettét. Dosztojevszkij **Karamazov testvérek** című regényének Iványa is hasonlóan vélekedett: „Egyetlen gyermek ártatlan kínszenvedése **elég ok** ahhoz, hogy elutasítsam Istent és minden boldogságát!" **Ám a többi rab nem így gondolkodott.** Egyikük meg is jegyezte: **„A börtön nem érv Isten ellen! Én** hiszek!"

A rab a román börtönökben választhatott, hogy kínozzák, vagy **Jézust gyalázó énekeket énekel.** A kínzás elkerüléséhez nem volt elég Jézus megtagadása, hanem még egymást is kínozniok kellett, mégpedig mindegyiknek a legjobb barátját. Egymás kínzóivá és gyűlölőivé teszünk benneteket — mondták nekik az őrök. Így nem mártírokként haltok meg. Akarjuk, hogy kiáltsátok is: „Nem hiszek Istenben! Nem hiszek Istenben!" És egymás piszkát kellett megenniök. Boldog volt az, akinek megengedték, hogy a sajátját egye. Ha ilyen ördögi dolgok megtörték valamelyiküket, az őrök öröme tetőfokra hágott, főleg, ha szájukból effélét hallottak: „Félrevezettek a kapitalista és keresztény hazugságok. Lábamat soha többé nem teszem templomba, hacsak nem azért, **hogy beleköpjek!**"

A Sátán dolgozott, amikor hangszalagról megszakítás nélkül fülükbe dörögték: „A kereszténység halott! A kereszténység meghalt!" A hóhérok ezalatt azt értették: halott az Isten, tehetetlen Jézus, mert nem segít hivőin! S az agymosásnak ez a mérge ellenállhatatlanul behatolt az agy legmélyére. A rabok lelkébe **belevágta HA-szigonyát.** Szinte tehetetlenek voltak vele szemben. Wurmbrand úgy védekezett ellene, hogy ugyanilyen szakadatlansággal ismételte magában: „Ha Jézus halott lenne is, Mária Magdolnával sírjánál sírok, míg fel nem támad, mert bizonyos, hogy fel fog támadni!"

Az ember-ördögnek más HA-szigonya is van. Belevágta hát Wurmbrandba, amikor rabtartói ezt mondták neki: „HA a pártot segíted, élni fogsz, különben nyomorultul elpusztulsz! HA híveid

neveit kiadod, püspökként élsz, ha nem, veled együtt pusztul családod és híveid!" „**Eme órákban ittam ki Jézus Getszemáni kerti kelyhét** — írja. — Mint Jézus, arccal a földre vetettem magamat és hangos zokogással kértem Istent, **segítsen legyőzni ezt a kísértést**... Az ima után, mintha nagy súlyt vettek volna le lelkemről." Lélekben megerősödve így felelt kísértőinek: „Keresztény vagyok! Nem fogadom el az ajánlatot!"

Az evangéliumban találunk eseteket, amikor az ördög személyileg jelenik meg, vagy gyötri az embert, állatot. Mint már láthattuk, efféle a börtönben is előfordul. A kísértésnek és kínzásnak ez a legkegyetlenebb formája. Dentonnál láttuk, hogyan vigyorogtak rá, hogyan próbálták megfélemlíteni. Ő könnyen szabadult tőlük, de nem így Wurmbrand. Miután az őrei őt is iszonyúan megkínozták és kábítószerekkel elkábították, az elgyöngült test és lélek előtt jelentkezett az ördög is, és éjjel-nappal zargatta.

— Hol van Jézus? — kérdezte gúnyosan. — Üdvözítőd nem tud megszabadítani? Be lettél csapva! Te meg másokat csapsz be! Ő nem a Messiás! Rossz embert követsz!

— Ki hát az igazi eljövendő, a Messiás? — kérdezte Wurmbrand. „Az ördög megnevezte — mondja a megkísértett —, de olyan káromkodón, hogy nem ismételhetem." Majd panaszkodva írja: holott a Messiásról egész könyvet írt, mégsem jutott eszébe egyetlen érv sem, de még Jézusról sem. Nagy lelki elhagyatottságában és sötétségében, amit a Sátán idézett elő nála, csak ezt tudta kiáltani: **„Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?"**

Később a maga módján mégis válaszolt kísértőjének, mégpedig versben. Ám olyan abszurd állításokban, hogy csak az értheti meg helyesen, aki maga is átment **e lelki elhagyatottságnak és sötétségnek ily borzalmas „éjszakáján"**. Pár mondat e versből:

„Jézus, szeretlek örökké tartó szerencsétlenségben! Szeretlek emésztő tűzben! Ha visszautasítottad volna, hogy emberré légy, te lennél eljövendő álmom. Ha leszálltál volna a keresztről s nem lennék megváltott, akkor is szeretnélek. Sőt, ha bűnt találnék benned, elfödném azt szeretetemmel..." És még egy csomó hasonló „őrültséget" mondott, hogy kellően bizonyítsa szeretetét Annak, **Akit a Sátán gyűlöl s vele is meg akarja gyűlöltetni.** „Mikor e verset befejeztem — írja —, a Sátán jelenlétét nem éreztem többé. Eltűnt. **A csendben Krisztus csókját élveztem.**"

Bár ne lenne igaz, hogy a börtönben az ördög is jelen van!

Bár eltűnne minden börtönből és földünk minden részéről!

De hogyan tűnhetne el, ha az emberek örök bűnözésükkel és szolgálása vállalásával belekapaszkodnak és görcsösen marasztalják, segédkezet nyújtanak neki, hogy a földet pokollá tegye? Éppen napjainkban játszanak nagy sikerrel Pekingben egy színdarabot:

Két előjel. A Sátán megpályázza az amerikai elnökséget. Megnyeri és bevonul a Fehér Házba. Jaj, jaj, döbben meg az amerikai nép, **mi lesz most?** . . . Nem különösebb! Az ördög mosolyog! **Ezer módon és sok emberben nem volt-e már eddig is ott?** Az atombombát hozza? Ő csak mosolyog: Ez neki csak a kisujja! . . . Nem a kisujjától kell félnünk, hanem magától a Sátántól: Leó pápát megrémisztő hatalmától! Nehéz lesz vele szembeszállni, ha Isten kezét fogjuk is. De mi lesz velünk, ha elengedjük és a Sátán kezét szorongatjuk?



A Sátán megpályázza az amerikai elnökséget.

Már említettem, ha a börtönben ördögökről volt szó, elkerülhetetlenül szóba került a pokol, illetőleg annak örökkévalósága is! Mégpedig meglehetősen viharos formákban. E vitáknak egyik érdekessége az volt, hogy nem a hitetlenek hadakoztak ellene, hanem a hivők, lágy szívűek, akik minden szenvedőn segíteni akartak, akik Istenben és Jézusban az irgalmasságukat, megbocsátásukat csodálták nagyon. A másik pedig, hogy nem annyira a pokol léte, hanem **örökkévalósága ellen lázadoztak**. Lehetetlen, mondották, hogy az a JÓ Isten, aki annyira szeret bennünket, emberi gyarlóságokból elkövetett bűnökért, sőt még egyetlenért is, örök kárhozatra taszítson!! Helyes, megbüntethet a gonosz tettekért, törvényeinek áthágásáért, de nem lehet örökre engesztelhetetlen! Még a gyarló emberi igazságszolgáltatás sem ismer örök bosszút! . . .

Ezek a nyugtalanító gondolatok nem újak. Még nagy nevű egyházatyákat is megkísértett. A II. vatikáni zsinat után pedig egyre több hivőt kísért! Itt van például a világhírű katolikus író, Graham Green, aki nyolcvanéves korában, szinte halálos ágyán, így nyilatkozott: „Ha van Isten, aki szeret bennünket. Ha hinnünk kell ebben az isteni szeretetben, akkor nem tudom elfogadni, hogy van örök kárhozat!" Sőt van olyan, mint pl. Oskar Pfister, aki már annyira megy, hogy a pokolnak az Egyház által való emlegetését „méltatlan és erkölcstelen lelki manipulációnak tartja, amit föltétlen el kell vetni". Vagyis a pokollal való „ijesztgetés": lelki visszaélés! Bűn! Olyan mellbevágó ítéletek ezek, amelyre sok hivő igennel int.

A börtönben volt sok idő, hogy ezt a titkot — mert hangsúlyoznunk kell, hogy titokkal állunk szemben — megtárgyaljuk. Ám itt ez nem lehet feladatunk. Aki komolyan veszi a problémát, nézzen utána ortodox hittankönyvekben. Ezek logikusan kifejtik a pokol létét és megmagyarázzák, miért kell örökkévalónak lennie. Én csak azokból a gondolatokból szeretnék párat megemlíteni, amelyek számomra megnyugvást jelentenek s amelyeknek elmondásával sikerült több rabtestvéremet a pokollal megbékíteni.

Katolikus Egyházunk, a kereszténység, Jézus tanítása után megy ebben a hitcikkelyben is. Jézus pedig a leghatározottabban tanította nemcsak a pokol létét, hanem annak **örökkévalóságát** is! Erről az evangéliumok mindenkit meggyőzhetnek. Jézus megtagadása nélkül a pokol nem hajítható el! Sem annak örökkévalósága! Azt is ki kell emelnünk, hogy eléggé sokszor hangoztatta mindkettőt. Ki merné mondani, amikor ezt tette, „méltatlanul és erkölcstelenül manipulált"? Hogy hazugsággal ijesztgette a népet és nem a félelmetes igazságot hirdette? Ennek még a legkisebb gyanúja is végtelenül méltatlan Jézushoz!

Szerintem a pokollal és örökkévalóságával való berzenkedésünk azért lehetséges, mert nagyon emberi a róluk való fogalmunk. Igaz,

ilyen egészen emberi a mennyországról is! Mivel emberek vagyunk, csak az emberi nyelvet érthetjük. Ezért Jézus is csak emberi nyelven beszélhetett ezekről, hogy valamit megértsünk róluk. Ugyanúgy helytelen a fogalmunk a bűnről, a büntetésről is. Mintha bűnt véletlenül el lehetne követni! Mintha Isten szadista rendőrként örökké sarkunkba nyargalna, hogy a legkisebb félrelépésért máris nyakunk közé sújtson! És mintha nem magában a bűn természetében lenne már benne a büntetés. A bűn önmagunk késelése, rondítása, elpusztítása! A tűztől elválaszthatatlan, hogy meg ne égessen, a késtől, hogy ne vágjon, a dinamittól, hogy ne romboljon! Egy bizonyos: se mennyországba, se pokolba nem lehet csak úgy belepotytyanni! Mindkettőbe jutni akarni kell! Mindkettőért keményen meg kell dolgozni! Én szeretem úgy mondani: a pokolba jutni nehezebb, mert előtte szűrőként és lezárt kapuként Isten igazságossága és irgalma áll! Míg a mennyország kapujának megnyitásához elég a szeretet kulcsocskája...

Én a bűnt nem mint büntetésre, az erényt pedig jutalmazásra méltó cselekedetnek tartom, inkább eszközöket látok bennük! Vésők, ecsetek, hímzőtűk! Az erények e szerszámaival — a szentségek által nyújtott kegyelmek segítségével — kialakítom magamban, illetve lelkem vásznán kihozom Jézus képét. Krisztus hasonmása leszek! A bűn eszközeivel pedig megformálom a Sátánét! Sátánmás leszek! A krisztusmásoknak Krisztusnál a helyük. Ezt ő maga mondotta. Kis Szent Teréz is ilyen kialakított Krisztus-képpel ment a Mennyei Atya elé. A sátánmásnak meg a Sátánnál a helye! Nincs tehát itt semmi irgalmatlanságról, örök bosszúról, meg nem bocsátásról szó. Mindenki megy oda, ahová készült, amit magának elkészített. Ahol lenni akar. A pokolt magamnak én készítem, mert mint Milton mondja: „Magam vagyok a pokol!" Magunkat tettük olyanná, hogy sohasem kerülhetünk Isten országába. Ha Isten mégis beengedne, nem mennénk!! Ha kényszerítene, hogy belépjünk, a mennyország pokolabb lenne számunkra a legkegyetlenebb pokolnál is! Mivel alakomon nem változtathatok a halál után, nem pottyanhatok ki a mennyországból, s nem pályázhatom meg Isten országát sem! S ha az örök életnél elfogadjuk, hogy örök legyen, mi címen botránkozhatok a pokol örökkévalóságán? Tudtam, miről van szó és ezt tudatosan választottam! Szabó Dezső Böjthe Jánosa nem akarta a földön zavarni Istent. Megvolt nélküle is. Bizonnyal nem akarja zavarni a másvilágon sem! És mégis Istent szapuljuk Böjthe szerencsétlen választása miatt?

A pokol természetéről még csak annyit, hogy vajmi keveset tudunk róla, miként a mennyországról is. Legtöbbje hasonlat. Az emberi fantázia rémiszt bennünket inkább, mint az ismert igazság. Hogy mi is van ott igazán, csak halálunk után tudjuk meg. Most

csalhatatlanul csak annyi bizonyos: nem lakodalmas ház lesz, hanem magunk választotta szenvedések helye! . . .

Rabtársaimnak zárómondatom így hangzott: Minden erőnkkel törekedjünk Jézus másai lenni, s akkor nem kell félnünk se ördögtől, se pokoltól, még akkor sem, ha az utóbbi örök is!

Amikor láttam, hogy a börtönben a pokolba kerültem, s miként ügyködnek benne nagy buzgalommal az „ördögök", egyik esti imám lett:

„Szent Mihály arkangyal, Isten erejével taszítsd vissza a kárhozat helyére a Sátánt, és mindazon gonosz szellemeket, akik a lelkek elvesztésére törnek e világon. Amen."



XIX. fejezet

Csillagpaplan

„Nézzétek az ég madarait! Nem vetnek, nem aratnak, csűrbe se gyűjtenek. Mennyei Atyátok táplálja őket. Nem többet értek ti náluk?"

(Jézus)

„Hinni nehéz! Nem hinni lehetetlen!"

(Victor Hugo)

„Anyám fonta hitét fényből, végtelenből és reám hagyta örökségül."

(Tallós K.: Anyám lelke)

Ha olykor a börtönben engem is elfogott az „elhagyatottság" érzése, s az a gondolat fojtogatott, hogy **magamfajta kicsiről még az Isten is elfeledkezett**, felnyögtem sok száz rabbal:

„Édesanyám, hideg van, fázom!"

Az elhagyatottság, elfeledettség szörnyű hitölő érzésén talán minden rabnak át kell mennie s a golgotai Jézussal felkiáltania: **„Istenem, miért hagytál el engem!?** Azért, mert a Golgota és a börtön egy? Ilyen állapotban „bogáncs szívünk" hiába kapaszkodik a Mennyei Atya köntösébe, mert az elhagyatottság érzésének tornádója leszakít bennünket róla s átkozottul hajszolt ördögszekérként az elfeledettség jeges árkába kerget. **Elsötétül bennünk a hit napja, nem ad világosságot a remény holdja, a biztató csillagok pedig lehullanak a hályog takarta szemünk számára.** Ilyenkor kiáltottam:

„Édesanyám, hideg van, fázom!"



Kiválthatja ezt a lelki állapotot egy ablak alatti kivégzés, megalázó kihallgatás, egy pofon, elmaradt látogatás, meg nem érkezett levél...

Minden börtön homlokzatának felírása lehetne: ELHAGYATOTTSÁG!

Az elhagyatottság, az **elfeledettség** érzése a Golgota **passziflórája**, a rabok virága.* Krisztus is csak itt nyílott ki e virággá: „Miért hagytál el engem?" világ végéig hangzó panaszával. **E virág nélkül nincs is Golgota!** Jézus szájából is csak a kereszten szakadt ki. Igaz, csak egyszer. De a rabokéból tihanyi visszhangként ismétlődhet. Ezek közül az egyiket, amelyik az én számból fakadt ki, soha el nem felejthettem!

Amikor Vácott a börtönorvos nyíltan megmondotta, hogy tbc-m van, egyszerűen ájuldoztam és rázott a hideg. Szörnyű halált láttam magam előtt. Halált, amikor élni, dolgozni szerettem volna... Ebből a Getszemáni kerti vérizzadásból Szent Ferenc atyánk emelt ki. Mintha mellettem állt volna és fülembe súgta volna: **„Ne félj! Hosszú út áll előtted!"** Varázsszavaira megszűnt fogvacogásom. Visszalopakodott az elillant erőm. Szinte könnyedén tértem vissza kórtermembe.

De amikor beléptem ajtaján, s láttam csupa beteg társaimat — a tbc-seket is —, és elkaptam a kísérő őr feléjük kacsintását: „Ennek is befellegzett! Ez is itt döglik meg!" — elfelejtettem Szent Ferencet. És mint makacs fájdalom, újra visszalopakodott belém **a kislelkűség, az elhagyatottság érzése, az elfeledettség kínzó tudata.** Fázva, reszketve zuhantam sok halált látott ágyamra. Nem annyira a testem fázott és reszketett, hanem **a lelkem didergett kegyetlenül.** Didergett gémberedett kislelkűségemben és Isten helytelen ismeretében, mert már hittem: **Ő sem gondol a kicsire!** A magamfajta jelentéktelenre. Meghalhatok, megfagyhatok Tőle...

Ekkor úgy szakadt ki belőlem: **„Édesanyám, fázom!"** felkiáltásom, hogy beteg rabtársaim mind felfigyeltek. De nem mertek hozzám jönni, megkérdezni, mi a baj, hátha az őr leselkedik. Tilos volt a részvét és a segítőkészség! Nem gyógyulni küldtek ide bennünket, hanem elpusztulni!

---

* A passziflóra a golgotavirágok egyike. Volt börtön, ahol a rabok „Kelet Csillaga" néven titokban nevelték, mert a néphit szerint ez Jézus szimbóluma, s ezért a rabok virága. Virágán Jézus tövisei, szögei, kalapácsai láthatók. Harminc sziromlevele Judás harminc ezüstje. Látható rajta dorong, amellyel kimentek Jézus elfogására; kötél, amellyel megkötözték. Nagy levelei emlékeztetnek a kendőre, amivel Jézus szemét csúfoláskor bekötötték. Nektárával is szimbóluma Jézusnak, mert a rab az Ő kegyelme nektárából él. Voltak rabok, akik részeit csipegették, eszegették, vitaminja és csillapító ereje miatt.

Bennem pedig megindult egy dunai örvénylés, amely iszapossá kavarta egész bensőmet. „Hogy a pokol teljes legyen, nem elég négy év börtön, hanem élve rohadás is a teljességhez tartozik... ?" Ó, jaj, jaj! Trágyadombján Istennel pörlekedő Jób lettem. „Uram, hát végképp nincs gondod szolgádra? Olyan semmi vagyok, hogy még isteni szemed sem láthat meg? Jézus, hány névtelent gyógyítottál meg kérés nélkül is. Számomra meg nincs egy csipetnyi sarad se? Hozzám köntösöd legkisebb ránca sem ér, hogy kilopakodó erőd a tbc-től meggyógyítson, mint a vérfolyásos asszonyt? Nincs egy mozdulatod, amellyel naimi ifjúként kiemelnél koporsómból? Nincs egy kiáltásod számomra, hogy ezzel Lázárként kihívj síromból? Te is csak tűzhányókat hagysz élni, a füstölgő mécseseket pedig engeded kioltani?"

Most már olyan erővel szakadt ki belőlem: „Anyám, fázom!", hogy rabtársaim hozzám siettek takarókkal, pokrócokkal, hogy bebugyoláljanak, mint a hideglelősekkel szoktuk tenni. Pedig nyár volt, talán kánikula is.

— Fázol? — kérdezték féltő aggodalommal s oly gyöngédséggel takargattak, mint édesanyánk tette velünk gyermekkorunkban, ha télen fáztunk. Eszembe is juttatta őt, aki, mint a költő mondja:

Az égen a legszebb szivárvány volt,
a Teremtő könnyéből, mosolyából
fáradhatatlanul egyre csak font,
fonta hitét fényből, végtelenből
és reám hagyta örökségül!

(Tallós K.: Anyám lelke)

Ezért válaszom már mosoly volt kérdésükre és a legédesebb szó: „Anyám! Édesanyám!"

— Már lázában beszél! — hallottam rabtársaim halk megjegyzéseit. — Anyját látja! Csak nem hal meg? Inkább vizes ruha kellene rá?

— Anyádat látod? — kérdezte a legöregebbjük.

— Őt! Itt van. Szoknyájába takargatja kezemet, mint régen, ha fázott. Télen. Kisgyermekkoromban! ... És mesél! Újra elmondja azt, amit a börtönben már annyiszor megismételt nekem!

— Mit mesél? Nem mondanád el nekünk? **Olykor mi is fázunk, még nyáron is!**

Ekkor elindult bennem egy film, amelynek minden kockája melegségből, hitből, gyöngédségből készült és hallhatóan kattogtak beteg rabtársaim számára is...

— Kisgyermekkoromban, amikor a tél elején még nem szoktuk meg a tél hidegét — kezdtem nekik a filmpergetést — kéklő ajakkal,

gémberedett ujjakkal testvérkéimmel befutottunk a szobába s félig sírva nyögdécseltük:

— **Édesanyánk, hideg van, fázunk!**



Édesanyánk, hideg van, fázunk!

Édesanyánk meleg szoknyájába csavarta kezünket, mi meg puha ráncaiba temettük arcunkat. És mesélni kezdett. Míg mesélt, hol egyikünk, hol másikunk kezét dörzsölgette azzal a puhasággal és bársonyossággal, amilyennel Isten és az édesanya kezeli azt, aki ma született; vagy mint a kertész azt a sziklevelet, amely most ütötte át magburkát.

— Tudjátok — kezdte anyánk a mesét —, hogy amikor a Mennyei Atya elkészült a föld megteremtésével és elrendezésével, éppen tavasz volt! Minden virágzott, aminek virága van most, életében először. Így hát minden olyan volt, mint amilyennek a Mennyei

Atya megálmodta, megtervezte. Minden szép, jó, tökéletes! A föld az égből úgy látszott, mintha egy hatalmas virágpompába öltözött fa lenne. Fölötte a madarak daloltak. Virágai között a méhikék muzsikáltak. Ágain a mókuskák tornásztak. Árnyékában törzse körül a gyerekek bújócskáztak, a felnőttek meg kacagtak. Jobbra, balra szemlátomást nőtt a búzácska, az árpa, a kukorica. Közöttük a kis nyuszik hegyezték fülüket, mert az őzikék éppen az imént cikáztak el mellettük. A nap arany sugaraival mosolygott rájuk. A csillagok ámuló szemeiket hunyorgatták. **Az angyalok pedig mindezek felett örvendezve csodálkoztak.**

Igen, az angyalok! Ti már azt is tudjátok, hogy a Mennyei Atya nemcsak az emberek mellé rendelt őrangyalt, hogy védjék, oltalmazzák őket, s jelentsék neki, ha valami probléma adódik, hanem minden mellé. Igen, minden mellé, még a kis nyuszik, kis mókusok, meg a kis virágok mellé is. Mert amit Ő teremtett, azt **mind szerette: akár kicsiny az, akár nagy! Azt akarta, hogy minden boldogan éljen!** Ó, az angyalok mennyire örültek ennek a megbizatásnak. Egyaránt örültek a kicsik és a nagyok. Nem ismertek **édesebb örömet és szebb imát**, mint **Istent szolgálni nagy és kis teremtményeiben!** De elsősorban talán a kicsikben. Értelmesekben és értelmetlenekben. Boldog is volt mindegyikük, míg az első tél el nem érkezett.

Ekkor ugyanis egy kis angyal, akire a Mennyei Atya a rügyecskéket, a bimbócskákat, a búzácskákat... bízta, az egyik reggeli jelentésnél nagy siránkozással állt a Mennyei Atya trónusa elé.

A sok, ezernyi, milliónyi angyaltárs nem tudott eléggé csodálkozni rajta, mert eddig ők könnyet nem láttak se embernél, se állatnál, se angyalnál! Még a Mennyei Atya is megszeppent, mert igen nagy baj lehet valahol, ha angyal sír! Ő tudta, miért teremtette a könnyet! Ő tudta, hogy a könny a szenvedő kagyló gyöngye. **A könny az emberi szív szemmel látható felkiáltó jele.** Annak jajgató szirénája. Hangja a Mennyei Atya trónusáig hatol. Vészjel az, a tűzoltók, mentők éktelen csengetése, amelyre nemcsak ember, de még a Mennyei Atya is siet nagy léptekkel segíteni!

Mindjárt fel is állt arany trónusáról. Félretolta a jelentésre váró angyalokat és pár lépéssel a kis angyal előtt termett. Minden angyalszem követte mozdulatát, ezer csillagként vették körül a kis angyalkát.

— Mi a sírásod oka, kis angyalka? — kérdezte tőle a Mennyei Atya. Közben angyalszőtte köntösével az angyalka könnyeit itatgatta. — Bántott valaki? Talán valahol baj van a védenceiddel?

A kis angyal a nagy zokogástól alig tudta kinyögni:

— Fázom, Mennyei Atyám! Didergek! Vacogok!...

Angyaltársai kérdőjellel néztek egymásra:



Miért sírsz, kis angyalkám?

— Mit jelent az: fázom, didergek, vacogok? Mi még ilyen szavakat nem hallottunk!

De a Mennyei Atya tudta, hogy mit jelentenek ezek a szavak, azért tovább faggatta a kis angyalkát:

— Miért fázol? Én ezeket a szavakat még angyaltól nem hallottam! Angyal nem fázhat! **Aki közelemben él, az nem fázhat!**

— Fázom, Mennyei Atyám, mert **mások is fáznak**! A védenceim fáznak! A bimbócskák, a rügyecskék, a gyönge búzácskák... **Ha ők szenvednek, én nem vígadhatok!** Ha ők fagyoskodnak, nekem nem lehet melegem. Fájdalmukban nyögnek, sírnak, jajgatnak... Hát velük együtt sírok én is. Mennyei Atyám, nézz csak le a földre. Ott én ilyent még nem láttam soha!

A Mennyei Atya lenézett a földre. S vele együtt minden angyal. Lent kegyetlen északi szél tombolt. Bömbölő hangjába mintha sírás, nyögés, jajgatás keveredett volna. A föld szinte üresnek látszott. A fák, bokrok csupaszok. Se ember, se állat sehol...

A Mennyei Atya összeráncolt homlokkal nézett a nagy angyalokra, akikre mindezeket bízta:

— Hol vannak a teremtményeim, akiket hat nap alatt teremtettem? Meghaltak? Vagy elbújtak, mert tényleg fáznak? Azért teremtettem-e őket, hogy szenvedjenek, hogy szenvedésektől meghaljanak?

— Nem ezért teremtetted, Urunk, a világot! — szinte kórusban kiáltották az angyalok. — **Mindent szeretetből teremtettél, és azért, hogy boldogan éljenek!**

A Mennyei Atya nem volt a felelettel megelégedve, tovább faggatta hát angyalait:

— Ha valami baj van, ha fáznak, miért nem jelentettétek eddig?

A legfényesebb angyal állt elő, akire az emberek voltak bízva:

— Uram, Istenem, hideg van ugyan a földön, de az emberek mégsem fáznak! Nagy bölcsességedben Te előre tudtad, hiszen Te rendelted így, hogy tél is legyen. Ésszel ruháztad fel az embert. Nézd, az emberek fűtött házaikban vannak. Kéményeik vígan füstölnek, mintha nagy pipák lennének. A befűtött búboskemence körül ülnek: vígan nótáznak, a mamák a gyerekeknek mesélnek... Nem, Uram, nem! Az emberek nem fáznak, nem vacognak!

Ezután az állatok felelőse lépett elő:

— Uram, Teremtőm, noha állataim elbújtak, de nem fáznak, mert télre is gondolva, Te olyan bundát szabtál nekik, amelyet az emberek is irigyelhetnek tőlük télen. Nézd csak, mily vidáman hancúroznak barlangjaikban! Látod, az egyik most jött haza vadászatról és liheg, olyan melege van, kilógó nyelve csaknem térdét veri. Uram, Teremtőm, az én állataim nem dideregnek!

Ekkor a madarak gondviselője következett. Csaknem táncolva ment számonkérője elé. Tudta, őt ugyan felelőtlenség vádja nem érheti.

— Uram, Teremtőm — kezdte mondókáját szinte énekelve —, hogyan fázhatnának az én madaraim? Hiszen úgy rendelted, hogyha hidegebbre fordul az idő, menjenek délebbre. Beléjük rajzoltad még az útirányt is, nehogy eltévedjenek s majd tavasszal visszataláljanak. Így történt. Azért nem látsz madarat. Az a pár meg, amelyik maradt: varjú, veréb, miért fáznának, nincs nekik silányabb bundájuk a négylábú állatokénál?! És melegben tartja őket melegebbre fűtött szív-vér kályhájuk. Míg elegendő ennivalójuk, tüzelőjük akad kályháikban, addig gúnyosan kárognak a varjak, a verebek meg nevetve csiripelnek a komiszkodó hideg télre. Uram, Teremtőm, a szél sivításában nincs madárjajgatás!

Majd sorban jelentettek a többiek: A halak nem fáznak, mert a víz sokáig tartja a meleget. Később meg lejjebb mennek. Ha kell, iszapba burkolóznak. Aztán a jégtakaró fölöttük, nekik mintha pokróc lenne. A kis bogarak elbújnak a harasztokban, a fák kérgei közé. Ez nekik elég védelem. A földben élők mélyebbre fúrják magukat. Nem izzadnak ugyan, de nem is fáznak...

— És a fák? — csapott rájuk a Mennyei Atya. — A fák? Lombtalanok. Helyhez kötöttek, nem bújhatnak barlangba, nem fúrhatják magukat mélyebben a földbe. Nincs különösebb ruhájuk! Mi van velük? Talán ezek fáznak?

A fák angyala nem várta, hogy előszólítsák. Libbent egyet, s máris Teremtője előtt állott.

— Uram, Teremtőm — lihegte —, miért fáznának fáim? Ezeket kevésbé szereted a többi teremtménynél? Nem gondoltál telükre? Igaz, ruhaként csak vékony kérget adtál nekik, ami csak kisebb hidegek ellen jó, meg a bogaraknak téli szállásul. De úgy teremtetted őket, ha másként is, mint a madaraknál, hogy belső tüzük védje őket. Sőt olyan fák is vannak, a fenyőkre gondolok, amelyek szinte jobban szeretik a telet, mint a nyarat. Uram, Teremtőm, ha a fáim jobban is szeretik a nyarat, mint a telet, a hidegben mégsem vacognak!

A Mennyei Atya elégedett volt. Egyetlen angyalt sem talált bűnösnek, jelentés mulasztónak. Azért kérdőleg nézett a kis angyalra, aki még mindig sírt, mintha a válaszokat nem is hallotta volna.

— Nos, kis angyalkám, semmit sem felelsz a válaszokra? Senki, semmi sem fázik, csak éppen a te védenceid reszketnek?

Mielőtt a kis angyalka válaszolt volna, ezüstös ingujjába törölte szemeit.

— Uram, Teremtőm, ne haragudj, de így van! Védenceim fáznak! Ők még ilyenkor nagyon gyöngék. Igaziból meg sem születtek. A búzácskák pedig még csak bölcsőben vannak. Halld nyögésüket saját füleddel.

A Mennyei Atya világot tartó tenyerét füléhez illesztette, a föld felé irányította, pontosan a búzácskákra, rügyecskékre, bimbócskákra. És olyasmi zümmögést hallott, amilyent a méhek adnak, ha a kasukban valami baj van. Ilyenkor mondják az emberek: a méhek sírnak! Majd mindent látó szemét is rájuk irányította. És látta reszketésüket. Az ő zümmögésüket természetesen csak Ő és angyalai hallják, reszketésüket meg csak Ő és angyalai láthatják. Mindjárt meg is esett szíve rajtuk. Szánakozva csóválta gyönyörű szép isteni fejét. Arcán meg látszott, máris azon gondolkozik, hogyan segíthetne rajtuk. **Legkisebbjeit csak nem hagyja el?** Az anya nem a legtehetetlenebb gyermekét szereti-e legjobban? Nem a kicsinek, a gyöngének, az elhagyatottnak kell-e leginkább a segítség?

— Igazad van, kis angyalkám. Jól tetted, hogy előálltál panaszoddal. Megdicsérlek, hogy védenceiddel ennyire együtt érzel. De mit gondolsz, hogyan segíthetnénk rajtuk?

A kis angyalka arcát örömpír öntötte el. Gyémánt könnyei csodás két szeméből újra kibuggyantak. De ezek most **az öröm könnyei** voltak. Ha az előbbi könnyei a szív kiáltásai, akkor ezek **a szív hálaimái**. Ha nem is olyanok, mint az előbbiek, de azoknál forróbbak, színesebbek és Isten szívéhez találók. Ezek a gyöngyfélék ritkábbak. Gyűjtik is az angyalok nagy buzgalommal. Ezekkel a gyöngyökkel pótolják a lehulló csillagokat!

A kis angyalka megkönnyebbülten sóhajtott, mint aki tudja, ha a Mennyei Atya valakire vagy valamire szánalommal gondol, ott a

segítség nem maradhat el. Ám ugyanakkor nagyon csodálkozott, hogy tőle, a legkisebbek egyikétől kér tanácsot. Egyben boldog is volt, mert ebből látta: **Isten szemében a kicsi lehet a világ legnagyobbja!** A legnagyobb meg a legkisebbje! Ezért magabiztosan vágta ki elgondolását:

— Uram, Teremtőm, rendeld el, hogy minden kis és nagy angyal, aki hivatalosan nincs mással elfoglalva, télen menjen le a földre s melengesse kezével a rügyecskéket, a bimbócskákat, a búzácskákat. Az angyalkéz meleg, mint a kotlós szárnya, és puha, mint a gyermekláncfű pihéje!

A Mennyei Atya megdicsérte kedves segítő szándékát, de nem találta kielégítőnek, mondván:

— Sokan vagytok, ti, angyalok, de mégis kevesen ahhoz, hogy az egész földet betakarjátok.

Mivel már egy másik angyal nyújtotta ujjait, hogy ő is szeretne ajánlani valamit, a Mennyei Atya feléje intett, hogy szólhat.

— Urunk, Teremtőnk, az angyaltenyér kicsi, de az angyalok ruhája nagy és meleg. Az angyalok ruhájával fedjük be télen a fázó rügyecskéket, bimbócskákat, búzácskákat!

Erre minden angyal nevetett. Egyik hangosabban, a másik halkabban. És szégyenlősen eltakarták szárnyaikkal arcukat. A javaslattevő ijedten nézett szét. Miért nevetnek angyaltársai? Csak nem butaságot mondott? Ő már nem kicsi angyal, hanem a nagyobbak közül való. Tudja, mit beszél. A mellette levő angyal arcáról elhúzta szárnyát és megkérdezte:

— Miért kuncogtok, édes?

— Aranyom, csak nem gondolod, hogy az angyalok majd mezítelenül járnak? Hogyan gondolsz ilyent az égben?

Erre a kérdező angyalt olyan szégyen fogta el, hogy gyorsan leguggolt a társai között, hogy senki se láthassa pirulását, mert minden angyal feléje sandított szárnyuk nyílásán keresztül.

Az általános szégyenkezésnek az vetett véget, hogy egy másik angyal jelentkezett szólásra. Ez az angyal a tűzhányókra figyelt. Javasolta, hogy gyújtsanak hatalmas máglyákat vagy tűzhányókat. De hamar belátta, hogy javaslata nemcsak védelem lenne, hanem nagy ártalom is. Utána még sok ajánlat elhangzott, de mindegyiknek volt valami bibije. Végül a fő csillagfelelős angyal azzal állt elő, hogy a Teremtő télen melegítő csillagokat húzzon a fagyos tájak fölé, nyáron meg lódítsa vissza őket a régi helyükre. Ám a Mennyei Atya megmagyarázta neki, miért nem lehetséges ez. De a javaslat adott neki egy gondolatot. Mégpedig azt, hogy télen csillagokkal takarja be a rügyecskéket, bimbócskákat, búzácskákat.

Most az angyalokon volt a sor, hogy álmélkodjanak, amikor megtudták a tervet, mert még angyali ésszel sem tudták elképzelni,

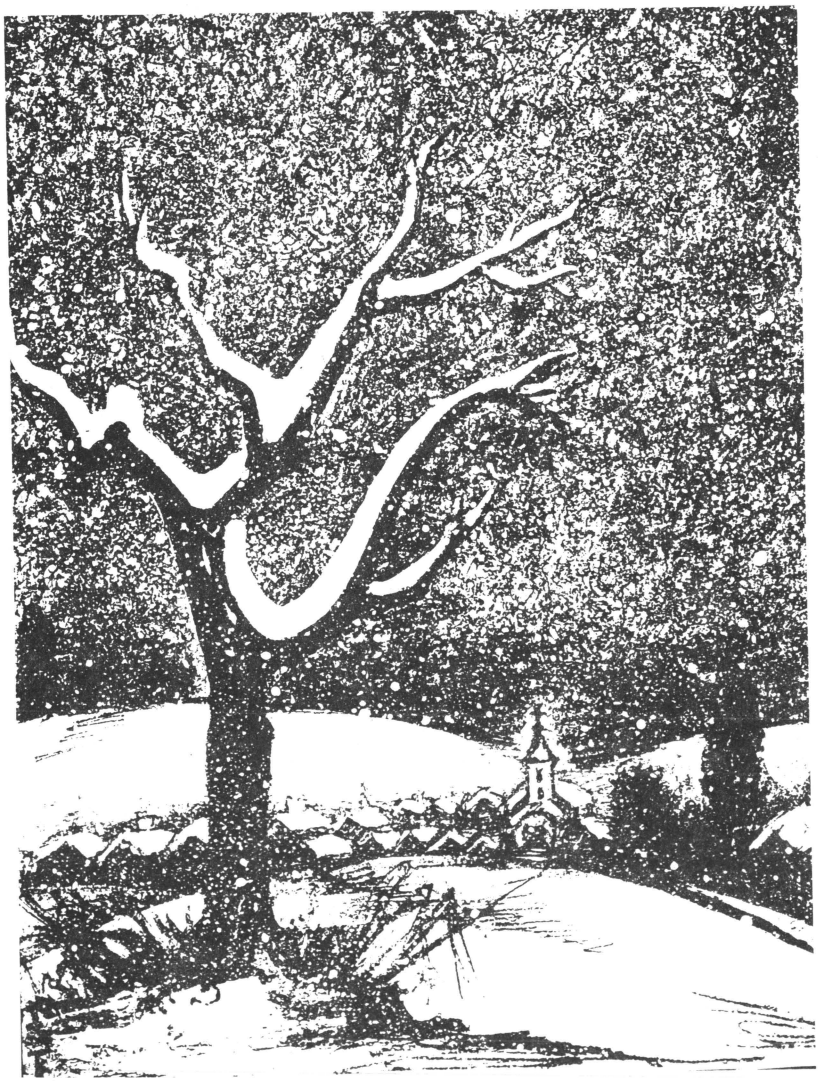

A csillagpaplantól minden csodálatosan szép lett.

hogyan lehet ezt megvalósítani. Akármilyen kicsi is legyen egy csillag, hogyan takarhatná be úgy a gyönge rügyecskéket, bimbócskákat, búzácskákat, hogy össze ne nyomja őket. És ha a csillag hideg, hogyan melegítene? Ha meg meleg, miért nem égetné el őket? Persze csak magukban morfondíroztak.

De a Mennyei Atya belelát nemcsak az emberi szívbe, hanem az angyalok legtitkosabb gondolataiba is. Tudta, min rágódnak fehér szárnyasai. Ezért csak mosolygott. Mosolygott, mert az **Ő minden-**

tudásának még az angyali bölcsesség is csak oktalanság. És ami lehetetlen az angyali vagy az emberi észnek, erőnek, azt **játék megcsinálni az isteni kéznek!** Nem is vitázott velük, hanem a föld felé tárta karjait, miként teremtéskor tette és a nagy mindenségbe belesúgta teremtő szavait:

— **CSILLAGPAPLANT akarok a földre! Csillagpaplant akarok a földre!**

Az angyalok megbabonázva nézték a teremtő Istent. Szinte látták és érezték, miként száguld isteni ereje a föld felé...

A földön a szélvihar elállt. És csodák csodája, mintha az égből fehér fátyol ereszkedett volna alá egyenesen a Tejút fehérségéből indulva. Olyan csendesen és hangtalanul, amilyent az angyalok még sohasem láttak. Ez a fehér fátyol selymes puhaságával betakart mindent, még a kis rügyecskéket, bimbócskákat, búzácskákat is. Futotta belőle még a házak, a barlangok tetejére is...

A föld csodálatosan szép lett. Minden tündéri. Mintha mindent a mennyországból hoztak volna le a földre. Az angyalok szinte szerettek volna leszállni és ott lakni a csodás világban, a kis mennyországban!

Amíg az angyalok térden állva figyelték a csodát, a Mennyei Atya feléjük fordulván, kérdezte:

— Angyalaim, fázik még lent valaki?

Minden angyalszem a rügyecskékre, bimbócskákra, búzácskákra irányult. Egyet sem lehetett látni. Mindnyájan vattába voltak pólyázva. A búzatáblákat pedig mintha angyalszárnyak födték volna. **Nem didergett, nem reszketett egy sem.** Aztán fülüket irányították rájuk. Lélegzetüket is visszafojtva hallgattak, de az előbbi „méhsírást" nem hallották. Mintha minden mélyen aludna, mint szopás után a gyerek.

Mivel az angyalsereg nem felelt semmit, a Mennyei Atya a kis angyalkához fordult:

— Meg vagy elégedve?

— Én jó Uram, én csodás Teremtőm! — szakadt ki a válasz az imént még síró angyal ajkán, és kicsi karjaival átölelte Teremtője lábait. — **Te a kicsiket is éppen úgy szereted, mint a nagyokat. Egyről sem feledkezel el. Egyet sem hagysz el! Javukra még csodát is művelsz!**

De ekkor már az egész angyali kar Te Deumot énekelt. Örömükben és hálából nagy térdhajtásokkal allelujáztak!

Amikor az angyalok lecsendesedtek, a kis angyal még egyszer megszólalt:

— Én jó Uram, én csodás Teremtőm, azt mondottad, hogy csillagpaplannal takarod be a rügyecskéket, a bimbócskákat, a búzács-

kákat. Én egy csillagot sem látok lent. Inkább mintha fehér palástodat borítottad volna a földre.

Erre a Mennyei Atya intett a legfőbb angyalnak, hogy villanjon le a földre s hozzon egy marékkal a takaróból. Az angyal ezt meg is tette. Neki csak annyi időbe került, mint az embernek egy gondolat. És máris ott állt Teremtője előtt kitárt tenyérrel, amelyen vakítóan csillogott az ismeretlen új csoda.

— Angyalaim — mondotta a Mennyei Atya —, nézzétek meg ezt a takaró darabkát és mondjátok meg: miből van?

Minden angyal a rügyecskék, bimbócskák, búzácskák takarójára nézett. S nem akartak hinni még angyalszemüknek sem, mert gyönyörű **csillagocskák millióit látták a főangyal tenyerén**. Ámulatukban szinte egyszerre kiáltották:

— Csillagmilliók! Csillagmilliókból paplan! Csillagpaplan!

A Mennyei Atya semmit sem felelt. Fejük felett szeretettel a földre nézett és mosolygott, mosolygott úgy, ahogyan az angyalok eddig sohasem látták. S ez a mosoly boldoggá tette őket és a földet... Különösen az elhagyottakat, az elfeledetteket...



Edesanyám, aki már a másik csillagpaplan felett lakozol!

Anyánk a mese után megkérdezte tőlünk:

— Fázik még a kezetek?

A Mennyei Atyától lopott mosollyal feleltünk és fülébe duruzsoltuk; — Hogyan fáznánk, édesanyánk, hiszen nekünk te vagy a csillagpaplanunk! — Mindnyájan átöleltük ruhája ráncaiba temetve már nem fázó kezünket és a melegtől kipirult arcunkat. Aztán vártuk a másik télkezdetet, hogy ismét hallhassuk a csillagpaplan takaró meséjét...

Mesét?

Mese az, ami a fázót felmelegíti? Ami a hitet visszaadja? Ami az elhagyatottság érzetét megszünteti?

Mese az Isten szíve, amely mindnyájunk számára paplanról gondoskodik?

Édesanyám, aki már a másik csillagpaplan felett lakozol, miért nem mondod el ezt a mesét azoknak, akik **kicsinységük lyukas kesztyűjében dideregnek, mert elhagyottak?**

Vagy ezt a börtönviselt fiadra hagytad?

Nos, testamentumodnak eleget tettem hat könyvemmel, hogy:

a kicsi elhagyatott se fázzon,
hanem Istenben örvendezve melegedjen!

Könyveim írása közben sokszor gondoltam arra, hogy e **didergő föld csillagpaplan takarója a sarló-kalapács áldozatai!** Legyen hát nevük áldott örökre!



Rab-Tedeum

Oh ez a kép! ez már vagy harminc éve kísértget:
Egy teherautó éjjelen megáll egy ház mögött. . .
(Rendház. . . Kolostor) És kijön sok sápatag kísértet. . .
Álmából felverten, szedett-vedetten öltözött. . .
    És ülnek fegyverek s kőarcú katonák között,
    faládán, földön. A piszkos autó robog rázva.
    És melyik kezdte? Kinek gyúlt ki ekkor lelke?
    A második sort mind harsogva énekelte:
    Gregoriánt, miként ujjongva szokta ünnep,
    a fogadalmat, szentelést megkoronázva. . .
Egy őr a puskatussal odavágott durván!
A hangözön csak annál nagyszerűbb lett!
A másik őrnek riadt szeme elmered:
őrültek itt az emberek?
A harmadik kiles az éjbe (vagy sír most elfordulván).
    Egy hajnali nagyvároson a siketült setétbe,
    robogtak titkos autók gyilkos kedvvel. . .
    Zengett belőlük álmot, éjet tépve
    ötven. . . száz. . . ötszáz vézna lázas szemű ember.
S mint csodás ünnep, csengett csengvén,
egy piszkos romvárosnak hullacsendjén
latin gregorián: a **Tedeum!**
Túlszállva minden ferde bún
fölívelő szivárvány
nagy vízözönnek roncsai fölött. . .*

Bujdosó Bálint

---

* Szerzetesek százainak elhurcolásán hangzott fel a Rab-Tedeum, amikor Rákosiék **feloszlatták** a rendeket és az egész országból kegyetlen embertelenséggel internálókba szállították őket. (Erről **A sarló-kalapácsos börtönrácsok titkai** című könyvünkben írtunk, a **Meseautóval kezdődött** fejezetben.)


TE DEUM LAUDAMUS

Névmutató

Agábusz, próféta 154, stb.
Agca, Mehmet Ali 166, 277
Alföldi Géza 80
Alter, Pinhas 2, 232, stb.
Arany János 267
Arisztotelész 124
Babits Mihály 157
Balassa Brúnó 171
Bárdossy László 13
Barrault, Jean-Louis 45
Baudelaire, Charles 297
Bauer, Yehuda 233
Benkő István 248
Berliner, Meir 232, stb.
Bernaros, George 297
Bernát, szent 117
Bernstein, Jack 230, 248, 249
Brecht, Berthold 297
Bíró Ferenc 216
Brandsma, Titus 190
Brubmant, Sally 242
Brunke, ferences 206
Bulányi György 280
Carducci, Giosue 297
Claudel, Paul 53
Corres Albert 8
Dr. Cronin 23
Csanád Béla 83
Csengey Dénes 8
Csóka Jenő 279, 281
Daján 233
Darwin 41
Delp, Alfred 206
Delumeau, Jean 8
Denton, Jeremiah A. 24, stb.
Dosztojevszkij 35, 92, 303, 305
Einstein, Albert 126, 192
Endrey Antal 2, 101, 141
Engels, Friedrich 152, 157
Erdey Sándor 7, 61, 130, 276, stb.
Faddy Otmár 280, 281
Fa Tsang 171
Fáy Ferenc 269
Faulhaber, bíboros 200
Fehérváry István 3, 278, 279
Fekete Gyula 270
Fényes Tóth Olga 128, 293
Ferenc, szent 313
Feuerstein, Heinrich 210
Fischl 234
de Foucauld, Charles 86
Frank Mária 247
Frankl, Victor E. 230, 236, stb.
Gárdonyi Géza 174
Galwin, püspök 199, 210
Gérecz Attila 171
Giesswein Sándor 125
Goehring, Harry 165, 171
Goethe, Johann W. 98, 117, 133
Goldman, Jack 248
Grand, rabbi 241
Green, Graham 308

Greinacher 8
Gross, rabbi 239
Grosu, Coletta, püspök 99
Gruber, Johann 196
Grubman, Sally 229
Grubman, Simon 229, 243
Handke, Peter 9
Halberstam, rabbi 235
Hartfield, Hermann 276, 285
Hasidac, Yaffa Eliach 230, stb.
Heténvi Varga Károly 190
Hiessen Baum Izsák 238
Himler 192
Hitler, Adolf 152, 193, stb.
Ho Chi Minh 72
Ho Ti Din 63
Horthy Miklós 217, 255, 259
Hugo, Victor 23, 125, 126, 311
Humbold Sándor 125
Hurowitz 239
Huveni, Abbe 32
Ignác, szent 93, 97, 194
Illyés Gyula 73
II. János Pál 94, 141, 166, stb.
De Jaegher, Raymond 276
Kahane, rabbi 274
Kádár János 226
Kempis Tamás 9, 206
Kerkai Jenő 130
Király Kelemen 180, 181
Kolbe, Maximilian 181, 190, stb.
S. Koósa A. 279
Kozal, püspök 209
König, bíboros 209
Könnyü László 290
Kuntner 13
Kurland 243
Kutschmann, Walter 243
Lampert, Karl 210
Lanze, Helmut 9
Laska, Vera 277
Lenin 98, 152, 215, 251, 299, stb.
Lenz 7, 157, 189, 190, 193, stb.
XIII. Leó 298, 307
Lewis, C. S. 93
Luther Márton 98
Magnus, Felix 7, 229, 230
Málnási Ödön 226
Manson, Charles 297
Manzini, Alessandro 86
Mao Ce-tung 283, 299
P. Marcell, kármelita 171
Marquez, Bartolome 94
Marx, Karl 41, 89, 151, 301
Maurice, Francois 297
Mécs László 227, 245
Meir, Golda 249
Meskó Zoltán 215, 216, stb.
Michelangelo 103, 109, 157
Milton 309
Mindszenty, bíboros 4, 9, 189, stb.
Monod, Jacque 124
Mozart, Wolfgang A. 124
Muggeridge, Malcolm 42, 53
Mulligan, Jim 23, 53, 56, stb.
Müller, Filip 229, 233, 234, stb.
McHensey, William 120
Nagy Lajos király 217
Nyírő József 274
Nyisztor Zoltán 226
Pákozdy F. 133
VI. Pál 60
Panaiodor, Alice 70, 96, 120, stb.
Pázmány Péter 9, 95, 267
Penn, William 43
Petcus, Victor 269
Petőfi Sándor 102
Pfister, Oskar 308
Picasso 114
Pilinszky János 23, 45, 61, stb.
Pinay, Maurice 298
Pinhas 139
XI. Pius 192
Plutarkhosz 95
Pol Pot 297
Ponomarev, Boris 101
Prohászka Ottokár 75, 179, stb.
Ptah-Hotep 251

Quinn, Edel 267
Raffaello 110
Rahner, Karl 53, 55
Reignauld 246
II. Rákóczi Ferenc 95, 171, 215
Rákosi Mátyás 144, 145, stb.
Ratiu, Alexander 30, 39, 60, stb.
Restituta, Maria 192
Rigney, Herold 30, 34, 35, stb.
Rokeach, Aaron 242
Roosevelt 250
Rosemberger 192
Rotchild, Sylvia 229, 230, stb.
Santucci, Luigi 49
Sas Náci 216
Schaper, Edward 8
Schütz Antal 9,
Scott, George C. 139
Shakespeare 133
Seres Péter 126
Sík Sándor 180
Spaeman 8
Steiner, Jean Francois 229, stb.
Stojarov 284, 285, 287
Suso Henrik 117, 215
Szabó Dezső 34, 301, 309
Szentágothai János 124
Szókratész 128
Sztálin 112, 118, 144, stb.
Tabódy István 288, 293
H. Tallós Katalin 9, 122, 311, 314
Terri Tao 126
Thorez, Paul 251
Tollas Tibor 279
Töttösy Ernő 97
Traube 276
Valéry, Nivole 93, 127, 267, stb.
De Vasto, Lanza 128
Walsh, püspök 30
Weöres Sándor 45
Wiesel, Elise 247
Wu 171
Wurmbrand, Richard 85, 305, 306
Wurmbrand, Sabina 85, 87, stb.
Zakar András 9
Zsoldos Imre 213

Tartalomjegyzék

Előszó 7
Rabhiszekegy 11
Rabhorgony 13
Bambuszkereszt 23
A befalazott Mária 45
Meghajtott fő 53
Kenyérkehely 75
A táncos rab 83
Rab Pieta 101
Az Írások asszonya 117
Börtönharang 133
A kétcsatos próféta 141
Kopogó Mózes 157
Pünkösdi rózsa 179
A pokol Isten temploma 189
Isten a rabversekben 215
Jáhve a haláltáborokban 229
Rákosi sintérje 251
Az öröm énekese 267
Belzebub a börtönben 297
Csillagpaplan 311
Rab-Tedeum 325
Névmutató 327

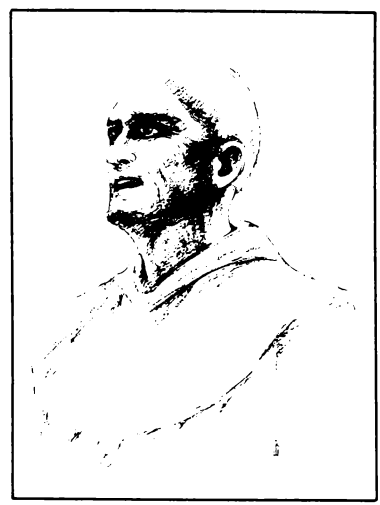

KRUPA SÁNDOR ferences atya 1907-ben Egerben született az érsek egri vincellérének ötödik gyermekeként. Hamar árvaságra jutott öt testvérkéjével, mert édesapja az I. világháborúnak mindjárt első esztendejében elesett a fronton. Gimnáziumát itt a ciszterekénél, Pécsett a jezsuitáknál, a teológiát pedig Gyöngyösön végezte. Felszentelése után csaknem mindig hitoktatóként működött. Hamar kitűnt új módszereivel és szociális beállítottságával. Hitoktatóknak tankönyvekhez segédanyagot gyűjtött, a gyerekeknek színdarabokat írt s lejátszatta velük, és tanmeséket álmodott számukra. Százával vitte őket búcsújáróhelyekre. A szegényebbeket nyáron üdültette, és kirándult velük. Több városban játszóteret állított fel számukra. Közben egyházi és világi lapokban cikkezgetett.

Szentbeszédei miatt, de valójában azért, mert az ifjúsággal nem kívánatosan nagy sikerrel foglalkozott, a kommunista bíróság 1948-ban négy évi börtönre ítélte különféle hamis vádak alapján. Börtönszenvedései közben „írja" meg börtönélményei alapján papír és ceruza nélkül szíve szerelmetes első szülöttét, ifjúsági regényét, a **Fájdalomfi**-t. Ez az ötszáz oldalas kézirat ma is kiadatlan — fájdalmára. Börtönbüntetésének letöltése után is csak azért engedték el, nehogy bent halálával a börtönstatisztikát rontsa. Félholtan került ki. Mivel papként nem működhetett, mert börtönviselt, kétkezi munkájával tartotta fenn testi életét. Volt sportpálya-gondnok, kertész, tyúkász, iskolaszolga, fűtő, kántor és egyházközségi tisztviselő.

Az Amerikában élő magyar ferencesek kérelmére 1965-ben az állam kiengedi Amerikába. Nyelvi és egészségi nehézségei miatt

hamarosan beáll a DeWitt-i rendházuk több mint száz holdas fenyő és gyümölcsös parkjába kertésznek. 78 éve ellenére az év kilenc hónapjának minden napján legalább nyolc órai kemény fizikai munkát végez önként. Sok biztatásra s fogadalmától hajtva — éjjelenként és télen — megírja **A sarló-kalapács bilincseiben** című vaskos könyvét, amely 1976-ban jelenik meg. Ezt követi 1978-ban **A sarló-kalapács börtöneiben**, majd 1979-ben **A sarló-kalapács áldozatai**. Olvasóit 1981-ben meglepi **A sarló-kalapácsos sárkány torkában** című testes **kínai** könyvével. 1983-ban megjelenteti **A sarló-kalapácsos börtönrácsok titkai** bátor hangú, új izgató témát is felölelő kötetét. Első könyve megjelenésének tizedik évfordulóján pedig a „sarló-kalapácsos" könyvsorozatát bezárja jelenlegi könyvével, **Isten a sarló-kalapács börtöneiben**-nel. Közben a Katolikus Magyarok Vasárnapján kívül több emigrációs magyar lapnak ír cikkeket.

Írásainak feltűnői: mélységes hit, meleg átérzés, szokatlan bátorság, igaz hazaszeretet, őszinte emberbecsülés, lankadatlan küzdelem a kommunizmus ellen és hazánk feltámadásába vetett elsorvaszthatatlan remény.

Egyéniségét jellemzi: nagy munkabírás, ferences egyszerűség, a természet és állatvilág rendkívüli szeretete és szolgálata. Igazi ferences, aki mintha mindig Isten tenyerén merengene.

A szerző könyvei

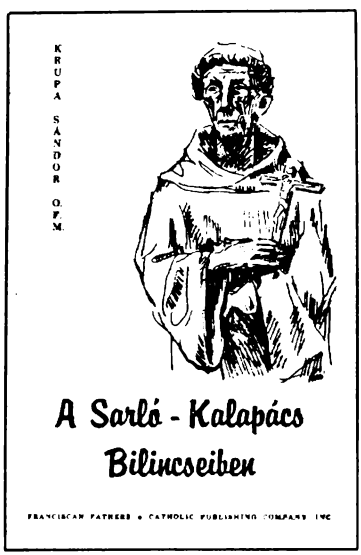

A SARLÓ-KALAPÁCS BILINCSEIBEN élményszerűen mutatja be a Rákosi-rendszer kommunista börtönéletének teljességét. Emberi sorsdrámák játszódnak le előttünk. Bitófák árnyéka borul gyarlóságokra s felmagasztosult erényekre. Bírálói nemhiába nevezték történelmi dokumentumnak s a magyar Gulagnak. Stílusa könnyű és aranyveretű. 300 oldal. Ára 11 amerikai dollár.

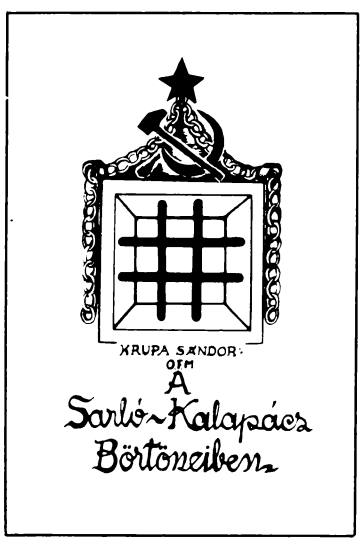

A SARLÓ-KALAPÁCS BÖRTÖNEIBEN a kommunista börtönök *egyéni* áldozatait mutatja be mesteri vonásokkal. Minden sora lebilincselő olvasmány. Felbecsülhetetlen értéke, hogy vérbe, dicsfénybe s igazságba mártott tollára merte venni azokat a mártírokat, akiknek nevét mások még kiejteni sem merészelték. Nagyságukban, ragyogásukban hazánk és az emberiség dicső vértanúiként állnak előttünk. Meglepő, színes börtönélmény-leírásai között még az 56-os forradalmat is érinti. Ez a könyv a magyar Gulag II. 200 oldal. Ára 8 amerikai dollár.



A SARLÓ-KALAPÁCS ÁLDOZATAI világviszonylatban is elvonultatja előttünk mindazokat, akiknek meg kellett halniuk, mert nem akartak kommunisták lenni, vagy mert hittek Istenben. Rabinterjúk, levelek, önvallomások nyomán tragikus életek vonulnak el előttünk, mert a zsarnok korbácsa sokakat halálukig ütlegel. A rabélet izgalmas, megható leírásait kapjuk irodalmi formában. Benne az első kommunizmus is megvillan. A névmutató a három könyv szereplőinek nevét is hozza.

251 oldal. Ára fűzve 10, vászonkötésben 13 amerikai dollár.



A SARLÓ-KALAPÁCSOS SÁRKÁNY TORKÁBAN a történelemnek azt az apokaliptikus fordulatát mutatja be, amikor *Kínában* — vértengeren át — a kommunizmus hatalomra verekszi magát. A *Mennyei Birodalomban* a kommunizmus a legtökéletesebb barbárságában és *Ázsia kegyetlenségében* mutatkozik be. És olyan „ortodox", új formában, amin még Moszkva is halálosan és elítélőleg botránkozik. *Kína igazi földi pokol lett!* Ahol minden proletárnak a *bőség szarujáit ígérték,* ott az *éhhalált porciózzák. Demokráciát hangoztattak, és zsarnokságot gyakorolnak!* A kínai sarló-kalapácstól űzve *hatvanmillió ember masírozik sírba, ötszázmillió pedig zsarnokságba...* Magyar nyelven ezt a szédítő históriát eddig csak ez a könyv mondotta el úgy, hogy bambuszfüggönyként meghatható magyar vonatkozást von köréje. 336 oldal. Ára fűzve 10, vászonkötésben 13 amerikai dollár.



A könyvek kaphatók a szerzőnél:

KRUPA SÁNDOR
P. O. Box 250
DeWitt, Mich. 48820
USA

A SARLÓ-KALAPÁCSOS BÖRTÖNRÁCSOK TITKAI a szerző börtönélményeinek és ismereteinek a legféltettebben őrzött kincsei, amiket ilyen vagy olyan okból eddig nem mert nyomdába küldeni. Fejezeteiben a rablelkek és kegyelem csodáit festegeti, lélekhasadások döbbeneteit, kommunista injekciózások pokoli eredményeit, egyszerű emberek halálküzdelmét vetíti elénk lenyűgöző formában s eleven stílusban. Könyörtelenül lerántja a maszkot a holocaustról, gázkamrákról s egyéb torzításokról, Rákosiék alattomos, Titóék borzalmas tetteiről, Jaruzelskiék szabadságtiprásáról, a zsidó nép igaz céljairól s Izrael véres magatartásáról. Az igazság vasmarkával rázza a zsarnokok börtönrácsait, teszi láthatóvá zsákbamacskáik titkait s emeli mindenek fölé az igazság és szabadság zászlaját. A szerzőnek ez az ötödik könyve méltó folytatása az előbbieknek. Van fejezete, amely zene hárfán, de vannak, amelyek dinamittal töltött hordók! A szerző úgy látja, hogy az ámítás köde oszladozóban van, az igazság napja kelőben! Könyvével ennek a hajnalnak erősödését akarta növelni, „mert a világot mégiscsak az igazság élteti!"

A könyv 230 oldal, képekkel illusztrálva. Ára 7 dollár puhakötésben.

Folytatás a könyv elejéről

„Szívem túlcsordul hálától és dicsérettől!" Ahová Mária bejár. Pietájuk, Pátrónájuk lesz. Ahová szentek, angyalok sietnek isteni küldetéssel, s dalmatikájuk ujja telve hittel, reménységgel. Itt vannak a távoli anyák is a rabok álmain, régi tanításaikon, meséiken és élményeiken keresztül. De itt vannak a házastársak is biztató mosolyukkal... Ahol a gyűlöletből szeretet születik, a bosszú, megtorlás koporsójából a feledés, a megbocsátás éltető bölcsőjét gyalulják. *Noha ízig-vérig húscsont emberek, mégis szentek! Így lesz a börtönük és internálójuk poklából mennyország, „mert a mennyország ott van, ahol az Isten van!" Így lesz kínzókamrájukból paradicsom, angyalt látó édenkert, a latrok barlangjából az imádság háza, temploma és a mennyország kapuja...*

Isten a sarló-kalapács börtöneiben *ily titokzatos, hihetetlen, istenfényes világot mutat be.* Káprázatos. Lélekrendítő. *Ebben az elsátániasodott világban mindnyájunknak Isten felé mutató.* Megdöbbentő, hogy minden mondata, minden eseménye NEKEM szól! *Ki felejthetné el Kopogó Mózest, a Kétcsatos prófétát, a Pietát, a Meghajtott fejet, a Táncos rabot, az Írások asszonyát, Leó pápa látomását, a Bambuszkeresztet, Rákosi sintérjét, a Csillagpaplant, Nagycsütörtököket..., tehát a könyv bármelyik fejezetét? A szerző kiválaszt egy-egy személyt, s köréje csoportosítja mondókáját, rajzművészei*

pedig igyekeznek leírását drámaibbá és maradandóbb benyomásúvá tenni. *Minden egyes fejezet* emlékpiramis. *Aki felkapaszkodik csúcsukra, mintha Nébó hegyén állna, maga előtt látja a földet mulandóságával és az eget örökkévalóságával. A sarló-kalapácsos rabságnak vége, mert Isten rabja lett fent a csúcson! S maga után húzza azokat, akik őt látják ott fent Isten sugárzásában tündökölni, megdicsőülni.*

Helyrehozhatatlan kár lett volna, ha Krupa atya nem kovácsolja egybe „sarló-kalapácsos" könyveinek e gyémántokkal díszített koronáját. Hisszük, eljön az az idő, amikor majd szerencsésnek vallja magát az, akinek megvan e gótikus templom zárköve. Egykor kincses bánya lesz. Úgy nyúlhatunk hozzá, mint szent irathoz, mint Kempis: Krisztus követéséhez, ha mártírokra, rabokra, modern szentekre és életmódjukra akarunk gondolni, ha példaképet keresünk, ha belőlük biztatást, útmutatást, ihletet akarunk meríteni. Gyermekeinknek ebből és a „sarló-kalapács" sorozatból olvasunk esténként lámpánál, mese helyett. Tankönyvekbe majd szemelvényeket írnak ki belőle. A papok példatárnak használják szentbeszédeikhez. A könyvtárak féltve őrzött könyve lesz. Történelemírásnál pedig forrásként szerepel.

A „sarló-kalapácsos" könyvsorozat dicsősége emigrációnknak, amelynek koronája: Isten a sarló-kalapács börtöneiben.